ISSN: 0551-3782

BIULETYN

ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

NR 47

Warszawa 2006

BIULETYN
ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK
NR 47

Warszawa 2006

Przygotowuje Komitet Redakcyjny w składzie:

Joanna Arvaniti, Anita Chodkowska, Hanna Krajewska, Dorota Pietrzkiewicz, Hanna Szymczyk, Mieczysław Wrzosek

Adres Redakcji:
Archiwum PAN
Warszawa, Nowy Świat 72

Wydano z dotacji Ministerstwa
Nauki i Szkolnictwa Wyższego

ISSN: 0551-3782

Wydawnictwo Retro-Art,
Warszawa, ul. Emilii Plater 25

Nakład 300 egz.

Druk: Podlaska Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowo-Usługowa
Białystok, ul. 27 Lipca 40/3,
tel./fax (085) 675-48-02

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów 5

Inwentarze archiwalne 7

Hanna Szwankowska, ***Stanisław Herbst – działacz społeczny*** 10

Hanna Szymczyk, ***Materiały Stanisława Herbsta*** 16

Wystawy i informacje 140

Joanna Arvaniti, Dorota Pietrzkiewicz, ***100-lecie Towarzystwa Miłośników Historii*** 140

Joanna Arvaniti, Dorota Pietrzkiewicz, ***Jubileusz 120-lecia Polskiego Towarzystwa Historycznego w świetle zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk*** 162

Dorota Pietrzkiewicz, ***Polsko-rumuńskie związki kulturalne i naukowe na przestrzeni wieków i ich ślady w zbiorach Archiwum PAN*** 179

Joanna Arvaniti, ***Moje Neple*** 200

Sprawozdanie z działalności Archiwum PAN w roku 2005 216

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–47 „Biuletynu Archiwum PAN" (układ chronologiczny) ...234

Inwentarze zespołów archiwalnych ogłoszone w numerach 1–47 „Biuletynu Archiwum PAN" (układ alfabetyczny) 244

Summary 249

WYKAZ WAŻNIEJSZYCH SKRÓTÓW WYSTĘPUJĄCYCH W INWENTARZACH

AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych
AK	Armia Krajowa
AKP	Archiwum Królestwa Polskiego
AL	Armia Ludowa
APAN	Archiwum Polskiej Akademii Nauk
APP	Archiwum Publiczne Potockich w Wilanowie
AU	Akademia Umiejętności
BCh	Bataliony Chłopskie
b.d.	brak daty
BIP	Biuro Informacji i Propagandy
BN	Biblioteka Narodowa
BUW	Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
dot.	dotyczący
dr	doktor
fkp.	fotokopia
fot.	fotografia
IBL	Instytut Badań Literackich
IFiSPAN	Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk
IHPAN	Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
IHUW	Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego
im.	imienia
j.	jednostka
j.a.	jednostka archiwalna
jęz. ang.	język angielski
jęz. czes.	język czeski
jęz. estoń.	język estoński
jęz. franc.	język francuski
jęz. hiszp.	język hiszpański
jęz. jap.	język japoński
jęz. łac.	język łaciński
jęz. niderl.	język niderlandzki
jęz. niem.	język niemiecki
jęz. pol.	język polski
jęz. ros.	język rosyjski
jęz. słoweń.	język słoweński
jęz. szwedz.	język szwedzki
jęz. ukr.	język ukraiński
jęz. węg.	język węgierski
jw.	jak wyżej
k.	karta
KG	Komenda Główna
kkp.	kserokopia
KPP	Komunistyczna Partia Polski
l.	lata
l.	list (w korespondencji)
l.	luźne
masz.	maszynopis
m.b.	metry bieżące
m.in.	między innymi
ML	Metryka Litewska
MON	Ministerstwo Obrony Narodowej
NDAP	Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych
neg.	negatyw
nlb.	nieliczbowane
nr	numer
NSZ	Narodowe Siły Zbrojne
odb.	odbitka
oprac.	opracowane
opr.	oprawne
os.	osobowe
PAN	Polska Akademia Nauk
PAU	Polska Akademia Umiejętności
PKO	Powszechna Kasa Oszczędności
pkt	punkt
PLP	Państwowe Liceum Pedagogiczne

pow.	powielany
poz.	pozycja
prof.	profesor
PSZ	Polskie Siły Zbrojne
PTH	Polskie Towarzystwo Historyczne
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
PWN	Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PW	Politechnika Warszawska
r.	recto
r.	rok, rocznik
rec.	recenzja
rkp.	rękopis
ryc.	rycina
rys.	rysunek
s.	strona
SAP	Stowarzyszenie Archiwistów Polskich
SUV	Section on University and Research Institution Archives
sz.	szyte
t.	tom
TH	Towarzystwo Historyczne
TMH	Towarzystwo Miłośników Historii
TNW	Towarzystwo Naukowe Warszawskie
TPPR	Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
UAM	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
UMK	Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
UW	Uniwersytet Warszawski
v.	verso
w.	wiek
WAP	Wojskowa Akademia Polityczna
wg	według
WKFJN	Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu
WP	Wojsko Polskie
WRN	Wojewódzka Rada Narodowa
WSN	Wyższa Szkoła Nauczycielska
wydz.	wydział
zał.	załącznik
z.	zeszyt
ZBoWiD	Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZNP	Związek Nauczycielstwa Polskiego
zob.	zobacz
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZWZ	Związek Walki Zbrojnej

Joanna Arvaniti
Dorota Pietrzkiewicz
Warszawa

INWENTARZE ARCHIWALNE

Okazją do zaprezentowania w 47. „Biuletynie Archiwum Polskiej Akademii Nauk" inwentarza profesora Stanisława Herbsta była uroczyście obchodzona w 2006 roku 120. rocznica zawiązania Towarzystwa Historycznego we Lwowie oraz 100. rocznica powstania Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie. Stanisław Herbst, którego stulecie urodzin przypadło w lipcu 2007 roku, był aktywnym działaczem tych obydwu towarzystw naukowych.

Podczas Walnego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historycznego w Pałacu Staszica w Warszawie 21 października 1956 roku, w czasie pamiętnych „rewolucyjnych" wyborów, delegaci odrzucili w pierwszym głosowaniu kandydaturę Natalii Gąsiorowskiej na prezesa PTH (oddano na nią wtedy zaledwie 45 głosów na ogólną liczbę 108 kart) i na przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Historycznego obrali w powtórnym tajnym głosowaniu Stanisława Herbsta (wiceprezsa PTH w latach 1955–1956), który uzyskał wówczs 85 głosów na 95 oddanych kart. Stanisław Herbst piastował tę godność aż do śmierci w 1973 roku.

Profesor Herbst był również zaangażowanym członkiem Towarzystwa Miłośników Historii, gloryfikatorem i znawcą dziejów Warszawy, szczególnie zasłużonym w Komisji Badań Dawnej Warszawy, w której pełnił społecznie funkcję konsultanta. Od 1963 roku był przewodniczącym jej Rady Naukowej, która stanowiła oparcie moralne i organizacyjne dla Komisji w najtrudniejszym okresie, szczególnie po przedwczesnej, niespodziewanej śmierci jej przewodniczącego Stanisława Żaryna. Sercem i piórem Stanisław Herbst zawsze był związany z Sekcją Historii Wojskowej, na której zebraniach często wygłaszał – jako znawca przedmiotu, historyk wojskowości – prelekcje i referaty. Dzięki jego życzliwości, zrozumieniu i poparciu powstała w 1970 roku Komisja Historii Kobiet w Walce o Niepodległość. Herbst przez wiele lat wchodził również w skład Rady Redakcyjnej „Przeglądu Historycznego" i aktywnie zajmował się redagowaniem organu TMH.

W lipcu 1973 roku grupa doktorantów zmarłego w czerwcu tegoż roku Stanisława Herbsta wystąpiła z inicjatywą utworzenia w ramach TMH funduszu nagród jego imienia za prace magisterskie z historii Polski. Realizacji tego przedsięwzięcia podjął się Zarząd Główny PTH, który ogłosił: „Dla uczczenia pamięci profesora dra Stanisława Herbsta – z inicjatywy grona uczniów i przyjaciół skupionych w TMH – Zarząd Główny PTH postanowił utworzyć Nagrodę im. Stanisława Herbsta. Nagroda będzie przyznawana corocznie za najlepsze prace magisterskie z historii Polski w zakresie dziejów kultury, miast i wojskowości"[1].

Stanisław Herbst był uczniem Henryka Mościckiego, Oskara Haleckiego, Marcelego Handelsmana i Wacława Tokarza – profesorów o niekwestionowanym autorytecie moralnym i głębokiej wiedzy. Więzy serdecznej przyjaźni łączyły go z najwybitniejszymi osobowościami nauki polskiej tamtych czasów, z ludźmi o nieposzlakowanej postawie, wybitnej inteligencji i najróżniejszych zainteresowaniach badawczych. Byli wśród nich zarówno historycy, jak Janusz Woliński, Ludwik Widerszal czy kolega ze szkolnej ławy w znakomitym Gimnazjum Państwowym im. Stefana Batorego w Warszawie Eugeniusz Szwankowski, jak i inżynierowie-humaniści Oskar Sosnowski i Jan Zachwatowicz – profesorowie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

Stanisław Herbst przez całe swoje życie każdą pracę, jaką przyszło mu wykonywać, realizował z pasją i całkowitym oddaniem, bez względu na to, czy było to kopanie rowów przeciwczołgowych na ulicach Warszawy, ochrona Archiwum Ordynacji Nieświeskiej, pisanie rozprawy naukowej czy zajęcia w Bibliotece Uniwersyteckiej. Powiedział: „W czasie wojny zostałem pracownikiem biblioteki. Nie mogę zrozumieć kolegów z czasów dzisiejszych, którzy uważają służbę biblioteczną za coś, co bez mała uwłacza uczonemu. Tymczasem daje to znakomitą zaprawę do wielu spraw"[2]. Jednak, poczynając od matury aż do śmierci, uważał się za historyka wojskowego. Mówił: „Od czasów gimnazjum pasjonowałem się historią wojskową, i w tym zakresie jestem uczniem przede wszystkim Wacława Tokarza"[3]. Herbst stwierdził: „Historia każdej wojny jest przede wszystkim odtworzeniem skoncentrowanego w

[1] Kondracki T., Szwankowska H., *Kalendarium dziejów Towarzystwa Miłośników Historii*, [w:] *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku*, Warszawa 1997, s. 52.

[2] Zahorski A., *Stanisław Herbst (1907–1973)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, pod red. A. Gieysztora, J. Maternickiego, H. Samsonowicza, Warszawa 1986, s. 462.

[3] Tamże, s. 459.

czasie dramatu ludzkiego, myśli wodza pracującej intensywnie w poczuciu bezpośredniej odpowiedzialności za życie wielu ludzi, na tle plastycznie widzianego (choćby na mapie) terenu i uświadomionych trudności technicznych"[4].

Andrzej Zahorski, historyk, prezes PTH w latach 1982–1988, tak scharakteryzował profesora Herbsta: „Badacz i pedagog utalentowany i wszechstronny, społecznik oddany sprawie pogłębienia kultury historycznej narodu, zawsze gotów pomagać przyjaciołom i nieprzyjaciołom, uczniom własnym i cudzym, służący wszystkim swą wiedzą, doświadczeniem, radą"[5].

[4] Tamże, s. 469–470.

[5] Tamże, s. 473.

Ryc. 1. Stanisław Herbst, 1970

Hanna Szwankowska
Warszawa

STANISŁAW HERBST – DZIAŁACZ SPOŁECZNY

Pierwsze społeczne dokonania Stanisława Herbsta związane były z działalnością w 23. Warszawskiej Drużynie Harcerskiej przy Gimnazjum Państwowym im. Stefana Batorego w Warszawie, mieszczącym się przy ulicy Myśliwieckiej 6. Wydaje się, że niebywałe społeczne zaangażowanie Profesora wywodziło się z głębokiego przeżycia i wchłonięcia harcerskiego ideału służby – służby Bogu i Ojczyźnie. Takie samo przekonanie znalazłam też we wstępie do artykułu kolegi Wiesława Majewskiego *Stanisław Herbst – historyk – nonkonformista*[1].

Harcerstwo miało duże znaczenie w kształtowaniu charakteru i zainteresowań wychowanka słynnego „Batorego"; poważnie traktował ulubione wycieczki krajoznawcze, zadziwiając druhów objaśnieniami historycznymi na trasie. „Patrzył na całość harcerskiej imprezy jak oficer sztabowy" – napisał Andrzej Zahorski[2].

Podczas studiów historycznych na Uniwersytecie Warszawskim Herbst należał do Chrześcijańskiego Związku Akademickiego grupującego ludzi różnych wyznań i przekonań politycznych. Chętnie bywał u Stanisława Michalskiego, organizatora nauki, dyrektora Funduszu Kultury Narodowej, skupiającego na piątkowych gawędach wybitnych intelektualistów różnych zawodów i przekonań, również młodzież.

Praca asystenta (oprócz paru innych zajęć) od 1933 roku w Zakładzie Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej, kierowanym przez znakomitego profesora Oskara Sosnowskiego, pogłębiła zainteresowania historycznowojskowe Stanisława Herbsta, a także jego fascynacje zabytkami architektury. Właśnie na terenie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej przy ulicy Koszykowej 55 we wrześniu 1939 roku rozpoczął swą służbę cywilnej obrony Warszawy; zainstalowanie na dzie-

[1] Majewski W., *Stanisław Herbst – historyk – nonkonformista*, [w:] *Stanisław Herbst, historyk i regionalista. 12 lipca 1907–24 czerwca 1973*, praca zbiorowa pod. red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1996, s. 25.

[2] Zahorski A., *Życie i twórczość Stanisława Herbsta*, [w:] *Stanisław Herbst. Potrzeba historii, czyli o polskim stylu życia. Wybór pism*, Warszawa 1978, t. 1, s. 10.

dzińcu pompy, którą też często obsługiwał, było może pracą prozaiczną, ale jakże potrzebną. Uczestniczył także w zabezpieczaniu Archiwum Ordynacji Nieświeskiej.

Po zajęciu Warszawy przez Niemców brał udział wraz z Janem Zachwatowiczem, Jerzym Szablowskim i Bogdanem Guerquinem w brawurowej akcji wywiezienia bardzo cennych zbiorów Centralnego Biura Inwentaryzacyjnego (wyniki pomiarów, fotografie, klisze) z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przy alei Szucha 25 do Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej na ulicę Koszykową w czasie, gdy gmach Ministerstwa WRiOP zajmowało już Gestapo[3].

Do Związku Walki Zbrojnej Stanisław Herbst wstąpił na początku 1940 roku; jak podaje Władysław Bartoszewski, pisał do „Biuletynu Informacyjnego" krótkie, ale cenne noty i komentarze, głównie o polityce okupanta na ziemiach polskich[4]. W drugiej połowie tegoż roku wszedł do szczupłego jeszcze wówczas zespołu Wydziału Informacji Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej. Zespół ten powiększył się znacznie, głównie o historyków. Szefem Wydziału Informacji był na początku architekt Jerzy Makowiecki. Biuro Informacji i Propagandy, jak wiadomo, stało się czymś w rodzaju Biura Studiów, które opracowywało materiały dla naczelnego wodza, rządu w Londynie, dowódców Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej w centrali i okręgach. „Chrobot" (Stanisław Herbst) kierował Referatem do spraw Żydowskich i Ukraińskich, pisywał też o relacjach polsko-ukraińskich w konspiracyjnym piśmie Stronnictwa Demokratycznego „Nowe Drogi" artykuły „nacechowane obiektywizmem, chęcią rozumienia różnych racji i dużą dozą dobrej woli wobec ludzi inaczej myślących"[5]. Szkice i przyczynki historyczne zamieszczał w czasopiśmie Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej „Insurekcja". Od 1941 roku dokumentował losy ludności żydowskiej; raport przygotowany w 1942 roku przez Henryka Wolińskiego i Stanisława Herbsta, wywieziony do Londynu przez kurierów Jana Karskiego i Jerzego Lerskiego, stał się dla rządu polskiego podstawą noty do rządów państw koalicyjnych o zagładzie Żydów polskich. Współpracując z tajną Radą Pomocy Żydom, Herbst przydzielał zapomogi, załatwiał lokale dla ukrywających się Żydów, sam uratował rodzinę Zajczyków; dom państwa Herbstów zawsze był otwarty dla uciekinierów. Uczestniczył też w konspiracyjnych zebraniach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami i Towarzystwa Urbanistów Polskich, spotkaniach „Unii", Komisji do spraw Muzeów i Ochrony Zabytków przy Delegaturze Rządu, a także prowadził wykłady w tajnej Wolnej Wszechnicy Polskiej, głównie dla studentów – żołnierzy Batalionów Chłopskich. W 1943 roku podjął się niebezpiecznej podróży do Krzemieńca, by odzyskać pamiątki po Juliuszu Słowackim, wypożyczone na wystawę w 1939 roku.

[3] Tamże, s. 14, 15, 17.

[4] Bartoszewski W., *Lata wojenne Stanisława Herbsta*, [w:] *Stanisław Herbst, historyk i regionalista...*, s. 78.

[5] Tamże, s. 78–90.

Wykonując rozkaz zwierzchników z Armii Krajowej, pozostał w czasie Powstania Warszawskiego w domu przy ulicy Kieleckiej 16; oczywiście nie był bezczyny – wydawał z kolegą pisany na maszynie komunikat informacyjny z prywatnego nasłuchu radiowego. Po kapitulacji Powstania Warszawskiego brał udział w „akcji pruszkowskiej", ratując księgozbiory i archiwalia, m.in. Zbiory Korotyńskich, cenne varsaviana, książki z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, zdjęcia pomiarowe z Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. W grudniu 1944 roku, będąc z rodziną w Krakowie, nawiązał kontakt z Biurem Informacji i Propagandy i pisał relacje do wznowionego „Biuletynu Informacyjnego" aż do czasu rozwiązania Armii Krajowej w dniu 19 stycznia 1945 roku[6].

Trudno w tak krótkim referacie właściwie ująć postawę i należycie docenić zasługi Profesora dla nauki, kultury i ludzi – dla Polski – w tych ciężkich powojennych latach straszliwie wytężonej pracy: dydaktycznej, naukowej, redakcyjnej i organizacyjnej. Wszystkie działania przepojone były ideałem służby. Przypomnijmy, że w latach 1945–1952 Stanisław Herbst pracował w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, kierował Wydziałem Dokumentacji Prac Konserwatorskich w Ministerstwie Kultury i Sztuki, przewodniczył Radzie Naukowej Żydowskiego Instytutu Historycznego, Komisji Badań Dawnej Warszawy, gdzie był później redaktorem opracowań i najwspanialszym opiekunem po śmierci kierownika Komisji Badań Dawnej Warszawy Stanisława Żaryna. Był aktywny w Obywatelskim Komitecie Odbudowy Zamku i... trudno wyliczyć, czym jeszcze się zajmował. Za najważniejszą uważał pracę dydaktyczną na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego (od roku 1945 do końca życia). Na Uniwersytecie długo czekał na profesurę – nie był członkiem Polskiej Akademii Nauk, rzadko wyjeżdżał za granicę; władze nie kwapiły się do wyrażania mu należytego uznania – znały jego niezależną postawę.

[6] Tamże, s. 89.

Profesor Andrzej Zahorski tak scharakteryzował szczególne uzdolnienia Herbsta jako nauczyciela akademickiego: „Umiał swoją wielką erudycję przekazać studentom; był wobec nich tak ogromnie, ujmująco życzliwy, a to, co im wykładał, było życzliwe, rzetelne, pogłębione"[7]. Prowadził dwa seminaria magisterskie: z historii wojskowej i historii kultury; liczba prac magisterskich przekroczyła czterysta. Dwa seminaria doktoranckie poświęcone były tym samym gałęziom historii. Uczęszczali na nie nie tylko doktoranci, lecz także osoby z różnym dorobkiem naukowym i w różnym wieku. Profesor Teresa Zarębska z Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej i niżej podpisana wspominałyśmy kiedyś o tych niezapomnianych spotkaniach, a pułkownik Tadeusz Rawski seminarium wojskowe Profesora nazwał „skansenem wymiany wolnej myśli"[8].

W 1956 roku Herbst przyjął propozycję objęcia Katedry Historii Wojskowej w Wojskowej Akademii Politycznej. „Podejmuję się tego zadania – mówił pułkownikowi Rawskiemu. – Nim co się stanie, wraz z innymi kolegami wychowam grono światłych oficerów oraz zrobię coś dla odrodzenia polskiej myśli wojskowej"[9].

Wróćmy do zajęć na Uniwersytecie Warszawskim. Prowadził je w Instycie Historycznym, Historii Sztuki i Geograficznym; do roku 1962 był kierownikiem Katedry Historii Polski do XVIII Wieku, a następnie Zakładu Najnowszej Historii Polski i Powszechnej; powierzono mu też funkcję prodziekana, a w latach 1962–1969 dziekana Wydziału Historycznego. 8 marca 1968 roku, w dniu wiecu studentów na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego, zwołanego jako protest przeciwko zdjęciu z afisza *Dziadów* przez Ministerstwo Kultury oraz przeciwko relegowaniu z uczelni kolegów – Adama Michnika i Henryka Szlajfera, dziekan Stanisław Herbst i prodziekan Henryk Samsonowicz usiłowali uspokoić oszołomionych alkoholem czy może środkami pobudzającymi agresorów z Urzędu Bezpieczeństwa i bronili katowanych studentek i studentów.

Tego popołudnia akurat mieliśmy nasze seminarium doktoranckie na pustym zupełnie Uniwersytecie w Instytucie Historycznym. Długo i w absolutnej ciszy czekaliśmy na Profesora; gdy wszedł – półżywy z wyczerpania – bez słowa położył na stole czekoladki (był to Dzień Kobiet) i

[7] Zahorski A., *Życie i twórczość Stanisława Herbsta...*, s. 31.

[8] Rawski T., *Seminarium Stanisława Herbsta skansenem wymiany wolnej myśli*; Zarębska T., *Na seminarium u Profesora*; Szwankowska H., *Pamięci Profesora*, [w:] *Stanisław Herbst, historyk i regionalista...*, s. 124, 129–149; Szwankowska H., *Pamięci Profesora*, „Kronika Warszawy", 1978, nr 3, s. 91–92.

[9] Rawski T., *Seminarium Stanisława Herbsta...*

osunął się na stół, opierając się na wyciągniętych rękach. Panowało całkowite milczenie; wiedzieliśmy, co się działo tego ranka i jaka była postawa dziekana.

Do władz Polskiego Towarzystwa Historycznego Stanisław Herbst należał od zakończenia wojny, a funkcję prezesa jego Zarządu Głównego – w wyniku kolejnych reelekcji – sprawował od października 1956 roku aż do swej śmierci. Ogromnie przemęczony, prosił kilkakrotnie o zwolnienie go z tego zaszczytnego obowiązku, jednak koledzy historycy byli bezlitośni. „Rozumieliśmy, że na tym stanowisku jest nie do zastąpienia" – pisał Andrzej Zahorski[10]. Za prezesury profesor Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej, badacza historii gospodarczej i osoby wysoko stojącej w hierarchii partyjnej, Herbst był wiceprezesem „faktycznie realizującym własną wizję i koncepcję" – czytamy we wspomnieniach Henryka Samsonowicza[11]. Wiceprezes kładł wielki nacisk na rozwinięcie badań regionalnych w mniejszych i większych ośrodkach w Polsce oraz organizował nowe oddziały. Zachęcał do pracy miłośników historii w wielu miejscowościach, nie szczędził czasu i sił na rozmowy i wskazówki, jeżdżąc nocnymi pociągami po całej Polsce, pomagał też w publikowaniu osiągnięć.

20 października 1956 roku, gdy na Politechnice Warszawskiej obradowało VIII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, które przyniosło istotne zmiany w Polsce, w Pałacu Staszica przy Nowym Świecie 72 obradowało Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Historycznego. W prawdziwie wolnych wyborach delegaci wypowiedzieli się przeciwko kandydaturze profesor Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej na stanowisko prezesa Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego i w około dziewięćdziesięciu procentach oddali głosy na Stanisława Herbsta.

Po jego śmierci 24 czerwca 1973 roku Polskie Towarzystwo Historyczne i Towarzystwo Miłośników Historii wielokrotnie gromadziło swych członków na licznych uroczystościach poświęconych pamięci Stanisława Herbsta; opublikowano też niemało życiorysów i wspomnień. Wydaje mi się jednak, że należałoby dokładnie przeanalizować wszystkie dostępne ocalałe materiały i opracować monografię o Stanisławie Herbście oraz jego dokonaniach w Polskim Towarzystwie Historycznym w zakresie pogłębiania i propagowania rzetelnej wiedzy o przeszłości.

[10] Zahorski A., *Życie i twórczość Stanisława Herbsta...*, s. 45.

[11] Samsonowicz H., *Stanisława Herbsta koncepcja Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Stanisław Herbst, historyk i regionalista...*, s. 127–128.

Hanna Szymczyk
Warszawa

MATERIAŁY STANISŁAWA HERBSTA (1907–1973) (III–304)

Stanisław Herbst urodził się 12 lipca 1907 roku w Wesenbergu (obecnie Rakvere w Estonii) jako syn Wacława, wojskowego i bankowca, i Marii z Nowohońskich, ziemianki. Około 1910 roku Herbstowie przenieśli się do Warszawy, gdzie Stanisław rozpoczął naukę w szkole elementarnej. W 1915 roku rodzina została ewakuowana do Moskwy, gdzie S. Herbst uczęszczał do polskiej szkoły i działał w organizacji harcerskiej. Do Warszawy wrócił w 1918 roku, a w 1921 rozpoczął naukę w Gimnazjum Państwowym im. Stefana Batorego. Uczestniczył tu aktywnie w pracach odrodzonych drużyn harcerskich. Zainteresowania historyczne rozwijał pod kierunkiem nauczyciela historii Stanisława Arnolda. W klasie maturalnej 1925/1926 przygotował pracę *Kampania Sierakowskiego na Litwie 1794*, którą następnie przedstawił już na studiach historycznych na seminarium Henryka Mościckiego jako pracę proseminaryjną.

W 1926 roku wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie studiował historię pod kierunkiem profesorów: Stanisława Arnolda, Wacława Tokarza, Henryka Mościckiego i Oskara Haleckiego, a także historię sztuki u Zygmunta Batowskiego. Był również słuchaczem wykładów Tadeusza Kotarbińskiego. Na seminarium Henryka Mościckiego napisał pracę magisterską *Od Połańca do Warszawy*. Praca ta, przeredagowana później pod kierunkiem prof. Wacława Tokarza, została opublikowana w 1935 roku pod tytułem *Między Bugiem a Wisłą 19 V–15 VI 1794 roku*. Studia ukończył w 1929 roku.

W 1928 roku S. Herbst objął posadę w Kasie im. Mianowskiego i pracował tu do 1933 roku w Redakcji „Nauki Polskiej", na której łamach w 1930 roku opublikował swe pierwsze trzy artykuły poświęcone działalności muzeów, towarzystw i instytucji naukowych. Pracował też pod kierunkiem prof. Oskara Haleckiego nad pracą doktorską *Wojna inflancka 1600–1602*, którą obronił w 1931 roku, a opublikował w 1938 w „Rozprawach Towarzystwa Naukowego Warszawskiego".

W latach 1933–1934 uczył historii w Gimnazjum Państwowym im. Tomasza Zana w Pruszkowie.

W 1935 roku rozpoczął pracę jako asystent w Zakładzie Architektury Polskiej i Historii Sztuki (Sekcja Historii Fortyfikacji) Politechniki Warszawskiej. Współpracował z profesorem Oskarem Sosnowskim i Janem Zachwatowiczem, zajmując się fortyfikacjami Zamościa i Modlina, oraz z Bohdanem Guerquinem i Michałem Walickim. W 1937 roku został redaktorem „Biuletynu Historii Sztuki i Kultury", organu prasowego wymienionego Zakładu.

W 1937 roku rozpoczął przygotowania do rozprawy habilitacyjnej o ulicy Marszałkowskiej w Warszawie; dysertację pisał podczas okupacji.

W okresie 1935–1937 S. Herbst był również pracownikiem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Departamencie Wyznań w Referacie Żydowskim, a następnie sekretarzem ministra Wojciecha Świętosławskiego.

W latach 1938–1939 pracował jako asystent Gabinetu Historycznego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, zajmując się katalogowaniem zbioru map. Następnie podjął pracę w dziale antykwarycznym Salonu Sztuki Czesława Garlińskiego, a od 1941 roku był bibliotekarzem w Bibliotece Narodowej i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestniczył w tajnych posiedzeniach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości i Towarzystwa Urbanistów Polskich. Od sierpnia 1943 roku do wybuchu powstania warszawskiego prowadził na Wolnej Wszechnicy Polskiej wykłady z historii kultury.

Należał do Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej. Od 1940 roku pracował pod pseudonimem „Chrobot" w Wydziale Informacji Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK, zajmując się sprawami ukraińskimi i żydowskimi. Współpracował również z tajną Radą Pomocy Żydom. Jesienią 1943 roku odbył podróż do Krzemieńca, by zabezpieczyć znajdujące się tam pamiątki po Juliuszu Słowackim, przewożąc je do Biblioteki Narodowej. W czasie powstania warszawskiego, po spaleniu jego mieszkania przy ulicy Kieleckiej, wyszedł 16 sierpnia z Warszawy i, po krótkim pobycie w obozie w Pruszkowie, zamieszkał z rodziną w podwarszawskich Otrębusach. Współpracował z kierowaną przez prof. Stanisława Lorentza grupą naukowców usiłujących ratować przed wywiezieniem do Niemiec najcenniejsze dzieła sztuki, archiwalia i książki. Na polecenie dowództwa AK wyjechał w grudniu tego roku do Krakowa, gdzie, pracując w Bibliotece Jagiellońskiej w BIPKGAK, zajmował się sprawami polityki okupanta.

W marcu 1945 roku uzyskał nominację na kierownika Działu Dokumentacji w Państwowym Instytucie Historii Sztuki. W maju 1945 roku,

po powrocie do Warszawy, rozpoczął pracę w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego jako kustosz i zastępca dyrektora (do października 1946) oraz w Państwowym Instytucie Historii Sztuki przekształconym w 1950 roku w Biuro Studiów przy Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków. W latach 1951–1952 był naczelnikiem Wydziału Dokumentacji i Prac Konserwatorskich w Departamencie Ochrony i Konserwacji Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki. W latach 1951–1959 przewodniczył komitetowi redakcyjnemu „Ochrony Zabytków". Był też członkiem Komitetu Redakcyjnego „Biuletynu Historii Sztuki".

Kontynuował również rozpoczętą wcześniej pracę habilitacyjną *Ulica Marszałkowska*, której recenzentami byli profesorowie Stanisław Arnold, Tadeusz Manteuffel i Jan Stanisław Bystroń. Po zatwierdzeniu habilitacji 27 lipca 1946 roku podjął od października 1946 roku pracę na etacie docenta w Instytucie Historycznym UW. W 1954 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1961 zwyczajnym. W okresie 1962–1969 kierował Katedrą Historii Polski do XVIII Wieku i Nauk Pomocniczych Historii, a od 1969 roku Zakładem Historii Najnowszej Powszechnej i Polski. W latach 1955–1969 sprawował funkcję dziekana Wydziału Historycznego UW, a w 1971–1973 był delegatem Wydziału Historycznego do Senatu UW. Prowadził seminaria magisterskie z historii wojskowości i historii kultury oraz doktoranckie z historii miast i historii wojskowości. Powstało na nich ponad 400 prac magisterskich i przeszło 50 doktorskich.

Stanisław Herbst w okresie 1945–1957 prowadził również zajęcia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, wykładając historię kultury, a także w Wojskowej Akademii Politycznej (1957–1968), pełniąc funkcję szefa Katedry Historii Wojskowej.

W 1953 roku zorganizował w Instytucie Historii PAN Zakład Atlasu Historycznego, którym kierował do 1962 roku. Od 1968 roku był przewodniczącym Rady Naukowej Żydowskiego Instytutu Historycznego.

S. Herbst należał do wielu polskich i zagranicznych towarzystw naukowych. Od 1948 roku był zastępcą sekretarza generalnego Polskiego Towarzystwa Historycznego, a od 1956 roku jego prezesem. Zainicjował powołanie w Olsztynie Stacji Naukowej PTH przekształconej następnie w Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Działał aktywnie w Towarzystwie Miłośników Historii, Towarzystwie Naukowym w Toruniu oraz w Gdańskim i Płockim Towarzystwie Naukowym. Współpracował z Komisją Historyczną i Komisją Atlasu Historycznego PAN oraz wieloma komisjami i komitetami działającymi w PAN i Ministerstwie Kultury i Oświaty. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego na Obczyźnie i Międzynarodowej Komisji Porównawczej Historyków Wojskowości. Aktywnie uczestniczył w obradach Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w Wiedniu (1965) i Moskwie (1960) oraz w Krajowym Walnym Zjeździe Historycznym w Krakowie (1958), Warszawie (1963) i Lublinie (1969). Piastował funkcje kierownicze w Stowarzyszeniu Historyków Sztuki. Przewodniczył Komisji Społecznej Opieki nad Zabytkami w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym. Był radnym miejskim i przewodniczącym Komisji Kultury m.st. Warszawy w okresie 1958–1969 i Komisji Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Stanisław Herbst aktywnie uczestniczył w pracach komitetów redakcyjnych czasopism naukowych, m.in. był redaktorem naczelnym „Rocznika Warszawskiego", współredaktorem „Kwartalnika Historycznego", „Przeglądu Historycznego", „Wojskowego Przeglądu Historycznego", „Studiów i Materiałów do Historii Wojskowości" oraz „Zeszytów Naukowych WAP".

Dorobek naukowy profesora Stanisława Herbsta to ponad 640 prac: z historii Polski, np. *Historia Polski*; z historii kultury, np. *Mecenat Zygmunta III* (1932), *Początki historycznego widzenia rzeczywistości w nauce i sztuce polskiego Odrodzenia* (1956), *Kultura Polski dawnej* (1961); z historii miast, np. *Ulica Marszałkowska* (1949), *Miasta i mieszczaństwo renesansu polskiego* (1954); z nauk pomocniczych historii, np. wspólnie z Aleksandrem Gieysztorem *Zarys nauk pomocniczych historii* (1948); z regionalistyki, np. *Regionalne badania historyczne w przeszłości i w Polsce Ludowej* (1956); z historii wojskowości, a tu np. cenne studia dotyczące polskiej wojny rewolucyjnej 1794 roku oraz liczne badania nad fortyfikacjami.

Za całokształt działalności naukowej i społecznej Stanisław Herbst został odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1944), Krzyżem Kawalerskim (1947), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1956), Medalem X-lecia PRL (1956), Sztandarem Pracy II klasy (1966), Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1966), Nagrodą Ministra Obrony Narodowej I stopnia w dziedzinie historii wojen i wojskowości za twórczość naukową w tym zakresie (1968) oraz Odznaką Zasłużonego Nauczyciela PRL (1969).

Stanisław Herbst ożenił się w 1936 roku z Ireną Korotyńską. Miał dwoje dzieci: syna Marcina (1937) i córkę Marię (1945).

Profesor Stanisław Herbst zmarł 24 czerwca 1973 roku i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Spuścizna profesora z lat 1925–1988, licząca w końcowym wymiarze 4,8 m.b., zakupiona została przez Archiwum PAN od żony Ireny Herbsto-

wej w 1991 i 1993 roku (numery w księdze nabytków 1991, 2047). Prace porządkowo-inwentaryzacyjne prowadzone były od grudnia 1997 roku przez dr Hannę Szymczyk.

Materiały podzielono na 7 grup. Najliczniejsza jest grupa pierwsza obejmująca materiały twórczości naukowej z lat 1927–1973. Ich duża różnorodność tematyczna spowodowała, że przy podziale tej grupy materiałów zastosowano układ rzeczowy. Wydzielono 7 podgrup: historia Polski, historia kultury i sztuki, historia miast, historia regionalna i ochrona zabytków, historia wojskowości, nauki pomocnicze historii oraz prace biograficzne i wspomnieniowe. W ramach każdej podgrupy jako pierwsze ułożono prace ogólne w zakresie danego tematu, a następnie szczegółowe, stosując tu układ chronologiczny według dat wydarzeń, których dotyczyły. Przykładowo: prace z historii kultury i sztuki otwierają szkice i referaty dotyczące pojęcia kultura i badań nad nią, a po nich są prace szczegółowe dotyczące gotyku, renesansu, baroku, aż do końca XIX wieku. Historię miast rozpoczynają prace z zakresu ogólnej problematyki historii miast, urbanistyki i architektury, dalej następują monografie poszczególnych miast ułożone alfabetycznie wg nazw miejscowości od Bielska Podlaskiego po Żarnów. Pierwsze prace z historii wojskowości to artykuły i referaty pisane w okresie obchodów milenijnych. Następne obejmują okres od bitwy grunwaldzkiej do drugiej wojny światowej. W jednostkach zbiorczych składających się z kilku artykułów, referatów czy wystąpień na dany temat zastosowano układ chronologiczny wg daty powstania pracy.

Układ tematyczny zastosowano również przy wykładach i materiałach warsztatowych. Wydaje się, że w przypadku tak różnorodnych materiałów układ ten będzie najbardziej czytelny i dogodny dla korzystających. W podgrupie wykładów znalazły się m.in. wykłady z historii kultury prowadzone przez S. Herbsta na Wolnej Wszechnicy Polskiej w latach 1943–1944. W materiałach warsztatowych najwięcej jest dokumentów dotyczących historii wojskowości, a szczególnie okresu powstania kościuszkowskiego. Ciekawe są wypisy z archiwaliów oraz źródeł i opracowań ułożone wg dat poszczególnych wydarzeń. Notatki warsztatowe prowadził S. Herbst niejednokrotnie na odwrocie otrzymanych listów czy na maszynopisach swych prac. Przy korespondencji prywatnej w aneksie do korespondencji zaznaczono to przy danym nazwisku z odsyłaczem do numeru jednostki i karty, na której znajduje się na odwrocie dany list. Przy korespondencji urzędowej i maszynopisach prac S. Herbsta informacje umieszczono przy opisie jednostki.

Grupa druga to materiały działalności organizacyjno-naukowej, dydaktycznej, redakcyjnej, wydawniczej oraz społeczno-politycznej i kulturalnej z lat 1948–1973. Najwięcej miejsca zajmuje tu działalność na Uniwersytecie Warszawskim oraz w instytutach naukowych i komitetach PAN. Wśród ośrodków naukowych umieszczono tu również Mazowieckie Towarzystwo Kultury ze względu na jego ścisły związek z działalnością Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych. Duża jest również podgrupa druga – udział w konferencjach, zjazdach, kongresach. Tu również występują jednostki zbiorcze. Tematycznie zgrupowano konferencje i narady dotyczące historii kultury i sztuki, historii miast, historii Warszawy, historii wojskowości i regionalistyki. W podgrupie działalności dydaktycznej na Uniwersytecie Warszawskim ciekawe są materiały z proseminariów i seminariów prowadzonych przez profesora. Podgrupa czwarta informuje o pracach magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych powstałych pod kierunkiem Stanisława Herbsta. Znajdują się tu również teksty prac magisterskich i doktorskich pisanych na seminarium profesora Herbsta w latach 60. i 70. Sporo miejsca zajmuje również podgrupa archiwaliów z zakresu działalności redakcyjno-wydawniczej, ilustrująca aktywność S. Herbsta na tym polu zarówno przy redakcji wielotomowych, zbiorowych dzieł historycznych, jak i współpracy z wydawnictwami.

Stosunkowo niewielka jest grupa trzecia, zawierająca materiały biograficzne z lat 1929, 1949–1973. Zachowane są tu głównie materiały powojenne, z przedwojennych jest jedynie odpis dyplomu magistra filozofii.

Grupa czwarta materiałów to korespondencja z lat 1932–1973. Z okresu przedwojennego zachowało się tylko kilka listów zarówno wśród korespondencji wychodzącej, jak i wpływającej. Gros listów pochodzi z lat 1946–1973. Korespondencja wychodząca to kilkadziesiąt kopii listów oraz pojedyncze kartki pisane do rodziny. Bardzo obszerna jest korespondencja wpływająca zawierająca m.in. listy od profesorów: Karola Buczka, Włodzimierza Dworzaczka, Aleksandra Gieysztora, Emila Kipy, Bogusława Leśnodorskiego, Tadeusza Manteuffla, Janusza Pajewskiego, Jana Wegnera czy Andrzeja Zahorskiego. Ciekawe są listy od doktorantów profesora zawierające sprawozdania z prac i prośby o uwagi.

Materiały grupy piątej – o twórcy zespołu – zawierają 5 recenzji prac S. Herbsta i polemik z lat 1958–1960.

Grupa szósta, zawierająca materiały rodzinne, to głównie korespondencja żony Ireny Herbstowej, jak również pojedyncze listy córki Marii i syna Marcina oraz teścia Brunona Korotyńskiego. Przeważają listy powojenne

z okresu 1945–1988. Tylko trzy listy do B. Korotyńskiego pochodzą z lat 1925–1930.

Stosunkowo duża jest podgrupa prac osób obcych (1800, 1883, 1937, 1946–1977). Przeważają prace z okresu powojennego 1946–1972. Sporo jest prac, których data powstania jest niemożliwa do ustalenia. Drobne prace zostały ujęte w jednostki zbiorcze ułożone częściowo tematycznie, a częściowo alfabetycznie wg nazwisk ich autorów. Jest też kilkanaście prac nieustalonego autorstwa – podgrupa B – ułożonych chronologicznie wg daty powstania. Ostatnia jednostka zawiera drobne prace nieustalonego autorstwa ułożone alfabetycznie wg tytułów. Podgrupa C to jedna jednostka, w której zebrano przemówienia, dokumenty, korespondencję i fotografie osób obcych.

Załączniki stanowią prace drukowane Stanisława Herbsta i osób obcych (część z dedykacjami dla S. H.), wycinki prasowe artykułów osób obcych oraz reklamówki i wydawnictwa informacyjnoturystyczne, poczynając od lat 20. do roku 1971, choć znalazło się tu też kilka prac z XIX i z początku XX wieku.

Spuścizna profesora Stanisława Herbsta otrzymała w Archiwum PAN sygnaturę III–304. Inwentarz zawiera 326 jednostek uzupełnionych 27 aneksami do jednostek zbiorczych, korespondencji i załączników.

Źródła i bibliografia

1. Materiały Stanisława Herbsta, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, III–304, j. 258–261.
2. Minerwa Polska, Archiwum Polskiej Akademii Nauk, I–8.
3. Bułhak H., *Stanisław Herbst*, „Więź", 1973, r. 16, nr 10, s. 144–147.
4. Gieysztor A., *Stanisław Herbst 1907–1973*, „Rocznik Warszawski", 1974, r. 12, s. II–IV.
5. Herbst S., *Potrzeba historii, czyli o polskim stylu życia*, Warszawa 1978, t. 1, s. 5–58, 349–354; t. 2, s. 7–20, 327–334.
6. Jędruszczak H. i T., *Stanisław Herbst (1907–1973). Szkic biograficzny*, „Rocznik Warszawski", 1976, t. 14, s. 7–47.
7. Libera S., *Stanisław Herbst (1907–1973)*, „Przegląd Humanistyczny", 1974, nr 1, s. 117–121.
8. Majewski W., *Stanisław Herbst – historyk wojskowy*, „Przegląd Historyczny", 1974, t. LXVI, z. 1, s. 5–18.
9. *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1996, t. 2, s. 738.

10. *Pamięci prof. Stanisława Herbsta*, „Rocznik Warszawski", 1977, t. 14.
11. *Stanisław Herbst – historyk regionalista. 12 lipca 1907–24 czerwca 1973*, praca zbiorowa pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1996.
12. Szwankowska H., *O życiu i dorobku naukowym Stanisława Herbsta*, „Kwartalnik Historyczny", 1976, nr 1, s. 239–242.
13. Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa 1995, t. 2, s. 35–37.
14. *Świadkowie historii*, „Znak", 1975, nr 257–258, s. 1547–1570.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTRZA

pozycja inwentarza

I. Materiały twórczości naukowej	**1–161**
A. Prace, artykuły, referaty	1–109
a) Historia Polski	1–6
b) Historia kultury i sztuki	7–22
c) Historia miast	23–59
d) Historia regionalna. Ochrona zabytków	60–63
e) Historia wojskowości	64–101
f) Nauki pomocnicze historii. Historia nauki	102–106
g) Artykuły i referaty biograficzne i wspomnieniowe	107–109
B. Wykłady	110–126
C. Recenzje	127–128
D. Artykuły, referaty, wystąpienia okolicznościowe i wywiady	129–132
E. Materiały warsztatowe	133–161
II. Materiały działalności organizacyjno-naukowej, dydaktycznej, redakcyjnej, wydawniczej, społeczno-politycznej i kulturalnej	**162–256**
A. Szkoły wyższe, towarzystwa, instytuty i instytucje naukowe	162–184
B. Udział w konferencjach, zjazdach, kongresach, wyjazdy zagraniczne	185–201
C. Działalność dydaktyczna na Uniwersytecie Warszawskim	202–210
D. Magisteria, doktoraty, habilitacje, opinie	

o działalności naukowej 211–233
E. Praca w innych instytucjach 234–237
F. Działalność redakcyjna i wydawnicza 238–253
a) Działalność redakcyjna 238–248
b) Działalność wydawnicza 249–253
G. Działalność społeczno-polityczna i kulturalna 254–256
III. Materiały biograficzne 257–260
IV. Korespondencja 261–294
A. Korespondencja wychodząca 261
B. Korespondencja wpływająca 262–294
V. Materiały o twórcy spuścizny 295
VI Materiały rodzinne 296–298
VII. Materiały osób obcych 299–321
A. Prace obce 299–316
B. Prace obce nieustalonego autorstwa 317–320
C. Dokumenty i korespondencja osób obcych 321
VIII. Załączniki 322–326
Aneksy 1–27

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ

A. Prace, artykuły, referaty

a) Historia Polski

1. Baranowski B., H. S., *Folwarczno-pańszczyźniana Rzeczpospolita szlachecka*
   Fragmenty tekstu w 2 wersjach
   Przed 1957, rkp., masz., masz. pow., l., k. 192
   Druk: *Historia Polski,* Warszawa 1957, t. 1, cz. 2, rozdziały 1–4, s. 416–565
2. *Polska po drugim rozbiorze. Powstanie kościuszkowskie. Trzeci rozbiór. Kultura w okresie 1792–1794*
   Urbanistyka i architektura
   Architektura i urbanistyka 1900–1917
   Teksty, fotokopie druku
   Ok. 1958–1972, rkp., masz., fkp., l., k. 128
   Druk: *Historia Polski,* Warszawa 1958, t. 2, cz.1, s. 311–363; Warszawa 1963, t. 3, cz. 1 *1850/1864–1900,* s. 781–792; Warszawa 1972, t. 3, cz. 2 *1900–1914,* s. 903–910
3. Gieysztor A., H. S., Leśnodorski B., *Millenium. Le millénaire de la Pologne*
   Tekst oraz list wydawcy z prośbą o uwagi
   1960, masz., jęz. franc., pol., l., k. 32
   Druk: Warszawa 1961, s. 48–117
4. *Świadomość narodowa na ziemiach pruskich XV–XVII w.*
   Artykuł
   1962, masz., l., k. 4
   Druk: „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", 1962, nr 1, s. 3–10
5. *Z dziejów szwedzkiej emigracji w Polsce na przełomie XVI/XVII wieku*
   Tekst i notatki warsztatowe
   1960, rkp., masz., jęz. franc., pol., l., k. 36
   Druk: *Kultura i literatura dawnej Polski. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Nowakowi-Dłużewskiemu na 75. rocznicę urodzin,* Warszawa 1968, s. 189–202
6. *Położenie Polski od II połowy XV wieku do początków XVII wieku, sytuacja w XVIII wieku, rozbiory*
   Artykuł i referaty, notatki warsztatowe
   1955, 1972, b.d., rkp., masz., l., k. 29

b) Historia kultury i sztuki

7. *Co to jest kultura*
   Rozpatrzenie najpilniejszych potrzeb badawczych i wydawniczych w zakresie historii zagadnień kulturalnych i umysłowych krajów bałtyckich
   Badania nad historią kultury polskiej
   Encyklopedia kultury
   Wstępy, referat, głosy w dyskusji
   1945–1971, rkp., masz., l., k. 16
8. *Rola zamków w życiu państwowym i społecznym od gotyku po kres ich użytkowania*
   Referat
   1969, masz., l., k. 3
   Druk: Warszawa 1969, s. 14–16

9. *Polska kultura mieszczańska przełomu XVI i XVII w.*
5 referatów – tekst i notatki warsztatowe
1948–1960, rkp., masz., druk, l., k. 85
Druk: *Studia renesansowe,* Warszawa 1956, t. 1, s. 9–29
10. *Początki historycznego ujmowania rzeczywistości w sztuce polskiego Odrodzenia*
Referat, notatki z dyskusji i warsztatowe, fotokopia drukowanego tekstu referatu
1953, rkp., masz., masz. pow., druk, fkp., jęz. ang., franc., pol., l., k. 129
Druk: *Odrodzenie w Polsce,* Warszawa 1956, t. 2, cz.1 *Historia nauki,* s. 372–386
11. *Dwie kwestie wojskowego piśmiennictwa renesansu*
Uwagi o polskim renesansyźmie
Ekonomika a kultura renesansu
Przełom kulturalny w okresie Oświecenia
Kultura polska – późne średniowiecze
Artykuły, referaty
1953–1972, b.d., rkp., masz., l., k. 41
Druk: poz. 1. „Przegląd Historyczny", 1956, t. 4, z. 4, s. 783–786; poz. 3. *Renesans, sztuka i ideologia,* Warszawa 1976, s. 19–27
12. *Jesień polskiego średniowiecza. Polski renesans. W poszukiwaniu straconej równowagi*
Rozdziały pracy zbiorowej – współautorzy A. Gieysztor, B. Leśnodorski – tekst i notatki, fragmenty rękopisu
Przed 1961, rkp., masz. 3 egz., l., k. 118
Druk: *Millenium,* Warszawa 1961, s. 49–117
13. *Posłowie,* [w:] J. Huizinga, *Jesień średniowiecza*
Fragmenty tekstu i notatki warsztatowe
1961, rkp., masz., druk, l., k. 22
Druk: Warszawa 1961, s. 431–434
14. *Polsko-niemiecka kultura mieszczańska XVI w.*
Związki miast pruskich z Polską w XVI–XVIII wieku
Referaty, notatki, programy konferencji
1966–1967, rkp., masz., druk, l., k. 50
Druk: poz. 1. *Ze studiów nad sztuką XVI w. na Śląsku i w krajach sąsiednich,* Wrocław 1968, s. 7–15

15. *Kraj i środowisko Kopernika*
Copernico, su tierra y el medio en que vivio
Tekst, notatki, korespondencja wydawnicza
1970, rkp., masz., jęz. hiszp., pol., l., k. 81
Druk: *Nicolas Copernico XXI siglo veintiuno,* Argentyna Editores Buenos Aires 1973, s. 15–28
16. *Kraj i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*
Notatka o Koperniku
Mikołaj Kopernik
Referat, odczyt, fragment tekstu
1973, b.d., rkp., masz. 2 egz., druk, l., k. 51
17. *Ikonografia Zygmunta III. Pierwszy zarys*
Początki polskiego malarstwa historycznego
Fragmenty ikonografii Zygmunta III
Anna Wazówna a sprawa ikonografii batalistycznej
Artykuły, streszczenie referatu, notatki, fotografie, pocztówka, korespondencja z Muzeum Czartoryskich i Die Staatlichen Schlösser u. Gärten
1932–1934, przed 1939, 1954–1968, rkp., masz. 2 egz., jęz. pol., niem., fkp., 18 fot., 1 pocztówka, l. i sz., k. 111
Druk: poz. 2. „Biuletyn Historii Sztuki", 1955, r. 17, nr 3, s. 370–374; poz. 3. *Sztuka i historia. Księga pamiątkowa ku czci profesora Michała Walickiego,* Warszawa 1966, s. 114–117; poz. 4. *Sarmatia artistica. Księga pamiątkowa ku czci prof. Władysława Tomkiewicza,* Warszawa 1968, s. 59–62
18. *Stosunki kulturalne Polski z jej wschodnimi sąsiadami w XVI/XVII w.*
Charakter i przemiany kultury XVII w.
W sprawie reformizmu XVII w.
Problem świadomości narodowej XVI–XVII w. Z polskich badań nad historią kultury
Artykuł, referaty, głos w dyskusji
1956–1966 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 56
Druk: poz. 2. „Biuletyn Historii Sztuki", 1958, r. 20, nr 1, s. 711; poz. 3. H. S., *Potrzeba historii, czyli o polskim stylu życia,* Warszawa 1978, t. 1, s. 218–219

19. *Polska architektura romantyczna wobec starożytnictwa*
Architektura XIX w. Okres eklektyzmu i konstruktywizmu
Architektura i sztuka 1864–1915
Plan pracy, tekst i notatki, fragment opracowania
1954, 1962, ok. 1972, rkp., masz., l., k. 47
Druk: poz. 2. *Historia sztuki polskiej*, Kraków 1962, t. 3, s. 168–176
20. *Emancypacja kobiet od epoki odrodzenia do czasów współczesnych*
Referat
Ok. 1954, rkp., l., k. 4
21. *Nad „Encyklopedią staropolską" Glogera*
Artykuł – tekst i fotokopia druku
1969, masz., fkp., l., k. 10
Druk: *Granice sztuki. Z badań nad teorią i historią sztuki, kulturą artystyczną oraz sztuką ludową. Księga pamiątkowa poświęcona Ksaweremu Piwockiemu*, Warszawa 1972, s. 59–63
22. *Schillera zmyślenia i prawda*
Artykuł
1969, masz., fkp., l., k. 9
Druk: F. Schiller, *Intryga i miłość*, [w:] *Program Teatru Polskiego*, Warszawa 1969, s. 15–21

c) Historia miast

23. *Problematyka historii miast*
Zadania i potrzeby polskiej urbanistyki historycznej
Zagadnienia urbanistyczne miasteczka
Miasta polskie w tysiącleciu
Polskie badania nad historią miast
Artykuł i referaty
Przed 1939–1967, rkp., masz., jęz. franc., pol., l., k. 73, zob. materiały warsztatowe, j. 136
Druk: poz. 2. „Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury", 1951, r. 1, s. 5–10
24. *Miasta renesansu*
Miasta i mieszczaństwo renesansu polskiego
Miasta renesansu polskiego
Referaty – teksty, tezy

1952–1953, 1961, rkp., masz. 2 egz., l., k. 117, zob. materiały warsztatowe, j. 136
25. *Cechy rzemieślnicze*
Dzieje miast polskich (XV–początek XVIII w.)
Fragment i wcześniejsza wersja tekstu pracy
Przed 1964, rkp., masz., l., k. 19, zob. materiały warsztatowe, j. 136
Druk: poz. 1. Warszawa 1948; poz. 2. *Miasta polskie w tysiącleciu*, Wrocław 1965, t. 1, s. 37–64
26. *Miasta polskie w drugiej połowie XIX w.*
Referat – tekst i notatki
1958, rkp., l., k. 9, zob. materiały warsztatowe, j. 136
27. *Rozwój przestrzenny Bielska Podlaskiego*
Bielsk Podlaski. Notatka historyka do ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego
Artykuły – tekst i notatki warsztatowe ze źródeł i opracowań, rysunki odręczne planu miasta
1956 i b.d., rkp., masz., jęz. pol., ros., rys., l., k. 57
Druk: poz. 1. *Studia z historii budowy miast polskich*, „Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury", 1957, r. 6, z. 2, s. 39–47
28. *Słowo wstępne*, [w:] Zimmer B., *Miasto Chełm. Zarys historyczny*
Fragment tekstu i notatki
Przed 1974, rkp., l., k. 6
Druk: Warszawa 1974, s. 7–8
29. *Gródek nad Supraślą*
Referat i artykuł – tekst i notatki warsztatowe, rysunki planu miasta
1954 i przed 1962, rkp., masz., jęz. pol., ros., rys., l., k. 38
Druk: *Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antoniewicza*, „Światowit", 1962, t. 24, s. 669–675
30. *Kalisz renesansowy*
Artykuł – tekst, notatki, korespondencja (Muzeum w Kaliszu)
1961, rkp., masz., l., k. 19, zob. materiały warsztatowe, j. 137
Druk: *Osiemnaście wieków Kalisza*, Kalisz 1962, t. 3, s. 91–104
31. *Lidzbark*
Referat – tekst i notatki
1958, rkp., l., k. 23

32. *Lipiny – Odrzywół – Opoczno*
Referaty – tekst i notatki warsztatowe
1960, rkp., l., k. 33
33. *Łomża*
Referat – tekst i chronologiczny spis treści nadań i przywilejów dla Łomży
1967, rkp., druk, k. 9
34. *Ogólne wrażenia i dwie rozmowy*
Wspomnienia o Nieborowie
1969, masz., druk, l., k. 7
Druk: *Nieborów. Księga pamiątkowa*, Warszawa 1970, s. 165–166
35. *Przedmowa*, [w:] Niedziałkowska Z., *Ostrołęka. Dzieje miasta*
1965, masz., l., k. 4
Druk: Wrocław 1967, s. 5–7
36. *Historia Piotrkowa*
Fragment referatu – tekst i rysunek planu miasta
B.d., rkp., rys., l., k. 5
37. *Plan Pisza z kręgu Narońskiego (Polski przyczynek do zagadnienia „miasta idealnego")*
Artykuł
Ok. 1962, masz., l., k. 3
Druk: „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", 1962, nr 3, s. 620–622
38. *Rozwój przestrzenny Sandomierza*
Referat – tekst, notatki, rysunek planu, niemiecki plan domu położonego we wsi w pobliżu Sandomierza
1954, rkp., masz., jęz. niem., pol., rys., l., k. 15, zob. materiały warsztatowe, j. 138
39. *Analiza układu przestrzennego miasta Sejny*
Referat – tekst i notatki źródłowe oraz z pracy S. Sobańca, wycinek prasowy
1957, rkp., masz., druk, l., k. 31
Druk: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, Białystok 1963, s. 223–230
40. *Siedlce*
Referat, tekst i materiały warsztatowe, fragmenty pracy dotyczącej historii Siedlec nieustalonego autora
1960, rkp., masz., l., k. 61

41. *Sierpc na przełomie XVIII/XIX wieku*
Referat – tekst i notatki
1972, rkp., l., k. 16
42. *Słupska historia*
Referat
1964, masz., l., k. 4
Druk: „Życie Warszawy", 1964, nr 246, s. 3
43. *Stare i nowe miasto. Toruń, problemy lokacji*
Artykuł – tekst, notatki, odręczny rysunek planu miasta, fkp. planu inżyniera Z. Knothego
B.d., rkp., masz. 2 egz., jęz. franc., pol., rys., fkp., l., k. 54, zob. materiały warsztatowe, j.138
44. *Warka i okolice w powstaniach narodowych. Wysocki*
Referat – dwie wersje tekstu
1971–1972, masz., l., k. 15
Druk: *Dzieje Warki 1321–1971. Studia i materiały*, Warszawa 1975, s. 74–81
45. *Historia Warszawy*
Artykuły i referaty
1951–1972 i b.d., rkp., masz., l., k. 142, zob. aneks 1, zob. materiały warsztatowe, j. 138
46. *Ulica Marszałkowska*
Fragmenty pracy, notatki warsztatowe ze źródeł i opracowań
Ok. 1949, rkp., masz., l., k. 104
Druk: Warszawa 1949
47. *Droga do stołeczności*
Wykształcenie się kulturalnej i politycznej stołeczności Warszawy w XVIII w.
Artykuły
1947 i b.d., rkp., masz. 2 egz., l., k. 61
Druk: poz. 1. „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury", 1947, r. 9, s. 148–210
48. *Losy polityczne 1655–1660*
Trzydniowa bitwa pod Warszawą 28–30 VII 1656 r.
Rozwój Warszawy na przełomie XVII i XVIII w.
Artykuły i fragment pracy
1971–1973 i b.d., masz., l., k. 18
Druk: poz. 2. *Wojna polsko-szwedzka 1655–1660*, Warszawa 1973, s. 296–330

49. *Warszawa w rewolucji 1794*
Życie potoczne Warszawy w powstaniu kościuszkowskim
Umysł i oręż kraju
Referaty
1957–1958 i b.d., rkp., l., k. 11
50. *Zamek Królewski w Warszawie między trzecim rozbiorem i końcem drugiej Rzeczypospolitej*
Artykuł – tekst i notatki
Po 1971, rkp., masz., l., k. 17
Druk: *Zamek Królewski w Warszawie. Architektura – Ludzie – Historia*, Warszawa 1972, s. 151–181
51. *Praga w walkach narodowowyzwoleńczych 1794–1864*
Mokotów od połowy XVII w. do 1939 r.
Ochota od połowy XVII wieku do r. 1945
Od pierwszej wolnej elekcji do ostatniej
Referaty
1970–1973, rkp., masz., l., k. 61
Druk: poz. 1. *Dzieje Pragi*, Warszawa 1970, s. 153–160; poz. 2. *Dzieje Mokotowa*, Warszawa 1972, s. 37–60; poz. 3. *Dzieje Ochoty*, Warszawa 1973, s. 29–51; poz. 4. *Dzieje Woli*, Warszawa 1974, s. 47–55
52. *Architektura warszawska 1840–1910*
Koniunktura, rozbudowa, architektura w nowożytnej Warszawie
Praca i artykuł
Ok. 1946–1947, rkp., masz., l., k. 28
Druk: poz. 1. „Sprawozdania z Posiedzeń TNW Wydz. II", 1947, r. 40, druk 1949, s. 39–43
53. *Warszawskie środowisko historyczne początku XX wieku*
Artykuł
Po 1968, rkp., l., k. 10
54. *Biblioteka Uniwersytecka i jej zbiory*
Sprawa Warszawskiej Biblioteki Uniwersyteckiej
Sześć bohaterskich okresów w dziejach Biblioteki Narodowej
Referaty – teksty i fragmenty
Przed 1939 i po 1945, rkp., masz., l., k. 10
55. *Doświadczenia Paryża – odbudowa Warszawy*
Wyzwolenie Warszawy w styczniu 1945 r.
Referaty
B.d., po 1945, 1970, rkp., masz., l., k. 29

56. *Historia Włocławka od epoki późnofeudalnej po czasy wczesnego kapitalizmu*
Referat – tekst i notatki oraz korespondencja z Radą Narodową we Włocławku
1962, rkp., masz., l., k. 39
57. *Wolbórz*
Referat – tekst, fotografie
Ok. 1963, rkp., masz., 2 fot., l., k. 13
58. *Zamość*
Zamość
Przeszłość Zamościa: gospodarka i kultura
Zamość
Fragment pracy i referaty
1955–1972, b.d., rkp., masz., kkp., druk, jęz. franc., pol., l., k. 79, zob. materiały warsztatowe, j. 138
Druk: poz. 1. Warszawa 1955, s. 13–20; poz. 3. *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, Zamość 1969, s. 93–98
59. *Żarnów*
Referat – tekst i notatki warsztatowe
1965, rkp., l., k. 15

d) Historia regionalna. Ochrona zabytków

60. *Renesans, miasto, Kujawy*
Miasta kujawskie w dobie renesansu
Powstanie kościuszkowskie na Kujawach
Referaty i odczyt – fragment i korespondencja dotycząca wygłoszenia odczytu
1956–1957, 1965, rkp., masz., l., k. 12
61. *Historia Mazowsza*
Artykuły i referaty
1960–1974 i b.d., rkp., masz., l., k. 101, zob. aneks 2, zob. materiały warsztatowe, j. 141
62. *Ze studiów nad historią miast podlaskich*
Rozwój miast województwa białostockiego w epoce kapitalizmu
Historia Podlasia
Referaty
1953–1961, rkp., l., k. 26

63. *Krajoznawstwo*
Popularyzacja ochrony zabytków
Krajoznawstwo a nauki społeczne
Odbudowa dzielnic historycznych miast po zniszczeniach wojennych
Przedmowa, artykuł, referaty
1960–1970 i b.d., masz., l., k. 30
Druk: poz. 2. *Materiały do zagadnień muzealnictwa i konserwatorstwa polskiego w latach 1944–1966*, Warszawa 1967, s. 181–186; poz. 3. „Ziemia", 1970, s. 71–75

e) Historia wojskowości

64. *L'historiographie militaire polonaise*
Wojskowość (967–1945)
Blaski i cienie. Tysiąclecie w historii wojskowej
Artykuły i fragment pracy zbiorowej
Po 1964 i 1968, masz., jęz. franc., pol., l., k. 37
Druk: poz. 1. „Revue Internationale d'Histoire Militaire", 1969, nr 28, s. 397– 402; poz. 2 . *Dziejów Polski blaski i cienie*, Warszawa 1969, s. 261–273

65. *Rozwój historiografii wojskowej i działalność Wacława Tokarza jako historyka wojskowego*
Historia wojskowa a działania praktyczne
Pamiętnik, relacja
Przedmowa, [w:] Tokarz W., *Rozprawy i szkice*
Artykuły – tekst, notatki, zaproszenia, programy·obrad
1967–1972, rkp., masz., druk, l., k. 82
Druk: poz. 3. *Pamiętnik i relacja jako źródło dla historyka wojskowości*, „Pamiętnikarstwo Polskie", 1972, nr 2, s. 8–10

66. *Grunwald*
Grunwald
Dyskusja grunwaldzka
Ostatnia wojna polsko-krzyżacka 1520
Kampania jesienna 1520 r. na Warmii i Powiślu
Odczyty i referat – tekst, notatka warsztatowa i korespondencja z S.M. Kuczyńskim w związku z jego uwagami do *Pokłosia Grunwaldu*
1960–1964, rkp., masz. 2 egz., l., k. 47

Druk: poz. 3. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu", 1956, t. 10, druk 1958, z. 1/4, s. 31–32; poz. 4. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", 1957, nr 1, s. 4–10

67. *Bitwa pod Wiedroszą 1500*
Tekst i notatki, nadbitka drukarska
1962, rkp., masz., druk, jęz. pol., ros., l., k. 28, zob. materiały warsztatowe, j. 142
Druk: *Wieki średnie – Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 275–282

68. *Kleck 1506*
Artykuł
1934, masz. 2 egz., l., k. 40
Druk: „Przegląd Historyczno-Wojskowy", 1934, t. 7, z. 1, s. 21–38

69. *Wojna moskiewska 1507–1508*
Fragment pracy zbiorowej
1935, masz. 2 egz., l., k. 64
Druk: *Księga ku czci Oskara Haleckiego wydana w 25-lecie jego pracy naukowej*, Warszawa 1935, s. 29–54

70. *Polski teatr wojny*
Wojskowość polska i wojny w okresie 1576–1648
Wojskowość za Batorego i Zygmunta III
Tekst niepełny, notatki warsztatowe, odręczny plan okolic Lwów – Kijów – Białogród, fotografie z obrazu bitwy chocimskiej
Przed 1964, rkp., masz. 2 egz., 4 fot., rys., l., k. 111, zob. materiały warsztatowe, j. 143
Druk: *Zarys dziejów wojskowości polskiej do r. 1864*, Warszawa 1965, t. 1, s. 9–16, 352–359, 364–368, 372–374, 384–434

71. *Jan Karol Chodkiewicz (1560–1621)*
Artykuł bez zakończenia oraz notatki warsztatowe
Przed 1939, rkp., l., k. 16

72. *Żołnierze niepodległości*
Dwie wersje artykułu
Przed 1971, rkp., masz., l., k. 41
Druk: *Polska w epoce Oświecenia*, Warszawa 1971, s. 392–411

73. *Kampania koronna w wojnie polsko-rosyjskiej 1792*
Praca proseminaryjna, koreferat pracy Skorotkiewiczówny, szkic projektu rozmieszczenia wojsk Poniatowskiego i Kościuszki
Ok. 1927–1928, rkp., rys., l., k. 7

74. *Studia nad polską wojną rewolucyjną 1794*
Polska wojna rewolucyjna 1794
Początki polskiej wojny rewolucyjnej 1794
Artykuł i referaty – teksty, notatki i nadbitka drukarska
1949–1967, rkp., masz., druk, l., k. 33
Druk: poz. 1. „Sprawozdania z Czynności PAU", 1949, t. 50, druk 1950, nr 8, s. 431–434; poz. 3. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", 1967, t. 13, cz. 2, s. 5–81

75. H. S., Morawski M., Rawski T., Rzepniewski A., Zahorski A., Zienkiewicz W., *Polska wojna rewolucyjna 1794*
Przedmowa, wstęp, plan pracy, fragment części I i II, konspekt części III pracy, notatki warsztatowe, szkice odręczne, mapa niemiecka *Karte des westlichen Russlands Kreis Stopnica Gouvernement Kielce,* 1915, skala 1: 100000
1957, rkp., masz. 3 egz., masz. pow., druk, jęz. niem., pol., l., k. 142, zob. materiały warsztatowe, j. 146–149

76. *Od Połańca do Warszawy – pierwsza ofensywa koalicji*
Pierwsza niepełna wersja tekstu cz. II pracy *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego*
Ok. 1948, rkp., l., k. 103

77. *Od Połańca do Warszawy*
Pierwsza niepełna wersja tekstu cz. II pracy *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego*
Ok. 1948, masz., l., k. 138

78. *Kampania Sierakowskiego na Litwie*
Szkic autoreferatu z 17.09.1927 oraz pierwsza wersja tekstu cz. III pracy *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego*
1927 i b.d., rkp., masz., l., k. 96, zob. materiały warsztatowe, j. 152

79. *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego*
Część I i II pracy
Po 1970, masz., l., k. 201

80. Jw.
Część III i IV pracy

Po 1970, rkp., masz., l., k. 217

81. *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego*
Aneksy, przypisy
Po 1970, rkp., masz. 2 egz., l., k. 189

82. *Między Bugiem a Wisłą*
Tekst pracy i fragment przypisów
1933, masz., l., k. 30, zob. materiały warsztatowe, j. 153
Druk: „Sprawozdania AU", 1933, t. 38, nr 2, s. 181–183; „Przegląd Historyczno-Wojskowy", 1935, t. 8, s. 87–116, résumé s. 181–183

83. *Bitwa na przedpolu Warszawy*
Artykuł
1952, rkp., masz., l., k. 39
Druk: „Przegląd Historyczny", 1953, t. 44, z. 4, s. 352–376

84. *Obrona Warszawy w 1794 r.*
Artykuł
Przed 1946, rkp., masz., l., k. 26, zob. materiały warsztatowe, j. 158–160
Druk: „Mówią wieki", 1958, r. 1, nr 1, s. 17–21

85. *Obrona Warszawy 12 VII–6 IX 1794*
Praca – fragment tekstu w 2 wersjach
Przed 1961, rkp., masz. 3 egz., l., k. 164
Druk: *Z bohaterskiej przeszłości Warszawy 1794–1864*, Warszawa 1961, s. 13–53

86. *Mazowsze Płockie w powstaniu kościuszkowskim*
Walki na pograniczu Mazowsza i Podlasia w czerwcu i lipcu 1794 roku
Walki na pograniczu wschodnim (pod Brześciem) w lipcu 1794 i obrona linii Bugu
Artykuły – fragmenty
1958 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 20
Druk: poz. 1. „Notatki Płockie", 1958, nr 8, s. 3–7; poz. 2. „Przegląd Historyczny", 1958, t. 49, s. 221–235

87. *Sztuka wojenna powstania 1794*
Powstanie kościuszkowskie a przełom sztuki wojennej u schyłku XVIII w.
Problem Polski, wojska i sztuki wojennej XVIII w.
Artykuły – tekst i jego wersje, szkic
1951–1960, rkp., masz., druk, l., k. 54

Druk: poz. 2. „Biuletyn WAP", 1958, r. 4, nr 1, s. 35–41; poz. 3. *Les problemes de l'armée polonaise et l'art militaire au XVIII-e siécle* „Acta Poloniae Historica", 1960, t. 3, s. 33–48

88. *W 160-lecie powstania kościuszkowskiego*
Jw.
Powstanie kościuszkowskie na Kielecczyźnie
Stan badań kościuszkowskich
Referaty okolicznościowe
1954–1955 i b.d., rkp., l., k. 38

89. *Tadeusz Kościuszko*
Artykuły, referaty, wystąpienia, przedmowy do prac
1966–1972 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., pol., l., k. 206, zob. aneks 3, zob. materiały warsztatowe, j. 153

90. *Wojskowe organizacje konspiracyjne – przegląd historyczny od 1794 do czasów najnowszych*
Walki narodowowyzwoleńcze 1794–1864
Artykuł i referat
1965, ok. 1972, masz. 2 egz., l., k. 23

91. *Napoleon et la Pologne, les Polonais et Napoleon*
Wychowanie polityczne w armii napoleońskiej
Jan Henryk Dąbrowski wobec myśli wojskowej jego epoki
Manewr na Olsztyn – Jonkowo 1807
Artykuł i referaty – teksty, różne redakcje, notatki
1969, 1971, rkp., masz., jęz. franc., pol., 2 egz., l., k. 99
Druk: poz. 1. „La Pologne", 1969, nr 9, s. 24–25, 28, 29; poz. 2. *Szkice olsztyńskie*, Olsztyn 1967, s. 147–153; poz. 3. Poznań 1970, s. 9–13

92. *Wódz*
Posłowie, [w:] Askenazy S., *Książę Józef Poniatowski 1763–1813*
1973, masz. 2 egz., l., k. 32
Druk: Warszawa 1974, s. 355–366

93. *Organizacja prac fortyfikacyjnych w dobie napoleońskiej*
Organizacja napoleońskich prac fortyfikacyjnych w Modlinie
Twierdze napoleońskie nad Odrą i Wisłą
Znaczenie militarne twierdzy jasnogórskiej
Referaty i fragment pracy zbiorowej i notatki z raportów w jęz. franc.

1957–1971, rkp., masz., jęz. franc., pol., l., k. 32, zob. materiały warsztatowe, j. 155–157
Druk: poz. 2. *Architektura perennis. Studia i materiały z dziedziny architektury i urbanistyki nowej i dawnej ofiarowane Janowi Zachwatowiczowi w 40-lecie jego pracy 1925–1965;* poz. 3. „Studia i Materiały z Teorii Architektury", 1971, t. 9, s. 67–71

94. H. S., Zachwatowicz J., *Twierdza Modlin*
Modlin
Rękopis części I i fragmentów części II i III pracy – zniszczony, miejscami nadpalony, ubytki stron, notatki warsztatowe oraz referat
Ok. 1936–1962, 1969, rkp., masz., l., k. 157, zob. materiały warsztatowe, j. 155–157
Druk: poz. 1. „Sprawozdania z Posiedzeń TNW Wydz. II" 1949, r. 42, druk 1951, s. 1–7

95. *Historyczne elementy polskiego planu wojny 1939 r.*
Polskie badania nad drugą wojną światową
Fragment pracy zbiorowej i artykuł *Naród i państwo. Praca ofiarowana Henrykowi Jabłońskiemu w 60. rocznicę urodzin*
Tekst i notatki warsztatowe
Przed 1969, rkp., masz., l., k. 20
Druk: Warszawa 1969, s. 117–125

96. *Znaczenie strategiczne Europy Środkowej w II wojnie światowej*
Referat
1971, rkp., masz. 2 egz., masz. pow., l., k. 49
Druk: „Dzieje Najnowsze", 1971, r. 3, nr 1/2, s. 283–290

97. H. S., Lewandowski L., *Polski czyn zbrojny w drugiej wojnie światowej. Ludowe Wojsko Polskie*
Rozdział I
1971, masz., l., k. VII + 204

98. H. S., Lewandowski L., *Polski czyn zbrojny w drugiej wojnie światowej. Ludowe Wojsko Polskie*
Rozdział II i III, pkt 1–4
1971, masz., l., k. 205–405

99. Jw.
Rozdział III, od pkt. 4
1971, masz., l., k. 406–649

100. Jw.
Rozdział IV, pkt 1–3
1971, masz. pow., l., k. 650–812
101. Jw.
Rozdział IV, od pkt. 4
1971, masz. pow., l., k. 813–991

f) Nauki pomocnicze historii. Historia nauki

102. Gieysztor A., H. S., *Zarys nauk pomocniczych historii*
Ze studiów nad historyzmem
Biografia i jej rola w poznaniu osobowości
Wstęp, kryptografia, referaty – tekst, tezy, notatki warsztatowe
1948–1949, 1971, rkp., masz., l., k. 76
Druk: poz. 1. Warszawa 1948, wyd. 3, t. 1, s. 52–62
103. *Atlas archeologiczny i atlas historyczny*
Obraz kartograficzny działań wojennych
Kartografia. Zarys rozwoju
Artykuły i uwagi do referatu Włodzimierza Antoniewicza
O polskim atlasie archeologicznym
1958, 1972 i b.d., rkp., masz., l., k. 21
Druk: poz. 1. „Archeologia Polska", 1958, t. 2, z. 2, s. 229–231; poz. 2. *Studia z dziejów geografii i kartografii. Księga ku czci Bolesława Olszewicza*, Wrocław 1973, s. 185–189
104. *Rozwój nauk historycznych i ich popularyzacja*
Artykuły i referaty
1960–1969 i b.d., rkp., masz., l., k. 47, zob. aneks 4
105. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1952–1962*
Po IX Zjeździe Historyków
X Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Lublin 9–13 września 1969
Artykuł, referat, fragment refleksji
1962–1969, masz., l., k. 17
Druk: poz. 1. „Nauka Polska", 1962, r. 10, nr 4, s. 107–114
106. *„Nauka Polska"*
Artykuł dotyczący powstania i działalności przedwojennej „Nauki Polskiej"
Ok. 1966, masz., l., k. 5

g) Artykuły i referaty biograficzne i wspomnieniowe

107. *Polski słownik biograficzny*
Jakubowicz Maksymilian–Mehler Jan – teksty, szczotka drukarska, korespondencja z PSB
1964–1973 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 119, zob. aneks 5
108. Artykuły i referaty okolicznościowe i wspomnieniowe
1962–1972, rkp., masz., druk, l., k. 89, zob. aneks 6
109. Przemówienia pośmiertne
Jerzy Antoniewicz – 1970
Ksiądz Hieronim Feicht – 4.03.1967
Stanisław Pazyra – 4.01.1972
Emilia Sukertowa-Biedrawina – 30.12.1970
Michał Walicki – 26.08.1966
Janusz Woliński – 11.04.1970
Na odwrocie tekstów korespondencja wpływająca od instytucji
1966–1972, rkp., masz., l., k. 23

B. Wykłady

110. Historia kultury
Wolna Wszechnica Polska – tekst i notatki
1943–1944, rkp., masz., l., k. 81
111. Zarys dziejów kultury polskiej
Instytut Historii UW – tekst i notatki
1946–1949, rkp., l., k. 78
112. Historia sztuki, historia kultury materialnej, kultura renesansu polskiego, historia sztuki polskiej
1951–1958, rkp., l., k. 86
113. Historia kultury polskiej
Tekst i notatki
1962–1973 i b.d., rkp., l., k. 104
114. Historia Warszawy.
1947–1972, rkp., l., k. 124
115. Historia wojskowości XVI, XVIII wieku
1947–1973, rkp., rys., l., k. 104

116. Dzieje wojskowe powstania kościuszkowskiego
Część tekstu na odwrocie druku pracy Gieysztor A., H. S., Szwankowski E., *Kształty Warszawy*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury", 1947, r. 9, nr 1/2, s. 148–210
1948, rkp., l., k. 92
117. Wojna w obronie Konstytucji 3 maja – Insurekcja Kościuszkowska
Tadeusz Kościuszko
Wykłady okolicznościowe – tekst i fragment
Na odwrocie k. 61. znajduje się 1. strona recenzji S. H. pracy Gerharda Eimera *Die Stadtplannung im schwedischen Ostseereich 1660–1715 mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt*, Stockholm 1961; liczna korespondencja wpływająca z instytucjami
1964–1971, rkp., masz., l., k. 85
Druk: „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 1964, r. 12, nr 4, s. 715–716
118. Wojny napoleońskie
Fragmenty wykładów
1959–1972, rkp., l., k. 31
119. Walki okresu powstania listopadowego i bitwa pod Sadową
Notatki
1958, 1964, masz., l., k. 5
120. Operacje drugiej wojny światowej
Walki w okresie drugiej wojny światowej
Tekst i fragment
1961–1962, 1972, rkp., rys., l., k. 73
121. Nauki pomocnicze historii, m.in. chronologia, archiwoznawstwo, heraldyka, memorystyka, metodologia, numizmatyka, paleografia
1947–1954, rkp,. l., k. 38
122. Historia miast X–XVII w.
1949–1950, 1960, b.d., rkp., rys., l., k. 91
123. Wykład na Ogólnopolskim Kursie Rękopiśmienniczym w Bibliotece Jagiellońskiej, 3–6.05.1950
Tekst, korespondencja – informacje dla wykładowców
1950, rkp., masz., l., k. 15
124. Historia Polski
Teksty, program, szkic, fragmenty
1953–1970, rkp., l., k. 51

125. Urbanistyka
1954, rkp., l., k. 9
126. Zasady badań regionalnych
1959, rkp., l., k. 26

C. Recenzje

127. Recenzje A–M
1939, 1947–1972, b.d., rkp., masz., druk, l., k. 159, zob. aneks 7
128. Jw. O–Ż, autor nieustalony
1953–1972, b.d., rkp., masz., jęz. pol., ros., l., k. 160, zob. aneks 7

D. Artykuły, referaty, wystąpienia okolicznościowe i wywiady

129. *Trzeciomajowa rocznica*
Biblioteka w strukturze miasta
Artykuły dotyczące Biblioteki UW
1966, 1971, masz., k. 4
Druk: poz. 1. „Życie Warszawy", 1966, nr 106, s. 3; poz. 2. „Życie Warszawy", 1971, nr 151, s. 5
130. 77. rocznica Święta Pracy
50-lecie Rewolucji Październikowej 1917 r.
50-lecie odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r.
Referaty, przemówienie okolicznościowe
1967, ok. 1968, rkp., masz., l., k. 12
131. Okolicznościowe wystąpienia i przemówienia
1959–1972 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., pol., l., k. 36, zob. aneks 8
132. *Dzieje okupacji*
Na przełaj przez Frombork
Popularyzacja historii
Wywiady z prof. S. H.
1967–1973, rkp., masz., l., k. 13
Druk: poz. 2. „Mówią wieki", 1968, r. 11, nr 1, s. 32–33

E. Materiały warsztatowe

133. Historia sztuki, kultury, nauki od czasów najwcześniejszych do XX w.

Notatki i wypisy ze źródeł i opracowań, notatki biograficzne i bibliograficzne, fotokopie, druk ulotny z 1666 roku, wycinki prasowe

1666, 1948–1971 i b.d., rkp., masz., druk, fkp., jęz. ang., franc., łac., niem., pol., włos., l. i sz., k. 179

134. Jw.

Bibliografia historii nauki, kultury, religii europejskiej, uczelni zagranicznych i polskich, instytutów, towarzystw, wydawnictw dotyczących historii teatrów w Polsce, dziennikarstwa, pamiętników, wycinek prasowy

Przed 1939–1967, rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., łac., niem., pol., ros., l., k. 293

135. Historia Polski

Statuta ord. Cistersiensis, 1215

b.d, fkp., jęz. łac., l., k. 254

136. Jw.

Wypisy i fotokopie ze źródeł, diariuszy, pamiętników, miscellanea historyczno-polityczne z lat 1589–1595, stosunki Polski z innymi krajami, m.in. tablica prezentująca rodowód dynastii panującej w Austro-Węgrzech, streszczenia, wypisy z opracowań, notatki bibliograficzne, fotografia ruin zamku, mapki – zakony, zachodnia Słowiańszczyzna; wycinki prasowe

1938, 1949–1972, b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., łac., niem., pol., ros., 1 fot., fkp., l., k. 254

137. Historia miast

Ogólne: architektura, budownictwo, urbanistyka – notatki i wypisy ze źródeł i opracowań, notatki bibliograficzne, rysunki, szkice na kalce, wycinki prasowe

1937–1940, 1946–1971 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. niem., pol., rys., l., k. 134

138. Jw.

Augustów–Żytomierz

Notatki i wypisy ze źródeł i opracowań, szkice, rysunki, rysunki planów na kalce, plany, fotografie, fotokopie, pocztówki, wycinki prasowe

1901, 1922–1938, 1951–1965, rkp., masz., druk, jęz. franc., łac., pol., ros., 17 fot., 1 neg., fkp., 2 pocztówki, l., k. 156

139. Historia miast

Warszawa – dzieje miasta, architektura, urbanistyka, ludność, przemysł, handel, banki, urządzenia komunalne, kultura, nauka, sztuka, dzielnice Warszawy – wypisy i notatki ze źródeł i opracowań, rysunki, plany, fotokopie, fotografie, wycinki prasowe

1421–1558, 1701–1784, 1824–1851, 1938–1942, 1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. łac., niem., pol., fkp., 2 fot., l., k. 270

140. Jw.

Żyrardów – notatka o historii miasta, wycinki prasowe z *Monografii Żyrardowa*

1954, 1965, masz., druk, l., k. 98

141. Historia Mazowsza

Notatki ze źródeł i opracowań, odbitka podziału administracyjnego Mazowsza, ok. 1578, skala 1: 400000

1953–1968 i b.d., rkp., odb. pow., l., k. 11

142. Historia wojskowości

Ogólne: podział na okresy, notatki – organizacja wojska, system obronny, fortyfikacje, budownictwo wojskowe; encyklopedyczne – życiorysy wojskowych, słowniczek terminów wojskowych; wypisy ze źródeł i opracowań oraz biograficzne; szkice, rysunki, fotokopie

1931–1939, 1969–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. ang., niem., pol., szwedz., fkp., l., k. 121

143. Jw.

Wojny z Moskwą 1500–1619 – notatki i wypisy ze źródeł, m.in. z AGAD-u – z Archiwum Skarbowego, a także z opracowań; notatki biograficzne, wycinki prasowe ilustracji z druku, fotografia

1934–1938, 1947–1970, rkp., masz., druk, jęz. łac., pol., ros., ukr., 1 fot., k. 115

144. Jw.

Wojny w Inflantach 1562–1718 – notatki i wypisy ze źródeł, m.in. z AGAD-u, Biblioteki Czartoryskich, Biblioteki Kórnickiej oraz opracowań; notatki bibliograficzne, rysunki, fotografia

1937–1938, 1958–1973, rkp., masz., jęz. łac., niem., pol., rys., 1 fot., l., k. 144

145. Historia wojskowości
Wojny śląskie – 1475, wojny z Mołdawią i Wołoszczyzną – 1531, wojny szwedzkie – 1655–1658, wojny XVIII wieku, okres 1830–1883, 1914–1944 – wypisy ze źródeł jw. i opracowań, fragmenty prac, notatki bibliograficzne, rysunki, fotografie, fotokopie, wycinki prasowe, mapy – druk
1951–1975, rkp., masz., jęz. franc., łac., niem., pol., 7 fot., fkp., druk, l., k. 66

146. Jw.
Polska wojna rewolucyjna 1794 – wypisy z materiałów archiwalnych, m.in. z AGAD-u – z AKP, Archiwum Publicznego Potockich w Wilanowie, a także z Archiwum Norbertanek na Zwierzyńcu, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Ordynacji Zamoyskich
1946–1971 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 82

147. Jw.
Polska wojna rewolucyjna 1794 – wypisy z archiwaliów jw. i opracowań, układ wg dat 5.01.1794–17.11.1794
1946–1971 i b.d., rkp., masz., l., k. 306

148. Jw.
Polska wojna rewolucyjna 1794 – tablice sporządzone na podstawie materiałów archiwalnych odnośnie stanu i liczebności wojsk polskich w 1794 r., opracowane przez Z. Sułka
B.d., rkp., masz., l., k. 106

149. Jw.
Polska wojna rewolucyjna 1794 – wypisy i notatki z opracowań i bibliograficzne, odpisy z opracowań, plany, szkice, mapy guberni grodzieńskiej, mińskiej i wileńskiej, fotokopia mapy austriackiej, skala 1: 75000 (1914), i mapy militarnej części powiatu wiślickiego i sandomierskiego, wykonane przez Maurycego Haukego w r. 1795, skala 1: 43000, druk, wycinek prasowy
1795, 1914, 1929, 1949–1968 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., niem., pol., ros., fkp., l., k. 188

150. Jw.
Obrona Warszawy 1794 – wypisy z archiwaliów, m.in. z AGAD-u – z APPW, AKP, ML, a także z Wojewódzkiego Archiwum w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Polskiej w Paryżu
1966 i b.d., rkp., jęz. niem., pol., l., k. 52

151. Historia wojskowości
Obrona Warszawy 1794 – notatki ze źródeł i opracowań, układ chronologiczny kwiecień–10 listopada 1794
1946–1969 i b.d., rkp., masz., jęz. franc., niem., pol., l., k. 357

152. Jw.
Obrona Warszawy 1794 – notatki z opracowań i bibliograficzne, większe wypisy z opracowań, 10 szkiców mapek na kalce, rysunki map, drukowana mapa bitwy pod Gołkowem 9–10.07.1794, plan oblężenia Warszawy od 27.07 do 6.11. 1794, skala 1: 40000, fragment pracy, autor nieustalony
1949–1972 i b.d., rkp., masz., masz. pow., druk, jęz. niem., pol., ros., szwedz., l., k. 145

153. Jw.
Między Bugiem a Wisłą 19.05–15.06.1794 – wypisy i notatki ze źródeł i opracowań, układ wg dat, notatki z opracowań i bibliograficzne, 6 szkiców map na kalce
B.d., rkp., masz., jęz. niem., pol., rys., l., k. 100

154. Jw.
Kampania Sierakowskiego na Litwie 07–10.1794 – wypisy z archiwaliów, prasy i opracowań, szkic i odręczna mapka ruchów korpusu Sierakowskiego 15.07–19.09.1794, skala 1: 100000
1925–1927 i b.d., rkp., jęz. franc., niem., pol., l., k. 110

155. Jw.
Tadeusz Kościuszko – wypisy z archiwaliów i opracowań, układ wg dat, notatki z opracowań i bibliograficzne, fragmenty prac, m.in. A.W.W. Evansa, S. Marciniaka, L. Parczewskiego, K. Sosnowskiego, W. Tokarza, G. Zycha, 5 odręcznych szkiców, fotografie, fotokopia, druki, wycinki prasowe
1883, 1899, 1912, 1935–1969, rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., niem., pol., 1 fot., fkp., rys., l., k. 179

156. Jw.
Wojny okresu rewolucji francuskiej i napoleońskie – wypisy z opracowań, notatki bibliograficzne, rysunki map, 6 mapek kampanii w Belgii w 1815 r., skala 1: 2000000, 1: 200000, 1: 100000, 1: 40000, 1: 20000, 1: 4000, wycinki prasowe
1947–1973, rkp., masz., druk, rys., jęz. franc., l., k. 114

157. Historia wojskowości
Twierdze i fortyfikacje napoleońskie: Częstochowa, Modlin, Praga, Zamość – notatki ze źródeł (głównie z korespondencji), pamiętników i opracowań, układ wg dat 5.01.1776, 1806–1811, na odwrocie notatek fragmenty rękopisu i maszynopisu pracy S. H. dotyczącej wojny inflanckiej
1935–1938, 1958 i b.d., rkp., masz., jęz. franc., niem., pol., l., k. 163

158. Jw.
Twierdze i fortyfikacje napoleońskie: Częstochowa, Modlin, Praga, Zamość – notatki ze źródeł (głównie z korespondencji), pamiętników, opracowań, układ wg dat cd. 1812–1890, na odwrocie notatek fragmenty pracy S. H. dotyczącej wojny inflanckiej i artykułu *Między Bugiem a Wisłą*
1935–1938, 1942, rkp., masz., jęz. franc., niem., pol., ros., l., k. 200

159. Jw.
Twierdze i fortyfikacje napoleońskie: Częstochowa, Modlin, Zamość – wypisy z archiwaliów, notatki i wypisy z opracowań oraz bibliograficzne, rysunki planów
1935–1945, rkp., masz., jęz. franc., niem., pol., rys., l., k. 135

160. Nauki pomocnicze historii, religia, harcerstwo
Notatki bibliograficzne i drobne zapiski
Przed 1939, 1958–1972 i b.d., rkp., l., k. 41

161. Fotografie: Lwów (19), Mazowsze (10), Bad Auchen (1), Berlin (1), kościoły i ruiny zamków w Czersku (1) i Inowłodzu (1) oraz nierozpoznane (2), zob. 19 fot. Lwowa w Zbiorze Fotografii APAN
1966 i b.d., 16 fot.

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNO-NAUKOWEJ DYDAKTYCZNEJ, REDAKCYJNEJ, WYDAWNICZEJ, SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ I KULTURALNEJ

A. Szkoły wyższe, towarzystwa, instytuty i instytucje naukowe

162. Uniwersytet Warszawski
Zarządzenia, wytyczne, informacje, plany prac, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, korespondencja
1948–1971 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l., k. 95

163. Uniwersytet Warszawski – Wydział Historyczny, Instytut Historyczny
Protokoły, plany studiów historycznych, programy wymagań przedmiotowych, porządek obrad posiedzeń Wydziału Historycznego, sprawozdania, plany wydawnicze, odchody 40-lecia założenia IHUW, korespondencja
1952–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l., k. 96

164. Uniwersytet Warszawski – Instytut Geograficzny.
Zespół Badań nad Polskim Średniowieczem przy UW i PW
Komisja Archeologiczno-Architektoniczno-Historyczna
Komisja Historyczna
Biblioteka
Skład osobowy, protokoły, ankieta dotycząca sieci bibliotek naukowych, ćwiczenia z techniki badań historycznych w BUW-ie, nabytki BUW-u, zaproszenia, korespondencja
1961–1973, masz., l., k. 20

165. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Informacja o pracach powstałych w UMK w okresie 1962–1965, dotyczących dziejów Pomorza, kultury umysłowej i stosunków Polski z innymi krajami
1962–1965, masz., l., k. 6

166. Wojskowa Akademia Polityczna
Informacja o działalności, sprawozdania z prac, korespondencja
1958–1972, masz., masz. pow., l., k. 25

167. Polska Akademia Nauk
Powołania, charakterystyka prac instytutów, referaty, sprawozdania, uwagi, ankiety, listy członków, zawiadomienia, korespondencja
1952–1973, masz., masz. pow., l., k. 156, zob. aneks 8
168. Polska Akademia Nauk – Wydział I, sekretarz naukowy, wydawnictwa
Pisma dotyczące działalności w komisjach, protokoły zebrań, składy komitetów redakcyjnych, memoriał w sprawach wydawniczych, komunikaty, zawiadomienia, korespondencja
1952–1972, masz., masz. pow., l., k. 12
169. Instytut Historii PAN – Rada Naukowa
Powołania, nominacje, umowy, plany badawcze, sprawozdania, korespondencja
1952–1973, masz., masz. pow., l. i sz., k. 153
170. Instytut Historii PAN – Zakład Atlasu Historycznego
Programy prac, projekty, sprawozdania, opracowania, opinie, korespondencja
1953–1972, rkp., masz., l., k. 74
171. Instytut Historii PAN – zespoły, zakłady, komisje, pracownie
Sprawozdania, tezy do dyskusji, informacje, korespondencja
1963–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l., k. 57
172. Wojskowy Instytut Historyczny
Regulamin, protokoły posiedzeń, sprawozdania, korespondencja
1968–1973, masz., masz. pow., l., k. 70
173. Żydowski Instytut Historyczny
Regulamin, kierunki prac, korespondencja
1969–1972, masz., masz. pow., l., k. 29
174. Instytut Pedagogiki
Instytut Pedagogiczny ZNP
Instytut Zachodni
Korespondencja
1950–1957, 1972, masz., masz. pow., l., k. 4

175. Towarzystwo Naukowe Warszawskie
Polskie Towarzystwo Archeologiczne
Rada Towarzystw Naukowych i Upowszechnienia Nauki
Protokół posiedzenia Komisji Atlasu Historycznego TNW, Regulamin Komisji Badań Dawnej Warszawy, skład osobowy Rady Towarzystw Naukowych, protokoły posiedzeń, zawiadomienia
1947, 1956, 1972, masz., masz. pow., l., k. 14
176. Polskie Towarzystwo Historyczne
Statut, protokoły posiedzeń Prezydium Zarządu Głównego i Walnego Zgromadzenia Delegatów PTH, skład osobowy władz PTH, sprawozdania z działalności, kontakty z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi, korespondencja, skorowidz do akt delegata PTH do stosunków międzynarodowych
1931–1932, „Biuletyn PTH" nr 23–30, wycinki prasowe, fotografia, pocztówka
1931–1932, 1947–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., druk, jęz. niem., pol., 1 fot., l. i sz. opr., k. 202
177. Białostockie Towarzystwo Naukowe
Bydgoskie Towarzystwo Naukowe
Gdańskie Towarzystwo Naukowe
Towarzystwo Naukowe Płockie
Towarzystwo Naukowe w Toruniu
Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu
Statuty, spisy członków, plany prac, sprawozdania z działalności, uchwały, ankiety, korespondencja, wycinki prasowe
1948–1973, rkp., masz., masz. pow., druk, l. i sz., k. 83
178. Towarzystwo Miłośników Historii
Przemówienia S. H. na zebraniach TMH, informacja o zebraniach naukowych, plany podróży sekcji historii wojskowości TMH w rejon dolnej Pilicy i lasów janowskich z załączonymi szkicami mapek, sprawa kwerendy w aktach notarialnych, korespondencja
1960–1971 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l., k. 37
179. Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie
Ośrodek Badań Naukowych w Białymstoku
Informacje o powołaniu ośrodków, sprawozdania z posiedzeń Rady Naukowej i działalności, zawiadomienia o powołaniu S. H. na członka, korespondencja

1962–1973, masz., masz. pow., l., k. 21

180. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych
Statut, organizacja, skład osobowy Rady Naukowej, sprawozdania z obrad i działalności Rady Naukowej, plany pracy, katalog wydawnictw, korespondencja, wycinki prasowe, druk
1967–1972, masz., masz. pow., druk, l. i sz., k. 203

181. Mazowieckie Towarzystwo Kultury
Statut, władze, plany działalności, sprawozdania, programy, informacje, korespondencja, wycinki prasowe
1967–1973, masz., masz. pow., druk, l., k. 163

182. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych
Materiały do dyskusji nad tezami do ustawy archiwalnej
1970, masz. pow., l., k. 6

183. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce
Podkomisja dla Koordynacji Badań nad Walką Narodu Polskiego o Wyzwolenie 1939–1945
Skład Podkomisji, rezolucja, uchwała i wnioski z Plenum Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce
1970 i b.d., masz., masz. pow., l., k. 13

184. Comité International des Sciences Historiques
Commission Internationale des l'Histoire Urbaine du Comité International des Sciences Historiques
Commission Internationale pour l'Histoire des Villes
Europa Nostra – Fédérations des Associations Privées pour la Sauv Garde des Monuments et des Sites Artistiques, Naturels et Historiques
Organizacja, sprawozdania z działalności, spisy i adresy członków, informacja o wydawnictwach, składkach członkowskich, korespondencja
1963–1972, rkp., masz., masz. pow., jęz. franc., niem., pol., l., k. 71

B. Udział w konferencjach, zjazdach, kongresach, wyjazdy zagraniczne

185. VII, X i XII Zjazd Historyków Polskich
I i II Kongres Nauki Polskiej
Kongres Kultury Polskiej
Zawiadomienia, programy, protokoły posiedzeń, wystąpienia i głosy w dyskusji (również S. H.), notatki, referaty, sprawozdania, listy uczestników, korespondencja
1948–1973, rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 64

186. Konferencje i zjazdy krajowe, m.in.: I Konferencja Metodologiczna Historyków, Walny Zjazd Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Konferencja Naukowa Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, V Międzynarodowa Konferencja Historii i Kartografii
Zawiadomienia, programy, protokoły posiedzeń, wystąpienia, głos w dyskusji S. H., notatki, referaty, sprawozdania, listy uczestników, korespondencja
1951–1973, rkp., masz., masz. pow., druk, jęz. franc., niem., pol., l. i sz., k. 183

187. Konferencje, sesje, narady dotyczące badań nad historią kultury i sztuki, m.in. I. Ogólnopolska Konferencja Naukowa w sprawie badań nad sztuką (1950) oraz Zjazd Stowarzyszenia Historyków Sztuki (1958)
Zaproszenia, programy, wystąpienia i głos w dyskusji S. H., notatki, referaty i ich streszczenia, korespondencja
1949–1972, rkp., masz., masz. pow., druk, fkp., l., k. 38

188. Konferencje, sesje, narady dotyczące historii miast polskich, m.in. Krajowa Narada w sprawie badań nad historią budowy miast polskich (Nieborów 1950), Międzynarodowa Konferencja pt. *Początki rzemiosła i miast polskich* (Warszawa 1959)
Zaproszenia, programy, wystąpienia i głos w dyskusji S. H., notatki, referaty i ich streszczenia, sprawozdania, listy uczestników, korespondencja
1950–1972, rkp., masz., masz. pow., druk, jęz. franc., pol., l., k. 94

189. Konferencje, sesje, narady poświęcone historii Warszawy, m.in. pt. *Rola Warszawy w życiu narodu i państwa, VI wieków Woli*
Zawiadomienia, programy, notatki S. H. z obrad, fragment wojskowej mapki sztabowej terenów Woli, wydawnictwo *VI wieków Woli*

1961–1973, rkp., masz., masz. pow., druk, l. i sz., k. 35 + s. 112

190. Konferencje, narady dotyczące historii wojskowości, m.in. pt. *Fortyfikacje nowożytne w Polsce*, *Wojna obronna 1939 roku na Białostocczyźnie* oraz Ogólnopolska Konferencja Historyków Wojskowości
Zaproszenia, programy, tezy do dyskusji, wystąpienia S. H., notatki, tezy referatu, objazd naukowy *Szlakiem Kościuszki* – rysunki, mapy, plany, korespondencja
1952–1972, rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 34

191. Regionalne zjazdy, sesje, narady
Zaproszenia, programy, wystąpienia S. H., teksty i konspekty referatów, notatki, rysunki planów, mapki powielane i drukowane, materiały informacyjne
1959–1973, rkp., masz., masz. pow., druk, rys., l., k. 87

192. II Sesja Naukowa PAN poświęcona problemom wojny wyzwoleńczej narodu polskiego w latach 1939–1945
Tezy referatów
1963, masz. pow., sz., k. 76

193. Konferencja na temat stanu i potrzeb badań problematyki okupacji i zbrodni hitlerowskich popełnionych w Polsce i na narodzie polskim, zorganizowana przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce
Komunikat wstępny, wnioski, rezolucje, uchwały, referaty: W. Bartoszewicz–R. Fuks
1970, masz. pow., l., k. 166

194. Jw.
Referaty cd. W. Jastrzębski–R. Nazarewicz
1970, masz. pow., l., k. 192

195. Jw.
Referaty cd. Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Rzeszowie–A. Zientarski
1970, masz. pow., l., k. 183

196. Materiały popularnonaukowej sesji pt. *Podhale i Sądecczyzna w walce z hitleryzmem* (Zakopane 28–29.11.1970)
Teksty referatów
1970, masz. pow., sz., k. 150

197. Sesja naukowa pt. *Zamek Królewski w Warszawie*, zorganizowana przez Komisję Naukową przy Obywatelskim Komitecie Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie
Program, teksty referatów
1972, masz. pow., l. i sz., k. 156

198. Sesja naukowa pt. *Społeczeństwo i ruch oporu Warszawy okupacyjnej 1939–1945*, zorganizowana przez Instytut Historii PAN w Warszawie
Teksty referatów
1972, masz. pow., sz., k. 137

199. Międzynarodowe kongresy, zjazdy, sesje, m.in. Konferencja Urbanistyczna w Erfurcie (1956), Kongress der Militärhistoriker w Pays-Bas (1966), *Humanizm i Odrodzenie w Polsce i Rosji* w Leningradzie (1973)
Zaproszenia, programy, wypowiedzi S. H., teksty referatów, sprawozdania, wydawnictwa kongresowe
1963–1973, rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., niderl., niem., pol., włos., l. i sz., k. 52 + s. 15

200. XII i XIII Congrés International des Sciences Historiques w Wiedniu i Moskwie
Materiały przygotowawcze, zaproszenia, programy, wypowiedzi S. H., sprawozdania, wydawnictwa kongresowe
1963–1973, rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., pol., ros., l. i sz., k. 135 + s. 17, 24, 14, 10, 24, 11, 18

201. Wyjazdy zagraniczne: Coventry, Francja – Paryż
Programy, notatki z pobytu w Paryżu, korespondencja
1958–1962, rkp., masz., masz. pow., l., k. 12

C. Działalność dydaktyczna na Uniwersytecie Warszawskim

202. Instytut Historyczny – plany, programy, sprawozdania z działalności, tematy prac pisanych pod kierunkiem S. H., pytania egzaminacyjne, listy studentów, informacje o pracach pisanych na Wydziale Historycznym UW w okresie 1959–1965
1956–1973 i b.d., rkp., masz., l., k. 59

203. Seminarium i ćwiczenia z historii wojskowości
Listy obecności, tematy prac
1949–1973, rkp., masz., l., k. 215

204. Proseminarium z historii nowożytnej
Listy uczestników, notatki

1949, rkp., masz., l., k. 2

205. Seminarium z historii miast
Listy obecności, krótkie informacje o uczestnikach, tematy prac
1950–1958, rkp., l. i sz., k. 137

206. Seminarium z historii kultury
Listy obecności, notatki, tematy prac
1957–1973, rkp., l., k. 162

207. Ćwiczenia z nauk pomocniczych historii
Listy obecności
1956–1957, rkp., l., k. 10

208. Prace seminaryjne z historii politycznej, gospodarczej, społecznej XVI–XIX wieku Buza–Rzemieniuk
Teksty, rysunki planów, mapek
1948–1950 i b.d., rkp., masz., rys., l., k. 161

209. Jw.
Sikorski–Tokarczuk, nazwiska nieustalone
Teksty, rysunki planów i mapek
1950 i b.d., rkp., masz., jęz. niem., pol., rys., l., k. 130

210. Prace seminaryjne z historii wojskowości XVI–XX w.
Teksty, fragmenty, rysunki mapek, planów
B.d., rkp., masz., rys., l., k. 113

D. Magisteria, doktoraty, habilitacje, opinie o działalności naukowej

211. Magisteria
Informacje o osobach piszących prace magisterskie i tematach prac, projekty i plany prac, oceny prac przez S. H., korespondencja
1952–1972 i b.d., rkp., masz., l., k. 79, zob. aneks 9

212. Chyra Zofia, *Mecenat Jana III w oczach jemu współczesnych*
Fragment pracy magisterskiej *Kształtowanie się mecenatu Jana Sobieskiego*
B.d., masz., l., k. 41

213. Czarnocki Jerzy, *Michał Ogiński, hetman wielki litewski w latach konfederacji barskiej*
Praca magisterska
B.d., masz., l., k. 74

214. Osińska Wanda, *„Polonia siva de situ, populis, moribus, magistatibus et Republica Regni Polonici" M. Kromera na tle epoki Renesansu i jej znaczenie dla historii nauki*
Praca magisterska
1962, rkp., masz., l., k. 88 + 2 nlb.

215. Piasecki Zygmunt, *Kozaczyzna wobec potopu szwedzkiego*
Praca magisterska
B.d., rkp., masz., l., k. 128

216. Steciuk Marian, *Wolne miasto Gdańsk w polskich planach wojskowych 1919–1939*
Praca magisterska
1967, rkp., masz. 2 egz., l., k. 121

217. Śreniawa-Szypiowski Romuald, *Centrala zaopatrzenia terenu Komendy Głównej AK*
Praca magisterska
1969, masz., fkp., fot., l., k. 97

218. Trzeciak Jan, *Sprawa chłopska na północnym Mazowszu w okresie powstania styczniowego*
Praca magisterska
B.d., rkp., masz., sz. i l., k. 52

219. Wieczorek Mieczysław, *Organizacja obrony i działania bojowe nad środkową Wisłą w kampanii wrześniowej 1939 r.*
Praca magisterska, rozdział pierwszy *Miejsce środkowej Wisły w planach operacyjnych dowództwa polskiego i niemieckiego*
1964, masz., l., k. 11

220. Zygoń A., *Handel Brześcia Litewskiego w XV i XVI wieku*
Praca magisterska
B.d., druk, rys. (mapa), l., k. 66 + 2 nlb.

221. Doktoraty Balcerzak–Dymek
Recenzje prac, opinie o kwalifikacjach kandydatów, notatki, plany prac, konspekty, autoreferaty, wnioski promotora o przyjęcie pracy, korespondencja
1961–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 147, zob. aneks 10

222. Doktoraty Feret–Kaźmierska
Recenzje prac pisane przez S. H. i współrecenzentów, opinie o kwalifikacjach kandydatów, notatki, plany prac, sprawo-

zdania, konspekty, autoreferaty, wnioski promotora o przyjęcie pracy, zaświadczenia, korespondencja
1955–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 146, zob. aneks 10

223. Jw. Klibański–Rymszyna
Recenzje prac pisane przez S. H. i współrecenzentów, opinie o kwalifikacjach kandydatów, notatki, plany prac, konspekty, autoreferaty, wnioski promotora o przyjęcie pracy, podania o stypendia, zaświadczenia, korespondencja
1957–1973, rkp., masz., masz. pow., druk, l. i sz., k. 172, zob. aneks 10

224. Jw. Secomska–Zimińska, nazwiska nieustalone
Recenzje prac pisane przez S. H. i współrecenzentów, opinie o kwalifikacjach kandydatów, notatki, plany prac, konspekty, autoreferaty, wnioski promotora o przyjęcie pracy, zaświadczenia, korespondencja
1960–1973, rkp., masz., masz. pow., l., k. 153, zob. aneks 10

225. Bloch Czesław, *Generał Ignacy Prądzyński 1792–1850*
Praca doktorska, rozdziały I–IV
1972, masz., l., k. 215 + 7 + I–XXIV

226. Jw.
Rozdziały V–VII
1972, masz., l., k. 216–445

227. Jw.
Rozdziały VIII–X
1972, masz., l., k. 446–649

228. Jw.
Rozdziały XI–XIII
1972, masz., l., k. 650–849

229. Jw.
Rozdziały XIV–XV, zakończenie, bibliografia
1972, masz., l., k. 850–999

230. Habilitacje Biskup–Litak
Wnioski o otwarcie przewodu habilitacyjnego i stypendia habilitacyjne, konspekty prac, oceny i opinie, wypowiedzi w sprawie zatwierdzenia stopnia docenta, korespondencja
1957–1972, rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 118, zob. aneks 11

231. Jw. Maciszewski–Zgórniak
Wnioski o otwarcie przewodu habilitacyjnego i stypendia habilitacyjne, konspekty prac, oceny i opinie, wypowiedzi w sprawie zatwierdzenia stopnia docenta, korespondencja
1959–1973, rkp., masz., masz. pow., l. i sz., k. 140, zob. aneks 11

232. Opinie i oceny działalności naukowej Bartel–Kotula
Opinie, curiculum vitae, spisy publikacji, korespondencja
1957–1973, rkp., masz., l., k. 122, zob. aneks 12

233. Jw. Libiszowska–Żytkowicz
Opinie, curiculum vitae, spisy publikacji, zaświadczenia, korespondencja
1959–1973, rkp., masz., masz. pow., fkp., l., k. 93, zob. aneks 12

E. Praca w innych instytucjach

234. Ministerstwo Kultury i Sztuki
Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego
Ministerstwo Obrony Narodowej – Komisja Nagród i Stypendiów
Komitet Nagród Państwowych
Powołania, umowy, regulaminy, zarządzenia, program *Propedeutyka historii sztuki na obszarach Polski*, opracowany przez S. H., dyskusje nad planem rocznym katedr historycznych (1962), wnioski Komitetu Nagród Państwowych
1946–1973, masz., masz. pow., l., k. 74

235. Muzeum Narodowe – kolegium kwalifikacyjne dla pracowników muzeów
Muzeum Historyczne – Rada Muzealna
Powołania, programy zebrań, komitet organizacyjny wystawy Komisji Edukacji Narodowej, organizacja ośrodka dla młodzieży w Zamku Warszawskim, korespondencja
1948–1970, masz., druk, l., k. 10

236. Komisja Opieki nad Zabytkami Przeszłości
Stowarzyszenie Historyków Sztuki
Stowarzyszenie Miłośników Dawnej Broni i Barwy
Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
Zawiadomienia, komunikaty, korespondencja
1947–1973, masz., l., k. 11

237. Biuro Odbudowy Stolicy
Pracownia Konserwacji Zabytków
Komisja do spraw Odbudowy Zamku Warszawskiego
Obywatelski Komitet Odbudowy Zamku Warszawskiego
Rada Konserwatorska przy Urzędzie Konserwatorskim w Rzeszowie
Światowa Federacja Miast Bliźniaczych
Zaproszenia do współpracy, umowy, zlecenia, skład komisji, protokoły posiedzeń, zasady i zalecenia, karty miast bliźniaczych, korespondencja
1949–1971 i b.d., masz., l., k. 49

F. Działalność redakcyjna i wydawnicza
a) Działalność redakcyjna

238. *Historia Polski*, t. 1.
Wytyczne dla wydawnictwa, sprawozdania z dyskusji nad poszczególnymi częściami podręcznika, recenzje, uwagi, korespondencja
1953–1967, rkp., masz., l., k. 64

239. Jw.
Teksty wstępów i poszczególnych rozdziałów autorstwa S. Arnolda, B. Baranowskiego, J. Gierowskiego, G. Labudy i K. Lepszego
Ok. 1955, rkp., masz., l., k. 186

240. Jw., t. 2. i 3.
Sprawozdania z dyskusji i uwagi nad poszczególnymi częściami tekstu, fragmenty tekstu, korespondencja
1956–1960, rkp., masz., l., k. 125

241. *Warszawa, jej dzieje i kultura*
Sprawozdania z narad zespołu autorskiego, plan wydawnictwa, konspekty, notatki S. H., korespondencja
1960, 1969–1973, masz., l., k. 67

242. *Fryz Sztokholmski*
Protokoły zebrań Komitetu Redakcyjnego i Wydawniczego, tekst szwedzki i tłumaczenie, tekst S. H. dotyczący historii fryzu oraz zbiorów archiwalnych w Szwecji, wypisy źródłowe, korespondencja, m.in. z H. Brynolfem, W. Dworzaczkiem, Z. Łakocińskim, M. Morelowskim, wycinek prasowy
1962–1969, rkp., masz., druk, kkp., jęz. niem., pol., szwedz., l., k. 164

243. *Etudes polonaises d'histoire militaire. Presentès à l'occasion du XII-e Congrès International des Sciences Historiques*, pod red. S. H., T. Jędruszczak, M. Leczyk
Teksty H. Batowskiego, T. Jędruszczaka
1965, masz. pow., jęz. franc., l. i sz., k. 84

244. *Polska na przełomie XVIII/XIX wieku*
Protokół posiedzenia Komitetu Redakcyjno-Autorskiego, konspekty rozdziałów opracowanych przez J. Gierowskiego, B. Grochulską, S. H., J. Koweckiego, B. Leśnodorskiego, S. Lorentza i J. Topolskiego, korespondencja
1968–1969, masz., l., k. 25

245. *Dzieje Warszawy*, t. I–VI, wydawnictwo IHPAN i PWN
Projekt wydawnictwa, konspekty poszczególnych tomów
Ok. 1970, rkp., masz., masz. pow., l., k. 67

246. „Architectura Militaris"–„Kwartalnik Historyczny"
M.in. redakcja *Akt powstania kościuszkowskiego*, *Dziejów sztuki w Polsce*, *Słownika terminologicznego architektury obronnej w Polsce* – projekty wydawnicze, konspekty, uwagi, dyskusje, spisy haseł i ilustracji, korespondencja
1953–1973, masz., masz. pow., fkp., l., k. 111

247. MON–PWN
M.in. komitety redakcyjne *Małej encyklopedii wojskowej*, *Encyklopedii powszechnej PWN* – protokoły posiedzeń, projekty wydawnicze, spisy treści, polemiki, zaproszenia, korespondencja
1954–1973, masz., masz. pow., l., k. 161

248. PAU–„Wojskowy Przegląd Historyczny"
M.in. komitety redakcyjne *Akt i pism Tadeusza Kościuszki*, *Polskiego słownika biograficznego*, „Rocznika Warszawskiego" – protokoły posiedzeń, instrukcje redakcyjne, projekty wydawnicze, spisy treści, polemiki, zaproszenia, korespondencja
1949–1973, masz., masz. pow., druk, l. i sz, k. 149 + s. 8, 29, 29

b) Działalność wydawnicza

249. „Acta Poloniae Historica"–„Kwartalnik Historyczny"
Umowy wydawnicze i zlecenia opracowań, projekty wydawnictw, korespondencja z prośbą o recenzje i w sprawie pośmiertnego wydania prac S. H., rozliczenia
1953–1984, rkp., masz., l., k. 100

250. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza–Państwowy Instytut Sztuki
Umowy wydawnicze, projekty wydawnictw, korespondencja z prośbą o recenzje i w sprawie pośmiertnego wydania prac S. H., rozliczenia
1952–1978, rkp., masz., l., k. 143

251. Państwowy Instytut Wydawniczy–*Polski słownik biograficzny*
Umowy wydawnicze, zlecenia, rachunki, korespondencja w sprawie pośmiertnego wydania prac S. H.
1952–1973, rkp., masz., l., k. 134

252. Pracownie Konserwacji Zabytków–„Życie Warszawy"
Umowy i zlecenia wydawnicze, korespondencja w sprawie pośmiertnego wydania prac S. H., rozliczenia, wycinek prasowy
1951–1974, rkp., masz., druk, l., k. 93

253. „Editions d'Art. Lucien Mazenod"
Encyklopedia Britannica
Drukowane teksty i fotokopie wydania angielskiego i francuskiego, korespondencja w sprawie pośmiertnego wydania tekstów S. H.
1960–1973, rkp., masz., druk, fkp., jęz. ang., franc., pol., l., k. 84

G. Działalność społeczno-polityczna i kulturalna

254. Komitet Przygotowawczy Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego
Rada Narodowa m.st. Warszawy i Wojewódzka Rada Narodowa
Społeczny Komitet Frontu Jedności Narodu
Społeczny Komitet Obchodów III Tygodnia Archiwów
Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
Powołania i zaproszenia do współpracy, protokoły posiedzeń, plany działalności, korespondencja
1957–1972, masz., masz. pow., l., k. 73

255. Towarzystwo im. Fryderyka Chopina – Komisja Naukowa
Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku
Towarzystwo Przyjaciół Serocka
Towarzystwo Przyjaciół Warszawy
Zaproszenia do współpracy, programy, korespondencja
1953–1970 i b.d., masz., masz. pow., l., k. 9

256. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Regulaminy, wytyczne, protokoły posiedzeń Zarządu Głównego i komisji, sprawozdania, zjazdy, narady, programy obrad, notatka S. H. o pracach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami PTTK, korespondencja, wycinki prasowe, wydawnictwo Oddziału PTTK w Zamościu
1949–1973, masz., masz. pow., druk, l. i sz., k. 142 + s. 52, 15

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

257. Kwestionariusz osobowy, notatka biograficzna do *Who's Who in the World*, bibliografia prac S. H. dotyczących insurekcji kościuszkowskiej, odpis dyplomu magistra filozofii
1929 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 4

258. Powołania, nominacje, odwołania związane z pracą S. H. w Komitecie Nagród Państwowych, Ministerstwie Obrony Narodowej, Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytecie Warszawskim i Wojskowej Akademii Politycznej
1952–1972, masz., l., k. 13

259. Notatki S. H. z rozmowy z Wojciechem Świętosławskim, notatka o rodzinie S. H. (dziadek, pradziadek), własnoręczny słowniczek angielski, exlibrisy, szkice, rysunki
1960, 1969 i b.d., rkp., rys., l., k. 16

260. Materiały gospodarcze i finansowe – informacja o zarobkach, nagrodach pieniężnych z UW, wpłatach, składkach członkowskich, rachunek, oświadczenia finansowe, kwity, wyciąg z PKO, notatka z wyliczeniami
1949–1973, rkp., masz., druk, l., k. 15

IV. KORESPONDENCJA

A. Korespondencja wychodząca

261. Osoby i instytucje
1937–1973, rkp., masz., jęz. ang., franc., niem., pol., l., k. 60, zob. aneks 13

B. Korespondencja wpływająca

262. Osoby i instytucje A–Be
1946–1973 i b.d., rkp., masz., fkp., jęz. ang., franc., niem., pol., ros., l., k. 181, zob. aneks 14
263. Jw. Biedrawina Emilia
92 listy, wycinki prasowe
1954–1965, rkp., masz., druk, l., k. 147
264. Jw. Biedrawina Emilia cd.
94 listy, wycinki prasowe, fotografie
1966–1970, rkp., masz., druk, 3 fot., l., k. 187
265. Jw. Białasiewicz–Biskup
1947–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. franc., pol., l., k. 148, zob. aneks 14
266. Jw. Bloch–Burzyński
1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., pol., l., k. 156, zob. aneks 14
267. Jw. Cahiers–Czyżewski
1946–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. ang., franc., niem., pol., l., k. 148, zob. aneks 14
268. Jw. Danielewski–Estreicher
1946–1973 i b.d., rkp., masz., druk, fot., jęz. ang., franc., pol., włos., l., k. 142, zob. aneks 14
269. Jw. Fabiani–Gorzelak
1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk, fkp., jęz. ang., franc., niem., pol., l., k. 134, zob. aneks 14
270. Jw. Góralski Zbigniew
155 listów
1959–1973, rkp., masz., l., k. 159
271. Jw. Gostyńscy–Grenda
1949–1973 i b.d., rkp., masz., druk, 27 fot., jęz. franc., pol., l., k. 241, zob. aneks 14

272. Jw. Gromadska–Instytut Sztuki PAN
1936, 1945–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. ang., franc., niem., pol., l. i sz., k. 172 + s. 10, zob. aneks 14
273. Jw. Jabłoński–Karczewski
1946–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. ang., niem., pol., ros., l., k. 153, zob. aneks 14
274. Jw. Karolewicz–Komar
1953–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. niem., pol., l., k. 159, zob. aneks 14
275. Jw. Komaszyński Michał
89 listów oraz autoreferat pracy kandydackiej i sprawozdanie z dyskusji
1956–1973, rkp., masz., l., k. 121
276. Jw. Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka–Koźmiński
1932, 1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk, l. k. 177, zob. aneks 14
277. Jw. Kotula Franciszek
181 listów i 3 ilustracje dotyczące św. Stanisława, wycinek prasowy
1951–1973 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 205
278. Jw. Krajewski–Lutzowa
1946–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. franc., niem., pol., ros., l., k. 178, zob. aneks 14
279. Jw. Ładogórski–Majewski
1948–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. niem., pol., l., k. 261, zob. aneks 14
280. Jw. Makowiecki–Mączakowie
1936, 1946–1973, rkp., masz., jęz. ang., franc., pol., l., k. 176, zob. aneks 14
281. Jw. Medwecki–Nurek
1935, 1938, 1946–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. pol., ros., l., k. 188, zob. aneks 14
282. Jw. Obłąk–Petrus
1946–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. pol., ros., l., k. 185, zob. aneks 14
283. Jw. Piaścik–Rewski
1935, 1939, 1947–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. ang., niem., pol., 3 fot., l., k. 176, zob. aneks 14

284. Jw. Robert–de Silva
1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., niem., pol., l., k. 160, zob. aneks 14
285. Jw. Siniarska–Sosnowski
1947–1973 i b d., rkp., masz., druk, l., k. 161, zob. aneks 14
286. Jw. Spieralski Zdzisław
116 listów, zestaw haseł do *Małej encyklopedii wojskowej* i artykuł S. Z., dotyczący warsztatu pracy historyka wojskowego
1957–1972, rkp., masz., l., k. 142
287. Jw. Spoczyńska–Szrubka
1946–1973 i b.d., rkp., masz., jęz. ang., franc., niem., pol., l., k. 168, zob. aneks 14
288. Jw. Szulecki–Świerzyńska
1947–1973 i b.d., rkp., masz., druk., jęz. franc., niem., pol., l., k. 157, zob. aneks 14
289. Jw. Takahashi–Wąsowicz
1946–1974 i b.d., rkp., masz., druk, jęz. franc., jap., niem., pol., ros., 1 fot., l., k. 169, zob. aneks 14
290. Jw. Wegner–Włodarski
1930, 1946–1973, rkp., masz., jęz. niem., pol., l., k. 187, zob. aneks 14
291. Jw. Wojakowski–Zawieyski
1936, 1941, 1950–1973 i b.d., rkp., masz., fot., l., k. 125, zob. aneks 14
292. Jw. Zdziarska–Żywczyński
1952–1973, rkp., masz., l., k. 150, zob. aneks 14
293. Kama, Marta, Ninka, Szczepan, Tadeusz, Włodkowie oraz nazwiska nieustalone i wizytówki
1938, 1948–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., druk, jęz. franc., pol., l., k. 135
294. Zaproszenia
1952–1973, masz., druk, l., k. 70

V. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU

295. Recenzje prac S. H. i polemika
1. Młynarski Z., Bardach A., H. S. – recenzja i uwagi wydawcy dotyczące pracy *Kultura polska w źródłach i opracowaniach*

2. Autor nieustalony – fragment recenzji pracy S. H. *Jan Kiliński, „Pamiętnik"*
3. Kuczyński S. – polemika z artykułem S. H. *Uwagi o bitwie pod Grunwaldem*
4. „H" – artykuł polemiczny dotyczący pracy S. H. *Wojna obronna 1655–1660*, „Rejsy", 20.08.1958, r. XIV, nr 29
5. Autor nieustalony – uwaga dotycząca pracy S. H. *„Przedmowa"*, [w:] Staszewski J., *Wojsko Polskie na Pomorzu*
1958–1960 i b.d., rkp., masz., druk, l., k. 10

VI. MATERIAŁY RODZINNE

296. Herbstowa Irena – żona
Korespondencja wychodząca
1949–1988, rkp., masz., jęz. ang., pol., l., k. 10, zob. aneks 15
297. Jw.
Korespondencja wpływająca osoby i instytucje A–Z
1945–1986, rkp., masz., l., k. 182, zob. aneks 16
298. Herbst Marcin – syn
Herbst Maria – córka
Korotyński Bruno Wincenty – teść
Listy od Witolda Bełzy, Gabriela Michała Karskiego, Zofii Korotyńskiej, Bolesława Modlińskiego, Wojciecha Podgórskiego, Zofii Rotherowej
1925–1962, rkp., masz., druk, l., k. 16

VII. MATERIAŁY OSÓB OBCYCH

A. Prace obce

299. Dobrowolski Stanisław Ryszard, *Młodzian piękny i posępny – rzecz o Jakubie Jasińskim*
Tekst z dedykacją dla S. H.
1949, rkp., masz., druk, l., k. 143 + 1 nlb.
300. *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939–1945*
Praca zbiorowa, t. I *Obozy koncentracyjne i ośrodki zagłady* (karta tytułowa); t. II *Obozy jenieckie*
1969–1970, druk pow., l., k. 2 + 11 + 25 + 18 + 12 + 25 + 10 + 16 + 18 + 18 + 44

301. Jw.
T. VI, *Getta* – projekt wydawnictwa
1970, druk pow., jęz. niem., pol., k. 10 + 5 + 7 + 24 + 23 + 74 + 19 + 14 + 20 + 25
302. Staszewski Janusz, *Wojsko Polskie na Pomorzu w 1807 r.*
Tekst z odręcznymi poprawkami, uzupełnieniami i uwagami oraz streszczenie pracy – redakcja S. H.
B.d., rkp., masz., l., k. 279
303. Literatura średniowiecza i renesansu polskiego – referaty
1. Bieńkowski Tadeusz, *Proza polsko-łacińska 1450–1750 – kierunki rozwoju i osiągnięcia* – tezy referatu
2. Górski Konrad, *Ewolucja poglądów Andrzeja Frycza Modrzewskiego*
3. Kotarski Edmund, *Publicystyka polityczna polskiego odrodzenia. Wprowadzenie do problematyki*
4. Lewandowski Julian, *Losy średniowiecznego dramatu w Polsce*
5. Nadolski Bronisław, *Geografia życia literackiego w Polsce za Renesansu* – tezy referatu
B.d., masz. pow., l., k. 13
304. Działalność braci polskich – tezy referatów
1. Kurdybacha Łukasz, *Myśl pedagogiczna Joachima Pastoriusa*
2. Tazbir Janusz, *Postulaty badań nad antytrynitaryzmem polskim na tle dotychczasowych osiągnięć i braków*
3. Urban Wacław, *Praktyczna działalność braci polskich wobec chłopów*
B.d., masz. pow., l., k. 4
305. Polskie atlasy archeologiczne i historyczne – artykuły
1. Antoniewicz Włodzimierz, *Jeszcze o „Polskim atlasie archeologicznym"*
2. Pałucki Władysław, *Jeszcze w sprawie „Atlasu historycznego Polski"*
B.d., masz., l., k. 27
306. Powstanie kościuszkowskie i Tadeusz Kościuszko
Artykuły i referaty
1800, 1883, 1937, 1977 i b.d., masz., masz. pow., kkp., l., k. 104, zob. aneks 17
307. Historia Warszawy
Artykuły i referaty

1954–1972 i b.d., masz., masz. pow., l. i sz., k. 201 + k. 70, zob. aneks 18
308. Historia Warszawy
Referaty wygłoszone na naukowej sesji pt. *Rola Warszawy w życiu narodu i państwa*
1965, masz. pow., l. i sz., k. 168, zob. aneks 19
309. Historia Polski okresu międzywojennego 1919–1939
Referaty
1950 i po 1968, masz. pow., l. i sz., k. 112, zob. aneks 20
310. Duraczyński Eugeniusz, Sobczak Kazimierz, *Quelques aspects politiques et militaires de la resistance en Europe Centrale au cours de la Seconde Guerre Mondiale=Niekotoryje politiczeskije i wojennyje aspiekty dwiżenija soprotiwlenija w Centralnoj Jewropie wo wriemia II mirowoj wojny*
Referat wygłoszony na sympozjum pt. *Europa Środkowa w II wojnie światowej*
1970, masz. pow., jęz. franc., ros., sz., k. 55
311. II wojna światowa
Artykuły, referaty
1972–1973 i b.d., rkp., masz., masz. pow., jęz. niem., pol., l. i sz., k. 179, zob. aneks 21
312. Drobne prace obce A–Kosztyła
1954–1972 i b.d., masz., masz. pow., jęz. czes., franc., niem., pol., 26 fot., l. i sz., k. 175, zob. aneks 22
313. Jw. Kotula–M
1950–1972 i b.d., rkp., masz., masz. pow., jęz. niem., pol., l. i sz. opr., k. 198, zob. aneks 22
314. Jw. P–Sz
1956–1972 i b.d., masz., masz. pow., jęz. niem., pol., l. i sz., k. 180, zob. aneks 22
315. Jw. Ś–T
1953–1970 i b.d., masz., masz. pow., jęz. czes., franc., niem., pol., l. i sz., k. 161, zob. aneks 22
316. Drobne prace obce U–Z
1953–1969, masz., masz. pow., l. i sz., k. 198, zob. aneks 22

B. Prace obce nieustalonego autora

317. *Teatry dawnej Warszawy*
Po 1950, masz., l., k. 132
318. *Historia Mezopotamii w okresie panowania Mameluków*
Po 1969, masz., jęz. ang., l., k. 86 + IV
319. *Stosunek rządu do miast i mieszczaństwa w okresie powstania kościuszkowskiego*
Po 1955, masz., l., k. 117 + VII
320. Drobne prace obce nieustalonego autora
Ok. 1950–1967, rkp., masz., masz. pow., jęz. franc., pol., l., k. 146, zob. aneks 23

C. Dokumenty i korespondencja osób obcych

321. Przemówienia, dokumenty, korespondencja i fotografie
1915, 1957–1973, rkp., masz., jęz. franc., pol., 2 fot., l., k. 24, zob. aneks 24

VIII. ZAŁĄCZNIKI

322. Prace drukowane S. H.
1932–1937, 1946–1974 i b.d., druk, fkp., kkp., l. i sz., k. 93, zob. aneks 25
323. Drukowane prace osób obcych Andal A., *Słownik polsko-francuski*
1932–1936, 1945–1963 i b.d., druk, fkp., jęz. estoń., franc., niem., pol., ros., słoweń., ukr., węg., l. i sz., k. 206, zob. aneks 26
324. Jw. Smoleński W., *Zasłużeni ludzie ziemi łomżyńskiej*
1858, 1874, 1922–1928, 1947–1969 i b.d., druk, l. i sz., k. 185 + s. 48, 16, 34, 8, 14, zob. aneks 26
325. Wycinki prasowe artykułów osób obcych
1933, 1940, 1955–1971 i b.d., druk, jęz. franc., niem., pol., l. i sz., k. 50 + s. 10, 451–534, 75–147, zob. aneks 27
326. Reklamówki wydawnictw, wydawnictwa informacyjnoturystyczne, wycinki prasowe drzeworytów miast Amsterdam, Konstantynopol i Wenecja oraz map San Domingo
1927, 1949–1969, masz. pow., druk, jęz. ang., franc., niem., pol., ros., l., k. 25

ANEKS 1

J. 45. *Historia Warszawy*
1. *Zniszczenia Warszawy w ciągu jej dziejów i ich odbudowa* – referat wygłoszony z okazji miesiąca odbudowy Warszawy, 4.10.1951
2. *Historia Warszawy. Stan i potrzeby badań* – artykuł, druk: „Rocznik Warszawski", 1960, t. 1, s. 8–64
3. *Warszawskie stulecia* – artykuł bez zakończenia, druk: „Życie Warszawy", 1965, nr 15
4. *Obrachunek dziejów Warszawy* – podsumowanie dyskusji na naukowej sesji pt. *Rola Warszawy w życiu narodu i państwa,* (05.1965) – dwie wersje tekstu, druk: „Rocznik Warszawski", 1966, t. 7, s. 521–522
5. Gieysztor A., H. S., *Warszawa. Historia od początków do 1795*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 1969, t. 12, s. 118–120
6. *Ćwierć wieku badań nad historią Warszawy* – artykuł, druk: „Kronika Warszawy", 1970, nr 1, s. 51–59
7. *25-lecie wyzwolenia Warszawy* – referat wygłoszony w Stowarzyszeniu Archiwistów Polskich, 15.09.1970
8. *Posłowie*, [w:] Drozdowski M., Zahorski A., *Historia Warszawy,* red. S. H., druk: Warszawa 1972, s. 455–460
9. *Warszawa 1611–1967* – referat, b.d.
10. *Warszawa* – hasło, zakończenie, b.d.
11. *Warszawskie cechy rzemieślnicze (przegląd dotychczasowych badań)* – fragmenty referatu, b.d.

ANEKS 2

J. 61. *Historia Mazowsza*
1. *Historia Mazowsza w ciągu tysiąclecia* – referat wygłoszony w Nowym Dworze, 25.04.1960
2. Dziewoński K., Gieysztor A., H. S., *Mazowsze, nazwa i jej treść w ciągu wieków* – referat plenarny na wspólnej sesji, zorganizowanej przez WRN i WKFJN w Płocku, 24.06.1962, druk: *Rok ziemi mazowieckiej 1962*, Płock 1962, s. 71–75
3. *Towarzystwa regionalne w województwie warszawskim (ich stan organizacyjny i osiągnięcia w 1967 roku)* – tezy referatu, po 1967

4. *Przedmowa,* [w:] Gieysztorowa I., Zahorski A., Łukasiewicz J., *Cztery wieki Mazowsza. Szkice z dziejów 1526–1914*, druk: Warszawa 1968, s. 5–6
5. *Tysiąclecie Mazowsza* – referat, ok. 1968
6. *Mazowsze w kartografii XV–XVI wieku,* [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu prof. Kazimierza Tymienieckiego,* druk: Poznań 1970, s. 517–521
7. *Warszawa i Mazowsze XVI–XIX wieku* – referat na sesji w Płocku, 7.05.1971, druk: „Kronika Warszawy", 1972, nr 3, s. 5–10
8. *Tradycja i perspektywa badań naukowych na Mazowszu* – referat na III Sejmiku Kultury Mazowsza, Kurpi i Podlasia 1972, druk: *Kierunki działania towarzystw regionalnych w województwie warszawskim (Dorobek i zadania społecznego ruchu regionalnego w latach 1970–1972). Materiały na III Sejmik Kultury Mazowsza, Kurpi i Podlasia,* Warszawa 1973, s. 15–17
9. *Przedmowa,* [w:] Święcicki J., *Najstarszy opis Mazowsza,* 1974, druk: Warszawa 1974, s. 9–10
10. *1526–1862* – artykuł dotyczący dziejów Mazowsza w latach 1526–1862, b.d.
11. *Gospodarczy, społeczny i kulturalny rozwój Mazowsza i wpływ na niego wzrostu Warszawy jako metropolii* – bez zakończenia, b.d.

ANEKS 3

J. 89. *Tadeusz Kościuszko*

1. Referat z okazji 150-lecia zgonu Tadeusza Kościuszki wygłoszony w Słupsku, 15.11.1966
2. Jw. wygłoszony w Olsztynie, 31.03.1967
3. Odczyt poświęcony związkom Tadeusza Kościuszki z Warszawą, wygłoszony w TMH, 20.10.1967
4. *200 dni Najwyższego Naczelnika* – artykuł, druk: „Kultura", 1967, nr 9, s. 1
5. *Kościuszko 1817–1967* – artykuł, druk: „Mówią wieki", 1967, r. 10, nr 9, s. 1–6
6. *Tadeusz Kościuszko*, [w:] *Encyklopedia Britannica,* 1967, t. 10, s. 478; tamże, 1974
7. *Kościuszko – nowe spojrzenie* – referat, ok. 1967
8. *Rocznica kościuszkowska* – referat, ok. 1967

9. *Kościuszko i koleje historyczne tradycji kościuszkowskiej* – referat, po 1967
10. *Przedmowa,* [w:] *Tadeusz Kościuszko w historii i tradycji,* oprac. J.S. Kopczewski, druk: Warszawa 1968, s. 7–8
11. *Kościuszko Tadeusz Andrzej Bonawentura,* [w:] *Polski słownik biograficzny* – tekst i notatki, druk: Wrocław-Warszawa-Kraków 1968–1969, t. XIV, s. 430–440
12. *Kościuszko – architekt,* [w:] *Muzeum i twórca. Studia z historii sztuki i kultury ku czci prof. dr. Stanisława Lorentza,* druk: Warszawa 1969, s. 293–299
13. *Przedmowa,* [w:] Dihm J., *Kościuszko nieznany* – tekst, korespondencja z wydawnictwem i klepsydra J. Dihma, Wrocław 1969
14. *Tadeusz Kościuszko i ocena jego postaci* – fragment artykułu, ok. 1971
15. *Tadeusz Kościuszko 1746–1817* – opracowanie dla *La Galeria des Hommes d'etat celebres*, Collection Ereea et derigee par Lucien et Lucienne Mazenod, 1971–1972, druk: 1975

ANEKS 4

J. 104. *Rozwój nauk historycznych i ich popularyzacja*

1. *Stan i potrzeby popularyzacji historii* – referat wygłoszony na posiedzeniu Sekcji Historycznej Walnego Zjazdu Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, 14.05.1960
2. *Propozycja do planu perspektywicznego rozwoju nauk humanistycznych i społecznych* – referat, tekst i notatki, ok. 1967
3. *Kształcenie historyków* – referat, 1969
4. Dyskusja dotycząca nowego programu uniwersyteckich studiów historycznych, b.d.
5. Refleksje o przyszłości nauki, b.d.
6. *Badania naukowe instytutów regionalnych* – fragment artykułu, po 1965
7. *Popularyzacja nauk historycznych w kręgach wojskowych* – fragment artykułu, b.d.

ANEKS 5

J. 107. *Polski słownik biograficzny*
Jakubowicz Maksymilan
Jasiński Jakub
Jauch Daniel
Jaźwiński Piotr
Jodko-Narkiewicz Leon
Kardasiewicz Kazimierz
Karnkowski Dadźbog
Karpiński Hilarion
Kaufmann Fryderyk Ludwik
Kijeński Ignacy
Kiliński Jan
Klein Jan Chrzciciel
Klimke Jerzy
Kober Mikołaj Marcin
Koenig Karol Stanisław
Komierowski Florian
Konarski Józef
Kontecki Stanisław
Korotyński Bruno Wincenty
Korotyński Władysław Rajnold
Kościuszko Tadeusz Andrzej Bonawentura
Kozolubski Juliusz Marcin
Kruszyński Antoni
Krzycki Jan
Kubicki Maciej
Lacki Teodor
Laskowski Otton
Lehmann Jan Krystian
Lex Józef
Lipnicki Stanisław
Mallet Jan Chrzciciel (współautorstwo z Eligiuszem Kozłowskim)
Mann Zygmunt
Marion Jean (współautorstwo z Leszkiem Podhoreckim)
Mehler Jan

ANEKS 6

J. 108. Artykuły i referaty okolicznościowe i wspomnieniowe
1. *Jubileusz 40-lecia pracy Karola Górskiego* – referat, 30.11.1968
2. *Kazimierz Lepszy – historyk polityczny* – referat wygłoszony w Krakowie, 2.12.1964
3. *Rektor Lepszy. Badacz – organizator* – artykuł, druk: „Życie Warszawy", 1964, nr 133, s. 3
4. *Tadeusz Manteuffel* – wystąpienie w PTH, 26.09.1970
5. Wystąpienie na wieczorze poświęconym pamięci Tadeusza Manteuffla, b.d.
6. *W kręgu mediewistyki. O T. Manteufflu* – artykuł, druk: „Kultura", 1972, nr 27 (473), s. 4
7. *Wspomnienie o Stanisławie Płoskim* – artykuł, 1965, druk: „Kultura", 1966, nr 12, s. 3
8. *Emilia Sukertowa-Biedrawina* – referat wygłoszony w Olsztynie, 14.10.1971
9. *Przedmowa*, [w:] *Sukertowa-Biedrawina Emilia. Karty z dziejów Mazur. Wybór pism* – sylwetka autorki, druk: Olsztyn 1972, t. 2, s. 7–9
10. *Eugeniusz Szwankowski – historyk Warszawy i teatru* – artykuł, druk: „Życie Warszawy", 1973, nr 54, s. 3
11. *Pamięci Jana Antoniego Wildera* – artykuł, 1961
12. *Janusz Woliński (1894–1970). Badacz dziejów ojczystych, nauczyciel* – artykuł, druk: „Kultura", 1970, nr 17, s. 4
13. *Janusz Woliński (10 IX 1894–7 IV 1970)* – artykuł, druk: „Kwartalnik Historyczny", 1971, r. LXXVIII, z. 3, s. 747–749
14. *Wspomnienie o Szymonie Zajczyku* – artykuł, druk: „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego", 1962, nr 43–44, s. 60–62

ANEKS 7

J. 127. Recenzje A–M
1. Alexandrowicz Stanisław, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań 1971, 8.03.1972
2. *Archiwum Wybickiego*, t. III, oprac. A. Lewak, 10.08.1962
3. *Atlas historii świata* – ogólna recenzja wewnętrzna, 19.10.1969

4. Bartel Wojciech, *Ustrój władz cywilnych powstania kościuszkowskiego*, Wrocław 1959, ok. 1962, druk: „Przegląd Historyczny", 1962, t. 53, z. 1, s. 204–205
5. Batowski Henryk, *Słownik nazw miejscowych Europy Środkowej i Wschodniej XIX i XX w.*, b.d.
6. Biegański Witold, *Finał dziwnej wojny. Studium o kampanii francuskiej 1940 r.*, Warszawa 1970, b.d., druk: „Przegląd Historyczny", 1973, t. 64, z. 3, s. 640–641
7. Bieniecki Zdzisław, *Potrzeba i drogi ochrony obiektów architektury najnowszej*, 25.01.1970
8. Bieńkowska Barbara, *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*, 06.07.1969
9. Bloch Czesław, *Ignacy Prądzyński i jego wkład w budowę Kanału Augustowskiego*, 18.12.1965
10. Bloch Czesław, *Ignacy Prądzyński* – tekst recenzji i notatki, 26.10.1972
11. Borecka Emilia, *Warszawa międzywojenna* – tekst niedokończony, b.d.
12. Borkenau Franz, *Der Übergang vom feudalen zum bürgelichen Weltbild*, Paris 1934 – notatka recenzyjna, ok. 1935, druk: „Nauka Polska", 1935, t. 20, s. 350–353
13. Buniak Julian, *Powstanie, organizacja i działania bojowe 1. Samodzielnej Warszawskiej Brygady Kawalerii WP w latach 1944–1945*, 24.12.1970
14. Cegielski Jerzy, *Dzikie budownictwo w Warszawie (w świetle dokumentów walki z samowolą budowlaną)*, Warszawa 1963, ok. 1964, druk: „Rocznik Warszawski", 1964, t. 5, s. 379–381
15. Cegielski Jerzy, *Koncepcja rozwiązania kwestii mieszkaniowej w Polsce w okresie kapitalizmu – warszawskie ośrodki postępowej myśli mieszkaniowej w okresie międzywojennym*, 10.10.1969
16. Czapliński Władysław, *Polska a Bałtyk w latach 1632–1648. Dzieje floty i polityki morskiej* – tekst recenzji i notatki, b.d., Wrocław 1952
17. Czapliński Władysław, Tazbir Janusz – fragment recenzji pracy o nieustalonym tytule dotyczącej Polski siedemnastowiecznej, b.d.
18. Danielewicz Jerzy, *Generał Ignacy Prądzyński*, b.d.

19. Dell'Aqua Andrzej, *Praxis ręczna działa*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, b.d., druk: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", 1970, r. 15, s. 372–374
20. Drozdowski Marian Marek, *Warszawa. Zarys dziejów*, cz. 2 *1864–1970*, 20.11.1970
21. Duchesne Albert, *Au service de Maximilien et de Charlotte. Expédition des voluntaires Belges au Mexique 1864–1867*, Bruxelles 1967–1968, b.d., druk: „Studia i Materiały do Historii Wojskowości", 1970, t. 16, cz. 2, s. 281–282
22. Erazm z Rotterdamu, *Podręcznik żołnierza chrystusowego*, przekład J. Domański, przedmowa L. Kozłowski, Warszawa 1965, b.d.
23. França José-Augusto, *Une ville des Lumières. La Lisbonne de Pombal*, Paris 1965, b.d., druk: „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1968, t. 8, z. 1, s. 113–114
24. Frelek Stanisław, *Osadnictwo ziemi stężyckiej* – uwagi do pracy, b.d.
25. Frelek Stanisław, *Tradycje ludowe powstania styczniowego na Suwalszczyźnie* – fragment rękopiśmiennych uwag do pracy, b.d.
26. Frontczak Kazimierz, *Przechodzenie Ludowego Wojska Polskiego na stopę pokojową w l. 1945–1947* – opinia o pracy, b.d.
27. Gemzell Carl-Axel, *Raeder, Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan*, Lund 1965, ok. 1970, druk: „Wojskowy Przegląd Historyczny", 1967, nr 1, s. 394–397
28. Gerlach Jan, *Chłopi w obronie Rzeczypospolitej. Studium o piechocie wybranieckiej* – fragment, Lwów 1939, ok. 1946, druk: „Przegląd Historyczny", 1946, t. 36, s. 178–180
29. Gębarowicz Mieczysław – recenzja pracy o nieustalonym tytule dotyczącej sarmatyzmu, ok. 1963
30. Goldzamt Edmund, *Architektura założeń śródmiejskich i problemy dziedzictwa* – ocena pracy, b.d.
31. Góralski Zbigniew, *Austria a trzeci rozbiór Polski* – notatka recenzyjna, 1.01.1965
32. Gruszecki Stefan, *Pierwsza wolna elekcja a problem walki szlachty z magnaterią (1572–1573)*, ok. 1966
33. Grygier Tadeusz, *Sumariusz akt naczelnej władzy Prus Książęcych „Etats-Ministerium"*, 21.01.1965

34. Guenon [?] R., *La règne de la quantite el les signes du temps*, Paris 1945 – recenzja, b.d.
35. Horn Maurycy, *Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600–1648*, 24.06.1971
36. Hornung Zbigniew, *Wpływy saskie w polskiej rzeźbie XVIII wieku*, b.d.
37. Husarski Wacław, *Kazimierz Dolny*, Warszawa 1953, ok. 1954, druk: „Biuletyn Historii Sztuki", 1954, r. 16, nr 2, s. 274–275
38. Kaczmarek Roman, *Nauki pomocnicze historii nowożytnej z uwzględnieniem znaczenia ich dla archiwistyki* – opinia o tezach referatu, b.d.
39. Kaczmarski Bogusław, *Świat podczas II wojny światowej 1939–1945* – analiza recenzyjna mapy, 21.12.1963
40. Kalabiński Stanisław, *Źródła do dziejów rewolucji 1905–1907 na ziemiach polskich* – fragment recenzji, b.d.
41. Kocowski Bronisław, *Trzej padewczycy. Wpływ Batorego i Zamoyskiego na działalność Reinholda Heidensteina*, Lwów 1939, b.d.
42. Koliński [?] – fragment notatek recenzyjnych dotyczących pracy o nieustalonym tytule, omawiającej taktykę lotnictwa, b.d.
43. Konarski Kazimierz, *Warszawa w jej pierwszym stołecznym okresie* – tekst recenzji i notatki, 26.08.1966
44. *Kopernikus Forschungen*, Herausgegeben von Johannes Papritz und Hans Schmauch, Leipzig 1943, b.d.
45. Kowalczyk Jerzy, Sroczyńska Krystyna, *Scenariusz ekspozycji Muzeum w Zamościu* – uwagi, 30.11.1966
46. *Kronika Olsztyna 1945–1950*, wyd. Andrzej Waka, Olsztyn 1972, b.d., druk: „Nowe Książki"
47. Kukiel Marian, *Wojna 1812 roku*, Kraków 1937–1938, ok. 1939, druk: „Ateneum Wileńskie", 1939, r. 2, z. 2, s. 318–320
48. Kwaśniewski Bolesław, *Obraz bitwy pod Orszą – dokument uzbrojenia w. XVI* – ocena pracy, tekst i notatki, b.d.
49. Kwiatkowski Marek, *Pałac Bidzińskiego* – uwagi do pracy, 9.12.1970
50. Lepszy Kazimierz, *Dzieje floty polskiej*, Gdańsk 1947, b.d.
51. Łempicki Stanisław, *Ludzie i kultura renesansu* – fragment recenzji pracy, po 1952
52. Łojek Jerzy, *Obrona i upadek Konstytucji 3 maja* – recenzja dokończona przez Irenę Herbstową, 26.01.1974

53. Madajczyk Czesław, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1–2, Warszawa 1970, ok. 1970, druk: „Kultura", 1970, nr 39, s. 5
54. Majewski Wiesław, *Struktura społeczna a orientacja polityczna na Ukrainie Prawobrzeżnej w latach 1659–1662*, 3.04.1966
55. Mańkowski Tadeusz, *Orient w polskiej kulturze artystycznej=L'Orient et la culture artistique en Pologne*, Wrocław 1959, b.d.
56. Michalczuk Stanisław, *Studium historyczne do planu szczegółowego śródmieścia Lublina* – uwagi, b.d.
57. *Miejskie zespoły zabytkowe województwa gdańskiego*, z. II – uwagi, 6.04.1972
58. Mierzwińska Cecylia, *Bitwa pod Kockiem 1939 roku jako epilog kampanii wrześniowej*, 24.12.1970
59. Mińkowski B.M., *Zarys dziejów parafii na Kamionku w Warszawie*, Warszawa 1954, ok. 1973
60. Molewa N.M., *Warszawa* – uwagi do pracy, grudzień 1970
61. Moszczeńska Iza, *Wspomnienia i listy*, 12.11.1969
62. Mórawski Karol, *Warszawa, dzieje miasta*, Warszawa 1971 – fragment recenzji, b.d.
63. Müller W., *Diecezje rzymskokatolickie w Polsce nowożytnej* – fragment recenzji, b.d

J. 128. Recenzje O–Ż, autor nieustalony

1. *Okupacja – ruch oporu w „Dzienniku" Hansa Franka 1939–1945*, oprac. zespół pod kierunkiem Stanisława Płoskiego, ok. 1966
2. Ossowska Maria, *Moralność mieszczańska*, Łódź 1956, b.d.
3. Ostrowski Wacław, Zarębska Teresa, *Historia budowy miast europejskich* – opinia o konspekcie, 3.05.1972
4. Pachoński Jan, *Legiony polskie. Znad Renu na San Domingo 1799–1802*, t. 3, 11.04.1969
5. Pazdur Jan, *Dzieje Kielc 1864–1939*, t. 2, 23.04.1969
6. Pazyra Stanisław, *Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej* – uwagi, tekst niedokończony, ok. 1970
7. Pazyra Stanisław, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego* – recenzja, tekst niedokończony, b.d.
8. Pazyra Stanisław, *Studium historyczno-urbanistyczne miasta Warki* – ocena, b.d.

9. Perzanowski Zbigniew, *Kłobucko. Studium historyczno-urbanistyczne* – opinia, 1.12.1954
10. Pieri Piero, *Il Rinascimento e la crisi militare italiana*, Torino 1952 – fragment recenzji, b.d., druk: „Przegląd Historyczny", 1953, t. 44, s. 617–619
11. Piotrowski Stanisław, *Wyjątki z „Dziennika" Hansa Franka*, ok. 1972
12. Piskurowicz Henryk – opinia o artykule bez tytułu dotyczącym walk o Siedlce w 1944, b.d.
13. Podgóski Czesław, *Korpus PSZ w ZSRR, zarys formowania, rozwoju organizacyjnego i walk*, 26.11.1967
14. *Polski słownik biograficzny*, t. 13, z. 3/4; t. 14, z. 1, ok. 1969, druk: „Kwartalnik Historyczny", 1969, t. 76, s. 721–722
15. *Polsza*, [w:] *Sowietskaja enciklopiedija*, 22.07.1967
16. Porwit Marian, *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939*, cz. 1 *Plany i ich załamanie się*, Warszawa 1969, ok. 1970, druk: „Kwartalnik Historyczny", 1970, r. 77, nr 4, s. 1002–1004
17. Przedpełski Marian, *Monografia powiatu sierpeckiego* – ocena, 15.09.1972
18. Rawski Tadeusz, *Polska wojna rewolucyjna 1794*, b.d.
19. Rawski Tadeusz, *Sztuka dowódcza Tadeusza Kościuszki*, b.d.
20. „Rocznik Łódzki" poświęcony Gryzeldzie Missalowej, 29.08.1970
21. Serejski Marian H., Grabski A.F., *Historia historiografii polskiej*, 22.06.1970
22. Sokół Zofia, *Ośrodki konspiracyjne działalności wydawniczej na Rzeszowszczyźnie w latach okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, 28.03.1973
23. *Stanisława Michalskiego autobiografia i działalność oświatowa*, oprac. H. Radlińska, I. Lepalczyk, Wrocław 1967, ok. 1969, druk: „Rocznik Warszawski", 1969, t. 9, s. 391–393
24. Stankiewicz Jerzy, *Twierdza grudziądzka*, ok. 1965
25. *Studia dotyczące polskiej sztuki budowy miast i urbanistyki* – fragment recenzji pracy zbiorowej, b.d.
26. Śreniowska Krystyna, *Tadeusz Kościuszko w historii i tradycji* – tekst recenzji i notatki, b.d.
27. Świerzewski Stefan, *Józef Ignacy Kraszewski* – uwagi do artykułu, b.d.

28. Trepka Walerian Nekanda, *Liber generationes albo catalogus o tych, którzy de gente i progenie sławnego rodu plebeanorum początek swój i originem ducunt*, wyd. W. Dworzaczek, S. Bartyś, Z. Kuchowicz, 9.05.1961
29. *Typy minionej Warszawy*, wybrał oraz wstępem i objaśnieniami opatrzył Zdzisław Bieniecki, 5.10.1970
30. *Udział Polaków w szturmie Berlina 24 kwietnia–2 maja 1945 roku. Wybór relacji i dokumentów*, oprac. J.J. Malczewski, W. Strzałkowski, W. Romanowski, wstęp S. Komornicki, Warszawa 1969, po 1969, druk: „Przegląd Historyczny", 1970, t. 61, z. 1, s. 158–160
31. *Urbanistyka* – hasło, b.d.
32. Usczeck Hans-Jürgen, *Scharnhorst, Theoretiker – Reformer – Patriot*, Berlin 1972, 18.12.1972
33. *Tezy opracowania o stanie badań wojskowo-historycznych i popularyzacji tej problematyki w kraju przez placówki naukowe i wydawnicze, wojskowe i cywilne* – uwagi, b.d.
34. *Warszawa, jej dzieje i kultura* – opinia, 23.03.1969
35. *Warszawa XVIII wieku*, Warszawa 1972, z. 1, po 1972, druk: „Rocznik Warszawski", 1974, t. 12, s. 311–316
36. Winter Antoni, *Siedlce 1448–1918*, po 1966
37. *Województwo bydgoskie. Zabytkowe ośrodki miejskie* – recenzja, 5.01.1973
38. Woszczyński Bolesław, *Ministerstwo Spraw Wojskowych 1918–1921. Zarys organizacji i działalności* – notatka recenzyjna, Warszawa 1972, przed 1972
39. *Wrocław (rozwój urbanistyczny)*, oprac. K. Maleczyński, M. Morelowski, A. Ptaszycka – tekst recenzji, notatka, korespondencja oraz opinia S. Golachowskiego, ok. 1954
40. Zajączkowski Andrzej, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce, ideologia a struktury społeczne*, Wrocław 1961; *Z dziejów inteligencji polskiej, studia historyczno-socjologiczne*, Wrocław 1962, 8.05.1963
41. Zahorski Andrzej, *Spór o Napoleona we Francji i Polsce* – notatki recenzyjne, Warszawa 1972, ok. 1972
42. Zakrzewska-Dubasowa Mirosława, *Ormianie zamojscy i ich rola w wymianie handlowej i kulturalnej między Polską a Wschodem* – fragment notatek recenzyjnych, Lublin 1965, ok. 1965

43. Zanimirska Halina, *Warszawa za Rady Zastępczej Tymczasowej* – uwagi recenzyjne, tekst i notatka, ok. 1972
44. Zarębska Teresa, *Początki polskiej nowożytnej myśli urbanistycznej*, 29.11.1972
45. *Z dziejów wojskowych Pomorza Zachodniego. Cedynia 972 – Siekierki 1945*, praca zbiorowa pod red. B. Miśkiewicza, Poznań 1972, ok. 1972, druk: „Zapiski Historyczne", 1974, t. 39, z. 1, s. 110–111
46. *Stanisław Żółkiewski: początek i progres wojny moskiewskiej*, oprac. J. Maciszewski, Warszawa 1966, ok. 1966, druk: „Zeszyty Naukowe WAP", 1967, nr 50, Seria Historyczna, nr 16, s. 111-112
47. Recenzja pracy nieustalonego autora dotycząca wojny w Inflantach w XVI wieku, przed 1939
48. Uwagi recenzyjne (fragment) do pracy nieustalonego autora dotyczącej historii miast i rzemiosła polskiego, ok. 1961
49. Uwagi recenzyjne (fragment) do pracy nieustalonego autora dotyczącej dziejów społeczno-gospodarczych Polski w okresie międzywojennym, ok. 1961
50. Recenzja pracy nieustalonych autorów dotyczącej historii Warszawy XX wieku, po 1965
51. Uwagi recenzyjne (fragment) do pracy nieustalonego autora dotyczącej walk w okresie powstania kościuszkowskiego, po 1966
52. Uwagi recenzyjne (fragment) do pracy nieustalonego autora dotyczącej floty polskiej początku XVII wieku, ok. 1968
53. Recenzja (zakończenie) pracy nieustalonego autora dotyczącej społeczno-gospodarczych dziejów odrodzenia w Polsce, b.d.
54. Recenzja (fragment) „Kwartalnika Historycznego", b.d.

ANEKS 8

J. 131. Okolicznościowe wystąpienia i przemówienia

1. Zagajenie dyskusji o czasopismach historycznych, 28.04.1959
2. Notatka do przemówienia wygłoszonego w TMH na jubileuszu 70-lecia prof. J. Wolińskiego, 18.12.1964
3. Gawęda na temat zdarzeń w Belwederze przed 135 laty, 29.11.1965

4. Przemówienie wygłoszone na sympozjum poświęconym stosunkom kulturalnym polsko-szwedzkim, 29.09.1966
5. Wystąpienie w TPPR w związku z wydaniem *Historii Rosji* Ludwika Bazylowa – tekst i zaproszenie, 3.01.1970
6. Notatka na temat *Panoramy Racławickiej* i jej umiejscowienia, 1972
7. Zagajenie dyskusji na temat kryzysu nauk historycznych, b.d.
8. Przemówienie powitalne z okazji wizyty prof. Roberta Mandrou, dyrektora wydawniczego L'Ecole Pratique des Hautes Etudes, w Instytucie Historycznym UW, b.d.

ANEKS 9

J. 211. Magisteria

1. Adamczyk Włodzimierz, *Społeczeństwo Galicji wobec powstania kościuszkowskiego w świetle prasy polskiej*
2. Baran Augustyn, *Przemiany w pamiętnikarstwie polskim przełomu XVIII i XIX wieku*
3. Berger Jan, *Monografia Grochowa do 1916 roku*
4. Bognar Stanisława, *Iłża*
5. Brodziak Danuta, *Polityka ukraińska kanclerza koronnego J. Ossolińskiego*
6. Chęciński, *Problemy zakwaterowania kadry sił zbrojnych w Polsce w okresie dwudziestolecia*
7. Cybulska Hanna – bez tytułu pracy
8. Franas Roman, *Historia 1. Brygady Kawalerii*
9. Gmitruk Janusz, *Zbrojny ruch oporu Batalionów Chłopskich w podokręgu podlaskim w latach 1939–1945*
10. Gołacki Lech, *Fortyfikacje*
11. Grochowski, *Działania grupy operacyjnej „Wschód" w kampanii wrześniowej 1939 roku*
12. Grudzińska Dionizja Marzenna, *Szkoci w Polsce*
13. Grys Iwona, *Warszawa XVII–XVIII wieku*
14. Jaźwiński Jerzy – bez tytułu pracy
15. Karczewski Eugeniusz, *Ruch ludowy w obwodzie kozienickim w latach 1939–1945*
16. Karolak Dariusz, *Wstępny okres powstania Chmielnickiego – „Żółte Wody"*
17. Kielak Antoni, *Miasteczka rolnicze mazowiecko-podlaskie*

18. Kornacki Jacek, *Umysłowość Józefa Załuskiego*
19. Kościelecka Wiesława, *Dzieje miasta Skierniewic*
20. Kowalczyk Tadeusz – bez tytułu pracy
21. Krassowski Bogusław, *Działalność służby geograficznej Wojska Polskiego w okresie II wojny światowej*
22. Kupść Bogumił Stanisław, *Rola braci Andrzeja i Józefa Załuskich w przygotowaniu rozwoju myśli Oświecenia*
23. Kwil Tamara – bez tytułu pracy
24. Laudańska Anna – jw.
25. Matuszewski Roman, *Wpływ techniki na rozwój myśli wojskowej*
26. Miłoszewski Wacław – bez tytułu pracy
27. Minakowska Barbara, *Z dziejów popularnej literatury wieku XVIII w Polsce. Kalendarze jezuickie z Warszawy i Wilna*
28. Nałęcka Teresa, *Teatr warszawski w powstaniu styczniowym 1860–1864*
29. Nejman Teresa, *Oświata, nauka i kultura w Gdyni w okresie międzywojennym*
30. Nowicki Jerzy – bez tytułu pracy
31. Olesik Jan, *Dzieje obozu jenieckiego dla oficerów polskich „Oflag II C Woldenberg" w Dobiegniewie 1940–1945*
32. Paszkiewicz Maria, *Opracowanie polskich pieśni ludowych przez Karola Lipińskiego w zbiorze Wacława z Oleska z r. 1833*
33. Perucki Tomasz, *Artyleria polska w pierwszym okresie powstania listopadowego 1830–1831*
34. Piotrkiewicz Antoni – bez tytułu pracy
35. Polkowski Roman Leszek, *Organizacja Armii Polskiej w ZSRR*
36. Puchalski Zbigniew, *Walki powstańcze na Woli i w zachodnich dzielnicach Warszawy 1944*
37. Rudowska Ewa, *Rezydencje magnackie z punktu widzenia jurydyki magnackiej w XVII wieku*
38. Rutko Barbara, *Warszawski przemysł doby Królestwa Kongresowego*
39. Rydzewska Maria, *Zaopatrzenie w wodę i żywność Warszawy w czasie oblężenia 1939 roku*
40. Siękowski Wacław – bez tytułu pracy
41. Sołkiewicz Alicja, *Organizacja dworu Czartoryskich w Puławach 1782–1830*
42. Sowa Andrzej, *Węgrów*

43. Stodolniak Jan – bez tytułu pracy
44. Strzelec Jan – jw.
45. Szymanek Zofia, *Mokotów*
46. Śloser Franciszek, *Wojna śląska za Kazimierza Jagiellończyka*
47. Świtlik Rozalia, *Rola reformacji w czasie pierwszego bezkrólewia w Polsce*
48. Teodorczyk Jerzy, *Kampania w Prusach*
49. Warzocha Bolesław, *Udział 1. Brygady Pancernej im. Bohaterów Westerplatte w przełamaniu umocnień Wału Pomorskiego*
50. Włodarczyk Józef, *Udział artylerii w przełamaniu Wału Pomorskiego*
51. Zamecka Danuta, *„Poczta Królewiecka" Jana Dawida Cenkiera*
52. Zawadzka Marianna – bez tytułu pracy
53. Zbrug Irma, *Arianie*

ANEKS 10

J. 221. Doktoraty Balcerzak–Dymek

1. Balcerzak Elżbieta, *Zaopatrzenie w wodę miast mazowieckich w drugiej połowie XVIII wieku*
2. Barczak Henryk, *O doktrynie broni pancernej w armii przedwrześniowej w latach 1918–1939*
3. Barszcz Edward, *Sprawa polska w Rosji od obalenia caratu do zwycięstwa Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej*
4. Bauer Krzysztof, *Wojsko koronne insurekcji kościuszkowskiej*
5. Bender Ryszard, *Udział ludności miejskiej Lubelskiego w akcji przedpowstaniowej w latach 1861–1862*
6. Berdecka-Szonert Anna, *Nowe lokacje miast królewskich w Małopolsce w latach 1333–1370 jako wyraz polityki miejskiej Kazimierza Wielkiego*
7. Biegański Wiktor, *Wysiłek zbrojny emigracji polskiej we Francji*
8. Bieńkowska Barbara, *Kronika Emeryka Węgra (1516–1531) jako źródło Wapowskiego do kroniki lat 1516–1528*
9. Bloch Czesław, *Ignacy Prądzyński jako historyk powstania listopadowego*

10. Borkiewicz-Celińska Anna, *Osadnictwo ziemi ciechanowskiej w XV wieku (1370–1526)*
11. Bravo Benedetto, *Hégélianisme et recherche historique. Etude sur J. G. Droysen, historien de l'antiquité*
12. Bristiger Michał, *Forma wariacyjna w muzyce instrumentalnej renesansu*
13. Bugaj Roman, *Michał Sędziwój (1556–1636) – życie i pisma*
14. Bułhak Henryk, *Stosunki wojskowe polsko-francuskie w latach 1921–1936*
15. Chankowski Stanisław, *Powstanie styczniowe w Augustowskiem*
16. Chmielewska Teresa, *Sprawy dydaktyczne PLP w Radomiu*
17. Chudoba Tadeusz, *Rozwój rynku zbożowego na terenach dorzecza Wisły w XVI wieku*
18. Ciałowicz Jan, *Sojusz wojskowy polsko-francuski 1921–1935*
19. Ćwięczek Ginter, *Królewicz Karol Ferdynand Waza jako biskup wrocławski*
20. Dembowski Harry E., *Unia Lubelska. Polski federalizm w złotym wieku*
21. Dobroński Adam, *Potencjał militarno-gospodarczy Królestwa Polskiego w planach wojennych Rosji w latach 1907–1913/14*
22. Dunin-Wąsowicz Anna, *Kapitał mieszczański Nowego Sącza na przełomie XVI/XVII wieku (Wpływ na gospodarkę miasta i zaplecza)*
23. Dymek Benon, *Niezależna Partia Chłopska (1924–1927)*

J. 222. Doktoraty Feret–Kaźmierska

24. Feret Stanisław, *Sztuka operacyjna i historia sztuki wojennej*
25. Frelek Stanisław, *Osadnictwo ziemi stężyckiej w XV–XVI wieku*
26. Frontczak Kazimierz, *Przejście Wojska Polskiego na stopę pokojową w 1945 roku*
27. Fuks Marian, *Problematyka polskiego czasopiśmiennictwa wojskowego w latach 1918–1939*
28. Gabryel Kazimierz, *Działalność kościelna biskupa Piotra Tomickiego*
29. Gaj-Piotrowski Wilhelm, *Parafia rozwadowska na tle przemian społeczno-gospodarczych w latach 1740–1944*
30. Galicka Izabella, *Świeckie budownictwo książęce w dzielnicy Janusza Starszego Mazowieckiego*
31. Getter Marek, *Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r.*

32. Glinka Jan, *Ród Klausucia w stuleciach XIII–XVI. Ze studiów nad kształtowaniem się i różnicowaniem społecznym bojarstwa litewskiego*
33. Gozdawa-Gołębiowski Dariusz, *Okręg łódzki ZWZ i AK*
34. Grenda Adam, *Rada Nieustająca w latach 1792–1794*
35. Grot Leszek, *Sytuacja klasy robotniczej na ziemiach byłego Królestwa Polskiego w pierwszym roku niepodległości (1918–1919)*
36. Gruszecki Andrzej, *Bastionowe zamki w Małopolsce*
37. Guldon Zenon, *Struktura i rozmieszczenie własności ziemskiej na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej w II połowie XVI wieku*
38. Hass Ludwik, *Postawy polityczne przedmajowej Warszawy 1918–1926*
39. Hillebrandt Bogdan, *Partyzantka na Kielecczyźnie w latach drugiej wojny światowej*
40. Horn Elżbieta, *Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590–1648*
41. Jagusztyn Andrzej, *Dzieje drukarstwa i księgarstwa w Rzeszowie 1840–1939*
42. Janczak Julian, *Studia nad rozmieszczeniem produkcji roślinnej i zwierzęcej na Śląsku pod koniec XVIII i na początku XIX wieku*
43. Janowski Andrzej, *Okręg stołeczny Stronnictwa Narodowego 1939–1944*
44. Jaroszewski Tadeusz Stefan, *Architekt Chrystian Piotr Aigner 1756–1841*
45. Jaworski Mieczysław, *Rola Ministerstwa Ziem Odzyskanych w zespoleniu Ziem Zachodnich i Północnych z macierzą*
46. Jurgielewicz Wacław – wezwanie na egzamin doktorski
47. Juszkiewicz R., *Mławskie Mazowsze w latach 1939–1945*
48. Kaczmarek Kazimierz, *Rola 2. Armii Ludowego Wojska Polskiego w końcowym okresie II wojny światowej*
49. Kaczmarzyk Dariusz, *Władysław Oleszczyński 1807–1866*
50. Kaniewska Irena, *Młodzież Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1510–1560*
51. Karolewicz Grażyna, *Poglądy społeczne Stanisława Papczyńskiego*
52. Karpowicz Mariusz, *Działalność artystyczna M.A. Palloniego w Polsce*

53. Kaźmierska Janina, *Szkolnictwo warszawskie w okresie okupacji. 1939–1944*

J. 223. Doktoraty Klibański–Rymszyna

54. Klibański Marek, *Historia Drugiej Łużyckiej Dywizji Artylerii WP 20.07.1944–5.10.1944*
55. Kociszewski Aleksander, *Mazowsze północne w latach 1806–1813*
56. Korab-Żebryk Roman, *Udział polskich oddziałów partyzanckich Armii Krajowej w operacjach 3. Frontu Białoruskiego w lipcu 1944 roku*
57. Korzon Andrzej, *Przesiedlona ludność polska w ZSRR w latach 1941–1946*
58. Kosacka Daniela, *Rozwój przestrzenny północnej Warszawy od połowy XVII do końca XVIII wieku*
59. Kotarski Henryk, *Wojskowość Stefana Batorego*
60. Kowalczyk Jerzy, *Kolegiata w Zamościu, ideowe treści i artystyczna forma jej architektury*
61. Kowalski Tadeusz – początek recenzji bez tytułu pracy
62. Krassowski Bogusław, *Polska kartografia wojskowa w latach 1918–1939*
63. Król Stefan, *X Pawilon Cytadeli Warszawskiej – główne więzienie polityczne Królestwa Polskiego w latach 1833–1856*
64. Król-Kaczorowska Barbara, *Dekoracje teatrów warszawskich doby romantyzmu*
65. Krzemiński Czesław, *Analiza działań bojowych lotnictwa polskiego w operacji berlińskiej 1. Frontu Białoruskiego ze szczególnym uwzględnieniem współdziałania z wojskami 1. Armii WP (16.04–4.05.1945)*
66. Kuczma Rajmund, *15. Dywizja Piechoty Wielkopolskiej w wojnie obronnej 1939 roku*
67. Kulik Kazimierz, *Szkolenie i doskonalenie oficerów łączności Ludowego Wojska Polskiego w latach 1944–1960*
68. Kurzątkowska Alicja, *Mecenat artystyczny Firlejów 1526–1626*
69. Lech Marian, *Wojsko komputowe Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie 1736–1762. Organizacja i funkcjonowanie*
70. Leszczyński Anatol, *Dzieje Choroszczy*
71. Łossowski Piotr, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*
72. Majewski Wiesław, *Wyprawa Jana Kazimierza 1663–1664 i kampania letnio-jesienna 1664 roku*

73. Małłek Janusz, *Geneza i powstanie ustawy – Regimentsnottel z roku 1542*
74. Matwijowski Krystyn, *Formy rekreacji w późnofeudalnym Wrocławiu*
75. Michalczuk Stanisław, *Ikonografia Sądu Ostatecznego w malarstwie małopolskim XVI wieku i jej wyraz społeczny*
76. Michałowska Helena, *Salony artystyczno-literackie w Warszawie 1832–1860*
77. Müller Wiesław, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII–XVIII wieku*
78. Nietyksza Maria, *Ludność Warszawy na przełomie XIX i XX w.*
79. Nowak Tadeusz, *Arsenały artylerii koronnej w latach 1632–1655*
80. Pawłowski Edward, *Historia 9. Dywizji Piechoty w latach 1944–1947*
81. Pierzchalski Mieczysław, *Zbrojny ruch oporu na terenie powiatów miechowskiego i pińczowskiego w latach 1939–1945*
82. Pomian Krzysztof, *Początki nowożytnej nauki historycznej – francuska szkoła erudycyjna XVI–XVII wieku*
83. Popławska Irena, *Budownictwo przemysłowe Łodzi w XIX wieku*
84. Raj Sergiusz, *Służba zdrowia 2. Armii Wojska Polskiego w operacji łużyckiej i praskiej kwiecień–maj 1945 roku*
85. Rosen-Zawadzki Kazimierz, *Rząd generała Sikorskiego, strategia i taktyka (1939–1943)*
86. Rosiński Z., *Zorganizowany polityczny i wojskowy polski ruch oporu na Lubelszczyźnie (wrzesień 1939–lipiec 1944)*
87. Rosołowski Stefan, *Rozwój i przemiana koncepcji Centralnej Biblioteki Wojskowej w latach 1945–1964*
88. Rusinowa Izabella, *Sprawa Unii na obradach Kongresu Kontynentalnego w latach 1774–1783*
89. Rymaszewski Bohdan, *Problematyka konserwatorska średniowiecznych miast w Polsce*
90. Rymszyna Maria, *Gabinet Stanisława Augusta*

J. 224. Doktoraty Secomska–Zimińska

91. Secomska Maria, *Historia Warszawskich Teatrów Rządowych w latach 1863–1890*
92. Sikorski Janusz, *„Księgi hetmańskie..." Stanisława Sarnickiego na tle piśmiennictwa wojskowego w Polsce XVI wieku*
93. Skibiński Franciszek, *Operacja Falaise (7–21.08.1944)*

94. Skrzypek Andrzej, *Litwa, Łotwa i Estonia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919–1925*
95. Sobczak Kazimierz, *Operacja warszawska 1. Frontu Białoruskiego i udział w niej 1. Armii Wojska Polskiego 15.11.1944–19.1.1945*
96. Sobolowa Barbara, *Komisje porządkowe cywilno-wojskowe w Wielkopolsce w latach 1790–1792*
97. Sokol Irena, *Problematyka amerykańska w prasie i publicystyce XVIII wieku w Polsce*
98. Spieralski Zdzisław – pismo w sprawie trybu składania rozprawy
99. Stańczak Edward, *Komisja JKMci Skarbowa a wieś ekonomiczna za Augusta III (1736–1748)*
100. Stawecki Piotr, *Rola i działalność wojska w polityce wewnętrznej Drugiej Rzeczypospolitej 1935–1939*
101. Steinborn Bożena, *Malowane epitafia mieszczańskie na Śląsku w latach 1520–1620*
102. Strychalski Jerzy – notatki recenzyjne, bez tytułu pracy
103. Strzembosz Tomasz, *Piony bieżącej walki zbrojnej warszawskich organizacji konspiracyjnych w latach 1939–1944*
104. Sułek Zdzisław, *Powstanie kościuszkowskie na Litwie*
105. Sułkowska-Kuraś Irena, *Kancelaria Królestwa Polskiego w latach 1447–1506*
106. Szczepkowski Mikołaj, *Organizacja Wojska Polskiego w latach 1920–1921*
107. Szulecki Damian, *Obwód radomski w latach 1815–1863. Przeobrażenia gospodarcze i społeczne*
108. Szyndler Bartłomiej, *Tomasz Wawrzecki, ostatni Naczelnik Powstania Kościuszkowskiego (1753–1816)*
109. Świetlicka Halina, *Warszawski teatr dramatyczny 1832–1863*
110. Teodorczyk Jerzy, *Kryzys staropolskiej sztuki wojennej w czasie wojny polsko-szwedzkiej 1626–1629*
111. Terlecki Władysław, *Mennica warszawska 1766–1965*
112. Tessaro-Kosimowa Irena, *Litografia warszawska w XIX wieku (w latach 1816–1900)*
113. Wawrzyński Tadeusz, *Koncepcje organizacji armii polskiej w oparciu o państwa centralne w latach 1916–1918*
114. Ważniewski Władysław, *Ruch oporu na terenie miechowsko-pińczowskim w latach 1939–1945 (AL, BCh, AK, NSZ)*

115. Wilczur Jacek, *Zagłada na ziemiach polskich internowanych żołnierzy włoskich w latach 1943–1945*
116. Wiśniowski Eugeniusz, *Komenda Obrońców Polski w latach 1939–1943*
117. Wojakowski Józef, *Straż Praw 1791–1792*
118. Wojtasik Janusz, *Kampania podolska 1698 roku*
119. Woltanowski Andrzej, *Propaganda insurekcji kościuszkowskiej*
120. Woźniak Ryszard, *Fortyfikacje w dawnych Prusach Królewskich w pierwszej połowie XVII wieku*
121. Wróblewski Mścisław, *Charakter okupacji niemieckiej w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*
122. Zanimirska Halina – podanie o stypendium
123. Zarębka Teresa, *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*
124. Zdanowicz Jerzy, *Ekonomiczne aspekty militaryzacji w Stanach Zjednoczonych*
125. Zienkiewicz Wacław, *Geneza i dzieje insurekcji kościuszkowskiej*
126. Zimińska Joanna, *Generał Karol Kniaziewicz jako twórca i organizator Legii Naddunajskiej*

ANEKS 11

J. 230. Habilitacje Biskup–Litak

1. Biskup Marian – pismo w sprawie recenzenta pracy
2. Bieńkowska Barbara, *Kopernik i heliocentryzm w polskiej lekturze umysłowej do końca XVIII wieku*
3. Bloch Czesław, *Obrona Warszawy w powstaniu listopadowym jako realizacja pomysłów i przygotowań wojennych 1814–1831*
4. Boras Zygmunt, *Stosunki polsko-pomorskie w II połowie XVI w.*
5. Cegielski Jerzy, *Stosunki mieszkaniowe w Warszawie w latach 1918–1964*
6. Chojecka Ewa, *Drzeworyty „Kroniki" Joachima Bielskiego i zaginione gobeliny Anny Jagiellonki*
7. Chudoba Tadeusz, *Pułtusk jako ośrodek zbożowy w rejestrach wrocławskiego cła wodnego w XVI wieku*
8. Deruga Aleksy, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919)*
9. Góralski Zbigniew, *Austria a trzeci rozbiór Polski*

10. Gruszecki Stefan, *Pierwsza wolna elekcja a problem walki szlachty z magnaterią*
11. Gustaw Michał Romuald, *Rozwój pojęcia historii Kościoła od I do XVIII wieku*
12. Holzer Jerzy, *Kryzys polityczny w Niemczech 1928–1930. Partie i masy*
13. Kalinowski Wojciech, *Rozwój miast polskich do połowy XIX wieku*
14. Konferowicz Stanisław, *Fryderyk Józef Moszyński, statystyk doby Sejmu Czteroletniego*
15. Kowecka Elżbieta, *Wytwórnie i produkcja ceramiki szlachetnej w regionie sandomiersko-kieleckim w XIX wieku*
16. Kulejewska-Topolska Zofia, *Struktura prawna aglomeracji osadniczej Poznania od XV do końca XVIII wieku*
17. Lalik Tadeusz – zawiadomienie o kolokwium habilitacyjnym
18. Leinwand Artur, *Milicja Ludowa w Polsce 1918–1919*
19. Leszczyński Józef, *Stany Górnych Łużyc w latach 1635–1697*
20. Librowski Stanisław, *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*
21. Litak Stanisław, *Struktura i funkcja parafii w Polsce od końca XVI do XVIII wieku*

J. 231. Habilitacje Maciszewski–Zgórniak

22. Maciszewski Jarema, *Szlachta polska wobec Moskwy 1603–1618*
23. Majewski Wiesław, *Początki powstania Chmielnickiego*
24. Markiewicz Jerzy, *Eksterminacja ludności polskiej i ruch oporu w Zamojszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej (1939–1944)*
25. Mączak Antoni, *Gospodarstwo chłopskie na Żuławach Malborskich na początku XVII wieku*
26. Miśkiewicz Benon, *O metodyce badań historycznowojskowych. Rozwój stałych punktów obronnych do połowy XV wieku*
27. Müller Stanisław, *Diecezje polskie obrządku łacińskiego w okresie potrydenckim (od drugiej połowy XVI w. do rozbiorów)*
28. Münch Henryk, *Historia miast średniowiecznej Polski*
29. Pawłowski Ignacy, *Polityka i działalność wojskowa KPP w latach 1918–1928*
30. Piotrowski Stanisław, *Proces Hansa Franka (sprawy polskie przed Międzynarodowym Trybunałem Wojennym w Norymberdze)*
31. Poppe Andrzej – pismo w sprawie recenzji pracy habilitacyjnej

32. Rutkowski Stanisław, *Kształcenie oficerów Ludowego Wojska Polskiego w okresie II wojny światowej (maj 1943–maj 1945)*
33. Rybus Henryk, *Prymas Maciej Drzewicki. Zarys biografii (1467–1535)*
34. Samsonowicz Henryk, *Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w XV wieku*
35. Sikorski Janusz – zawiadomienie o terminie kolokwium habilitacyjnego
36. Siniarska-Czaplicka Jadwiga, *Papiernictwo na ziemiach środkowej Polski w latach 1750–1850*
37. Sobczak Kazimierz, *Operacja mazowiecko-mazurska 1944–1945*
38. Spieralski Zdzisław, *Obrona potoczna*
39. Stefaniak Ludwik, *Elementy judaistyczne i motywy hellenistyczne rozdziału 12. Apokalipsy „Janowej" w świetle tekstów qumrańskich i danych archeologii*
40. Szulc Halina, *Typy wsi Śląska Opolskiego na początku XIX wieku i ich geneza*
41. Tanty Mieczysław – opinia Komisji Rady Wydziału Historycznego UW
42. Trzebiński Wojciech, *Zmiany w sieci osadniczej i strukturze przestrzennej miast Królestwa Polskiego 1815–1830*
43. Urban Wacław, *Studia z dziejów antytrynitaryzmu na ziemiach czeskich i słowackich w XVI–XVII wieku*
44. Wachowiak Bogdan, *Gospodarcze położenie chłopów w domenach Księstwa Szczecińskiego w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku*
45. Ważbiński Zygmunt, *Dzieło i twórca w koncepcji renesansu. U źródeł nowożytnego mitu sztuki*
46. Wimmer Jan, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*
47. Wisner Henryk, *Wojsko litewskie pierwszej połowy wieku XVII*
48. Wojtkowiak Stefan, *Szkolnictwo medyczne w Wojsku Polskim w latach 1918–1958*
49. Zgórniak Marian, *Wojskowe aspekty kryzysu czechosłowackiego 1938 roku. Siły zbrojne państw osi i niedoszłej koalicji antyhitlerowskiej*

ANEKS 12

J. 232. Oceny i opinie o działalności naukowej Bartel–Kotula
Bartel Oskar – prof. zwyczajny
Berezowski Cezary – prof. zwyczajny
Bieniarzówna Janina – prof. nadzwyczajny
Bloch Czesław – stypendium zagraniczne
Bogucka Maria – prof. nadzwyczajny
Brzozowska Zdzisława – docent etatowy
Bugaj Roman – docent
Czekajewska-Jędrusik Anna – docent etatowy
Durko Janusz – prof. nadzwyczajny
Dworzaczek Włodzimierz – prof. zwyczajny
Dziewulski Władysław – prof. nadzwyczajny
Eisenbach Artur – prof. nadzwyczajny
Gerlach Jan – prof. nadzwyczajny
Gierowski Józef – prof. zwyczajny
Góralski Zbigniew – stypendium habilitacyjne
Haisig Marian – prof. zwyczajny
Halicz Emanuel – prof. nadzwyczajny
Herzog Leon – samodzielny pracownik naukowy
Horn Maurycy – prof. nadzwyczajny
Frelek Stanisław – pracownik naukowy
Jadziak Emil – prof. nadzwyczajny
Jędruszczak Tadeusz – prof. nadzwyczajny
Kłoczowski Jerzy – prof. nadzwyczajny
Kotula Franciszek – pracownik naukowy, docent

J. 233. Jw. Libiszowska–Żytkowicz
Libiszowska Zofia – prof. nadzwyczajny
Łepkowski Tadeusz – prof. nadzwyczajny
Maciszewski Jarema – prof. nadzwyczajny
Madajczyk Czesław – prof. zwyczajny i nagroda państwowa I stopnia
Michałowski Kazimierz – opinia o autorze podręcznika *Archeologia Palestyny*
Miśkiewicz Benon – prof. nadzwyczajny
Niemczykowa Aleksandra – docent etatowy
Obuchowska-Pysiowa Honorata – samodzielny pracownik naukowy
Osikowski Eugeniusz – pracownik naukowy

Osińska Wanda – opinia o okresie studiów
Pachoński Jan – prof. nadzwyczajny
Piekarczyk Stanisław – prof. nadzwyczajny
Pokojski Edmund – docent
Poznańska Barbara – pracownik naukowy
Rostocki Władysław – docent etatowy
Rostworowski Emanuel – prof. zwyczajny
Rybus Henryk – prof. nadzwyczajny
Serejski Marian – prof. zwyczajny
Skoczek Józef – prof. nadzwyczajny
Skrzypek Józef – prof. zwyczajny
Słowikowski Tadeusz – prof. nadzwyczajny
Sukertowa-Biedrawina Emilia – doktor honorowy
Sułowski Zygmunt – prof. nadzwyczajny
Szczypiorski Adam – prof. zwyczajny
Szwankowski Eugeniusz – prof. nadzwyczajny
Tazbir Janusz – prof. nadzwyczajny
Wierzbicka-Michalska Karyna – prof. nadzwyczajny
Wilczur Jacek – pracownik naukowy
Wolff Adam – prof. zwyczajny
Wójcik Zbigniew – prof. nadzwyczajny
Zahorski Andrzej – prof. nadzwyczajny
Zarębski Ignacy – prof. nadzwyczajny
Zdziarska Romana – usunięcie z seminarium doktoranckiego
Żytkowicz Leonid – prof. zwyczajny

ANEKS 13

J. 261. Korespondencja wychodząca osoby i instytucje

Bloch Czesław	1972	l. 1
Dobrońscy Adam i Zofia	1969	l. 1
Durko Janusz	1965	l. 1
Dworak Jan	1959	l .1
Godlewska Danuta	1971	l. 1
Gostyński Tadeusz	1950	l. 1
Góralski Zbigniew	1969	l. 1
Herbst Marcin	1973	l. 1
Herbstowa Irena	1937–1972	l. 9
Jeziorański Kazimierz	1972	l. 1

Kalu A. Aja	1970	l. 1
Kazimierski Józef	1970	l. 1
Kukiel Marian	1973	l. 1
Leitsch Walter	1971	l. 1
Leśnodorski Bogusław	1970	l. 1
Lubuskie Towarzystwo Naukowe	1965	l. 1
Ładogórski Tadeusz	1960–1973	l. 4
Mańkowski Tadeusz	1955	l. 1
Muzeum Świętokrzyskie	1969	l. 1
Nowicka Bronisława	1970	l. 1
Paczkowski K.	1967	l. 1
Pawlikowski Michał	1969	l. 1
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Płocku – Rada Naukowa Ekonomiczno-Techniczna	1966	l. 1
Rzemieniuk Florentyna	1972	l. 2
Siuchniński Maciej	1965	l. 1
Stefaniak Ludwik	1969	l. 1
Świerzewski Stefan	1969	l. 1
Wasilewska Joanna	1971	l. 1
Wilamowski B.	1968	l. 1
Zakład Historii Partii PZPR	1969	l. 1
Zakład Historii Polski w Okresie II Wojny Światowej Instytutu Historii PAN	1969	l. 1

ANEKS 14

J. 262. Korespondencja wpływająca osoby i instytucje A–Be

Akademia Wychowania Fizycznego, Katedra Turystyki	1966	l. 1
Alexandrowicz Stanisław	1965, 1966	l. 2
Altman Henryk	1966, 1967	l. 2
Ammann Hektor	1967	l. 2
Anioł Jan	1965–1971	1 l. 13 + 1 l. – j. 31 + fotokopia
Anlen Bronisław	1965–1973	l. 5
Antoniewicz Jerzy	1963–1967	l. 9 + 1 l. – j.111

Antoniewicz Włodzimierz	1963, 1970	l. 2
Antoniuk Jakub	1955–1956	l. 2
Apostolscy Cweta i Mihaiło	b.d.	l. 1
Apoznański Józef	1960–1972, b.d.	l. 30
Arentowicz Józef	1965	l. 1
Arumäe H.	1968	l. 1
Askanas Kazimierz	1956–1970	l. 4
Assanowicz Ludwik	1966	l. 1
Bachulski Aleksander	1946	l. 1
Baculewski Jan	b.d.	l. 1
Bagiński Henryk	1966	l. 1
Balcerzak Elżbieta	1966, 1973	l. 2
Bańkowski Piotr	1973	l. 1
Baranowski Bohdan	1954–1967, b.d.	l. 5
Bardach Juliusz	1959–1960	l. 2
Bartnicka Lidia	1964–1971, b.d.	l. 8
Bartniczak W.	1965–1966	l. 4
Bartoszewski Władysław	1968–1970	l. 3
Barycz Henryk	1956	l. 1
Bastgen Zofia	1958–1972	l. 11
Baszkiewicz Jan	1958	l. 1
Batowski Henryk	1955–1967	l. 5
Bauer Jan	1958–1963	l. 5
Bauer Krzysztof	1967–1972	l. 11 + 1 l. – j. 135 k. 9 v.
Baum Tadeusz	1948, 1970	l. 2
Bednarz Bronisław	b.d.	l. 2
Bender Ryszard	1965, 1969	l. 3
Berezowski Stanisław	1968, 1972, b.d.	l. 3
Berger Jan	1964	l. 1
Bernat Tadeusz	1968	l. 1
Bernhard Maria	1967	l. 1
Bertaud Jean P.	1971	l. 1
Bertoni Karol	1957	l. 1
Bertrand A.	1958	l. 1
Besnyö Miklós	1963–1964, b.d.	l. 4

J. 263. Jw. Biedrawina

Biedrawina Emilia	1954–1965	l. 92 + zał. wycinki prasowe

J. 264. Jw.

Biedrawina Emila	1966–1970	l. 94 + zał. wycinki prasowe i fot.

J. 265. Jw. Białasiewicz–Biskup

Białasiewicz Józef	1964–1973	l. 15
Biblioteka Akademii Teologii Katolickiej	1967	l. 1
Biblioteka Białostockiego Towarzystwa Naukowego	1969	l. 1
Biblioteka Polska w Londynie	1961, b.d.	l. 2
Biblioteka Polska w Paryżu	1963, 1964	l. 2
Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego	1964	l. 1
Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego	1971, 1973	l. 2
Bibrzycki Kazimierz	1972	l. 1
Biegański Mieczysław	1968	l. 1
Biegański Piotr	1952	l. 1
Bielak Franciszek	1961	l. 1
Bielecka, Bułhak J. i inni	1947	l. 1
Bielecki Henryk	1970	l. 1
Bielińska Maria	1969, b.d.	l. 2
Bieniecki Zdzisław	1950	l. 2
Bieńkowska Barbara	1964–1971	l. 9
Bieńkowski Ludomir	1961–1967	l. 4
Biliński Bronisław	1956	l. 1
Biskup Marian	1956–1973	l. 90 + zał. wykaz prac M. B.

J. 266 Jw. Bloch–Burzyński

Bloch Alfred	1968	l. 1
Bloch Czesław	1960–1973	l. 52 + zał. plan pracy habilitacyjnej
Błoński Jan	1973	l. 1
Bobińska Celina	1954–1967, b.d	l. 5
Bocheński Zbigniew	1958–1973	l. 7

Bochnak A.	1972	l. 1
Bogdanowski	1970	l. 2
Boglewska Maria	1963	l. 1
Boguski J.	1959	l. 1
Bohdziewicz Piotr	1965	l. 1
Boniecki Jan	1972–1973	l. 3
Borejsza J. i inni	1968	l. 1
Boykowska Zofia	1947	l. 1
Brahmer Mieczysław	1964, 1967	l. 2
Braniewski Edward	1967, 1969	l. 2
Brodziak Danuta	1965	l. 4
Broniewska A.	1958	l. 1
Broniewski Tadeusz	1959, 1962	l. 2
Brożek Andrzej	1971, 1972	l. 2
Bryłka Władysław	b.d.	l. 1
Brzostowski Tadeusz	1968	l. 1
Buczek Karol	1954–1970	l. 13
Bugaj Roman	1962–1973	l. 9
Buhler Rosine	1967–1969	l. 3
Bukowiecki Henryk	1967	l. 1
Bukowski Andrzej	1960	l. 1
Bułhak Henryk	1969–1972, b.d.	l. 6
Burzyński J.	1948, 1952	l. 2

J. 267. Jw. „Cahiers Bruxellois"–Czyżewski

„Cahiers Bruxellois"	1967	l. 1
Calleman	1960	l. 1
Centralna Biblioteka Wojskowa	1965	l. 1
Cesarz Andrzej	1966	l. 1
Cetera Bronisław	1960–1965	l. 3
Chacienta [?] Krystyna	1961	l. 1
Chajn Leon	1966, 1967	l. 2
Chamerska Irmina	1966–1973	l. 4
Chankowski Stanisław	1967, 1973	l. 2
Charytańska Marta	1972, 1973	l. 2
Charzewski Stanisław	1959	l. 1
Chęcińska Irena	1973	l. 1
Chiteji Frank M.	1972	l. 1
Chojecka Maria	1963	l. 1
Chojnacka Z.	1950	l. 1

Chojnacki Jakub	1970–1973	l. 3
Chojnacki Jerzy	1967	l. 1
Chojnacki Mieczysław	1954–1969, b.d.	l. 14
Choluj Michał	1969	l. 1
Chotiun	1959	l .1
Chowaniec Czesław	1963	l. 1
Chramtsov Eugene D.	1957	l. 1
Chranicki Jan	1963	l. 1
Chudek Józef	1946–1949	l. 5
Chudy Ireneusz	1970	l. 1
Chyczewska Alina	1963–1969	l. 6
Ciałowicz Jan	1962–1965	l. 11
Cienciala Anna M.	1968	l. 1
Cieślak Tadeusz	1961, 1969	l. 2
Ciołkowa Regina	1966	l. 1
De Cock Jan	1967	l. 1
Cocron Marie-Therese i Fritz	1967	l. 1
Codello Aleksander	1964–1970	l. 10
Commission internationale pour l'histoire des villes	1970–1972	l. 7
Corvisier André	1971	l. 1
Czaplicki Władysław	1957–1968	l .4
Czarnocka	1967	l. 1
Czekanowska-Kuklińska Anna	1969	l. 1
Czepulis Ryszarda	1972	l. 1
Czernekowa Helena	1966–1973	l. 8
Czuła	1966	l. 1
Czytelnia Austriacka	1973	l. 1
Czyżewski J.	1971, 1972	l. 2
J. 268. Jw. Danielski–Estreicher		
Daniewski Janusz	1971	l. 3
Danilewiczowa Maria	1946, 1959	l. 2
Datner Szymon	1969–1970	l. 4 + zał. polemika z rec. pracy
Dąbkowski Tadeusz	1972, b.d.	l. 2
Dąbkowski Witold	1971, 1972	l. 2
Dąbrowski Czesław	1969	l. 1
Dąbrowski Jan	1970–1972	l. 5

Dąbrowski K.	1960	l. 1
Debolski Aleksander	1966	l. 1
Deresiewicz Janusz	1967–1969	l. 3
Deruga Aleksy	1965	l. 1
Derwińska Alicja	1959	l. 1
Dettloff Szczęsny	1949	l. 1
Dębowska Krystyna	1972	l. 1
Dihm Jan	1961–1963	l. 16 + zał. fot.
Dihmowa Wanda	1965	l. 1
Dihmówna Zofia	1965	l. 1
Divéky Adrian	1964	l. 2
Dizard Lynn	1968–1969	l. 3
Dłuski Wiktor	1962, 1965	l. 2
Dobosz Tadeusz	1969	l. 1
Dobroński Adam	1968–1973, b.d.	l. 11 + 1 l. – j. 119
Dobrowolski Kazimierz	1963	l. 1
Dobrowolski Tadeusz	1946–1965	l. 10
Dom Książki	1968, 1970	l. 2
Domański Andrzej i Perzanowski Zbigniew	1970	l. 1
Drewniak B.	1964, 1969	l. 2
Dubicki Leon	b.d.	l. 1
Duby G.	196[?]	l. 1
Durko Janusz	1966	l. 1
Dutkiewicz Józef	1964–1972	l. 11
Dworzaczek Włodzimierz	1963–1971	l. 5
Dymek Benon	1966, b.d.	l. 2
Dziewulski Władysław	1956–1962	l. 5
Dzipanow Rudolf	1960	l. 1
Eisenbors [?] Artur	1966	l. 1
Elementa ad Fontium Editiones	1972	l. 1
Estreicher Karol	1960	l. 1
J. 269 Jw. Fabiani–Gorzelak		
Fabiani-Madeyska Irena	1950–1951, b.d	l. 3
Faflak Maciej	b.d.	l. 1
Falgowski Józef	1961	l. 1
Falk K. O.	1962	l. 1

Farbregd Turid i Oddmmun	1966	l. 1
Feliksiak J.	1965	l. 1
Fidler Jan	1972	l. 1
Filipczak Zygmunt	1970	l. 1
Filipowicz Zygmunt	1967	l. 1
Filonik S.	1956	l. 2
Flis Stanisław	1964	l. 2
Florczak Zofia	1964	l. 1
Francuziak Witold	1967, 1968	l. 2
Frączyk Tadeusz	1960	l. 1
Frelek Stanisław	1963–1970	l. 13
Friedberg Marian	1954	l. 1
Fronék Ladislav	1969, 1971	l. 2
Fukier Henryk M.	1952	l. 1
Furtenbach Borje	1957	l. 1
Gajdziński B.	1971	l. 1
Gajewski Marian	1965–1972	l. 3
Galos Adam	1967	l. 2
Gardyński [?] L.	1973	l. 1
Garlicki Andrzej	1967	l. 1
Gaspary Woldemar	1971, 1972	l. 2
Gawecki Bolesław	1967	l. 1
Gazzola Piero	1972	l. 1
Gąsiorowska Natalia	1947, 1954	l. 2
Gąsiorowski Władysław	1973	l. 1
Gerlach Jan	1967	l. 1
Gierowski Józef	1963–1970	l. 11
Gieysztorowie Aleksander i Irena	1947–1972, b.d.	l. 29
Gilewicz Aleksander	1956, 1966	l. 2
Glinka Jan, Glinczanka Agnieszka	1961, 1963	l. 2
Głowacki Kazimierz	1967	l. 2
Głowacki Stanisław	1971–1972	l. 3
Gocel Ludwik	1963	l. 1
Godlewska Donata	1967, 1971	l. 3
Le Goff Jacques	b.d.	l. 1
Golik Mariusz	1962	l. 1
Gołębiowski Tadeusz	1958, b.d.	l. 2
Gołębiowska Z.	1973	l. 1
Gongol Grzegorz A.	1955–1960	l. 3

Gorzelak Roman	1967	l. 1
J. 270. Jw. Góralski		
Góralski Zbigniew	1957–1973	l. 156
J. 271. Jw. Gostyńscy–Grenda		
Gostyńscy Jadwiga i Tadeusz	1938, 1950–1972, b.d.	l. 14+ zał. listy i fot. od Karola Bertoni do J. G., fot. rodzinne i obrazów J. G., wycinki prasowe
Gottfried Kazimierz	1960–1967	l. 4
Góralska D.	1962–1968, b.d.	l. 11
Górski Jan	1965–1968	l. 6
Górski Karol	1948–1969	l.14
Górski Tadeusz	1971	l. 1
Grabowski Andrzej	1971	l. 2
Grabowski Tadeusz S.	1949	l. 1
Grenda Adam	1960–1973	l. 94
J. 272. Jw. Gromadska–Instytut Sztuki PAN		
Gromadska Metylina	1957	l. 3
Groniowski Krzysztof	1967, b.d	l. 2
Gruszecka Jadwiga	1945–1958	l. 5
Gruszecki	1966	l. 1
Gruszecki Stefan	1962, 1965, b.d.	l. 3
Grygier Tadeusz	1962–1972, b.d.	l. 23 2 listy zob. j. 134, k. 39 v. i j. 229, k. 17 v.
Gryszkiewicz Witold	1965	l. 1
Guerquin Anna i Bohdan	1965–1972	l. 8
Guldon Zenon	1964	l. 1
Gumowska Maria	1950, 1958, b.d.	l. 3
Gutkowska J. Barbara	1967–1970	l. 5
Gutowska Małgorzata	1969	l. 1
Gutry Czesław i Cecylia	1954–1960	l. 8
Halicz Emanuel	1968–1973	l. 15
Haman Eugenia	1954–1969	l. 5
Hejnosz Wojciech	1958–1971	l. 8
Hensel Witold	1966, 1968	l. 2

Herbst Artur	1959–1970	l. 21 + wycinki prasowe
Herbstowa Irena	1966	l. 1
Herman Maxime	1936	l. 1
Hernansson Åke	1961	l. 1
Hoensch Jörg K.	1967	l. 2
Holcer Jerzy	1969	l. 1
Hoppen Edward	1972	l. 1
Horn E.	1962	l. 1
Horn Maurycy	1970, 1972	l. 2
Hornung Zbigniew	1948–1970	l. 11
Hoszowski A.	1970	l. 1
Hozer-Chachulska Magdalena	1973	l. 1
Humnicki Józef	1969	l. 1
Husarski Wacław	1949–1951	l. 6
Hyc Jan	1959, 1969	l. 2
Ihnatowicz Ireneusz	1965	l. 1
Indian Council for Cultural Relations	1975	l. 1 + zał. *Code of procedure*, druk
Instytut Bałtycki	1945, 1972	l. 2
Instytut Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej	1973	l. 1
Instytut Sztuki PAN	b.d.	l. 1
J. 273. Jw. Jabłoński–Karczewski		
Jabłoński Henryk	1968, 1970	l. 2
Jacunskij Wiktor	1957–1963, b.d.	l. 6
Jahn J.		k. 12 v. zob. j. 111
Jakubowska Irena, Jakimowicz Andrzej	1947	l. 1
Jakubowski Jan Z.	1968, 1971	l. 2
Jałbrzykowa Felicja	1967	l. 1 + zał. korekta
Janicki Stanisław	1965	l. 1
Janke Zygmunt Walter	1959–1968	l. 7 + zał. korespondencja z M. Budkiem

Jankowski Jan	1966	l. 1
Janowski Andrzej	1967–1972	l. 9
Jasienica Paweł	1961	l. 1
Jasiński Janusz	1954–1967	l. 19
Jaskanis Jan	1971–1972	l. 3
Jaskólski Bolesław	1962	l. 1
Jasnowski J.	1959	l. 1
Jażdżewski Konrad	1968	l. 1
Jeziorański Kazimierz	1972–1973	l. 6
Jędruszczak Tadeusz	1961–1973	l. 5
Jędrychowski	1973	l. 1
Jodkowski Józef	1946	l. 1
Jonca Karol	1963	l. 1
Jop Stanisław	1953–1964	l. 5 + 1 l. zob. j. 112, k. 57 v.
Juszkiewicz Ryszard	1964–1973	l. 22
Kaczmarski Bogusław	1956, 1961	l. 2
Kaleta Roman	1963	l. 2
Kalinowska Danuta	1957	l. 1
Kalinowski Wojciech	1970	l. 1
Kalisch Johannes	1957–1968	l. 9
Kalu A. Aja	1970	l. 1
Kałuża Teresa	1968	l. 2
Kamieńska Zofia	1965	l. 1
Kamiński Aleksander	1962–1972	l. 5
Kaniewska Irena, Lepszy Kazimierz	1963	l. 1
Kann Maria	1969	l. 1
Karbowski Władysław	1970	l. 1
Karczewski Antoni	1950	l. 1
J. 274. Jw. Karolewicz–Komar		
Karolewicz Grażyna	1960–1973	l. 41
Kaznowski Piotr	1973	l. 1
Kaźmierska Janina	1971–1973	l. 4
Kączkowska Alicja	1967	l. 1
Keckowa Antonina	1969	l. 1
Kelles Marian	1970–1972	l. 4
Keyser Annemarie	1968	l. 1

Kędzierski Bernard	1963	l. 1
Kielak Antoni	1963	l. 1
Kiełczewska-Zalewska M.	1954	l. 1
Kieniewicz Stefan	1966–1968, b.d.	l. 4
Kiewrel Mieczysław	b.d.	l. 1
Kipa Emil	1955, b.d.	l. 4
Kisiel Halina	1967–1968	l. 3
Klafkowski Alfons	1969	l. 3
Klausner Y. A.	1957	l. 2
Klibański Marek	1964–1967	l. 3
Kłoczowski Jerzy	1954–1973	l. 43
Kobzakowski Leonard	1966	l. 2
Kocik Jan	1960, 1961	l. 2
Kocój Henryk	1967	l. 2
Koczy Leon	1960–1972	l. 10
Kolankowski Zygmunt	1962, 1967	l. 2
Koliński Izydor	b.d.	l. 1
Kołodziejczyk Józef	1961, b.d.	l. 3
Koło Miłośników Dawnej Broni i Barwy	1959	l. 6
Komar Julian	1966	l. 2
J. 275. Jw. Komaszyński		
Komaszyński Michał	1956–1973	l. 89 + zał. autoreferat pracy kandydackiej i dyskusja + 1 l. zob. j. 159, k. 284 v.
J. 276. Jw. Komisja–Koźmiński		
Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka	1957, 1958	l. 2
Komitet Obchodów 400-lecia miasta Sejn	1964	l. 1
Komornicki Stanisław	1971	l. 1
Komornicki Stefan	1932	l. 1
Konieczny Kazimierz	1966, 1970	l. 2
Konopczyński Władysław	1949, b.d.	l. 2
Korab-Żebryk Roman	1965–1972	l. 6 + zał. wycinki prasowe artykułów R. K.-Ż.

Kormanowa Żanna	1963–1968	l. 4
Korotyński Henryk	1970	l. 1
Kosacka Daniela	1960–1966	l. 6
Kosieradzki Henryk	1973	l. 2
Kosik Eugeniusz	1972	l. 1
Kosim Jan	1960–1972	l. 3
Kossakowska	b.d.	l. 1
Kosztyła Zygmunt	1961–1973, b.d.	l. 27 + zał. praca Z. K.
Kotarski Henryk	1965–1971, b.d.	l. 43 + zał. plan pracy doktorskiej
Kovács Istvàn	1965	l. 2
Kowalczyk Jerzy	1971	l. 1
Kowalczyk Jerzy	1973	l. 1
Kowalczyk Marcella	b.d.	l. 1
Kowalczykowa A.	b.d.	l. 1
Kowecka Elżbieta	1973	l. 1
Kowzan Julian	1968	l. 2
Kozakiewicz Stefan	1947–1954	l. 3 + zał. układ życiorysów do *Słownika artystów polskich*
Kozłowski Eugeniusz	1958, b.d.	l. 2
Koźmiński Karol	1965	l. 1
J. 277. Jw. Kotula		
Kotula Franciszek	1951–1973, b.d.	l. 182 + zał. ilustracje dot. św. Stanisława i wycinek prasowy
J. 278. Jw. Krajewski–Lutzowa		
Krajewski Mieczysław	1968	l. 1
Krakowski Stefan	1949–1950	l. 5
Kramarczyk S.	1954	l. 1
Krawczyk Edward	1968	l. 1
Kubiak Janusz	1965	l. 1
Kucyk Olena J.	1967	l. 1
Kuczma Rajmund	1970, 1971	l. 2

Kuczyński Janusz	1965	l. 2
Kuczyński Stefan M.	1953–1972	l. 18 + 1 l. j. 164, k. 84 v.
Kudlicki Adam	1966	l. 1
Kukiel Marian	1933	l. 1
Kukliński	1967	l. 1
Kula Witold	1946–1961	l. 4
Kumor Bolesław	1967	l. 1
Kupczyński Tadeusz	1957, 1961	l. 2
Kurczewski M.	1972	l. 1
Kuszko Eugeniusz	1963	l. 2
Kutrzeba Pojnarowa Anna	1966	l. 1
Labuda Gerard	1955–1967	l. 3
Lachman-Nowakowa Maria	1966	l. 1
Lachowicz Antoni	1972	l. 1
Lamajewa	1969	l. 1
Labrousse Ernest	1962	l. 1
Landau Zbigniew	1964	l. 1
Lassota Józef	1968	l. 1
Laukamer Tadeusz	1965	l. 1
Lechicka Jadwiga	1958–1963	l. 6
Leichnitz Jadwiga	1970	l. 1
Leitsch Walter	1971	l. 2
Lenczowski Franciszek	1966	l. 1
Lepszy Kazimierz	1948–1964	l. 4
Leszczuk Aleksander	1970–1971	l. 4
Leszczyńska Aniela	1966	l. 1
Leszczyński Józef	1963–1972	l. 7
Leśnodorski Bogusław	1948–1971	l. 15
Lewak Adam	1962	l. 1
Lewandowski Władysław	1967, b.d.	l. 2
Leykam Marek	1946	l. 1
Libiszowska Zofia	1965–1973	l. 11
Librowski Stanisław	1960–1966	l. 12 + l. 1 zob. j. 134, k. 46 v.
Licharewa Z.	1959	l. 1
Lipska Helena	1947	l. 1

Lissa Zofia	1972	l. 1
Litak Stanisław	1963–1970	l. 9
Lorens Antoni	1957	l. 1 + zał. streszczenie pracy
Lorentz Stanisław	1952–1970	l. 3 + 1 l. zob. j. 119, k. 46 v.
Lutman Roman	1957	l. 1
Lutzowa Hanka	1968–1973	l. 11 + zał. fot.

J. 279. Jw. Ładogórski–Majewski

Ładogórski Tadeusz	1953–1973	l. 47
Łakociński Z.	1966	l. 1
Łazowski Jan	1964–1965	l. 3
Łepkowski Tadeusz	1964, b.d.	l. 2
Łojek Jerzy	1967–1972	l. 3
Łoś Roman	1963–1969	l. 8
Łowmiański Henryk	1950–1958, b.d.	l. 9
Łupiński Zdzisław i inni	1968	l. 1
Łyzińska Halina	1966	l. 1
Maciak Zygmunt	1957	l. 1
Maciejewski Marian	1970–1971	l. 3
Mackensen L.	1963	l. 1
Maczyński Tadeusz	1964	l. 1
Madeyska Irena	1950–1963	l. 7
Mahler Rafał	1957	l. 1
Maj Maria	1968, 1971, b.d.	l. 3
Majewscy Wiesław i Barbara	1960–1971, b.d.	l. 50 + zał. praca W. M.
Majewski Ryszard	1970	l. 1

J. 280. Jw. Makowiecki–Mączakowie

Makowiecki Tadeusz	1948, 1951	l. 2
Makowska Alicja	1960–1973	l. 27
Malej Witold	1960–1961, b.d.	l. 3
Maliszewski Wiesław	1965	l. 1
Małkowska Janina	1936, 1960–1962	l. 25
Małłek Janusz	1968	l. 1

Małowistowie Marian i Iza	1957–1962, b.d.	l. 9
Manfred Ernest F.	1970	l. 1
Manteufflowie Tadeusz i Maria	1946–1970	l. 5
Mańkowski Tadeusz	1955	l. 1
Marczewski Edward	1963, 1972	l. 2
Markiewicz Bronisław	1963–1965	l. 11 + zał. plan pracy doktorskiej
Markiewicz Jerzy	1970–1973	l. 13
Markowski Władysław	1971	l. 1
Markus [?] Janusz	1966	l. 1
Marnik Franciszek	1962	l. 4
Martens Mina	1967	l. 1
Matusiewicz Czesław	1963	l. 1
Matuszewska W.	1960	l. 1
Matuszewski Józef	1950–1968	l. 4
Mauersberger Adam	1967	l. 1
Mazowiecki Tadeusz	1973	l. 1
Mazurek Maria	1963–1966	l. 17 + zał. plan pracy doktorskiej
Mazurkiewicz J.	1962	l. 1
Mączakowie Anna i Antoni	b.d.	l. 1
J. 281. Jw. Medwecki–Nurek		
Medwecki Wiktor	1963	l. 1
Michalak Alina	1961	l. 1
Michalczuk Stanisław	1964–1969	l. 4
Michalski Jerzy	1968	l. 1
Michalski Stanisław	1938, 1946–1949	l. 4
Michejda Barbara	1958	l. 1
Michno S.	1969	l. 2
Mielczarek A.	1960	l. 1
Mieleszko Wasilij	1966–1970	l. 3
Mikulski Tadeusz	1950, 1958	l. 2
Miller Tadeusz	1968	l. 1
Mioduska Krystyna	1966	l. 1
Missalowa Gryzelda	1971, 1972	l. 2
Miszewska-Kolendo B.	1968	l. 1
Miśkiewicz Benon	1973, b.d.	l. 2

Mitkowski	1959	l. 1
Mitros Jan Marek	1968	l. 2
Mitura Adam	1948	l. 1
Młynarski Teodor Leonard	1967	l. 2
Modzelewska Alina	1962	l. 1
Modzelewski Jerzy	1970	l. 3
Mole Nina	1973	l. 3
Morelowski Marian	1947–1955, b.d.	l. 9
Moszczeńska Wanda	1966	l. 1
Mościcki Henryk	1951	l. 1
Mórawski Karol	1961, 1972	l. 2
Mroczek Józef	1963–1970	l. 7
Mroczek Oskar	1935	l. 1
Murawiec Wiesław Franciszek	1972	l. 2
Muszalski Edward	1965–1972	l. 4 + zał. uwagi dot. odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie
Muzeum Archeologiczne w Poznaniu	1973	l. 1
Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie	1961	l. 1
Muzeum Narodowe w Warszawie	1973	l. 1
Müller Wiesław	1959–1970	l. 18
Münchowie Henryk i Irena	1960–1968	l. 10
Mysłowski Karol	1959–1968	l. 3
Myśliński K.	1964–1966	l. 5
Nadolski Andrzej	1959, 1970	l. 2 + zał. projekt zestawu haseł do *Małej encyklopedii wojskowej*
Nadzieja Jadwiga	1962, 1965	l. 2
Nadzin St.	1958	l. 1
Nalepa Jerzy	1970	l. 1
Nałęcz Halina	1963	l. 1
Natoński Bronisław	1966	l. 1
Nawroczyński Bogdan	1972	l. 1

Nejman Teresa	1966	l. 1
Neveux Jean B.	1964	l. 1
Nichol John Thomas	1970	l. 1
Niedziałkowska Zofia	1961–1965	l. 6
Niemojewski Lech	1948	l. 1
Nowak Marian	1965, 1966	l. 2
Nowak Tadeusz	1958–1960	l. 4
Nowak-Dłużewski Juliusz	1967, 1968	l. 2
Nowicka Bronisława	1965–1971	l. 12 + zał. plan pracy B. N.
Nurek Teresa	1965–1966	l. 4
J. 282. Jw. Obłąk–Petrus		
Obłąk Jan Władysław	1965	l. 2
Obuchowska-Pysiowa Honorata	1965–1973	l. 5 + zał. odpisy recenzji pracy H. OP.
Odorkiewicz Edmund	1971	l. 2
Ogonowski Zbigniew	1958	l. 1
Ogrodziński Władysław	1960–1963, b.d.	l. 7
Ogrodzki Zygmunt	1964	l. 1
Olesik Jan	1972	l. 2
Olszewicz Bolesław	1961, b.d.	l. 2
Orłowska Irma	1966–1971	l.17
Osęka Joanna	1959	l. 1
Ostrihansky Rudolf	1963	l. 1
Ostrogoski B.	1962	l. 1
Ostrowska St.	1966	l. 1
Osuchowski Adam	1967	l. 1
Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego	1968–1972	l. 3
Ośrodek Pracy Kulturalno-Oświatowej Nauczycieli w Ostrowie Wielkopolskim	1973	l. 1
Owczarek Alojzy	1972	l. 1
Pabin Władysław	1971	l. 1
Pachoński Jan L.	1949–1972	l. 27
Paczkowski K.	1968	l. 1
Pajewski Janusz	1961–1972	l. 5

Pałucki Władysław	1960	l. 2
Pałyga Jakub	1969	l. 1
Pańkow Stanisław	1959	l. 1
Państwowy Instytut Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków	1946	l. 1
Paszkowski Władysław	1954	l. 1
Paulini	1972	l. 1
Pawlik Zofia	1964	l. 1
Pawlikowski Michał	1965–1969	l. 5
Pawelczak Władysław	1956, 1960	l. 2
Pawluk W.	1960	l. 1
Pawłowicz S.K.	1964	l. 2
Pawłowscy Jadwiga, Bronisław i Beata	1951–1973, b.d.	l. 12
Pawul Edward	1970, 1971	l. 2
Pazdur Jan	1953–1970	l. 6
Pazyra Stanisław i Helena	1968–1972	l. 6
Pelc Janusz	1970–1971	l. 5
Pelczar Marian	1950, 1957	l. 2
Pempuś Bogumił	1974	l. 1
Persowski Franciszek	1956–1972	l. 8
Peszkowa Wanda	1952–1971	l. 7
Petrus Jan	1968	l. 1
J. 283. Jw. Piaścik–Rewski		
Piaścik Franciszek	1967	l. 1
Piechotny [?]	1959	l. 1
Pieczkin Bogumiła	1968	l. 3
Piekarczyk Stanisław	b.d.	l. 1
Piesówna K.	1970	l. 1
Pieszko Michał	1964	l. 1
Pietkiewicz Stanisław	1972	l. 1
Pietraszek-Ziółek Regina	1965	l. 1
Pietrzak Jerzy	1972	l. 1
Pietrzak-Pawłowska Irena	1967–1971	l. 4
Piłka Leszek	1970	l. 2
Pińkowski Józef	b.d.	l. 1
Piotrowski Stanisław	1965–1971	l. 7
Piskorska Helena	1961	l. 1
Płoski Stanisław	1961–1965	l. 5

Pociecha Wojciech	1947–1950	l. 3
Początek Michał	1970	l. 1
Podgórscy Irena i Wojciech	1965–1973	l. 3
Podhorodecki Leszek	1959	l. 1
Pokojski Edmund	1972	l. 1
Pojnarowie A. i M.	1969	l. 1
Polec Stanley W.	1972	l. 1
The Polish Library London	1969	l. 1
Pollakówna Marzena	1954–1959, b.d.	l. 8
Polska Agencja Interpress	1967	l. 1
Polskie Towarzystwo Geograficzne	1968	l. 1
PTH Oddział w Szczecinie	1968	l. 1
Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	1936, b.d.	l. 2
Połońska Maria Irena	1970–1971	l. 3
Pomian Krzysztof	1964	l. 1
Popioł Aleksandra	1965	l. 1
Poppe Andrzej	1968	l. 1
Porwit Marian	1970–1972	l. 4
Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk	1972	l. 1
Półćwiartek Józef	1963	l. 1
Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Ciechanowie	1967	l. 1
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku	1973	l. 1
Przedpełski Marian	1961–1972	l. 6
Przeklask Zygmunt	1972	l. 1
Przelaskowski Wacław	1966	l. 1
Przybyła Janusz	1972	l. 1
Przybyłowska Helena	1966	l. 1
Przygoda Jacek	1973	l. 1
Przyłubski Feliks	1952	l. 1
Przymanowski Janusz	1966, 1968	l. 2
Przywecka-Samecka Maria	1971	l. 2
Radomskie Towarzystwo Naukowe	1969, 1973	l. 2
Rajewski Zdzisław	1964	l. 1

Ramotowscy Janina i Jerzy	1966–1972	l. 4
Rapacka C.	1967, 1968	l. 2
Rappaport Herman	1972–1973	l. 5
Rawski	1960	l. 1
Rawski Józef	1963	l. 1
Rawski Witold	1970	l. 1
Rączaszkowa Czesława	1965–1973	l. 8
Reperowicz Stanisław	b.d.	l. 2
Rewski Zbigniew	1939–1968	l. 31 + zał. 3 fot

J. 284. Jw. Robert–Silva

Robert Louis	1966	l. 1
Rodewald Władysław	1969	l. 1
Rodziński Witold	1970	l. 1
Rogoyska Maria	1967	l. 1
Rojahn Jürgen	1968	l. 1
Rokoszewski Kazimierz	b.d.	l. 1
Rolewicz Jan	1968	l. 1
Rosin Ryszard	1965	l. 1
Rossiński Bolesław	1972	l. 2
Rossmann Aleksander	1959–1972, b.d.	l. 41
Rostoccy W.	1962, 1965	l. 2
Rostworowski Emanuel	1957, 1969	l. 3
Rudnicki Jan	1968	l. 1
Rusiński Władysław	1965	l. 1
Rutko Barbara	1971, 1973	l. 2
Rutkowski Henryk	1950–1973	l. 7
Rutkowski Jan	1947	l. 2
Rużyłło-Pawłowska J.	1956, b.d.	l. 2
Rybicki Zygmunt	1965, b.d.	l. 2
Rybołowik Zdzisław	1963–1965	l. 3
Rychtařík Rudolf	1969	l. 1
Rymaszewski Bohdan	1972	l. 1
Rzemieniuk Florentyna	1967–1972	l. 15
Rzepniewscy S. i A.	1968	l. 1
Sakowska Ruta	1971–1972	l. 4 + zał. wycinek prasowy artykułu R. S.

Sames Arno	1964	l. 1
Samsonowicz Henryk	1963–1970, b.d.	l. 11
Sankowski Stanisław	1955–1962	l. 8
Sapieha Adam	1918, 1950	l. 2
Sawicka Stanisława	1950, 1971	l. 2
Sawicki Jakub	1963	l. 1
Saysse-Tobiczyk Kazimierz	1965	l. 1
Schnayder Edward	1964	l. 1
Secomscy Henryka i Kazimierz	1969–1973	l. 4
Seredyka Jan	1972	l. 1
Serkowscy Krystyna i Krzysztof	b.d.	l. 1
Siankowski Wacław	1972	l. 1
Sieradzka Krystyna	1963	l. 1
Sierzputowski Włodzimierz	1961–1963	l. 3
Sikorski Antoni	1968	l. 1
Sikorski Bogdan	1972	l. 1 + zał. dot. relikwiarza św. Zygmunta
Sikorski Janusz	1962, 1973	l. 4
da Silva José-Gentil	1962–1970	l. 3
J. 285. Siniarska-Czaplicka–Sosnowski		
Siniarska-Czaplicka Jadwiga	1966, 1970	l. 2
Siniarski Stefan	1964–1972	l. 20 + zał. wycinki prasowe
Siuchniński Mateusz	1965	l. 1
Skarbek Jan	1964–1972	l. 22 + zał. plan pracy magisterskiej
Skowronek Jerzy	b.d.	l. 1
Skrzyński Seweryn	1955, 1960	l. 2
Skulski Eugeniusz	1955	l. 1
Sławiński Witold	1960	l. 1
Słowikowski Tadeusz	1964–1970	l. 13
Smoleń Władysław	1965–1972	l. 12
Smólski	1947	l. 1
Sobaniec Maria	1968–1971	l. 5

Sobaniec Stefan	1954–1957	l. 11 + 2 l. zob. j. 29, k. 32 i 33 v.
Sobczak Kazimierz	1972, b.d.	l. 2
Sobolowa Barbara	1964, 1965	l. 2
Sodomin Pauline	1972	l. 1
Sokołowski Marek	1963–1971	l. 11 + zał. plan pracy magisterskiej i ankiety dla Polaków robotników przymusowych w byłych Prusach Wschodnich
Sołtan Andrzej	b.d.	l. 1
Sołtysiak Marian	1970	l. 1
Sosnowska Barbara	1970	l. 1
Sosnowski Leonard	1968	l. 1
J. 286. Jw. Spieralski		
Spieralski Zdzisław	1957–1972	l.116
J. 287. Jw. Spoczyńska–Szrubka		
Spoczyńska Helena	1960, 1961	l. 2
Społeczny Komitet Obchodu 650-lecia Miasta Lidzbarka Warmińskiego	1958	l. 1
Spytkowski Józef	1961	l. 2
Sroczyńska Krystyna	1961–1968	l. 3
Stade Arne	1963–1972	l. 5
The Standard Motor Co. Ltd.	b.d.	l. 1
Stănescu Eugen	b.d.	l. 1
Stanisławek Bogusław	1970	l. 1
Stankiewicz Jerzy	1959–1973	l. 12
Stankiewicz Witold	1966	l. 1
Stańczak Edward	1973	l. 1
Starnawski Jerzy	1966, 1970	l. 2
Stefaniak Ludwik	1966–1972	l. 26
Steinborn Bożena	1967	l. 1
Stichting Menno van Coehoorn	1948	l. 1
Stoob Heinz	b.d.	l. 1
Stowarzyszenie Historyków		

Sztuki	1958	l. 1
Stowarzyszenie Miłośników Dawnej Broni i Barwy	1967	l. 1
Straszewska J.	1960	l. 1
Strelcyn	1967	l. 1
Strychalski Jerzy	1962–1963	l. 3
Stryjewski Marian	1967	l. 1
Studnicki Witold	1955	l. 1
Suchodolski Bohdan	1948, 1954, b.d.	l. 4
Suchorzewski Leon	1960	l. 1
Sułek Zdzisław	1958–1971	l. 3
Szablowski Jerzy	1946–1968	l. 8
Szacherski Zbigniew	1967–1972	l. 8
Szaflik Józef	1968, 1970	l. 2
Szaniawska Wanda	1951–1964, b.d.	l. 4
Szczepski Adam	1970	l. 1
Szcześniak Andrzej	1972, 1973	l. 2
Szczudło	1955	l. 1
Szczygielski Wacław	1959–1967	l. 21 + zał. plan pracy doktorskiej
Szczypiorski Adam	1963–1966	l. 5
Szewczykiewicz Stanisława	1965–1967	l. 8
Szletyłło Janusz	1968	l. 1
Szolc [?] Andrzej	1953, 1954	l. 2
Szostakowski Stanisław	1964, 1973	l. 2
„Szpilki"	1971	l. 1
Szrubka Tomasz	1973	l. 1
J. 288. Jw. Szulecki–Świerzyńska		
Szulecki Damian	1961–1973	l. 74 + zał. plan pracy doktorskiej
Szwalbe Stanisław	1970	l. 1
Szwankowska Hanna	1965–1966	l. 2
Szwankowski Eugeniusz	1963–1971, b.d.	l. 4
Szwedo Cecylia	1967	l. 1
Szyck Francis	1971	l. 1
Szymański Edward	1970	l. 2
Szymański Józef	1962–1966	l. 3
Szymański Kazimierz	1970–1972	l. 3

Szymański Lech	b.d.	l. 2
Szymański Michał	1963	l. 1
Szymiczek Franciszek	1957–1966	l. 3
Szyndler Bartłomiej	1970–1972	l. 11
Szypowska Maria	1971	l. 1
Ślaski Kazimierz	1963	l. 1
Ślisz Andrzej	1970	l. 2
Śliwiński Stanisław	1948	l. 1
Śliwińskie I. i W.	1963	l. 1
Śloser F.	1969, 1972	l. 2
Ślusarska Maria i inni	1967	l. 1
Śreniowska Krystyna	1961–1963	l. 4
Świdwiński Stanisław	1948	l. 2
Świechowski Zygmunt	1947–1955	l. 4
Świerkowski Ksawery	1967	l. 1
Świerzewski Stefan	1962–1970	l. 16
Świerzyńska Janina	1962, b.d.	l. 2
J. 289. Jw. Takahashi–Wąsowicz		
Takahashi Kohachiro	b.d.	l. 1
Tarnogrodzki Tadeusz	1970	l. 1
Tararuj T.	1953	l. 1
Tarvel Enn	1966–1971, b.d.	l. 4
Taszkun Michał	1962–1965	l. 17
Tatarkiewicz Władysław	1947	l. 1
Taurogiński Bolesław	1966, 1969	l. 2
Tazbir Janusz	1962	l. 1
Technische Hochschule Delf	1966	l. 1
Teodorczyk Jerzy	1962–1965	l. 5
Teofilewicz Danuta	1970	l. 1
Tobiasz Mieczysław	1965	l. 1
Tomaszewski Jerzy	1971–1972, b.d.	l. 4 + wycinek prasowy
Tomczak Andrzej	1959–1969	l. 6
Tomkiewicz Władysław	1970, 1973	l. 2
Topolska Zofia	1967	l. 1
Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu	1972	l. 1
Towarzystwo Miłośników Maciejowic	1971	l. 1
Towarzystwo Naukowe		

w Toruniu	1968	l. 1
Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie	1968	l. 1
Trawkowski Stanisław	1961, 1966	l. 2
Truszkowa [?]	1957	l. 1
Trzebiński W.	1958	l. 1
Trzeciak Jan	1960–1967	l. 9
Turowicz Jerzy	1970	l. 1
Tuwim Julian	1951	l. 1
Twardowski Jan	1958	l. 1
Tymieniecki Kazimierz	1966, 1967	l. 2
Uniwersytet Jagielloński	1964	l. 1
Uniwersytet Łódzki	1966	l. 1
Urban Wacław	1968	l. 1
Urmanowicz W.	1959	l. 1
Uznańscy Andrzej, Krystyna i Kazimierz	1958–1970	l. 5
Valpecki [?] Franco	1961	l. 1
Vandenbosch N.E.	1963	l. 1
Vilinbachov V.B.	1958	l. 2
Voisé Waldemar	1961, 1968, b.d.	l. 3
Wagner Ryszard	1973	l. 1
Walczyna Stanisław	1963	l. 2
Walicki Michał	1959, 1966	l. 2
Walter-Janke Zygmunt	1969–1970, b.d.	l. 4
Wałdoch Stanisław	1961–1971	l. 28 + zał. plan pracy doktorskiej
Warcholik Stanisław	1960, 1961	l. 2
Warchołowski Kazimierz	1972	l. 1
Warężak Jan	1952–1965	l. 5
Warmiński Jan	1969	l. 1
Wartoś [?]	1959	l. 1
Warzocha B.	1972	l. 1
Wasilewscy Ewa i Wacław	1967–1972	l. 5 + zał. życiorys i odpisy dokumentów

Wasilewscy Z. i J.	1960	l. 1
Wasilewska Joanna	1970–1971	l. 3 + zał. fot. i odpisy dokumentów
Wasilewski Tadeusz	1966	l. 1
Wąsowicz Michał	1967	l. 1
J. 290. Jw. Wegner–Włodarski		
Wegner Jan	1954–1971	l.17
Wejchert K.	1949	l. 1
Wejtken [?] Wacław	1930	l. 1
Wende Aniela	1953–1971, b.d.	l. 9
Wereszycka Helena	1960	l. 1
Wędkiewicz Stanisław	1946	l. 1
Wierczyński Stefan	1948	l. 1
Wielhorski Janusz	1965–1973	l. 31 + zał. fragmenty pracy J. W.
Wielopolski Alfred	1961	l. 2
Wielowiejski Jerzy	1972	l. 1
Wierzbicka Karyna, Michalski Jerzy	1951	l. 1
Więckowska L.	1968	l. 1
Wilamowska Bożena	1970	l. 1
Wilczur J.	1971–1973	l. 3
Widerszal Maria Ludwika	1962	l. 1
Wilder Halina	1962	l. 1
Wilhelmi Janusz	1965	l. 1
Wiliński Stanisław	1970	l. 1
Wimmer Jan	1959–1972	l. 4
Winter Antoni	1960–1969	l. 23
Winter Eduard	1963	l. 2
Wisłocka G.	1956–1959	l. 3
Wisner Henryk	1973	l. 1
Wiśniewski Jerzy	1961–1973	l. 8
Wiśniewski Michał	1973	l. 1
Witczuk Florian	1971	l. 1
Włoczyk Piotr	1971–1973	l. 6
Włodarski Bronisław	1967–1969	l. 3

J. 291. Jw. Wojakowski–Zawieyski

Wojakowski Józef	1973	l. 1
Wojciechowski Zygmunt	1955, 1956	l. 2
Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zielonej Górze	1966	l. 1
Wojnicka Józefa	1972	l. 1
Wojtkowiak Stefan	1964–1968	l. 4 + zał. koncepcja pracy doktorskiej
Wojtkowski Andrzej	1963	l. 1
Wojtyła Karol	1966	l. 2
Wolff Adam	1969	l. 1 + zał. życiorys i spis prac
Wolińscy Henryk i Faustyna	1968–1973	l. 3
Woliński Janusz	1958	l. 1
Wolski Józef	1966–1969	l. 3
Woltanowski Andrzej	1972	l. 1
Wołoszyński Ryszard W.	1959–1960	l. 3
Worejko Irena	1964	l. 1
Wójcik Zbigniew	1965, 1970	l. 2
Wroński Stanisław	1967	l. 1
Wróbel T.	1958	l. 1
Wróblewska Grażyna	1971–1972	l. 3
Wróblewski Andrzej	1958	l. 1
Wysocki Jan	1959–1968	l. 3
Wyszyński Stefan	1972	l. 1
Wyżykowski T.	b.d.	l. 1
Wzorek Zbigniew	1954	l. 1
Zabłotniak Ryszard	1968–1970	l. 3
Zaborowski Andrzej	1970	l. 1
Zachwatowicz Jan	1936, 1952	l. 2
Zahorski Andrzej	1958–1972	l. 9
Zajączkowski Andrzej	1964, b.d.	l. 3
Zajączkowski Stanisław M.	1965, 1971	l. 2
Zajchowska Stanisława	1953	l. 1
Zajdowicz Irena	1961–1972	l. 10
Zakład Historii Ruchu Ludowego	1970	l. 1

Załuski Zbigniew	1962	l. 1
Zanimirska Halina	1967–1970	l. 6
Zarębska Teresa	1961–1973	l. 4
Zawadzki Konrad	1964–1968	l. 5 + l. 1 zob. j. 135, k. 154 v.
Zawadzki-Rosen Kazimierz	1941, 1962–1965	l. 4
Zawadzki Wacław	1963	l. 1
Zawieyski Jerzy	1966	l. 1

J.292. Jw. Zdziarska–Żywczyński

Zdziarska Romana	1950–1969	l. 3 + zał. konspekt rodziału pracy doktorskiej
Zejer Władysław	b.d.	l. 1
Zgórniak Marian	1966–1973	l. 4
Zieliński Antoni	1954, 1955	l. 2
Zienkiewicz Wacław	1952–1968, b.d.	l. 41
Zimmer Bolesław	1962–1973	l. 21
Zins Henryk	1960, 1966	l. 2
Ziółek Jan	1965–1971	l. 15 + zał. plan pracy doktorskiej
Zlat Mieczysław	1953	l. 1
Złomski Zenon	1969	l. 1
ZBoWiD	1970	l. 1
Żaki Andrzej	1971	l. 1
Żeromska Anna	1967	l. 1
Żebrowski Tadeusz	1964	l. 1
Żebrowski Tadeusz	1971, 1972	l. 2
Żerkowski Jan	1969	l. 1
Żurawski Jerzy	1972	l. 1
Żytkowicz Leonid	1956–1969	l. 13
Żywczyński Mieczysław	1959–1963	l. 3

ANEKS 15

J. 296. Herbstowa Irena – żona
Korespondencja wychodząca

Gostyńska Ajta	1970	l. 1
Herbst Maria	1975	l. 1
Herbst Stanisław	1949–1973	l. 5
Ładogórski Tadeusz	1988	l. 1
Senkowska-Gluck Monika	1975	l. 1
Who's Who in the World	1973	l. 1

ANEKS 16

J. 297. Herbstowa Irena – żona
Korespondencja wpływająca

Abramowicz Maria	1967	l. 1
Archiwum PAN	1973	l. 1
Arnoldowa Janina	1973	l. 1
Bartnicka Lidia	1973–1974	l. 3
Bartoszewscy Zofia i Władysław	1973	l. 1
Bertoni Karol	1957	l. 1
Biblioteka Narodowa	1974	l. 1
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie	1974	l. 1
Biedrawina Emilia	b.d.	l. 1
Bielecki Henryk	1973	l. 1
Bielińska Maria	1973	l. 1
Bieńkowska Barbara	1973–1974	l. 2
Biskup Marian	1974	l. 1
Blochowie Teresa i Czesław	1973, 1975	l. 2
Borowska Iza	1973	l. 1
Bułhak Henryk	b.d.	l. 1
Chodzidło Ludwik	1962, 1963	l. 2
Chojecka Maria	1956	l. 1
Choroszczyna Jadwiga	1972, 1973	l. 2
Czapliński Władysław	1974	l. 2
Czernekowa Helena	1973	l. 1
Danilewiczowa Maria	1959–1961	l. 6
Feillowa Stanisława	b.d.	l. 1
Galos Adam	1967	l. 1

Giedychowa Stefania	1951	l. 1
Gostyńska Jadwiga	1947–1972, b.d.	l. 11
Gostyński Tadeusz	1973–1975	l. 4
Góralski Zbigniew	1967	l. 1
Grenda Adam	1973	l. 6
Gryczowa Alodia	1969	l. 2
Guerquinowie Anna i Bohdan	1973	l. 1
Gutry Czesław	1973	l. 1
Herbst Maria i Marcin	1949	l. 1 + laurka
Herbstowa M.	1948, 1953	l. 2
Hryniewiczowa Wanda	1974	l. 1
Jadzia	1972	l. 1
Janowski Andrzej	1973	l. 3
Jeziorański Kazimierz	1973	l. 1
Jędruszczakowie Hanna i Tadeusz	1974	l. 1
Karolewicz Grażyna	1973	l. 2
Kaźmierska Janina	1973	l. 1
Kłoczowski Jerzy	1973	l. 1
Komaszyński Michał	1973–1986	l. 4
Korotyńska Władysława	1945	l. 1
Kosztyłowie Barbara i Zygmunt	1973	l. 1
Kotula Franciszek	1959–1981, b.d.	l.10
Kraszewski Zbigniew Józef	1973	l. 1
Kuźmińska Maria	1973	l. 1
Lutzowa Hanna	1973	l. 1
Ładogórski Tadeusz	1988	l. 1
Majewscy Barbara i Wiesław	1970–1973	l. 5
Majewscy Marta i Kazimierz	1973	l. 1
Makowska Alicja	1966	l. 1
Małkowska Janina	1962	l. 1
Małowistowie Iza i Marian	1963	l. 1
Marcinkowski Marian	1973	l. 1
Mazankiewicz Ann	1973	l. 1
Nadzieja Jadwiga	1973	l. 1
Nawroczyńska Maria	1974	l. 1
Niedziałkowska Zofia	1973	l. 2
Niedziałkowski H.	1973	l. 1
Nowakówna Anita	1973	l. 1

Nowicka Bronisława	1972, 1973	1. 2
Obertyński Z.	1972, 1973	1. 2
Orbaczewska Hanna	1973	1. 3
Pachońscy Janowie	1973	1. 1
Pawelczak Władysław	1958, 1967	1. 1
Pawłowska H.	1973	1. 1
Podgórska Irena	1974	1. 1
Przedpełski Marian	1973	1. 1
Puciatowa Maria	1968	1. 1
Puciata-Pawłowska Jadwiga	1973, 1974	1. 2
Rączaszkowa Czesława	1973	1. 2
Rossiński Bolesław	1973	1. 1
Rutko Barbara	1973	1. 1
Rybicka Maria	1973	1. 1
Secomscy Henryka i Kazimierz	1967, 1973	1. 2
Senkowska-Gluck Monika	1975	1. 2
Spieralscy Zyta i Zdzisław	1973	1. 1
„Studia Źródłoznawcze"	1973, 1975	1. 2
Szulecki Damian	1973–1974	1. 3
Tomkiewicz Władysław	1966, 1968	1. 2
„Wojskowy Przegląd Historyczny"	1973	1. 1
Zachwatowicz Maria	1973	1. 1
Zahorski Andrzej	1973	1. 3
Zanimirska Halina	1973	1. 1

ANEKS 17

J. 306. Powstanie kościuszkowskie i Tadeusz Kościuszko

1. Bartel Wojciech, Rostocki Władysław, *Elementy burżuazyjno-demokratyczne w organizacji władz powstania kościuszkowskiego* – referat na naukowej sesji, poświęconej konstytucji PRL-u, b.d.
2. Evans Antony Walton White, *Memoir of Thaddeus Kosciuszko Poland's Hero and Patriot*, 1883
3. Hume Edgar Erskin, *Poland and the Society of the Cincinnati*, 1937
4. Kościuszko Tadeusz, *Manoeuvres of horse artillery* – przekład na jęz. ang. J. Williams, 1800

5. Majewski Wiesław, Woltanowski Andrzej, *„Nieznany" Kościuszko, czyli pamflet na historię* – polemika z książką S. Bratkowskiego *Z czym do nieśmiertelności*, ok. 1977
6. Woltanowski Andrzej, Wołoszyński Ryszard W., *Prasa Insurekcji Kościuszkowskiej (wybór tekstów)* – konspekt wydawnictwa, b.d.

ANEKS 18

J. 307. Historia Warszawy

1. Gieysztor Aleksander, *Warszawa. Dzieje miasta. Od początków do uzyskania stołeczności w Rzeczypospolitej* – artykuł, b.d.
2. Gromski Jerzy, *Mieszkańcy Ochoty w 2. połowie XIX w.* – referat wygłoszony na sesji pt. *Dzieje Ochoty*, 1972
3. Kaczorowski M., *Warszawa w polityce Ministerstwa Odbudowy* – referat, b.d.
4. Karpiński Zbigniew, *Konkurs na odbudowę Teatru Wielkiego 1951*, po 1951
5. Król-Kaczorowska Barbara, *Oprawa plastyczna widowisk w teatrze polskiego oświecenia. Dekoracje i kostiumy* – referat, b.d.
6. Malanowski Jan, *Przemiany w strukturze społeczno-zawodowej ludności miejskiej województwa warszawskiego w latach 1921–1960* – artykuł, po 1963
7. Pazyra Stanisław, *Powstanie Warszawy* – artykuł, po 1954
8. *Warszawa – Program rozwoju miasta w latach 1959–1965* – opracowanie wykonane przez Miejską Komisję Planowania Gospodarczego i Stołeczny Zarząd Architektury, Nadzoru Budowlanego i Geodezji, 1959
9. Wierzbicka-Michalska Karyna, *Balety z akcją w teatrze warszawskim za Stanisława Augusta* – referat, b.d.
10. Wyderko Teresa, *Ludność Pragi w końcu XVIII i początku XIX wieku* – referat wygłoszony na sesji popularnonaukowej, 1970
11. Zachwatowicz Jan, *Warszawa. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, 1969
12. Żarnowska Anna, *Klasa robotnicza Warszawy w drugiej połowie XIX i początku wieku XX (wybrane zagadnienia)* – referat, po 1970

ANEKS 19

J. 308. Historia Warszawy

1. Czepulis Ryszarda, *Inteligencja warszawska przed powstaniem styczniowym*
2. Grochulska Barbara, *Warszawa jako środowisko demograficzne i gospodarcze (1770–1830)*
3. Ihnatowicz Ireneusz, *Burżuazja warszawska. Jej aspekty społeczne i obyczajowe*
4. Rostocki Władysław, *Rozwój i pozycja społeczna urzędników administracji państwowej i miejskiej w Warszawie w latach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1830)*
5. Słomkowska Alina, *Pierwsze pokolenie dziennikarzy warszawskich*
6. Szczypiorski Adam, *Problemy ludnościowe Warszawy w XIX wieku*

ANEKS 20

J. 309. Historia Polski okresu międzywojennego 1919–1939

1. Drozdowski Marian Marek, Żarnowski Janusz, *Przemiany struktury społecznej II Rzeczypospolitej i kierunki dalszych jej przekształceń*, b.d.
2. Grzybowski Konstanty, *Rola prawa w likwidacji podziałów zaborczych oraz integracji państwa polskiego*, b.d.
3. Jędruszczak Tadeusz, *Spór o rolę czynników sprzyjających odrodzeniu państwa polskiego*, b.d.
4. Madajczyk Czesław, *Odrodzenie Polski w 1918 roku*, b.d.
5. Suchodolski Bohdan, *Wychowanie pokoleń w okresie 1918–1968*, b.d.
6. Tomaszewski Leonard, *Urbanistyka polska okresu 1914–1939*, po 1968
7. Wyka Kazimierz, *Rodowód i aktualne dziedzictwo literatury polskiej okresu 1918–1939*, b.d.
8. Zieliński Henryk, *Rola powstań śląskich i powstania wielkopolskiego w kształtowaniu granic zachodnich*, b.d.

ANEKS 21

J. 311. II wojna światowa

1. Fuks Marian, *Powstanie w getcie warszawskim*, 1973
2. Mańkowski Zygmunt, *Postawa i rola wsi polskiej w latach II wojny światowej (1939–1945)*, b.d.
3. Markiewicz Jerzy, *Wkład Batalinonów Chłopskich w walkach na Zamojszczyźnie w latach okupacji niemieckiej*, b.d.
4. Perjés G., *Glück, Wahrscheinlichkeit und Augenmass des Feldherrn (Militärische Entscheidung und Wahrscheinlichkeit von Montecuccoli und Zrinyi bis Clausewitz)*, b.d.
5. Rosen-Zawadzki Kazimierz, *Jeszcze o działaniach 1. Batalionu czołgów lekkich 7 T.P.* – artykuł, ok. 1972
6. Ryszka Franciszek, *Zagłada warszawskiego getta a doktryna i program ludobójstwa*, 1973
7. Świerczyński Jan, *Polski Sztab Partyzancki (zarys rozwoju i działalności)* – artykuł, po 1962

ANEKS 22

J. 312. Drobne prace obce A–Kosztyła

1. Andrulewicz Henryk, *Zestawienie opinii odnośnie oceny wartości zabytkowej historycznych zespołów miejskich*, b.d.
2. Arnold Stanisław, *Opinia o pracy dr Honoraty Obuchowskiej-Pysiowej pt. „Organizacja handlu spławnego na Wiśle w pierwszej połowie XVII wieku na podstawie notowań komory warszawskiej"*, 1966
3. Bieńkowski Ludomir, *Rzemiosło w Lubelskiem od XIV do początku XIX wieku* – fragment pracy, b.d.
4. Burzyński Jan – zarys pracy bez tytułu dotyczącej metod szyfrowania, b.d.
5. Čapek Vratislav, *Struktura dějepisného učiva, cestu k výběru historýckych poznatků*, po 1968
6. Chazal Jean, *L'enfance délinquante* – fragment, po 1953
7. Chudoba Tadeusz, *Sprawozdanie i aktualny stan koncepcji pracy nad roboczo zakreślonym tematem „Historia metod obsługi masowego ruchu turystycznego w latach 1873–1968"*, 1966
8. Chyczewska Alina, *Marcello Bacciarelli* – autoreferat, po 1952
9. Dobrzycka Anna, *Jan van Goyen 1596–1656* – autoreferat, b.d.

10. Garbacik Józef, *Działalność polityczna Kallimacha w Polsce* – referat, 1954
11. Głowacki Ludwik, *Oświadczenie w związku z recenzją mojej książki „17. Wielkopolska Dywizja Piechoty w kampanii 1939 roku" w „Nowych Książkach"*, 1970
12. Gostyński Tadeusz, *Od „wojny sprawiedliwej" do idei pokoju w literaturze polskiej XVI wieku*, b.d.
13. Gostyński Tadeusz, *Miron Costin, polski poeta barokowy* – fragment, b.d.
14. Granasztól Pal, *Morphologische probleme des ungarischen Städtebaus* – referat na Konferencji Urbanistycznej, Budapeszt 1956
15. Hoszowski S., *Recenzja wydawnicza pracy dr Honoraty Obuchowskiej-Pysiowej „Organizacja handlu spławnego na Wiśle w pierwszej połowie XVII wieku na podstawie notowań komory warszawskiej"*, 1966
16. Ihnatowicz Ireneusz, *Problem modernizacji i rozwoju warsztatu badawczego historyka*, 1970
17. Jop Stanisław – plan pracy na temat osadnictwa w województwie lubelskim w XVIII wieku, fragment, 1964
18. Kamiński Marian, *Acta Tomiciana*, b.d.
19. Kępińska Alicja, *Elementy romantyczne w malarstwie i grafice polskiej epoki oświecenia* – autoreferat pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem S. Lorentza, 1956
20. Kołomejczyk Norbert, *Z problemów życia politycznego na Ziemiach Zachodnich w latach 1945–1947* – referat, po 1962
21. Kosztyła Zygmunt, *Sprawozdanie z prac przeprowadzonych na fortyfikacji ziemnej w rejonie wsi Pajewo-Radule koło Tykocina* – tekst, plan i 26 fotografii, 1971

J. 313. Jw. Kotula–M

22. Kotula Franciszek, *Czyżby tzw. kurza ślepota* – artykuł w „Życiu Warszawy", 1972
23. Kotula Franciszek, *Którędy słowiańskie chrześcijaństwo weszło do Polski IX wieku (reportaż naukowy lub wizja)*, b.d.
24. Kotula Franciszek, *Na rubieżach państwa Wiślan*, b.d.
25. Kotula Franciszek, *O starym domu Czarnej Madonny (z dziejów obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej)*, b.d.

26. Leciejewicz Lech, *Kształtowanie się stosunków gospodarczych i politycznych w basenie Bałtyku we wczesnym średniowieczu* – referat, 1968
27. Lissa Zofia, *O istocie dzieła muzycznego* – referat, po 1967
28. Malisz Bolesław, *Problematyka i metoda badań nad optymalnym rozmieszczeniem ludności* – tezy referatu, po 1961
29. Manteuffel Tadeusz, *Skorowidz do akt wydawcy Serii Polskiej Historii Ekonomicznej i Społecznej Wielkiej Wojny*, b.d.
30. Mijal Kazimierz, *Proces kształtowania się demokracji ludowej w Polsce. Tło historyczne* – stenogram wykładów wygłoszonych 14 i 21.01.1950
31. Münter Georg, *Aufbau in historischen deutschen Städten*, Teil II – referat wygłoszony na Konferencji Urbanistycznej, Berlin 1956

J. 314. Jw. P–Sz

32. Pajewski [Janusz] – praca bez tytułu dotycząca rozwoju umysłowego i kulturalnego w XX wieku, b.d.
33. Pełka Leonard, *Kościół rzymskokatolicki w dziejach państwa polskiego*, 1966
34. Piaścik Franciszek, *Zagadnienia systemu osiedleńczego na obszarach wiejskich*, 1959
35. Piechotkowie Maria i Kazimierz – zakończenie pracy dotyczącej sytuacji ludności żydowskiej i tworzenia dzielnic żydowskich w miastach polskich, b.d.
36. Piwocki Ksawery, *Rozwój badań nad sztuką narodową i zagadnieniem starożytnictwa w dobie romantyzmu* – konspekt referatu, b.d.
37. Podgórski Czesław, *Projekt planu pracy dysertacyjnej na temat „Formowanie i rozwój organizacyjny I. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR"*, 1961
38. Podhorecki Leszek, *Ryszard Majewski „Cecora – rok 1620"* – recenzja pracy, ok. 1970
39. Puchalski Zbigniew, *W odpowiedzi Piotrowi Stachiewiczowi*, po 1972
40. Rey Krzysztof – zarys pracy bez tytułu dotyczącej więzi między rozwojem gospodarstwa domowego i użytkowaniem budynku mieszkalnego, rozwoju architektury dzielnic miasta oraz sprawy powstania jurydyk, b.d.

41. Russocki Stanisław, *Państwo polskie w okresie feudalizmu* – stenogram wykładu, 1966
42. Secomski Kazimierz, *O niektórych problemach perspektywicznego rozwoju nauki* – referat, 1965
43. Sobociński Władysław, *Ideologia państwowo-prawna Kallimacha*, b.d.
44. Strauss Gerhard, *Aufbau historischer Städte in Deutschland*, Teil 1– referat na Konferencji Urbanistycznej, Berlin 1956
45. *Sztuka baroku w Wielkopolsce*, praca zbiorowa pod red. J. Powidzkiego i A. Sławskiej, po 1957

J. 315. Jw. Ś–T

46. Świechowski Zygmunt – praca bez tytułu dotycząca zabytków dawnego budownictwa, konserwacji i rekonstrukcji, b.d.
47. Świeżawski Stefan, *Problem „via antiqua" i „via moderna" w XV wieku i jego zaplecze ideologiczne*, po 1970
48. Tarnogrodzki Tadeusz, *Kampania wrześniowa 1939 roku na Zamojszczyźnie; Obrona Zamojszczyzny 11.1942–08.1943* – plan pracy, załączniki 1–3, po 1964
49. Teisen Flemming, *Über die Entwicklung des Städtebaus in Dänemark* – referat, 1959
50. Trawkowski Stanisław, *Kultura Polski wczesnofeudalnej* – konspekt, b.d.
51. Tretiakow P.N., *O pochodzeniu Słowian*, 1953
52. Trzebiński Wojciech, *Polskie renesansowe założenia urbanistyczne. Stan i problematyka badań* – artykuł, po 1957

J. 316. Jw. U–Z

53. Urban W., *Zwycięstwo kontrreformacji i rola w niej jezuitów*, 1953
54. *Wademekum do dziejów historiografii polskiej* – uwagi redakcyjne o pracy, redakcja wstępna, 1958
55. Voisé Waldemar, *Jubileusz szwajcarskiego historyka: 70 lat pracy Edgara Bonjour*, 1968
56. Voisé-Mackiewicz Irena, *Toruńska grafika książkowa w latach 1569–1621*, b.d.
57. Wielopolski Alfred, *Rozwój handlu i żeglugi bałtyckiej w XIX i na początku XX wieku*, 1968
58. Wójcik Zbigniew, *Badania polskie nad historią powszechną XVI–XVII wieku*, po 1969

59. Wrzosek Mieczysław, *Polskie formacje wojskowe w czasie pierwszej wojny światowej* – konspekt pracy, b.d.
60. Zientara Benedykt, *Miasta zachodniopomorskie w okresie przewagi Hanzy na Bałtyku*, 1968

ANEKS 23

J. 320. Drobne prace obce nieustalonego autora

1. Hasła osobowe dotyczące lekarzy organizatorów walki z gruźlicą *Bogucki Wincenty–Zeyland Janusz* – prawdopodobnie do wydawnictwa encyklopedycznego, po 1966
2. *Miron Costin* – fragment pracy bez tytułu, po 1952
3. *Dawne dzielnice przemysłowe Warszawy* – artykuł napisany pod kierunkiem S. H.
4. *Développement de l'urbanisme en Allemange depuis la moitié du XIX-e s. jusq'à 1945. Résumé*, po 1950
5. Charakterystyka albumu przedstawiającego dzieje człowieka, b.d.
6. Krzysztof Groniowski, *Realizacja reformy uwłaszczeniowej z 1864 roku* – recezja pracy, ok. 1963
7. Spis i opis map: *Ludy europejskie w końcu XV w.*; *Ruchy społeczne w Niderlandach i Niemczech w XVI w.*; *Wojna trzydziestoletnia (1618–1648)*; *Niemcy w II poł. XVII w.*; *Anglia w latach 1640–1689*; *Francja w latach 1648–1789*; *Rozwój Prus w latach 1618–1795*; *Kolonie angielskie w Ameryce Północnej*; *Anglia w XIX w.*; *Rewolucje europejskie w latach 1815–1849*; *Odrodzenie słowiańskie w XIX w.*; *Europa podczas II wojny światowej (1939–1943)*; *ZSRR w latach 1922–1940*, b.d.
8. *Nieco danych do życiorysu Zygmunta Peszke*, po 1945
9. *O polskiej krytyce i teorii sztuki w okresie romantyzmu (1825–1860)* – konspekt, b.d.
10. *Organizacja rzemiosła*, po 1956
11. *Stanisław Papczyński (XVII w.)* – artykuł bez tytułu, b.d.
12. *Próba charakterystyki warszawskiego kierunku pozytywistycznego (1870–1890)*, b.d.
13. *Rola oraz znaczenie Krakowa i ziemi krakowskiej w wojnie wyzwoleńczonarodowej 1794 roku*, po 1964
14. *Służba budowlana (Baudienst) w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945* – konspekt, 1971

15. Adam Szczypiorski, *Ćwierć wieku Warszawy 1806–1830*, Wrocław 1964 – recenzja pracy, ok. 1965
16. *Świadomość narodowa szlachty polskiej XVII wieku* – tezy referatu, b.d.
17. *Urbanistyka i architektura 1864–1900*, b.d.
18. Józef Wolski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1965 – uwagi o książce, ok. 1967
19. *Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego i jego działalność w Polsce w latach 1939–1947* – plan pracy, b.d.

ANEKS 24

J. 321. Przemówienia, dokumenty, korespondencja i fotografie

1. Dworzaczek Włodzimierz – list do Zdzisława Spieralskiego, 26.06.1973
2. Flukowski Stefan – wiersz poświęcony Zamościowi, 9.05.1962
3. Kochanowski Jan – list do nieustalonego adresata, 15.11.1915
4. Łukaciu Helena – korespondencja z Przedsiębiorstwem Gospodarki Mieszkaniowej w sprawach lokalowych, 19.07.1968
5. Patterson Franck – odpis listu do członków Christian Leadership Training School, 13.03.1968
6. Rączka Edward – list nieustalonego nadawcy, 24.03.1965
7. Rektor WSN w Słupsku – odpis listu do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, 20.09.1969
8. Rychterówna Maria – listy w sprawie przydziału lokalu mieszkalnego, 3–11.01.1958
9. Sukertowa-Biedrawina Emilia – 2 fot.
10. Tokarz Władysław – odpis świadectwa chrztu, 28.02.1968
11. Woliński Henryk – list do prof. B. Marka, 26.03.1957
12. Przemówienie okolicznościowe N.N. wygłoszone przy nadaniu doktoratu honoris causa, b.d.

ANEKS 25

J. 322. Prace drukowane S. H.

1. Bethe Hellmuth, *Die Kunst am Hofe der pommerschen Herzöge*, Berlin 1937 – recenzja, „Biuletyn Historii Sztuki", 1946, nr 8, s. 86–87

2. Borkenau Franz, *Der übergang vom feudalen zum bürgerlichen Weltbild*, Paris 1934 – recenzja, „Nauka Polska", 1935, t. 20, s. 350–353
3. *Czego historią jest historia kultury*, [w:] *Dyskusja nad zagadnieniem historii kultury*, „Kwartalnik Historyczny", 1962, r. 69, z. 1, s. 71–72
4. *Cztery wieki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Kwartalnik Historyczny", 1965, r. 72, z. 3, s. 862–863
5. *Głos w dyskusji na temat różnych typów uczonych*, „Kronika Polska", b.d.
6. Lechicki Czesław, *Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze*, Warszawa 1932 – recenzja, „Nauka Polska", 1932, t. 16, s. 184–185
7. *Przedmowa*, [w:] *Kultura Polska w źródłach i opracowaniach*, Warszawa 1961, s. 5–13
8. *Przedmowa*, [w:] Staszewski Janusz, *Wojsko Polskie na Pomorzu w roku 1807*, Gdańsk 1958, s. 5–11
9. *„Rubon. Pismo poświęcone pożytecznej rozrywce" 1842–1849*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 305–311
10. *Sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku. Instrukcje do tablic szkolnych*, Warszawa 1953, s. 1–4
11. *Umysłowość i ideologia polska XVII wieku*, [w:] *Pamiętnik VIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie 14–17.09.1958*, t. 1 *Referaty*, cz. 1–2, Warszawa 1958, s. 351–359
12. *Urbanistyka*, [w:] *Sztuka polska czasów nowożytnych*, cz.1 *Lata 1450–1650*, Warszawa 1952, s. 27–28, 93–95, 161–166
13. *Walcownia w Maleńcu*, „Ochrona Zabytków", 1951, z. 3/4, s. 119–126
14. *Wspomnienie Iłłukszty*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75. rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej prof. Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974, s. 271–276
15. *W sprawie artykułu K. Budzyka „O syntezę polskiego Renesansu", dyskusje i polemiki*, „Kwartalnik Historyczny", 1953, r. 60, nr 2, s. 321–323

ANEKS 26

J. 323. Drukowane prace osób obcych

1. Anđal Andrija, *Mađarski i slavenski barok,* Beograd 1961
2. Angyal A., *Die osteuropäische Bedeutung des Sarmatismus*, Budapest 1963
3. Angyal Endre, *A lengyel barokk – kutatás útje,* Budapest 1961
4. Angyal Endre, *Termes littéraires*, [w:] *Conférence de Littérature Comparée Budapest 26–29 octobre 1962*, Budapest 1962
5. *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział II Historyczno-Filozoficzny*, t. VIII, Lwów 1932 – spis rzeczy
6. Bardach Juliusz, *Nieznana autobiografia Bolesława Limanowskiego* – pierwsza strona pracy, po 1958
7. *Bibliographie* i *Table des matiéres*, Vendôme 1945
8. Czubryński Antoni, *Adam i Ewa. Studium mitogenetyczne,* „Głos Wolnych", 1947, nr 12/13
9. Czubryński Antoni, *Gwiazda króla żydowskiego,* „Głos Wolnych", 1947, nr 12/13
10. Doroszenko Wołodimir, *Ukrainska Nacionalna Biblioteka*, Lwów 1936 – okładka
11. Kipa Emil, *Jakub Jasiński w bitwie pod Mirem 11.06.1792*, Wrocław 1951
12. Korczyński Antoni – fragment życiorysu nieustalonego autora, b.d.
13. Krasuski Jerzy – zakończenie artykułu dotyczącego Meineckego, b.d.
14. Kuraszkiewicz Władysław, Wolff Antoni, *Zapiski i roty polskie XV–XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*, Kraków 1950
15. Łempicki Z., *Hasła artystyczne i kategorie estetyczne na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Sprawozdania PAU", t. XXXVI, nr 9, s. 2
16. Makowiecka Zofia, *Korsak Julian herbu Lis*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa 1968–1969, t. XIV, s. 108–110
17. *Miscellanea* – fragment tekstu dotyczącego wydarzeń warszawskich w kwietniu 1794 roku, tytuł czasopisma nieustalony, s. 277–308, b.d.
18. *Monografie w zakresie dziejów nowożytnych* – strona tytułowa i spis treści wydanych i przygotowywanych tomów, po 1904

19. Nowak Juliusz, *Z poezji powstania kościuszkowskiego*, po 1912
20. *Pałac w Rogalinie* – fragment, autor nieustalony, b.d.
21. Rawski Tadeusz, *Kościuszko – wódz*, po 1967
22. Seliszczew A.M., *Polskij paniegirik XVII wieka,* 1952
23. Sepp H., *Rootsi-Poola sõda Liivimaal 1600. a. ja 1601. a. alul*, Tartu 1932.
24. *Słownik polsko-francuski* – fragmenty, hasła *wzierać–zadatek,* s. 431–434, b.d.

J. 324. Jw.

25. Smoleński Władysław, *Emigracja polska w latach 1795–1797. Materiały historyczne*, b.d.
26. Steinborn Bożena, *Malowane epitafia mieszczańskie na Śląsku w latach 1520–1620*, „Roczniki Sztuki Śląskiej", 1947, t. IV, s. 7–13 + 54 tablice
27. Strzelecki Wacław, *Zamek w Ogrodzieńcu*, po 1938
28. Suchodolski Witold, *Przyczynek źródłowy do roli Stanisława Augusta w wypadkach 1794 roku*, b.d.
29. Suchora Edward, *Rotunda Zamojska*, Lublin 1969
30. Toeplitz Teodor, *Z dziejów rozbudowy Warszawy po wojnach napoleońskich*, Warszawa 1922
31. Tyszkowski Kazimierz, *Biografia i słowniki biograficzne* – fragment, po 1928
32. W. A., *Wiadomość bibliograficzna,* „Biblioteka Warszawska", 1858, V, s. 373–382
33. Wójcicki Kazimierz Władysław, *Warszawa i jej społeczność w początkach naszego stulecia,* „Biblioteka Warszawska", 1874, t. 1–2, s. 1–34, 345–379
34. *Wystawa „1000 lat rozwoju przestrzennego Radomia"*, Radom 1966
35. Zajczyk Szymon, *Bożnica w Kępnie* – fragment, b.d.
36. *Zamek,* [w:] *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1903, t. IV, s. 479–485
37. *Zamość, perła miast Odrodzenia*, Lublin 1967
38. *Zasłużeni ludzie ziemi łomżyńskiej*, Łomża 1960

ANEKS 27

J. 325. Wycinki prasowe artykułów osób obcych

1. Akoliński Stanisław, *Ścieżek prostowanie*, „Prawo i Życie", 10.01.1971, r. XVI, nr 1 (384)
2. Bartniczak Mieczysław, *Towarzystwa regionalne a mazowiecka kultura*, „Barwy. Mazowiecki Miesięcznik Społeczno-Kulturalny", 1970, r. 3, nr 7 (21)
3. Chudy Tadeusz, *Inspirować i uzupełniać*, „Barwy. Mazowiecki Miesięcznik Społeczno-Kulturalny", 1970, r. 3, nr 8 (22)
4. Danilewiczowa Maria, *Adam nie lubił pisać listów*, „Wiadomości" (Londyn), 23.06.1957, r. XII, nr 25 (586)
5. Danilewiczowa Maria, *Emigracyjny Estreicher*, „Wiadomości" (Londyn), b.d.
6. Hume Edgar Erskine, *The Society of the Cincinnati and the Corps of Engineers*, „The Military Engineer", listopad–grudzień 1933, vol. XXV, No. 144, s. 468– 473
7. Jędruszczak Tadeusz, *Książka o hitlerowskiej okupacji w Polsce*, „Życie Warszawy", 18–19.10.1970, nr 249
8. Kamieniecki Witold, *Marceli Handelsman (1882–1945)*, [w:] *Historycy i politycy warszawscy*, „Wiadomości" (Londyn), 12–19.09.1965, nr 15/16
9. Kozarynowa Zofia, *We Włoszech o Polsce*, „Wiadomości" (Londyn), 27.08.1961, nr 804
10. Kukiel Marian, *Lelewel i Czartoryski po stu latach*, „Wiadomości" (Londyn), 18.03.1967, r. XVII, nr 11 (833)
11. Laterański Jan, *Na Wzgórzu Awentyńskim*, „Wiadomości" (Londyn), 22.07.1962, nr 851
12. Leśniewski Henryk, *Rzymska agapa*, „Wiadomości" (Londyn), b.d.
13. Leśnodorski Bogusław, *Polak! Kościuszko!...*, „Polityka", 7.10.1967, r. XI, nr 40 (553)
14. Margueritte Bernard, *Varsovie: violents heurts entre la police et les étudiants*, „Le Monde" (Paris), 10–11.03.1968, no 7203
15. Margueritte Bernard: *La situation reste tendue à l'Université de Varsovie*, „Le Monde" (Paris), 12.03.1968, no 7204
16. Markiewicz Zygmunt, *Mickiewicz i George Sand*, „Wiadomości" (Londyn), 1958, nr 664/665

17. M. K., *Racja prof. Morelowskiego*, „Gazeta Robotnicza", 18.04.1959
18. Nagórski Zygmunt, *Ludzie mego czasu. Marceli Handelsman. Garść wspomnień osobistych*, „Wiadomości" (Londyn), 7.07.1957, r. XII, nr 26 (588)
19. Pandora, *Podbój Czechosłowacji*, „Wiadomości" (Londyn), 30.10.1960, nr 761
20. Rutkiewicz Ignacy, *Festung Breslau w pełnym świetle*, „Odra", 04.1963, nr 9 (31), s. 83–85
21. Solski Wacław, *Kartki z podróżnego notatnika*, „Wiadomości" (Londyn), 15.01.1961, nr 772
22. Szermentowski Eugeniusz, *Oblęgorek*, „Wiadomości" (Londyn), 15.06.1958, r. XIII, nr 24 (637)
23. Szostakowski Staniaław, *Dwudziestolecie PTH*, „Głos Olsztyński", 3.09.1968, nr 209 (5213)
24. Świdzińska Halina, *Krok w głąb*, „Wiadomości" (Londyn), 1962, nr 833
25. Terlecki Tymon, *Rozważania o emigracji*, „Wiadomości" (Londyn), 1.06.1958, r. XIII, nr 22 (635)
26. Weidhaas Hermann, *West-Östliche Beziehungen in der Baugeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Hochschule für Architektur und Bauwesen", Weimar 1955/56, Jahrgang III, Heft 2, s. 75–147
27. Willan Tadeusz, *Romantyzm historii*, „Głos Olsztyński", 31.08–1.09.1968, r. XVIII, nr 207 (5211)
28. *Wizyta szefa okręgu warszawskiego w Domu Prasy*, „Nowy Kurier Warszawski", 15.10.1940
29. W-n, *Jubileusze historyków*, „Głos Olsztyński", 4.09.1968, r. XVIII, nr 210 (5214)
30. W-n, *Setny numer „Komunikatów Warmińsko-Mazurskich"*, „Głos Olsztyński", 11.09.1968, r. XVIII, nr 216 (5220)
31. Zbyszewski Karol, *Bohater znający tylko klęski*, „Wiadomości", Londyn 1958, nr 664/665
32. Żychiewicz Tadeusz, *Kolegiata w Tumie*, „Tygodnik Powszechny", 17.09.1961, r. XV, nr 38 (660)

WYSTAWY, INFORMACJE

Joanna Arvaniti
Dorota Pietrzkiewicz
Warszawa

100-LECIE TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORII

Jubileuszową wystawę pt. *100-lecie Towarzystwa Miłośników Historii*, zaprezentowaną w stolicy w 2006 roku z okazji okrągłej rocznicy powstania tego uczonego stowarzyszenia warszawskich dziejopisarzy, przygotowali pracownicy Archiwum Polskiej Akademii Nauk – Joanna Arvaniti, Dorota Pietrzkiewicz, Ewelina Wajs i Tomasz Rudzki – oraz długoletni członek Towarzystwa Miłośników Historii, jego były wiceprezes i sekretarz Hanna Szwankowska, która była kuratorem omawianej ekspozycji. Pokaz oryginalnych, unikatowych eksponatów zrealizowano w oparciu o dokumenty zgromadzone w Archiwum Towarzystwa Miłośników Historii, archiwum domowym Hanny Szwankowskiej oraz Archiwum Polskiej Akademii Nauk, w którym przechowywany jest pełny zasób aktowy Polskiego Towarzystwa Historycznego, obejmujący jego dokumenty z lat 1886–2001, chociaż znajdują się tu także pojedyncze akta z okresu 2001–2006. W skład zespołu Polskiego Towarzystwa Historycznego wchodzą papiery wszystkich oddziałów PTH, a w ich liczbie również filii warszawskiej, czyli Towarzystwa Miłośników Historii, jedynego oddziału PTH mającego osobowość prawną[1], „odrębnego, z nieco innym programem, ale tworzącego odpowiednik lwowskiego towarzystwa na terenie zaboru rosyjskiego"[2]. Przypomnimy, że pieczołowicie przechowywane w APAN i ATMH dokumenty warszawskiej agendy PTH są w chwili obecnej jedynymi źródłami wiedzy o przeszłości i burzliwych losach Towarzystwa Miłośników Historii, gdyż w czasie drugiej wojny światowej wszystkie akta i książki tego uczonego zgromadzenia, ulokowane w 1940 roku w Archiwum Miejskim m.st. Warszawy w Arsenale przy ulicy Długiej, doszczętnie spłonęły, a jego zbiory muzealne, umieszczone w Muzeum Narodowym, uległy zniszczeniu lub bezpowrotnemu rozproszeniu. Eksponatów do wystawowych gablot, w których zademonstrowano głównie współczesny wizerunek Towarzystwa, użyczyły scenarzystkom następujące instytucje: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy oraz Muzeum Narodowe w Warszawie.

Ekspozycja została zaprezentowana w pięknej scenerii Sali Balowej Archiwum Głównego Akt Dawnych w dniach od 4 września do 7 października 2006 roku i wpisała się w cykl obchodów 100-lecia Towarzystwa Miłośników Historii. Na warszawskiej wystawie pokazano fragment zespołu PTH dobrany tak, aby w miarę zwięźle mógł zilustrować losy i dokonania Towarzystwa Miłośników Historii na przestrzeni jego stuletniej aktywności na niwie nauki i popularyzacji wiedzy o przeszłości. Bardzo cennym uzupełnieniem przedstawionych na wystawie akt urzędowych Towarzystwa była, podobnie jak w przypadku ekspozycji *Jubileusz 120-lecia Polskiego Towarzystwa Historycznego w świetle zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, bogata korespondencja osób w nim zrzeszonych, kształtujących jego wizerunek oraz realizujących misję zainicjowaną sto lat wcześniej przez Juliana Ursyn Niemcewicza, który już wtedy planował założenie towarzystwa „badaczów" historii polskiej. Kwerendą objęto więc przechowywane w APAN spuścizny wielu polskich uczonych, że wymienimy tylko papiery profesorów: Aleksandra Gieysztora, Marcelego Handelsmana, Stanisława Herbsta, Stanisława Kętrzyńskiego, Ludwika i Zygmunta Kolankowskich, Tadeusza Manteuffla, Józefa Siemieńskiego, Eugeniusza Szwankowskiego, Władysława Tomkiewicza czy Janusza Wolińskiego[3]. List, słusznie doceniany

[1] „Podczas zebrania Zarządu 24 maja 1952 roku profesor Tadeusz Manteuffel wyjaśnił, «że PAN chce rozmawiać jedynie z PTH i TMH ma swoje sprawy załatwiać poprzez PTH»". Zob.: Kondracki T., Szwankowska H., *Kalendarium dziejów Towarzystwa Miłośników Historii*, [w:] *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku*, Warszawa 1997, s. 35. Wkrótce potem „TMH straciło swoją osobowość prawną i odrębność majątkową, stając się oddziałem PTH przy zachowaniu tradycyjnej nazwy". Zob.: tamże, s. 37. Natomiast czterdzieści lat później decyzją Sądu Rejestrowego 27 maja 1994 roku Towarzystwo Miłośników Historii uzyskało osobowość prawną, co pozwoliło na „samodzielność w staraniach o dotacje na cele wydawnicze i gospodarowanie nimi. TMH utraciło osobowość prawną w 1956 roku w innych warunkach politycznych, obecnie, choć samodzielne, pozostaje nadal Warszawskim Oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego". Zob.: tamże, s. 64. Zob. też: Materiały PTH, APAN, II–63, 919/262, k. niepaginowane.

[2] Samsonowicz H., *Wokół idei i koncepcji Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986*, zbiór studiów i materiałów pod red. S.K. Kuczyńskiego, Wrocław 1990, s. 12.

[3] Na wystawie zaprezentowano fragmenty rękopisu opublikowanej w 1992 roku pracy Witolda Kamienieckiego *Historycy i politycy warszawscy 1900–1950*, dotyczące m.in.: Ignacego Tadeusza Baranowskiego, Marcelego Handelsmana, Stanisława Kętrzyńskiego,

przez pasjonatów przeszłości we wszystkich okresach historycznych, jest najwartościowszym dokumentem życia prywatnego oraz zbiorowego, często wzbogaconym walorami literackimi i artystycznymi[4]. Korespondencja na wystawie została dobrana tak, aby odzwierciedlała panujące w Towarzystwie relacje, żeby dotykała najbardziej palących problemów jego działaczy, żeby niosła nie tylko wartości poznawcze, lecz także etyczne, żeby zawierała elementy humorystyczne i wzruszające. Autorki scenariusza zaprezentowały np. na jubileuszowym pokazie niewielki fragment bogatej, rozczulającej i pięknej pod względem językowym korespondencji przebywającego w Paryżu w latach dwudziestych profesora Marcelego Handelsmana z ukochanym uczniem Tadeuszem Manteufflem; obydwu uczonych, chociaż dzieliła ich różnica pokolenia, łączyła serdeczna męska przyjaźń, wspólne zainteresowania, niezwykłe umiłowanie wiedzy i pasja do rzetelnych badań historycznych[5]. Wśród pokazanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych eksponatów były też między innymi listy kardynała Karola Wojtyły[6], którego autograf znaleźć można na zaproszeniach na spotkania dyskusyjne, skierowanych do profesorów Aleksandra Gieysztora czy Benedykta Zientary, oraz Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego[7], którego podpisy figurują na kilku urzędowych dokumentach Ludwika Kolankowskiego.

Efektownie prezentowały się na pokazie artystycznie wykonane inwitacje na uroczystości jubileuszowe[8], na kolejne sesje varsavianistów wraz z ich programami[9], dekoracyjne zawiadomienia o konferencjach, posiedzeniach[10], rautach, herbatkach, obiadach koleżeńskich, wspólnych

Jana Karola Kochanowskiego, Tadeusza Korzona, Aleksandra Kraushara, Józefa Siemieńskiego. Zob.: Materiały Witolda Kamienieckiego, b.d., APAN, III–109, j. 3.

[4] List Janiny Leskiewiczowej do Tadeusza Manteuffla ozdobiony „rysunkami" córki autorki pisma, 1962, Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 129, k. 51.

[5] Listy Marcelego Handelsmana do Tadeusza Manteuffla, 1927, 1928, Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 127, k. 21, 42, 164, 168.

[6] Materiały Aleksandra Gieysztora, 1972, 1974, APAN, III–352, j. 667, numer tymczasowy, k. niepaginowane; Materiały Benedykta Zientary, 1973, APAN, III–329, j. 232, k. 61, 62.

[7] Materiały Ludwika Kolankowskiego, 1919, APAN, III–349, j. 43, k. 20, 23.

[8] Odezwa do członków TMH z okazji 25-lecia TMH, 1931, Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 41, k. 38–40.

[9] Zaproszenia na kolejne spotkania varsavianistów, 1974, 1976, 1977, 1979, 1981, 1984, 1989, Materiały PTH, APAN, II–63, 919/262.

[10] Zaproszenie na uroczyste posiedzenie TMH z okazji 75-lecia powstania styczniowego, 1938, Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 41, k. 41–42.

wieczerzach lub spotkaniach towarzyskich uczonego gremium[11]. Uwagę gości zwracały ozdobne wydawnictwa okolicznościowe i wycinki prasowe[12], telegramy kondolencyjne w związku ze śmiercią członków TMH[13], bilety wizytowe z autografami najwybitniejszych polskich uczonych (Aleksandra Kraushara, Zygmunta Glogera, Tadeusza Korzona, Aleksandra Jabłonowskiego[14], Jana Karola Kochanowskiego[15]), legitymacje członkowskie lub karty uczestnictwa w sympozjach historycznych[16], deklaracje[17] czy wreszcie spisy członków TMH w różnych okresach jego aktywności. Zwiedzający ekspozycję ze wzruszeniem przeglądali listy obecności działaczy stowarzyszenia na zebraniach i zgromadzeniach, szczególnie, kiedy była to lista obecności na ostatnim przed drugą wojną światową posiedzeniu Towarzystwa lub spis członków TMH w 1939 roku[18]. Z zainteresowaniem śledzili też programy kolejnych kongresów historycznych, z uśmiechem komentowali wykazy „badaczów" historii w terminie wnoszących opłaty za udział w spotkaniach i w konferencjach lub też zalegających ze składkami członkowskimi[19].

Zgromadzone przez scenarzystki eksponaty ze zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk zostały podzielone na osiem grup, przyporządkowane do ośmiu okresów i umieszczone w dwudziestu antyra-

[11] Zaproszenie na zebranie towarzyskie w kamienicy Książąt Mazowieckich, 1932, Materiały PTH, APAN, I–3, teczki zagadnieniowe, k. niepaginowana.

[12] Wycinek prasowy dotyczący pogrzebu profesora Aleksandra Kraushara, 1931, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 31, k. 23; wycinki prasowe z „Życia Warszawy" na temat jubileuszu 60-lecia TMH, 1966, Materiały Ludwika Ręgorowicza, APAN, III–111, j. 26, k. 78, 79.

[13] Telegram kondolencyjny do ZGPTH prezesa TMH Stanisława Kętrzyńskiego i sekretarza generalnego Tadeusza Wałka-Czarneckiego w związku ze śmiercią Oswalda Balzera, 1933, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 165, k. 64.

[14] Autograf pierwszego prezesa THM Aleksandra Jabłonowskiego w liście do Wiktora Hahna w sprawie obchodów we Lwowie 100. rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego, 1908, Materiały Wiktora Hahna, APAN, III–82, j. 142, k. 119.

[15] List wizytowy Jana Karola Kochanowskiego, pierwszego redaktora „Przeglądu Historycznego", do N.N., 1915, Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304, j. 321, k. 3.

[16] Karta uczestnictwa Ludwika Ręgorowicza w VII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Warszawie, 1933, Materiały Ludwika Ręgorowicza, APAN, III–111, j. 26, k. 10.

[17] Deklaracje członków TMH na Fundusz Nagrody Naukowej im. Stanisława Herbsta, 1973, Materiały PTH, APAN, II–63, 919/128, k. niepaginowane.

[18] Lista członków TMH, 1939, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 165, k. 32–42.

[19] Korespondencja w sprawach finansowych członków TMH, 1928, 1930, 1936, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I– 3, j. 165, k. 56, 62, 87.

mach o wymiarach 70×100 centymetrów. Okres I obejmował lata 1906–1918 (45 eksponatów), II – 1918–1939 (74 obiekty), III – 1939–1945 (23 eksponaty), IV – 1945–1956 (27 dokumentów), V – 1956–1980 (73 obiekty), VI – 1980–1989 (10 dokumentów), VII – 1989–1996 (16 obiektów), VIII – 1996–2006 (14 obiektów). Wyraźnie nierówna liczba eksponatów reprezentujących poszczególne okresy wynikała z przyczyn obiektywnych, tzn. zależała od ilości i jakości ocalałych dokumentów, którymi dysponowały autorki scenariusza. Papiery i fotografie na planszach zostały ułożone chronologicznie i opatrzone odpowiednimi tekstami, autorstwa Hanny Szwankowskiej, które cechowały dany okres oraz działaczy nadających charakter i wytyczających kierunek działania Towarzystwu w omawianym czasie. O piękną szatę graficzną ekspozycji, podobnie jak w przypadku wystawy poświęconej 120. rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Historycznego, zadbała Ewelina Wajs, która pełniła jednocześnie odpowiedzialną funkcję sekretarza obydwu jubileuszowych wystaw.

W dwudziestu oszklonych gablotach umieszczono portrety kolejnych prezesów TMH, redaktorów „Przeglądu Historycznego" oraz najbardziej zasłużonych i zaangażowanych działaczy i sympatyków Towarzystwa[20]. Uzupełniały je zaprezentowane w antyramach ciekawe zdjęcia pasjonatów przeszłości w różnych okresach ich życia, pochodzące ze zbiorów APAN. Uwagę zwiedzających zwróciła np. wzruszająca fotografia profesora Marcelego Handelsmana z wnukami (APAN, Zbiór Fotografii, V–1), Emila Kipy w wieku młodzieńczym (APAN, ZF, XXVI–59), członków TMH w czasie uroczystego zebrania w siedzibie Towarzystwa Miłośników Historii w kamienicy Pod Świętą Anną w 1930 roku (APAN, ZF, XXXII–6), Oskara Haleckiego w czasie jubileuszu 25-lecia jego działalności naukowej w sali TMH w 1935 roku (APAN, ZF, IV–127) czy radośnie uśmiechniętego Tadeusza Manteuffla z asystentami Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego: Julią Tazbir, Antonim Mączakiem i Henrykiem Samsonowiczem (APAN, ZF, XIV–70). Scenarzystki starały się pokazać także wizerunki grobów wielkich uczonych, pochowanych najczęściej na warszawskich Powązkach; udało się im przedstawić też fotografię grobu syna Marcelego Handelsmana Józefa (1914–1992), dyrektora Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1977–1984,

[20] Na wystawie autorki scenariusza zaprezentowały fragmenty dosyć zabawnej korespondencji operacyjnej Zarządu TMH z jego prezesami z lat 1961–1971, m.in. w sprawie nadsyłania fotografii. Zob.: Materiały Władysława Tomkiewicza, APAN, III–280, j. 84, k. 12–15.

którego miejsce spoczynku znajduje się na cmentarzu w Montmorency. Podobnie jak w przypadku wystawy poświęconej 120. rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Historycznego autorem współczesnych zdjęć, a w ich liczbie fotografii zarówno miejsc spoczynku „badaczów" przeszłości, jak i wszystkich siedzib Towarzystwa Miłośników Historii, był Tomasz Rudzki. Te artystycznie wykonane zdjęcia zasilą zbiory fotograficzne Archiwum Polskiej Akademii Nauk.

W witrynach znalazły się też dokumenty poszczególnych sekcji i komisji TMH, a wśród nich Sekcji Historii Społeczno-Gospodarczej, zainicjowanej w 1936 roku przez profesor Natalię Gąsiorowską, reaktywowanej z inicjatywy profesora Mariana Marka Drozdowskiego w 1999 roku, obecnie działającej pod przewodnictwem doktor Bogusławy Małgorzaty Bulskiej, oraz Sekcji Dydaktycznej, zorganizowanej przez Wandę Moszczeńską w 1927 roku, a od roku 1981 zarządzanej przez Zofię Teresę Kozłowską. Scenarzystkom udało się uzupełnić materiały ilustrujące współczesny obraz wymienionych sekcji zaprezentowanymi w ramach dokumentami archiwalnymi[21]. Wśród eksponatów umieszczonych w gablotach znalazły się również materiały związane z prowadzeniem przez TMH konkursów plastyczno-historycznych dla dzieci i młodzieży, realizowanych od 1992 roku i dotyczących ważnych wydarzeń historycznych oraz sztandarowych postaci związanych z dziejami Polski. Wystawki prezentowane były w Ratuszu na Placu Bankowym, w Galerii Prezydenta Warszawy, na Zamku Królewskim, w Muzeum Niepodległości oraz w Młodzieżowym Domu Kultury „Bielany". Chcemy podkreślić, że do chwili obecnej w konkursach wzięły udział aż cztery tysiące prac młodych autorów. Z problematyką dydaktyczną wiąże się zagadnienie dotyczące organizacji olimpiad historycznych dla uczniów. Okazuje się, że olimpiada historyczna została zorganizowana jako jedna z ostatnich olimpiad przedmiotowych dopiero w 1974 roku, a przewodniczącym Komitetu Głównego został jej inicjator i pomysłodawca profesor Henryk Samsonowicz. Uzupełnieniem materiałów wymienionych sekcji były papiery i fotografie przechowywane w APAN i ATMH[22].

[21] Fragment listy członków Sekcji Dydaktycznej TMH, 1937, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 165, k. 54; lista obecności i protokół zebrania Sekcji Dydaktycznej TMH, 1950, Materiały PTH, APAN, II–63, 390/27, k. niepaginowane.

[22] Pismo o ukonstytuowaniu się I Komitetu Olimpiady Historycznej w Warszawie na okres 1977–1978, 1977, Materiały PTH, APAN, II–63, 919/285, k. niepaginowana; uczestnicy i laureaci Olimpiady Historycznej organizowanej przez TMH od 1974 roku, 2004, ATMH.

Wielu wzruszeń dostarczyła zwiedzającym witryna Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość, powstałej w 1970 roku z inicjatywy pułkownik, potem generał Marii Wittekówny, wspartej przez jej siedem byłych podkomendnych, będących przed drugą wojną światową działaczkami Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Komórka ta, funkcjonująca od 1980 roku do lata 2006 roku pod zarządem Bożenny Tazbir-Tomaszewskiej, opublikowała w 1988 roku wydany przez Państwowy Instytut Wydawniczy *Słownik uczestniczek walk o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, w nakładzie aż trzydziestu tysięcy egzemplarzy. W jednej z antyram poświęconej dokumentom kolejnego okresu umieszczono bogatą korespondencję w sprawie wydania *Słownika biograficznego kobiet uczestniczek walk o niepodległość Polski 1939–1945* z 1977[23]. Dodajmy, że w przygotowaniu jest drugi tom wyżej wymienionego *Słownika...*, który będzie zawierał biogramy bojowniczek zmarłych po drugiej wojnie światowej oraz uzupełnienia do tomu pierwszego.

Sekcja Historii Wojskowej, najmłodsza, bo założona w marcu 1939 roku, reaktywowana w marcu 1959 roku z inicjatywy profesora Stanisława Herbsta, miała do swojej dyspozycji na wystawie również oddzielną, bardzo ciekawą witrynę. Przypomnimy, że tematyka posiedzeń tego działu TMH obejmuje m.in. dzieje oręża polskiego, historię powstań narodowych i losów polskich sił zbrojnych na różnych frontach świata. Ze zbiorów Archiwum Polskiej Akademii Nauk natomiast zaprezentowano na jubileuszowym pokazie plany podróży Sekcji Historii Wojskowej TMH w rejon dolnej Pilicy i lasów janowskich, szkice mapek, wyniki kwerend w aktach notarialnych oraz związaną z nimi korespondencję z okresu 1960–1971[24].

Dużym zainteresowaniem wśród mieszkańców stolicy cieszyła się, ze zrozumiałych względów, gablota poświęcona Komisji Badań Dawnej Warszawy, w latach 1954–1968 związanej z Towarzystwem Miłośników Historii jako samodzielna placówka naukowa, której zadaniem było poznanie i opisanie najstarszych i jeszcze niezbadanych dzielnic stołecznego

[23] Materiały PTH, APAN, II–63, 919/262, k. niepaginowane; zob. też: *Księga protokołów Walnego Zgromadzenia PTH*, m.in. protokół Walnego Zgromadzenia Delegatów PTH w dniu 25 września 1978, a w nim informacja Hanny Szwankowskiej o ukazaniu się drukiem *Materiałów do słownika biograficznego kobiet uczestniczek walk o niepodległość Polski 1939–1945*, opracowanych i wydanych przez TMH, Materiały PTH, APAN, II–63, 919/16, k. niepaginowane.

[24] Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304, j. 178.

grodu. Najbardziej aktywni i zasłużeni badacze nieznanych zakątków stolicy to Stanisław Żaryn, historyk architektury, pracownik naukowy Politechniki Warszawskiej, współautor projektów i inspektor odbudowy Starego Miasta w Biurze Odbudowy Stolicy i Urzędzie Konserwatorskim[25], oraz Hanna i Eugeniusz Szwankowscy[26], rozentuzjazmowani historycy, szczerzy miłośnicy Warszawy, gorący patrioci. KBDW może poszczycić się wieloma rewelacyjnymi osiągnięciami i odkryciami na skalę światową, obalającymi dotychczasowe hipotezy dotyczące powstania miasta. Komisja zebrała ponad 60000 wykopalisk, z których kilkanaście zaprezentowano w czasie jubileuszowego pokazu, np.: but skórzany z XV wieku, dwa szkliwione kafle piecowe z XVI wieku – zielony i wielobarwny, garnek ceramiczny siwy, kubek ceramiczny polewany i miseczkę glinianą z XVI wieku, kaletkę skórzaną z przełomu XVI–XVII wieku, patelnię ceramiczną polewaną z XVII wieku, butelkę kamionkową po wodzie mineralnej „Bittner" z XVIII wieku, talerzyk i filiżankę z porcelany Marcolini-Miśnia z ostatniej ćwierci XVIII wieku, lulkę holenderską z drugiej połowy XVII wieku, lulkę turecką z pierwszej połowy XIX wieku czy kieliszek szklany z lat 30. XX wieku.

[25] W Archiwum PAN materiały Stanisława Żaryna reprezentują m.in. następujące dokumenty: Hanna Szwankowska, Juliusz Parnowski, Stanisław Żaryn, *Komisja Badań Dawnej Warszawy TMH. Sprawozdanie z pracy za lata 1951–1963*, „Rocznik Warszawski", 1964, t. V, Materiały PTH, APAN, II–63, 390/27, k. niepaginowana; list Stanisława Żaryna do Stanisława Herbsta, 1960, Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304, j. 178, k. 1; karta ewidencyjna Stanisława Żaryna, b.d., Materiały PTH, APAN, II–63, 390/104, k. niepaginowana.

[26] Na jubileuszowym pokazie autorki scenariusza zgromadziły, oprócz kilku fotografii profesora Eugeniusza Szwankowskiego oraz współczesnego wizerunku jego grobu na cmentarzu Powązkowskim, wiele interesujących materiałów dotyczących profesora. Zob.: przyznanie nagrody Eugeniuszowi Szwankowskiemu za publikację *Warszawa przed 100 laty*, „Biuletyn PTH", 1964, nr 23, s. 12, Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304, j. 176, k. 166; *Wspomnienie Stanisława Herbsta o Eugeniuszu Szwankowskim*, 1973, tamże, j. 108, k. 62–63; wybór Eugeniusza Szwankowskiego na członka Rady Naukowej KBDW, 1959, Materiały Eugeniusza Szwankowskiego, APAN, III–303, os. 2, k. niepaginowana; wycinek prasowy ze „Sztandaru Młodych" poświęcony Eugeniuszowi Szwankowskiemu, 1963, tamże, os. 1, k. niepaginowane; przyznanie Eugeniuszowi Szwankowskiemu Złotej Odznaki Honorowej Miasta Stołecznego Warszawy, 1965, tamże, os. 2, k. niepaginowana; przyznanie Eugeniuszowi Szwankowskiemu Dyplomu Honorowego za najlepszą książkę o Warszawie, 1971, tamże, os. 2, k. niepaginowana; Dyplom Honorowy Eugeniusza Szwankowskiego za pracę *Ulice i place Warszawy*, 1971, tamże, os. 2, k. niepaginowana; papiery dotyczące obchodów 70-lecia TMH oraz 70-lecia urodzin Eugeniusza Szwankowskiego, 1973, tamże, os. 12, k. niepaginowane; wycinek prasowy z „Życia Warszawy" poświęcony Eugeniuszowi Szwankowskiemu, 1973, tamże, os. 11, k. niepaginowane.

Jedną z wystawowych gablot poświęcono dostojnym gościom związanym z Towarzystwem Miłośników Historii „w latach dawnych i najnowszych". Wśród wybitnych osobistości uczestniczących w uroczystych posiedzeniach lub sponsorujących przedsięwzięcia TMH byli: Zbigniew Bujak, James Dean, Bronisław Geremek, Lechosław Goździk, Hanna Gronkiewicz-Waltz, Jarosław Iwaszkiewicz, Joanna Jaraczewska-Onyszkiewicz, Ryszard Kaczorowski, Jacek Kuroń, Tadeusz Mazowiecki, Zdzisław Najder, Igor Newerly, Jan Nowak-Jeziorański, Jadwiga Piłsudska-Jaraczewska, Wanda Piłsudska, Edward Rydz-Śmigły, Zdzisław Siła-Nowicki, Stefan Starzyński, Jerzy Waldorff, Melchior Wańkowicz, Zbigniew Zapasiewicz, Mira Zimińska, Monika Żeromska.

W specjalnej gablocie zaprezentowano materiały związane z pamiątkami powstania warszawskiego i kolejnymi jego rocznicami, obchodzonymi uroczyście przez TMH m.in. w 1984 i 2004 roku[27], oraz Kresami Wschodnimi. Organowi Towarzystwa Miłośników Historii, „Przeglądowi Historycznemu", poświęcono aż dwie gabloty zawierające, oprócz portretów redaktorów pisma i jego pierwszych roczników, również bogatą korespondencję z Redakcją w różnych okresach aktywności Oddziału PTH w Warszawie[28].

Kolejna witryna mieściła dokumenty Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, założonego w 1906 roku we Lwowie, liczącego obecnie ponad 340 członków krajowych i zagranicznych, zrzeszonych przy Zarządzie Głównym w Warszawie oraz w czterech jego oddziałach – w Krakowie, Lublinie, Toruniu i Gdańsku. „Podstawową formą działalności PTHer. są badania heraldyczne i genealogiczne oraz upowszechnianie wiedzy o tych dyscyplinach. Począwszy od 1988 roku, Towarzystwo ma w tym zakresie duże osiągnięcia. Zorganizowało blisko czterysta zebrań naukowych w oddziałach, kilkanaście konferencji, sesji i sympozjów, przygotowało

[27] „TMH pamięta zawsze o naszych zrywach wolnościowych. Najwięcej serdecznego wysiłku poświęciło Powstaniu 1944 roku i jego tradycji, poprzez badania źródłowe, sesje, spotkania z uczestnikami, publikacje materiałów źródłowych i opracowań, popularyzację wydarzeń sierpniowych 1944 roku, zwłaszcza wśród młodzieży". Zob.: fragment tekstu autorstwa H. Szwankowskiej zamieszczonego na tablicy ilustrującej okres powstania warszawskiego, zaprezentowanej na omawianej wystawie. Zob. też: zaproszenia na uroczystości organizowane przez TMH, m.in. na uroczysty wieczór poświęcony rocznicy powstania warszawskiego, 31 lipca 1980 roku, 1969–1981, Materiały PTH, APAN, II–63, 919/262, k. niepaginowane.

[28] Materiały Marcelego Handelsmana, APAN, III–10, j. 218, k. 1, 5, 7; Materiały Andrzeja Grodka, APAN, III–81, j. 229, k. 144, 145, 146; Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 89, k. 42; Materiały PTH, APAN, II–63, 919/262; Materiały Władysława Tomkiewicza, APAN, III–280, j. 84, k. 8, 9, 10, 11.

Międzynarodowe Kolokwium Heraldyczne w 1995 roku w Krakowie, kilka wystaw (w tym prestiżową wystawę *700 lat Orła Białego*), opracowało ponad dwadzieścia publikacji książkowych, wznowiło wydawanie „Rocznika Polskiego Towarzystwa Heraldycznego" (siedem tomów) oraz edycję „Biuletynu Polskiego Towarzystwa Heraldycznego" (dwadzieścia trzy zeszyty)"[29]. Centralne miejsce w gablocie Towarzystwa Heraldycznego zajmował haftowany, barwny herb PTHer., a obok niego umieszczono *Statut Polskiego Towarzystwa Heraldycznego* z 1927 roku, dyplomy członkowskie, dyplom Nagrody im. Adama Heymowskiego przyznawanej za najlepsze prace z zakresu genealogii i heraldyki, wizerunki kolejnych prezesów stowarzyszenia: Jerzego hrabiego Dominika Borkowskiego, Jana hrabiego Drohojewskiego, Zygmunta Luby-Radzimińskiego, Władysława Semkowicza i Oskara Haleckiego, pierwszego prezesa Oddziału Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w Warszawie, oraz różne wydawnictwa, m.in. wychodzący od 1908 roku „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego" i „Miesięcznik Heraldyczny". Publikowane w wymienionych pismach rozprawy i studia są do dziś cenną pomocą naukową dla historyków, heraldyków i genealogów.

W 2002 roku mieszkańcy warszawskiego Ursusa zawiązali pierwsze w dziejach Towarzystwa Miłośników Historii koło dzielnicowe; liczy ono obecnie piętnaście osób i jest prowadzone przez Małgorzatę Szafrańską i Jerzego Domżalskiego. W jednej z witryn w Sali Balowej Archiwum Głównego Akt Dawnych zaprezentowano fotografie z imprez zorganizowanych przez to małe, ale bardzo prężne i aktywne koło TMH, które np. w 2003 roku, w 50-lecie śmierci prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Stanisława Wojciechowskiego (mieszkańca Ursusa), zainicjowało spotkanie z prezesem PTH Andrzejem Ajnenkielem. Zjazd zakończył się uroczystym złożeniem kwiatów pod pamiątkowym głazem poświęconym pamięci Stanisława Wojciechowskiego. Oprócz zdjęć ilustrujących te ważne wydarzenia zwiedzający jubileuszowy pokaz mogli obejrzeć fotografie z uroczystości wręczania nagród zwycięzcom w konkursie wiedzy o Władysławie Grabskim (również mieszkańcu Ursusa), przeprowadzonym w 2004 roku wśród uczniów gimnazjów z dzielnicy Ursus z okazji 130-lecia urodzin tego wielkiego Polaka. Nagrody i wyróżnienia wręczała dzieciom m.in. wnuczka Władysława Grabskiego Agnieszka Grabska-Zajączkowska i prawnuczka Małgorzata Kidawa-Błońska.

[29] Fragment wypowiedzi S.K. Kuczyńskiego zamieszczonej w gablocie ilustrującej dzieje i dokonania Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, zaprezentowanej na omawianej wystawie.

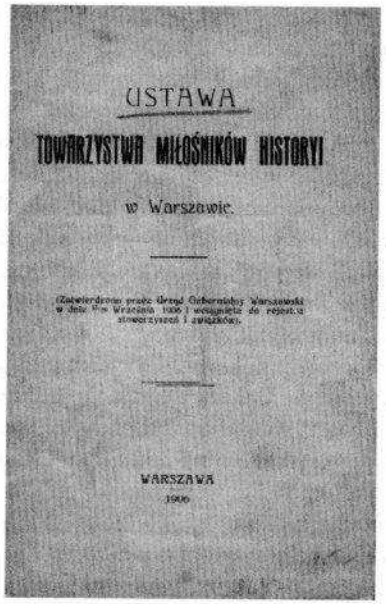
USTAWA
TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW HISTORYI
w Warszawie.
WARSZAWA
1906

Ryc. 1. *Ustawa Towarzystwa Miłośników Historii w Warszawie*, 1906

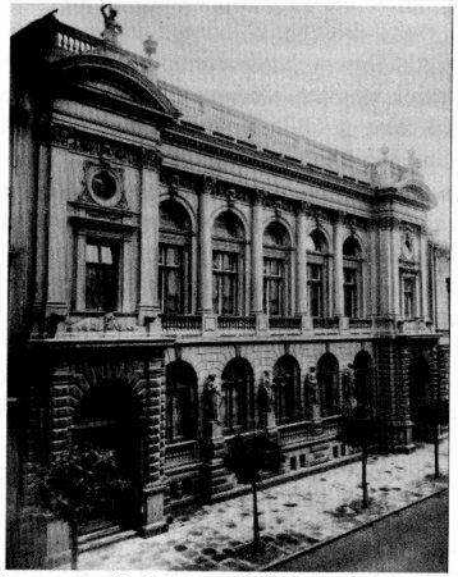

Ryc. 2. Lokal Towarzystwa Kredytowego Miejskiego, ul. Włodzimierska 25, 1906

Umieszczone w witrynach towarzyszące eksponatom teksty umożliwiały zwiedzającym bardziej szczegółowe zapoznanie się z historią i problemami wyżej wymienionych działów stowarzyszenia.

Bezcennym dopełnieniem pokazanych na wystawie dokumentów, książek i fotografii były odznaki i medale wybite na cześć najznamienitszych działaczy Towarzystwa Miłośników Historii, wyemitowane z okazji jego jubileuszy, poświęcone wielkim Polakom lub związane z narodowymi wydarzeniami rocznicowymi. Chciałybyśmy w tym miejscu wymienić np. medal autorstwa Wincentego Trojanowskiego z 1912 roku na cześć Ignacego Baranowskiego, profesora Wydziału Lekarskiego Szkoły Głównej w Warszawie, miłośnika i znawcy dziejów stolicy (APAN, Zbiór Medali, 42), Henryka Giedroycia i Ferdynanda Ruszczyca z 1929 roku, poświęcony Marszałkowi i Naczelnikowi Państwa Polskiego Józefowi Piłsudskiemu (APAN, ZM, 36), Piotra Wójtowicza z 1931 roku ku czci slawisty, historyka kultury, języka i literatury Aleksandra Brücknera (APAN, ZM, 184), Edwarda Gorola z 1977 roku, poświęcony historykowi, bibliotekarzowi, wydawcy źródeł, publicyście Wojciechowi Kętrzyńskiemu (APAN, ZM, 597) czy też medal pamiątkowy Instytutu Historii PAN z 1978 roku z wizerunkiem Joachima Lelewela na awersie i napisem „Przeszłość – przyszłości" na rewersie, wyemitowany z okazji 25-lecia istnienia IHPAN, przyznany w uznaniu zasług Towarzystwu Miłośników Historii i pochodzący z zasobu jego Archiwum. W gablocie poczesne miejsce zajęła Odznaka Złotej Syrenki przyznana Towarzystwu w 1966 roku za zasługi dla Warszawy i oczywiście okolicznościowe medale wydane przez Sekcję Numizmatyczną TMH w latach 1916–1918, wypożyczone na wystawę przez Muzeum Narodowe w Warszawie: medal autorstwa Stanisława Witkowskiego wyemitowany dla uczczenia Konstytucji 3 maja, Wincentego Trojanowskiego poświęcony pamięci generała Józefa Sowińskiego oraz Jana Raszki i Bogdana Poskoczyma wybity z okazji setnej rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki.

Uwagę zwiedzających zwracały różnego rodzaju księgi, w tym księgi przychodów i rozchodów, honorariów, protokołów, korespondencji i sprawozdań, wśród nich zaś były sprawozdania finansowe – czasem nieco humorystyczne – włączające wydatki na takie przedsięwzięcia, jak na przykład: buty dla stróża, miotły, bielidło, szczotki[30], szafa, umywalnia, drabina (schodki), cztery tuziny krzeseł, wieszak i reparacja krzeseł[31], kwiaty dla świętej pamięci Ludwika Finkla, prezesa PTH w latach

[30] Sprawozdanie finansowe, 1928/1929, APAN, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I-3, j. 164, k. 41.

[31] Sprawozdanie finansowe, 1929/1930, tamże, k. 51.

1914–1923, kożuch dla stróża, szyby do gablotek, froterka „Protos", maszyna do pisania „Adler" i wycieranie kominów[32].

Ciekawy był również pokaz kolejnych statutów Towarzystwa oraz wspaniałych starych wydawnictw – perełek w zbiorach Biblioteki APAN i Archiwum. Można tu wymienić dzieła Stanisława Kętrzyńskiego: *Gall-Anonim i jego kronika* (Kraków 1898) z wklejonym po stronie czwartej wycinkiem prasowym z 1928 roku, dotyczącym nominacji Stanisława Kętrzyńskiego na bibliotekarza Biblioteki Ordynacji Krasińskich, *Uwagi i przyczynki do studyów nad kancelaryą koronną Kazimierza Jagiellończyka* (Warszawa 1912) z umieszczoną po stronie czwartej kartą pocztową od Marcelego Handelsmana, *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego* (Kraków 1913) z listami Teodora Wierzbowskiego i Wojciecha Kętrzyńskiego (ojca) czy też *Do genezy kanclerstwa koronnego* (Lwów 1929) z dołączonymi listami Eugeniusza Barwińskiego, Stanisława Zakrzewskiego i Oswalda Balzera[33]. Genezie Towarzystwa Naukowego w Lipsku i jego założycielowi poświęcona jest praca Aleksandra Kraushara *W sprawie fundacyi naukowej Towarzystwa imienia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego, wojewody nowogrodzkiego* (Warszawa 1912, Biblioteka APAN, TNW–140), a pierwszemu prezesowi TMH książka Franciszka Bujaka *Autobiografia Aleksandra Jabłonowskiego* (Lwów 1939, Biblioteka APAN, II–6031). W oddzielnym, dużym regale w Sali Balowej Archiwum Głównego Akt Dawnych umieszczono wydawnictwa Towarzystwa Miłośników Historii – około dwustu woluminów książek, poczynając od najstarszych, na opublikowanych w 2006 roku kończąc.

Zamysł i próby zawiązania w Warszawie stowarzyszenia historycznego na wzór towarzystwa lwowskiego pojawiły się już w 1903 roku, jednak dopiero 28 września 1906 roku zatwierdzono *Statut Towarzystwa Miłośników Historii*, który określił, iż: „Celem Towarzystwa jest popieranie rozwoju nauk historycznych oraz ich krzewienie ze szczególnym uwzględnieniem dziejów polskich. Do urzeczywistnienia tych celów służą: zgromadzenia walne i zwyczajne, wydawanie czasopism naukowych i w miarę możności innych z zakresu historii, konkursy na tematy historyczne, zakładanie bibliotek, odczyty i wykłady publiczne"[34]. Na wystawie zaprezentowano *Akt Erekcyjny Towarzystwa Miłośników Historii* (ATMH) oraz *Ustawę Towarzystwa Miłośników Historii* z 1906 roku

[32] Sprawozdanie finansowe, 1930/1931, tamże, k. 58.

[33] Wszystkie wymienione książki znajdują się w spuściźnie Stanisława Kętrzyńskiego. Zob.: Materiały Stanisława Kętrzyńskiego, APAN, III–33, j. 19.

[34] Kondracki T., Szwankowska H., *Kalendarium dziejów...*, s. 12.

z zasobu Biblioteki Archiwum PAN (II–5955). 17 listopada 1906 roku na zebraniu organizacyjnym w sali Towarzystwa Kredytowego Miejskiego przy ulicy Włodzimierskiej 25, obecnie Czackiego 21/23, ukonstytuował się pierwszy Zarząd Towarzystwa Miłośników Historii, a na jego czele stanął przewodniczący Aleksander Jabłonowski[35], historyk, etnograf, kartograf, podróżnik, wydawca źródeł do dziejów Polski w XVI wieku, współorganizator i jednocześnie pierwszy prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, które, młodsze nieco od TMH, w 2007 roku obchodzi okrągły jubileusz swojej działalności. Na omawianej wystawie zaprezentowano jeden z najcenniejszych skarbów Archiwum Polskiej Akademii Nauk – oprawioną na czerwono *Księgę gratulacyjną* Aleksandra Jabłonowskiego, projektu graficznego kierownika artystycznego Drukarni Uniwersyteckiej w Krakowie Jana Bukowskiego, uroczyście wręczoną uczonemu[36] 12 maja 1908 roku w hotelu „Bristol" w Warszawie z okazji jubileuszu 50-lecia jego pracy naukowej. Ta przepiękna księga pamiątkowa opatrzona jest autografami najwybitniejszych przedstawicieli świata nauki, kultury i polityki ówczesnej Rzeczypospolitej[37]. „W październiku 1999 roku przypomniano zasługi pierwszego prezesa i współzałożyciela TMH profesora Aleksandra Jabłonowskiego na uroczystości odsłonięcia obelisku w Goźlinie koło Garwolina – miejscu jego urodzenia. Obelisk ustawiło społeczeństwo ziemi garwolińskiej z inicjatywy profesora Mariana Marka Drozdowskiego"[38].

W skład pierwszego Zarządu TMH weszli uczeni i działacze, którzy dzięki swoim dokonaniom, nienagannej postawie moralnej, ofiarnej pracy i zaangażowaniu ukształtowali wizerunek stowarzyszenia, jednego z nielicznych spośród wielu założonych w latach 1906–1907 towarzystw naukowych, które – poza również istniejącym do dziś Towarzystwem Naukowym Warszawskim, Towarzystwem Opieki nad Zabytkami Przeszłości

[35] Kolejnymi prezesami Towarzystwa Miłośników Historii byli: Aleksander Kraushar (1912–1931), Józef Siemieński (p.o. 1931–1932), Stanisław Kętrzyński (1933–1950), Tadeusz Manteuffel (p.o. 1945–1950), Władysław Tomkiewicz (1950–1953), Adam Stebelski (1953–1956), Jakub Sawicki (1956–1959), Janusz Woliński (1959–1970), Andrzej Wyczański (1970–1987), Andrzej Ajnenkiel (1987–1989), Janina Leskiewiczowa (1989–1990), Marian Marek Drozdowski (1990–1996), Andrzej Rachuba (1996–1999), Wojciech Iwańczak (1999–2005) i ponownie Andrzej Rachuba.

[36] 10 maja 1908 roku Nadzwyczajne Walne Zebranie TMH mianowało Aleksandra Jabłonowskiego członkiem honorowym Towarzystwa Miłośników Historii.

[37] Materiały Aleksandra Jabłonowskiego, APAN, 158, j. 1.

[38] Fragment tekstu autorstwa H. Szwankowskiej zamieszczonego na tablicy ilustrującej okres 1996–2006, zaprezentowanej na omawianej wystawie.

czy Polskim Towarzystwem Krajoznawczym – przetrwało zawieruchy wojenne, nigdy nie uległo presjom ani złym wpływom i zawsze było wierne ideałom i tradycjom lwowskiego pierwowzoru. Sekretarzem TMH obrano wówczas Stanisława Kętrzyńskiego, prezesa Towarzystwa w latach 1933–1950, członkami ZTMH zostali m.in.: Aleksander Kraushar, drugi prezes Towarzystwa w latach 1912–1931, Tadeusz Korzon, zaangażowany i aktywny działacz TMH, Jan Karol Kochanowski, redaktor przejętego przez TMH, ukazującego się od lipca 1905 roku czasopisma naukowego „Przegląd Historyczny", które do dzisiaj jest organem stowarzyszenia[39]. W słowie wstępnym do pierwszego numeru wymienionego pisma Wacław Sobieski, jeden z członków Komitetu Redakcyjnego, powiedział: „Jeżeli obowiązkiem naszym jest dotrzymywać kroku reszcie Europy w każdej dziedzinie, a przede wszystkim w nauce, to ze wszystkich gałęzi najdotkliwsza tego potrzeba daje się odczuwać na polu badań dotyczących naszej własnej przeszłości. [...] Przed tym trybunałem pragniemy stawać li tylko z jedną tarczą obronną – z prawdą. Nie chcemy iść za złudami politycznych marzeń, nie chcemy służyć żadnym, choćby najszlachetniejszym tendencjom – chcemy spojrzeć prawdzie oko w oko, choćby ona nas bolała jak najbardziej. Naszym hasłem – czysta nauka bez żadnej stronniczości, bez żadnych z góry powziętych uprzedzeń i względów – «Veritas liberabit nos»"[40].

Pierwszą siedzibą „Przeglądu Historycznego" i tworzącego się Towarzystwa Miłośników Historii był pałac Czapskich przy ulicy Krakowskie Przedmieście 5, w byłym biurze Redakcji „Biblioteki Warszawskiej" (obecnie znajduje się tu Akademia Sztuk Pięknych). „O prestiżu Towarzystwa w latach dwudziestych świadczył fakt, że zawiadomienia o jego zebraniach [...] ukazywały się na łamach rządowego „Monitora"[41], a przedsięwzięcia i inicjatywy podejmowane przed drugą wojną światową przez uczone gremium stolicy (np. wystawa *Pamiątki Powstania Listopadowego, Powstania Styczniowego, Starego Ratusza i Rady Miejskiej*, seria „Biblioteka Historyczna im. Tadeusza Korzona") cieszyły się ogromną popularnością i zainteresowaniem nie tylko warszawiaków. Liczba

[39] Kolejnymi redaktorami naczelnymi „Przeglądu Historycznego" byli: Marceli Handelsman, Stanisław Kętrzyński, Janusz Woliński, Stefan Kieniewicz, Andrzej Wyrobisz, Włodzimierz Lengauer.

[40] Smoleński W., *Słowo wstępne*, „Przegląd Historyczny", 1905, t. 1, z. 1, s. 5. W skład pierwszego Komitetu Redakcyjnego pisma wchodzili ponadto: Ignacy Chrzanowski, Samuel Dickstein, Aleksander Jabłonowski, Stanisław Kętrzyński, Aleksander Kraushar, Franciszek Pułaski, Władysław Smoleński i Wacław Sobieski.

[41] M.M. Drozdowski, *Wstęp*, [w:] *Warszawskie środowisko...*, s. 6.

członków TMH w rekordowym 1938 roku wynosiła 358, a wśród nich był także Józef Piłsudski (od 1927 roku). Zwiedzający wystawę mogli szczegółowo zapoznać się z ocalałymi dokumentami dotyczącymi pierwszego poważnego sporu politycznego w PTH i TMH, związanego z wnioskiem o mianowanie 12 maja 1928 roku Józefa Piłsudskiego członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Historycznego[42].

Zebrania pasjonatów dziejów odbywały się w różnych punktach stolicy. Pierwszy cykl prelekcji historycznych zorganizowano w pałacu Mniszchów przy ulicy Senatorskiej 34, gdzie od 1829 roku znajdowała się siedziba Towarzystwa Resursy Kupieckiej, a obecnie mieści się Ambasada Królestwa Belgii. Siedziba TMH w latach 1911–1912 była przy ulicy Brackiej 5, gdzie znajdowało się lokum Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich, a od października 1912 do lipca 1913 roku, dzięki gościnie Zarządu Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, w kamienicy Baryczków na Rynku Starego Miasta 32, gdzie teraz jest część Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Towarzystwo korzystało również z gościnności innych instytucji warszawskich, np. z sali Muzeum Przemysłu i Rolnictwa przy ulicy Krakowskie Przedmieście 66 (obecnie siedziba Centralnej Biblioteki Rolniczej), gdzie w 1913 roku zorganizowano cykl odczytów z historii Polski, czy pomieszczenia IV Gimnazjum w Alejach Ujazdowskich 26. Kamienica Pod Świętą Anną na Rynku Starego Miasta 31, zwana też kamienicą Książąt Mazowieckich, dzięki zapisowi (50 tysięcy rubli) honorowego członka Polskiego Towarzystwa Historycznego księcia Adama Ludwika Czartoryskiego, który wraz z żoną Marią Ludwiką z Krasińskich wykupił ją z rąk prywatnych, oraz energii i zaangażowaniu Aleksandra Kraushara stała się siedzibą Towarzystwa Miłośników Historii w lipcu 1913 roku i jest nią po dzień dzisiejszy. „Konserwacja pod kierunkiem najlepszych architektów-badaczy (działaczy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości) przywróciła dawny blask jednemu z najcenniejszych zabytków zaniedbanego wówczas Starego Miasta"[43]. Obecnie jest to również lokum Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk im. Tadeusza Manteuffla. „We własnej siedzibie Towarzystwo zorganizowało pracownię historyczną, zgromadziło zbiory planów, ikonografii, medali, bibliografię; kamienica Pod Świętą Anną pełniła funkcję nieistniejącego Muzeum Dawnej Warszawy"[44]. Poświęcenie siedziby To-

[42] Materiały PTH do roku 1939, APAN, I-3, j. 165, k. 59, 61.

[43] Fragment tekstu autorstwa H. Szwankowskiej zamieszczonego na tablicy ilustrującej okres 1906–1918, zaprezentowanej na omawianej wystawie.

[44] Tamże.

warzystwa Miłośników Historii odbyło się dopiero 22 września 1915 roku; udostępniono wówczas pięknie odrestaurowany obiekt do zwiedzania i okazało się, że wywołał on duże zainteresowanie warszawiaków (koszt remontu w 1915 roku wyniósł 20 tysięcy rubli). Na ścianie tej zabytkowej kamieniczki, od strony ulicy Wąski Dunaj, wmurowana została i odsłonięta bez szczególnego rozgłosu jesienią 1988 roku tablica pamiątkowa, ufundowana z inicjatywy wieloletniego działacza TMH Henryka Rutkowskiego z okazji osiemdziesiątej rocznicy założenia Towarzystwa Miłośników Historii oraz na wniosek Zarządu Głównego PTH z okazji setnej rocznicy powstania Polskiego Towarzystwa Historycznego. Wystawa poświęcona warszawskiemu stowarzyszeniu prezentowała fotografie wszystkich kolejnych siedzib TMH, zarówno ich wizerunki historyczne, jak i stan obecny. Posiadamy również w naszych zbiorach bardzo ciekawe dokumenty z okresu 1947–1997 dotyczące siedziby TMH w kamienicy Pod Świętą Anną, wzbogacone szkicami i rysunkami, oraz materiały z lat 1986–1988 związane z wmurowaniem na ścianie gmachu Instytutu Historii PAN tablicy upamiętniającej setną rocznicę powstania PTH i osiemdziesiątą rocznicę założenia TMH oraz z zatwierdzeniem jej treści[45].

Przełomowym rokiem był dla Towarzystwa Miłośników Historii rok 1925. W tymże bowiem roku TMH przystąpiło do Polskiego Towarzystwa Historycznego z siedzibą we Lwowie jako autonomiczny Oddział PTH w Warszawie. Ten nowy Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, największy, najbardziej czynny i prężnie działający (w pierwszym roku po reorganizacji Oddział PTH w Warszawie odbył dwadzieścia posiedzeń naukowych, podczas gdy Oddział PTH w Krakowie tylko sześć, a we Lwowie siedem; wśród 599 członków PTH 112 reprezentowało Warszawę), zachował jednak własną organizację, dotychczasową nazwę, zakres działania, wydawnictwa oraz odrębność majątkową. Poza tym, jeden z wybranych członków filii warszawskiej zawsze miał pełnić funkcję wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego, inny zaś – jego delegata do spraw zagranicznych. W latach 1925–1939 godność tę sprawował jeden z twórców i sygnatariuszy porozumienia Marceli Handelsman. Kolejna umowa, dotycząca uregulowania spraw finansowych i wzajemnych rozliczeń oraz rozstrzygnięcia spraw spornych między towarzystwami, zawarta została wiele lat później, bo dopiero 29 maja 1934 roku. Na wystawie w Archiwum Głównym Akt Dawnych zwiedzający mogli dogłębnie zapoznać się z materiałami dotyczącymi spraw uregulowania

[45] Materiały PTH, APAN, II–63, 919/322 i 919/327, na różnych kartach.

w najdrobniejszych szczegółach stosunków i relacji między PTH a TMH w różnych okresach ich aktywności[46].

Towarzystwo Miłośników Historii nie przerwało swojej działalności nawet podczas obydwu wojen światowych. Wieloletni sekretarz TMH, całym sercem oddana Towarzystwu Hanna Szwankowska wspomina: „Towarzystwo Miłośników Historii, jak wszystkie organizacje społeczne, zostało formalnie zlikwidowane przez okupantów niemieckich w lipcu 1940 roku; nie zaprzestało jednak działalności. [...] Większość zbiorów spłonęła, drobne fragmenty zachowały się w Muzeum Narodowym. Na początku okupacji część wydawnictw rozprowadzono, resztę i cenne archiwum wypalili Niemcy po upadku powstania warszawskiego 4 listopada 1944 roku razem z całością akt i planów stolicy"[47]. Konspiracyjne zebrania uczonych odbywały się przy ulicy Tamka 45a w prywatnym mieszkaniu ówczesnego prezesa stowarzyszenia profesora Stanisława Kętrzyńskiego, wybitnego historyka, mediewisty, dyplomaty, późniejszego więźnia Pawiaka w Warszawie, aresztu u św. Michała w Krakowie oraz Oświęcimia. Hanna Szwankowska wspomina: „Prezes Stanisław Kętrzyński ze spokojną determinacją odnowił w warunkach tajnego nauczania swoje seminarium, siłą rzeczy, dla ograniczonej liczby studentów. Z tą samą wiernością dla sprawy otworzył we wrześniu 1940 roku serię posiedzeń Towarzystwa, także w swoim mieszkaniu. W sporym pokoju frontowym, gdzie stał osiemnastowieczny stół francuski, służący mu do pisania, w odtworzonym przez jego mieszkańców klimacie zacisza sprzed wojny zbierali się zaproszeni przez gospodarza historycy w przestrzeganej liczbie do dwunastu osób. Lista uczestników obejmowała grono stałe i niestałe z Marcelim Handelsmanem, Ludwikiem Kolankowskim, Marianem Łodyńskim, Tadeuszem Manteufflem, Janem Natansonem-Leskim, Bronisławem Pawłowskim, Jakubem Sawickim, Józefem Siemieńskim, księdzem Józefem Umińskim, Januszem Wolińskim, Aleksym Bachulskim; w spotkaniach brali udział także: Zofia Gołuchowska-Libiszowska, Jadwiga Karwasińska, Anna Dembińska, Aleksander Gieysztor, Wojciech Kętrzyński, Jadwiga Lechicka, Wanda Moszczeńska, Stefan Przewalski, Władysław Tatarkiewicz, Władysław Tomkiewicz, Zygmunt Wojciechowski, Helena Więckowska i Kazimierz Zakrzewski. Referowano to, co powstało tuż przed wojną i co się znajdowało na warsztacie. Była w tym myśl Stanisława Kętrzyńskiego, żeby ten

[46] Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 1, k. 14, 15, 17, 23–28, 59, 60, 63, 81.

[47] Fragment tekstu autorstwa H. Szwankowskiej zamieszczonego na tablicy ilustrującej okres drugiej wojny światowej, zaprezentowanej na omawianej wystawie.

warsztat indywidualny nie rdzewiał. Dotyczyło to również młodych historyków, którzy przedstawiali na spotkaniach swoje prace doktorskie"[48]. Do lipca 1944 roku miejscem tajnych spotkań członków TMH był również gmach Biblioteki Ordynacji Zamoyskich przy ulicy Żabiej (obecnie Senatorska 37) w pawilonie dobudowanym do prawego skrzydła Pałacu Błękitnego, gdzie obecnie znajdują się biura Miejskich Zakładów Komunikacyjnych. Hanna Szwankowska tak pisze o postawie swoich przyjaciół z TMH w czasie drugiej wojny światowej: „Grupa czołowych historyków warszawskich stanowiła trzon Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej. Byli wśród nich: Władysław Bartoszewski, Aleksander Gieysztor, Marceli Handelsman, Stanisław Herbst, Stefan Kieniewicz, Kazimierz Konarski, Witold Kula, Tadeusz Manteuffel, Adam Moraczewski, Stanisław Płoski, Józef Siemieński, Władysław Tomkiewicz, Ludwik Widerszal i Kazimierz Zakrzewski"[49].

W czasie drugiej wojny światowej zmarło, poległo na polu chwały lub zginęło w obozach koncentracyjnych pięćdziesięciu trzech członków Towarzystwa. Wzruszająca jest zaprezentowana na wystawie odręczna lista działaczy TMH, którzy oddali życie w czasie pożogi wojennej[50], wspomnienie o pobycie w obozie w Gross-Rosen Marcelego Handelsmana[51], który zmarł prawdopodobnie w ostatnich dniach wojny w Dora-Nordhausen, spisane przez Franciszka Czubka (zasłyszane przez niego od więźnia nr 2137 Stanisława Zielińskiego) oraz przez profesora Mieczysława Michałowicza, przekazane Tadeuszowi Manteufflowi[52], wstrząsająca, pożegnalna fotografia profesora Józefa Siemieńskiego, wykonana w 1941 roku w oświęcimskim obozie[53], czy też rysunek Xawerego Dunikowskiego przedstawiający profesora Stanisława Kętrzyńskiego w tym samym miejscu kaźni, pochodzący ze zbiorów Archiwum Towarzystwa Miłośników Historii. Aleksander Gieysztor wspomina: „W Oświęcimiu Stanisław Kętrzyński znalazł się dzięki organizacji więźniarskiej w szpitalu razem z Xawerym Dunikowskim, który mu tam wykonał dwa przejmujące portrety ołówkowe. Przetrzymał obóz, mimo kruchości organizmu, w stałym zagrożeniu mordem, nie stroniąc od wykładów dla współwięźniów na pryczach izby chorych, mobilizując ich i własne siły psychiczne: «powtarzałem zresztą wielokrotnie – w tej samej czytamy notatce – że i naturalną śmiercią nie umrę na złość Niemcom i Gestapo. Umrę na swobodzie, jako wolny człowiek»"[54].

[48] Tamże.

[49] Tamże.

[50] Materiały Tadeusza Manteuffla, 1946, APAN, III-192, j. 41, k. 43, 44.

[51] Profesor Handelsman odrzucił oferowaną mu możliwość bezpiecznego wyjazdu za granicę. Powiedział: „Czuję się tak bardzo związany wspólnym losem Polaków w kraju, że przyjmuje go w pełni, cokolwiek przyniesie ze sobą". Zob.: Kieniewicz S., *Marceli Handelsman (1882–1945)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, pod red. A. Gieysztora, J. Maternickiego, H. Samsonowicza, Warszawa 1986, s. 258.

[52] Materiały Tadeusza Manteuffla, 1946, APAN, III-192, j. 25, k. 31, 35, 49, 51, 52.

[53] APAN, Zbiór Fotografii, XIV-344.

Zanim po wojennej przerwie Towarzystwo powróciło w sierpniu 1954 roku do swojej dawnej siedziby na Rynku Starego Miasta 31, do kamienicy Pod Świętą Anną, która została prawie całkowicie zniszczona w sierpniu 1944 roku, kilkakrotnie jeszcze zmieniało adres; pierwsze powojenne zebranie Zarządu TMH pod przewodnictwem p.o. prezesa Tadeusza Manteuffla, zwołane przez przebywającego w Krakowie po powrocie z Oświęcimia wycieńczonego i schorowanego Stanisława Kętrzyńskiego, miało miejsce w ocalałym dziwnym trafem z pożogi wojennej Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego przy ulicy Krakowskie Przedmieście 26, a pierwsze powojenne Walne Zgromadzenie TMH, na którym wybrano Zarząd Towarzystwa (prezes Stanisław Kętrzyński, wiceprezes Tadeusz Manteuffel, sekretarz Aleksy Bachulski, skarbnik Adam Stebelski, redaktor odradzającego się „Przeglądu Historycznego" Janusz Woliński), odbyło się w 1945 roku w gmachu Biblioteki Publicznej przy ulicy Piusa XI nr 15 (teraz znajduje się tam już tylko parking przy obecnej ulicy Pięknej), zaś oficjalnym adresem TMH w 1948 roku była siedziba Archiwum Miejskiego przy ulicy Marszałkowskiej 8, którego dyrektorem był sekretarz TMH Aleksy Bachulski.

Po wojnie TMH rozpoczęło nowy etap swojej działalności pod przewodnictwem pełnego energii i wielu pomysłów profesora Tadeusza Manteuffla, twórcy Instytutu Historii PAN oraz „odtwórcy" Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Na wystawie zaprezentowano m.in. ciekawą korespondencję profesora Stanisława Kętrzyńskiego z wiceprezesem TMH Tadeuszem Manteufflem i prezesem PTH Ludwikiem Kolankowskim w sprawie dalszych losów i siedziby Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Towarzystwa Miłośników Historii[55].

Od 1946 roku borykano się w Towarzystwie z problemami dotyczącymi realizacji testamentu członka TMH Jerzego Niemojewskiego, który w 1937 roku zapisał warszawskim pasjonatom dziejów m.in. trzecią część urzekającej, zabytkowej willi „Arkadia" w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą przy ulicy Czerniawy 1, która, ceniona i uwielbiana przez sto-

[54] Gieysztor A., *Stanisław Kętrzyński (1876–1950)*, [w:] *Historycy warszawscy...*, s. 226.

[55] Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III-192, j. 41, k. 46–47, j. 128, k. 63–64; Materiały Ludwika Kolankowskiego, APAN, III-349, j. 56, k. 103, 107.

łecznych uczonych, umożliwiała im oderwanie się od wielkomiejskiego zgiełku. W 1954 roku „Zarząd przedstawił korzystne dla Towarzystwa pertraktacje ze współwłaścicielami «Arkadii» i w rezultacie Towarzystwo otrzymało całą zabudowaną nieruchomość o obszarze trzydzieści arów z drewnianą malowniczą willą, zbudowaną w 1909 roku, liczącą dwadzieścia jeden pokoi. W dyspozycji Towarzystwa były początkowo trzy pokoje na piętrze, trzy przypadły siostrze Jerzego Niemojewskiego Zofii Wójcickiej i jej zstępnym, resztę zajmowała początkowo bursa dla dziewcząt. Staraniem Komisji do spraw «Arkadii» i Zofii Wójcickiej wykonywano drobne remonty, zakupiono niezbędne umeblowanie, pościel i wyposażenie. «Arkadia» stała się skromnym, ale bardzo lubianym letnim domem wypoczynkowym. Członkowie Towarzystwa i instytucji pokrewnych korzystali z pobytu, ponosząc niskie opłaty. Na miejscu opiekę nad «Arkadią» przez pięć lat sprawowała sprawnie Zofia Wójcicka, po czym zaangażowano administratora. Jednak stan willi, w której brakowało nawet urządzeń wodno-kanalizacyjnych, wymagał generalnego remontu, którego dokonano w późniejszych latach"[56]. Budynek, po długotrwałym remoncie prowadzonym przez dzierżawiący ją Związek Nauczycielstwa Polskiego i Kuratorium Warszawskie, oddano do użytku w 1978 roku. „Arkadia" została wydzierżawiona na trzydzieści lat Związkowi Nauczycielstwa Polskiego, który zobowiązał się przeprowadzić kolejny gruntowny remont budynku. Umowa wygasa w przyszłym roku. Obecnie, po przezwyciężeniu wielu problemów finansowych, związanych z prowadzeniem pertraktacji z Zofią Wójcicką i wynikających z niewywiązywania się ZNP z umów, jest tu luksusowy Ośrodek Oświatowo-Szkoleniowy Związku Nauczycielstwa Polskiego, dysponujący sześćdziesięcioma dwoma komfortowymi miejscami noclegowymi, a w sezonie letnim basenem z podgrzewaną wodą. Smutki i radości wynikające z posiadania willi „Arkadia", której historyczny oraz obecny wizerunek zaprezentowano na jubileuszowej wystawie, możemy znaleźć w przechowywanych w APAN licznych dokumentach[57].

Okresem zawieszenia oficjalnej działalności TMH i przeniesienia jej do podziemia „Solidarności", Studium Kultury Chrześcijańskiej w parafii św. Trójcy na Solcu, Duszpasterstwa Środowisk Twórczych i Naukowych oraz Obywatelskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom był czas stanu wojennego. Zarządzenie nr 59 Prezydenta m.st. Warszawy Jerzego Majewskiego z 16 grudnia 1981 roku brzmiało: „Zawieszam na czas obowiązywania stanu wojennego działalność Polskiego Towarzystwa Historycznego [...]. Całość majątku stowarzyszenia przejmie w zarząd i użytkowanie przedstawiciel wyznaczony przez prezesa Polskiej Akademii Nauk [...]. Wyznaczony przedstawiciel obowiązany jest do czynności związanych ze zwykłym korzystaniem z majątku stowarzyszenia; nie może on dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu"[58].

[56] Kondracki T., Szwankowska H., *Kalendarium dziejów...*, s. 37.

[57] Materiały PTH, APAN, II-63, 919/262, na różnych kartach.

Obecnie Towarzystwo Miłośników Historii (stan w połowie 2006 roku) liczy 389 członków, wśród których jest dziewięciu członków honorowych; są oni zwolnieni z obowiązku płacenia składek i mają prawo do uczestniczenia w walnych zgromadzeniach PTH. „TMH, tak jak całe PTH, jest stowarzyszeniem naukowym o charakterze otwartym, zrzesza historyków zawodowych i amatorów. Wśród członków znajdują się badacze dziejów, nauczyciele historii oraz rozmiłowani w poznawaniu przeszłości ludzie innych zawodów. Zebrania i sesje mają różny charakter, od ściśle naukowego do zupełnie popularnego (np. gdy wykład jest przeznaczony dla szerokiej publiczności spoza Towarzystwa). Niektóre konferencje i spotkania są organizowane we współpracy z pokrewnymi stowarzyszeniami i zainteresowanymi instytucjami. [...] Do Towarzystwa może wstąpić każdy, kto akceptuje cel tak lapidarnie wyrażony w statucie: «pogłębianie wiedzy historycznej i upowszechnianie jej»"[59].

Wystawie, która cieszyła się wśród warszawiaków dużą popularnością, o czym świadczą liczne wpisy do *Księgi pamiątkowej*, towarzyszyło wydawnictwo okolicznościowe *Towarzystwo Miłośników Historii. Stulecie 1906–2006* pod redakcją Andrzeja Rachuby i Henryka Rutkowskiego, prezentujące w skrótowej formie dzieje i dokonania TMH (Warszawa 2006).

Gdy śledzimy trudy miłośników historii, którzy wytrwale badają i skrupulatnie opisują przeszłość, aby zachować jej ślady dla przyszłych pokoleń, przypominają się słowa wybitnego etnografa i archeologa Zygmunta Glogera, aktywnego członka Towarzystwa Miłośników Historii, który powiedział: „Jak kwiaty są ozdobą ziemi i roślin, tak zwyczaje i obyczaje ludzi są okrasą naszego codziennego życia. Są one spuścizną długich wieków"[60].

[58] Kondracki T., Szwankowska H., *Kalendarium dziejów...*, s. 56.

[59] Rutkowski H., *Obecne podstawy statutowe i charakter działalności TMH*, [w:] *Towarzystwo Miłośników Historii. Stulecie 1906–2006*, Warszawa 2006, s. 40.

[60] Słowa umieszczone na Medalu Zygmunta Glogera przyznanym w 1989 roku profesor Helenie Brodowskiej-Kubicz, długoletniemu członkowi PTH, wyróżnionemu w 1985 roku tytułem honorowego członka tej organizacji, członkowi Zarządu Oddziału PTH w Łodzi, za szczególne zasługi w ochronie dóbr kultury staropolskiej i ludowej. Zob.: APAN, ZM, 882.

Joanna Arvaniti
Dorota Pietrzkiewicz
Warszawa

JUBILEUSZ 120-LECIA POLSKIEGO TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO W ŚWIETLE ZBIORÓW ARCHIWUM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Asumptem do zorganizowania wystawy w Wyższej Szkole Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku był jubileusz Polskiego Towarzystwa Historycznego, które w 2006 roku obchodziło studwudziestolecie swojej działalności. Organizacja ta została powołana do życia we Lwowie przez grupę rozentuzjazmowanych polskich historyków, których dewizą było: „Każdy człowiek myślący, zanim postawi krok naprzód, pilnie się wywiaduje, jak dawniej było"[1].

Lwów był ośrodkiem, w którym życie gospodarcze, kulturalne i intelektualne oparło się planom zaborcy, a rozwijając się stanowiło oręż w walce o tożsamość narodową. Na przełomie XVIII i XIX stulecia utworzono kilkadziesiąt manufaktur; powstały nowoczesne instytucje finansowe – Galicyjskie Towarzystwo Kredytowe Ziemskie (1841), Galicyjska Kasa Oszczędności (1844) i Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie (zainicjowane w 1829 roku, lecz faktycznie działające od roku 1845). Ton życiu naukowemu od 1827 roku zaczął nadawać, obok Uniwersytetu Lwowskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Po wprowadzeniu autonomii galicyjskiej w mieście funkcjonował Sejm Krajowy, Wydział Krajowy i Rada Szkolna Krajowa. Na Uniwersytecie Lwowskim wykładano niektóre przedmioty w języku polskim, jak na przykład historię czy literaturę polską – przywilej ten wywalczyli w Wiedniu polscy profesorowie, między innymi późniejszy rektor uczelni Antoni Małecki, historyk literatury, mediewista, językoznawca, filolog klasyczny oraz „badacz dziejów piastowskich"[2], który w imieniu „wielkich

[1] Samsonowicz H., *Wokół idei i koncepcji Polskiego Towarzystwa Historycznego*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986*, zbiór studiów i materiałów pod red. S.K. Kuczyńskiego, Wrocław 1990, s. 9.

[2] Halecki O., *Antoni Małecki jako badacz dziejów piastowskich*, „Kwartalnik Historyczny", 1914, r. XXVII, s. 1–26.

z ówczesnego Olimpu historycznego"[3] – Wojciecha Kętrzyńskiego, Waleriana Kalinki, Władysława Łozińskiego i Wincentego Zakrzewskiego – powiedział o założycielach Towarzystwa Historycznego we Lwowie: „Zrobiliście bez nas, ale zrobiliście dobrze, więc my przystępujemy"[4]. Działała też we Lwowie założona jeszcze w 1844 roku Akademia Techniczna, przemianowana w roku 1877 na Szkołę Politechniczną (protoplastkę Politechniki Lwowskiej), Akademia Rolnicza w Dublanach pod Lwowem (powstała z istniejącej od 1856 roku Wyższej Szkoły Rolniczej), Krajowa Szkoła Leśna (od 1874 roku), Akademia Weterynarii (od 1881 roku). Obok Ossolineum, Uniwersytetu Lwowskiego i wspomnianych wyższych szkół zawodowych kuźnią myśli naukowej stały się uczone towarzystwa. Wymienimy tu tylko: Galicyjskie Towarzystwo Muzyczne (1858), Polskie Towarzystwo Pedagogiczne (1868), Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika (1875), Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza (1886), Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej (1901) czy Polskie Towarzystwo Filozoficzne (1904).

Inicjatorami i założycielami Towarzystwa Historycznego we Lwowie byli skupieni wokół Kółka Historycznego uczniowie profesora Ksawerego Liskego, którzy od razu uzyskali gorące poparcie mistrza. Na czele komitetu organizacyjnego stanęli: Aleksander Semkowicz, Fryderyk Papée i Ludwik Finkel. Zebranie konstytuujące nowo utworzonego stowarzyszenia odbyło się 14 października 1886 roku pod przewodnictwem Waleriana Kalinki. Profesor Ksawery Liske został obrany dożywotnio pierwszym prezesem (1886–1891)[5] Towarzystwa, a w skład Zarządu Głównego TH weszli: Tadeusz Wojciechowski (wiceprezes), Oswald Balcer (sekretarz Wydziału TH), Antoni Prochaska (skarbnik), Roman Piłat, Saturn Kwiatkowski, Wojciech Kętrzyński oraz wymienieni już główni jego inspiratorzy – Ludwik Finkel, Fryderyk Papée i Aleksander Semkowicz. Jednomyślnie przyjęto zatwierdzony reskryptem Namiestnictwa Galicyjskiego we Lwowie 26 czerwca tegoż roku *Statut Towarzystwa Historycznego we Lwowie*, którego paragraf drugi głosił, iż podstawowym jego celem „jest wzbudzać i popierać rozwój nauk historycznych z szczególnem uwzględnieniem dziejów Rusi Czerwonej", a także uch-

[3] Samsonowicz H., *Wokół idei i koncepcji...*, s. 9.

[4] Tamże.

[5] „Dla uczczenia szczególnych zasług Profesora Ksawerego Liskego wokoło rozbudzenia ruchu naukowego pomiędzy młodzieżą Uniwersytetu Lwowskiego porucza Mu Towarzystwo dożywotnio godność prezesa". Zob.: *Statut Towarzystwa Historycznego we Lwowie*, Lwów 1886, Materiały PTH, APAN, I–3, j. 1.

walono wydawanie czasopisma historycznego pod tytułem „Kwartalnik Historyczny" (planowana nazwa „Przegląd Historyczny"), którego pierwszym redaktorem został sam prezes. Niewątpliwą zasługą Ksawerego Liskego było nadanie pismu wysokiego poziomu merytorycznego oraz ukształtowanie jego profilu jako periodyku krytycznego i bibliograficznego[6]. Po jego śmierci funkcję prezesa powierzono profesorowi Tadeuszowi Wojciechowskiemu (1891–1914), który podczas uroczystości w 1896 roku, mając świadomość rangi oraz misji tego zacnego gremium, zauważył, że „gdy przed 10 laty w tym mieście nie było żadnego ogniska, które by reprezentowało nauki tzw. humanistyczne, to nasze Towarzystwo stworzyło takie ognisko i chociaż później przybyło ich więcej, to przecież nasze ma pierwszeństwo czasu"[7].

W rok po ukonstytuowaniu się Towarzystwo Historyczne we Lwowie skupiało około dwustu członków[8] w większości rekrutujących się z galicyjskiej inteligencji. Przy czym wart odnotowania tu jest fakt, że już w pierwszych latach działalności do Towarzystwa zapisywali się historycy, humaniści, pisarze i poeci, ludzie kultury i nauki będący rozmiłowani w przeszłości także z pozostałych dwóch zaborów: z pruskiego – ksiądz Stanisław Kujot, Adam hrabia Sierakowski czy Bronisław Dembicki; z rosyjskiego – Samuel Dickstein, Romuald Hube, Aleksander Jabłonowski, Tadeusz Korzon, Aleksander Kraushar, Stanisław Łaguna, Aleksander Rembowski, Władysław Smoleński i Julian Talko-Hryncewicz.

Wybuch pierwszej wojny światowej znacznie osłabił aktywność Towarzystwa. W 1914 roku funkcję prezesa objął Ludwik Finkel i pełnił ją do roku 1923. Odzyskanie niepodległości otworzyło przed stowarzyszeniem nowe możliwości. Już w 1920 roku zorganizowano w Warszawie Konferencję Historyków Polskich, podczas której podjęto rezolucję o rozszerzeniu działalności Towarzystwa na obszar całej Rzeczypospolitej. Za czasów pierwszej prezesury Stanisława Zakrzewskiego (po raz drugi stał na czele grona „badaczów" przeszłości w latach 1934–1936) Walne Zgromadzenie w dniu 14 czerwca 1924 roku uchwaliło nowy *Statut*... i zaaprobowało zmienioną nazwę organizacji – Polskie Towarzystwo Historyczne. Przeredagowany regulamin dał wyraz dążeniom grona historyków do skonsolidowania ich środowiska na terenie całego kraju poprzez zakładanie lokalnych kół w ważniejszych ośrodkach kulturalno-naukowych, jak również umożliwiał wprowadzenie do Zarządu Głównego PTH osób spoza Lwowa. Między innymi konsekwencją tego było podpisanie umowy 14 lutego 1925 roku pomiędzy PTH a TMH, na mocy której Towarzystwo Miłośników Historii przystąpiło do ogólnokrajowego Polskiego Towarzystwa Historycznego[9].

Od 1937 roku Polskiemu Towarzystwu Historycznemu przewodził Ludwik Kolankowski. Dziesięcioletni okres jego prezesury przypadł na trudne lata w dziejach Rzeczypospolitej. Po profesorze Kolankowskim w 1947 roku funkcję prezesa przez kilka miesięcy sprawował Władysław Konopczyński. Po nim najwyższą godność w Towarzystwie kolejno pełnili: Jan Dąbrowski (1947–1950), Tadeusz Manteuffel (1950–1953), Natalia Gąsiorowska (1953–1956), Stanisław Herbst (1956–1973), Marian Biskup (1973–1978), Henryk Samsonowicz (1978–1982), Andrzej Zahorski (1982–1988), Andrzej Ajnenkiel (1988–1991), Jacek Staszewski (1991–1997), Wojciech Wrzesiński (1997–2003) i od roku 2003 Krzysztof Mikulski.

Dzisiaj Polskie Towarzystwo Historyczne jest licznym stowarzyszeniem, czym jego władze chlubią się bardzo, podkreślając iż jest to największa w Polsce naukowa organizacja o charakterze humanistycznym (w 2005 roku zrzeszała 3371 członków).

* * *

Wystawa *Jubileusz 120-lecia Polskiego Towarzystwa Historycznego w świetle zbiorów Archiwum PAN* przygotowana została przez pracowników Archiwum Polskiej Akademii Nauk: Joannę Arvaniti, Dorotę Pietrzkiewicz, Ewelinę Wajs oraz Tomasza Rudzkiego w oparciu o dokumenty PTH przechowywane w tej placówce.

Dzieje zasobu aktowego Polskiego Towarzystwa Historycznego nie były jak dotąd przedmiotem żadnych opracowań, a także niespecjalnie uwzględniano je w pracach poświęconych historii Towarzystwa oraz

[6] Warszawski tygodnik kulturalno-naukowy „Kłosy" o powstaniu „Kwartalnika Historycznego" pisał, że „[...] gromadka pracowitych a zasłużonych już w historii pisarzy, którzy złożyli wielokrotnie dowody, jak pojmują metody źródłowych badań, wywołała ruch, jakiego dotąd u nas nie było i rozjaśni naszą przyszłość". Cytat za: Galos A., *Powstanie PTH i „Kwartalnika Historycznego"*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne...*, s. 92.

[7] Inglot S., *Wspomnienia o lwowskich historykach i Oddziale PTH we Lwowie*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne...*, s. 213.

[8] Statystyka przedstawia się następująco: w roku 1895 – 314 członków, w 1906 – 163 członków, w 1920 – 221 członków, w 1923 – 386 członków, zaś w 1925 – 599 członków.

[9] Odpis protokołu posiedzenia ZGPTH dotyczący między innymi realizacji umowy ZGPTH z TMH, 1925, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I-3, j. 3, k. 1–3.

w wydawnictwach rocznicowych[10]. Wyjątek stanowią tu: jednostronicowa niesygnowana notatka pt. *Archiwum Polskiego Towarzystwa Historycznego i Redakcji „Kwartalnika Historycznego"*[11] oraz wstęp do opublikowanego inwentarza akt PTH w „Biuletynie Archiwum Polskiej Akademii Nauk" napisany przez Hannę Dymnicką i Marię Wrzoskową[12].

Materiały PTH przechowywane w Archiwum PAN stanowią zespół otwarty, co oznacza, że są one uzupełniane kolejnymi dopływami, przez co ich uporządkowanie, nie wspominając już o przygotowaniu inwentarza, nie jest rzeczą prostą. Prócz tego dokumentacja Towarzystwa jest rozproszona pomiędzy archiwa państwowe miast, w których znajdują się jego oddziały terenowe[13], oraz Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu[14].

Najstarsze materiały (1886–1914) Zarząd Główny PTH otrzymał wiosną 1957 roku od Biblioteki Lwowskiego Oddziału Ukraińskiej Akademii Nauk[15]. Stanowią one dokumentację PTH wytworzoną przed drugą wojną światową, przede wszystkim w latach 1923–1939, choć można tam znaleźć fragmenty akt wcześniejszych, z czasów 1886–1914. Ta grupa papierów zawiera głównie dokumenty Zarządu Głównego PTH i Redakcji „Kwartalnika Historycznego". Również w 1957 roku, na posiedzeniu plenarnym, Zarząd Główny PTH podjął uchwałę o przekazaniu otrzymanych akt w depozyt Archiwum PAN, które zobowiązało się je uporządkować, zinwentaryzować, a także udostępniać w celach naukowo-badawczych. Prac porządkowych, przeprowadzonych pod kierunkiem

[10] Warto w tym miejscu wymienić *Księgę pamiątkową* pod redakcją Stanisława Herbsta i Ireny Pietrzak-Pawłowskiej, do której opracowania zebrał i zestawił Juliusz Łukasiewicz, pt. *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1956*; ukazała się ona z okazji Zjazdu Jubileuszowego PTH odbytego w Warszawie w dniach 19–21 października 1956 roku, Warszawa 1958.

[11] *Archiwum Polskiego Towarzystwa Historycznego i Redakcji „Kwartalnika Historycznego"*, [w:] tamże, s. 273.

[12] Dymnicka H., Wrzoskowa M., *Inwentarz akt Polskiego Towarzystwa Historycznego z lat 1923–1939*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk", 1963, nr 6, s. 39–79.

[13] Np. Archiwum Państwowe w: Bydgoszczy, Katowicach, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Przemyślu, Rzeszowie, Szczecinie czy Zielonej Górze.

[14] Według bazy danych SEZAM znajdujące się w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu dokumenty PTH pochodzą z lat 1946–1970.

[15] Wart jest odnotowania fakt, że już w pierwszych latach istnienia do stowarzyszenia zapisali się ukraińscy historycy: Ołeksandro (Aleksander) Barwiński, Iwan Belej, Julian Celewicz, Iwan Franko, Emil Kalitowski, Aleksander Kolessa, Miron Korduba, Iwan Matijow, Włodzimierz Milkowicz czy Cyryl Strudziński.

ówczesnego dyrektora Archiwum PAN doktora Zygmunta Kolankowskiego, podjęli się: Hanna Dymnicka (materiały Redakcji „Kwartalnika Historycznego), Michał Flis (materiały Zarządu Głównego, komisji i oddziałów), Ryszard W. Wołoszyński (materiały zjazdów) oraz Maria Wrzoskowa, która dołączyła do zespołu nieco później i wraz z Hanną Dymnicką była odpowiedzialna za nadanie ostatecznej formy inwentarzowi. Zespół ten obejmuje 267 jednostek zawierających bez mała dwa i pół metra bieżącego akt kategorii „A".

Kolejna grupa materiałów PTH trafiła do APAN już zimą 1962 roku. Wpłynęło wówczas dodatkowych sześć teczek zdziesiątkowanych dokumentów delegata PTH do spraw stosunków międzynarodowych. Ten fragment zespołu zachował się oddzielenie, za sprawą działalności pełniącego tę funkcję w latach 1925–1939 profesora Marcelego Handelsmana.

W styczniu 1964 roku Archiwum PAN przyjęło dalszą partię materiałów Towarzystwa. Były tam akta wytworzone w okresie 1947–1956. W wyniku segregacji wyodrębniono następujące ich grupy: akta typu organizacyjnego (statuty, protokoły, sprawozdania), korespondencję przechowywaną w układzie numerycznym wraz z dziennikami podawczymi, akta komisji, zjazdów i konferencji oraz dokumenty finansowe. Papiery obejmujące okres 1947–1956 liczą osiemdziesiąt cztery jednostki archiwalne (ostatnia jednostka przedstawia roczne sprawozdania PTH obejmujące późniejszy okres), co stanowi niewiele ponad metr bieżący akt, które uporządkowała i opatrzyła wstępem Maria Wrzoskowa. Wszystkie wyżej wymienione materiały PTH otrzymały w Archiwum Polskiej Akademii Nauk sygnaturę I–3.

Zgodnie z Uchwałą Zarządu Głównego PTH z 5 maja 1957 roku akta Polskiego Towarzystwa Historycznego winny być przekazywane Archiwum Polskiej Akademii Nauk co trzy lata. Niestety następna partia materiałów wpłynęła do APAN dopiero w czerwcu 1972 roku, kiedy to ZGPTH przekazał tej placówce materiały z lat 1955–1968 (wykaz 390). W listopadzie 1982 roku Archiwum przyjęło papiery Towarzystwa z okresu 1969–1976 (wykaz 588). Zajmują one około pięćdziesięciu pudeł dokumentów spisanych i nie do końca uporządkowanych oraz niespaginowanych. Szacunkowo jest to siedem i pół metra bieżącego akt.

Najnowsze materiały, głównie z lat 1976–2001 (chociaż zdarzają się tu dokumenty wcześniejsze, bo nawet z lat czterdziestych, np. statuty, księgi protokołów walnych zgromadzeń czy Zarządu Głównego PTH, oraz późniejszych, np. zaproszenia), wpłynęły do Archiwum PAN w lipcu 2006 roku (wykaz 919). Obejmują one 329 jednostek archiwalnych, tj.

ponad sześć metrów bieżących dokumentów. Wszystkim wymienionym powyżej papierom nadano w Archiwum PAN sygnaturę II–63.

Na wystawie zaprezentowano 385 eksponatów, które stanowią tylko niewielki fragment omawianego zespołu dobrany tak, aby w miarę lapidarnej formie ukazać burzliwe dzieje Polskiego Towarzystwa Historycznego na przestrzeni nie mniej burzliwych dziejów Rzeczypospolitej. Bezcennym uzupełnieniem zaprezentowanych na wystawie akt urzędowych Towarzystwa (dokumentów dotyczących Zarządu Głównego PTH, oddziałów, stacji, komisji, zjazdów, walnych zgromadzeń, dokumentów finansowych, często nieco humorystycznych, oraz sprawozdań z działalności) była przebogata korespondencja jego prezesów, wiceprezesów, sekretarzy, skarbników, członków oraz najwybitniejszych i najbardziej zaangażowanych działaczy, od których autentycznej i uczciwej pracy zależał prestiż i osiągnięcia PTH. Prócz tego kwerendą objęto archiwa prywatne wielu polskich uczonych, że wymienimy tylko papiery profesorów: Franciszka Bujaka[16], Stanisława Kętrzyńskiego[17], Józefa Siemieńskiego[18], Natalii Gąsiorowskiej[19], Stanisława Herbsta[20], Marcelego Handelsmana[21], Tadeusza Manteuffla[22], Ludwika i Zygmunta Kolankowskich[23] czy Aleksandra Gieysztora[24].

Wyselekcjonowany przez scenarzystki przeobfity zbiór listów, zarówno tych prywatnych, jak i urzędowych, jest jednym z najbogatszych, najciekawszych i często najbardziej poruszających źródeł wiedzy o epoce i o ludziach ją reprezentujących. Został on dobrany tak, aby z jednej strony odzwierciedlał panujące wewnątrz Towarzystwa relacje i powiązania, z drugiej zaś stanowił tło historyczne minionych czasów. Stąd też wśród korespondentów znalazły się autografy Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego[25], premiera Ignacego Jana Paderewskiego[26], arcybiskupa Karola Wojtyły[27], premiera Tadeusza Mazowieckiego[28], prezydenta Lecha Wałęsy[29] czy księdza Jana Twardowskiego[30].

[16] Materiały Franciszka Bujaka, APAN, III–339.

[17] Materiały Stanisława Kętrzyńskiego, APAN, III–33.

[18] Materiały Józefa Siemieńskiego, APAN, III–247.

[19] Materiały Natalii Gąsiorowskiej, APAN, III–152.

[20] Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304.

[21] Materiały Marcelego Handelsmana, APAN, III–10.

[22] Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192.

[23] Materiały Ludwika Kolankowskiego, APAN, III–349; Materiały Zygmunta Kolankowskiego, APAN, III–350.

[24] Materiały Aleksandra Gieysztora, APAN, III–352.

Ciekawe wizualnie są też zaprezentowane na wystawie liczne zaproszenia na uroczystości jubileuszowe, w tym np. bardzo urozmaicone krajowe i zagraniczne adresy z okazji 50-lecia Towarzystwa Historycznego we Lwowie, inwitacje na konferencje, zjazdy, bankiety, artystycznie wykonane bilety wizytowe, legitymacje członkowskie czy wypełnione karty wyborcze z głosami oddanymi na „tak", na „nie" oraz „wstrzymującymi się" z powodu uchybień proceduralnych (Władysława Konopczyńskiego)[31].

Zwiedzający ekspozycję z rozrzewnieniem przystawali na dłużej i ze skupieniem odnajdywali w gronie dostojnych członków uczonego gremium wizerunki swoich mistrzów akademickich oraz własne, czasem wcześniej nieznane fotografie, a także listy, karty uczestnictwa w sympozjach, podpisy na rejestrach obecności. Z uwagą i szacunkiem odczytywali korespondencję z początku XX wieku. Autorami jej byli m.in.: Oswald Balzer, Bronisław Dembiński, Ludwik Kubala, Eugeniusz Barwiński, Władysław Łoziński, Zygmunt Gloger, Tadeusz Korzon czy pierwszy prezes THM Aleksander Jabłonowski, którzy prowadzili wymianę listów z Wiktorem Hahnem w sprawie obchodów setnej rocznicy

[25] Autografy Józefa Piłsudskiego znajdują się m.in. na: Dekrecie mianującym Ludwika Kolankowskiego Generalnym Komisarzem Cywilnym przy Zarządzie Wojskowym Kresów Wschodnich, na jego nominacji na organizatora Uniwersytetu Wileńskiego oraz na podziękowaniu i zwolnieniu Ludwika Kolankowskiego z urzędu Generalnego Komisarza Cywilnego w Zarządzie Wojskowym Kresów Wschodnich. Zob.: Materiały Ludwika Kolankowskiego, 1919, APAN, III–349, j. 43, k. 18–20.

[26] Tamże, k. 20.

[27] Podpis metropolity krakowskiego Karola Wojtyły sygnuje zaproszenie dla Tadeusza Manteuffla z 1966 roku. Zob.: Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III–192, j. 133, k. 100, 101.

[28] Premier RP Tadeusz Mazowiecki przesłał podziękowania i życzenia owocnych obrad uczestnikom XIV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Łodzi w 1989 roku. Zob.: Materiały PTH, APAN, II–63, 919/58, k. niepaginowana.

[29] Prezydent RP Lech Wałęsa podziękował i życzył owocnych obrad uczestnikom XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Gdańsku w 1994 roku. Zob.: Materiały PTH, APAN, II–63, 919/65, k. niepaginowane.

[30] List księdza Jana Twardowskiego do Stanisława Herbsta z 1958 roku, Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III–304, j. 289, k. 77.

[31] Protokół Walnego Zgromadzenia Delegatów PTH wraz z kartami do głosowania na członków ZGPTH i Komisji Rewizyjnej, 1928, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 2, k. 15, 17, 20, 29.

Ryc. 1. K. Liske (4) w gronie swych uczniów: L. Finkel (1), O. Balzer (2), H. Biegeleisen (3), B. Czarnik (5), 1886

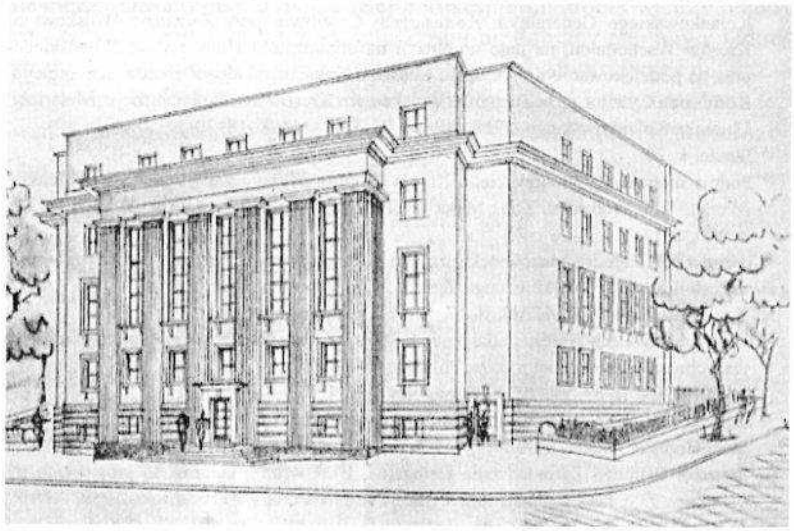

Ryc. 2. Projekt siedziby Polskiego Towarzystwa Historycznego we Lwowie, 1937–1938

urodzin Juliusza Słowackiego[32]. W tym miejscu warto nieco więcej uwagi poświęcić profesorowi Uniwersytetu Lwowskiego Wiktorowi Hahnowi, który nie był wprawdzie członkiem Towarzystwa Historycznego, ale zaangażowany był w aktywne badania historyczno-literackie w licznych organizacjach i towarzystwach naukowych, działających w mieście jego młodości. Wśród pamiątek tego wybitnego uczonego i kolekcjonera na wystawie zaprezentowano jego bardzo efektowną fotografię, wykonaną w 1900 roku w Zakładzie Fotografii Artystycznej R. Schallera przy ulicy Kopernika 8 we Lwowie[33].

Oryginalne dokumenty i fotografie zostały podzielone na siedem okresów i umieszczone w trzydziestu antyramach o wymiarach 70x100 centymetrów. Okres I obejmował lata 1886–1918, II – 1918–1939, III – 1939–1945, IV – 1945–1956, V – 1956–1989, VI – 1989–1996, VII – 1996–2006. Liczba eksponatów dotyczących poszczególnych okresów była niejednakowa i zależała od ilości i jakości zachowanych materiałów związanych z kolejnymi etapami działalności PTH. Plansze zostały opatrzone stosownymi sentencjami, które charakteryzowały daną epokę bądź działaczy nadających ton Towarzystwu w omawianym okresie.

Najcenniejsze i najciekawsze były oczywiście materiały najstarsze. Wśród eksponatów I okresu zwracała uwagę fotografia założycieli Towarzystwa Historycznego we Lwowie z 1886 roku: K. Liskego, L. Finkla, O. Balzera, H. Biegeleisena i B. Czarnika[34], portret A. Prochaski z 1880 roku[35] i K. Liskego[36], pierwszy *Statut Towarzystwa Historycznego we Lwowie* z roku 1886, niepowtarzalne teksty okolicznościowych referatów i przemówień uczonych[37] albo też artykuły z ówczesnej prasy, np. z „Głosu Narodu", „Wieku Nowego", „Kuriera Literacko-Naukowego" i „Czasu"[38].

W doborze dokumentów reprezentujących lata 1918–1939 scenarzystki kierowały się zamiarem najwierniejszego oddania atmosfery panującej wśród historyków doświadczonych wydarzeniami pierwszej wojny światowej. W niezwykły sposób udało się nam przenieść w klimat

[32] Materiały Wiktora Hahna, 1906, 1908, 1909, APAN, III–82, j. 141, k. 11, 31, 67, 110a, 129; j. 142, k. 5, 112, 119.

[33] APAN, Zbiór Fotografii, X–247.

[34] Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, I–N–867.

[35] APAN, Zbiór Fotografii, X–197.

[36] Tamże, XVI–4.

[37] Tekst przemówienia Fryderyka Papée w Towarzystwie Historycznym, 1916, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 154, k. 88.

[38] Wycinki prasowe z „Czasu" dotyczące III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie, 1900, Materiały PTH do roku 1939, APAN, I–3, j. 55, k. 8, 9.

Lwowa w dwudziestoleciu międzywojennym, między innymi dzięki *Wspomnieniom*[39] profesora Mariana Tyrowicza – lwowianina, historyka, miłośnika literatury, konesera sztuki, a nade wszystko bystrego obserwatora życia. Profesor wspomina, iż pierwsze lata powojenne, aż po rok 1926, były dość trudne dla grona lwowskich historyków. Spowodowane to było znacznym osłabieniem współpracy naukowców ukraińskich i żydowskich. „Uczeni ukraińscy wstrzymywali się od współpracy, nie chcąc tym samym poddawać w wątpliwość praw do odrębnego uniwersytetu, których się domagali, historycy żydowscy znajdowali pomyślniejsze warunki wydawnicze w Austrii i w Republice Wajmarskiej, nie mówiąc o tym, że wśród jednych i drugich nasilały się animozje na tle narodowościowym i wyznaniowym"[40]. Pomimo tych trudności „[...] żywe związki łączyły PTH z Ossolineum, jego wspaniałym księgozbiorem, niezwykle cennymi rękopisami i gabinetem rycin. [...] W Wydawnictwie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, położonym naprzeciw gmachu Biblioteki, królował Stanisław Łempicki. W jego gabinecie, w żywych dyskusjach nad planami wydawniczymi zbierała się śmietanka życia naukowego i literackiego Lwowa, w tym wielu członków naszego Towarzystwa. Inni członkowie-bibliofile zbierali się w uroczych wnętrzach lwowskiego pałacyku zamiłowanego kolekcjonera druków i dzieł sztuki Franciszka Biesiadeckiego z Firlejowa. Młodsi i nie tak rutynowi w zbieractwie, m.in. i ja wraz z Mieczysławem Opałkiem, A. Knotem, K. Tyszkiewiczem, S. Kawynem, Z. Zboruckim i niewielką paczką innych, schodziliśmy się na wesołe pogwarki o nowościach historycznych przy szklance piwa i smacznej zagryzce"[41].

Na jubileuszowym pokazie II okres reprezentowany był przez dziewięćdziesiąt eksponatów, a wśród nich znajdowały się: listy obecności oraz protokoły posiedzeń[42], księgi przychodów i rozchodów ZGPTH oraz księgi kasowe[43], odezwy w sprawie składek członkowskich[44], legitymacje PTH Marii i Tadeusza Manteufflów[45], materiały dotyczące kolejnych

[39] Tyrowicz M., *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939*, z przedmową J. Maślanki, Wrocław 1991.

[40] Tamże, s. 132.

[41] Tenże, *Urywki wspomnień o Polskim Towarzystwie Historycznym we Lwowie*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne...*, s. 210.

[42] Materiały PTH do roku 1939, 1927, APAN, I–3, j. 2, k. 10; j. 3, k. 22, 23–24.

[43] *Księga przychodów i rozchodów ZGPTH*, 1923–1928, tamże, j. 174; *Księga kasowa wpłat i wypłat PKO ZGPTH*, 1923–1928, tamże, j. 175.

[44] Odezwa PTH w sprawie składek członkowskich, 1923, tamże, j. 23, k. 3.

[45] Materiały Tadeusza Manteuffla, 1935, APAN, III–192, j. 113, k. 6, 7.

powszechnych zjazdów historyków polskich (np. karty uczestnictwa, programy)[46], autografy Oswalda Balzera oraz odezwa Komitetu Redakcyjnego *Księgi pamiątkowej ku czci Oswalda Balzera*[47], a także votum separatum Władysława Konopczyńskiego w sprawie mianowania Józefa Piłsudskiego członkiem honorowym PTH[48].

Dużym zainteresowaniem cieszyły się plany i projekty dotyczące budowy Domu Nauki we Lwowie, wznoszonego w latach 1937–1938 na potrzeby Towarzystwa Historycznego. Warto tu przypomnieć, iż idea wybudowania Domu Nauki narodziła się wraz z chwilą objęcia prezesury stowarzyszenia przez profesora Ludwika Kolankowskiego[49]. Dom ten miał być zarazem pomnikiem dla uczczenia sześćsetnej rocznicy przyłączenia przez Kazimierza Wielkiego Rusi Czerwonej i Lwowa do Polski. W październiku 1937 roku powołany został Komitet Budowy Domu Nauki, w którego składzie między innymi znaleźli się: Ludwik Kolankowski, ksiądz Józef Umiński (dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza), Eugeniusz Barwiński (dyrektor Archiwum Państwowego we Lwowie), Kazimierz Hartleb (profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza), Wojciech Hejnosz (docent w Katedrze Dawnego Prawa Polskiego), Stefan Uhma (dyrektor Komunalnej Kasy Oszczędności Miasta Lwowa) oraz niejaki Tadeusz Mańkowski (adwokat). Komitet zwrócił się z petycją do Zarządu Miasta Lwowa o darowanie na rzecz PTH parceli. Przychylając się do prośby, Zarząd Miasta Lwowa ofiarował mu więc działkę leżącą u zbiegu ulic Świętej Zofii i Dwernickiego o powierzchni 1246 m^2. Następnie władze PTH wniosły podania o subwencje m.in. do:

[46] Materiały PTH do roku 1939, 1938, APAN, I–3, j. 137, k. 1, 2; Materiały Tadeusza Manteuffla, 1925, APAN, III–192, j. 33, k. 1–13, 20–26; Materiały Ludwika Ręgorowicza, 1930, APAN, III–111, j. 26, k. 4.

[47] Materiały Wiktora Hahna, b.d., APAN, III–82, j. 177, k. 59, 60–61.

[48] Materiały PTH do roku 1939, 1928, APAN, I–3, j. 3, k. 43.

[49] „Z inicjatywą budowy we Lwowie domu PTH wystąpiłem na walnym zebraniu delegatów w czerwcu 1937 roku ze względu na istotne potrzeby Towarzystwa, które, mimo że było już podówczas jednym z najpoważniejszych naszych towarzystw naukowych, nie posiadało dotychczas własnego lokalu na siedzibę swej centrali i zmuszone było korzystać z gościnności zakładów Uniwersytetu. Stan taki mający swe uzasadnienie dla przeszłości nie dałby się bez szkody dla Towarzystwa utrzymać na przyszłość. Zgodnie zatem z moją myślą powziął Zarząd Główny PTH w grudniu 1937 roku uchwałę wybudowania we Lwowie Domu Nauki, poważnego reprezentacyjnego gmachu tak dla celów naukowych, jak i administracyjnych Towarzystwa. Decyzję powyższą ułatwił wzgląd na przypadającą na rok 1940 sześćsetną rocznicę objęcia Lwowa i ziem południowo-wschodnich przez Kazimierza Wielkiego". Zob.: Kolankowski L., *Wspomnienie o Domu Towarzystwa we Lwowie*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne...*, s. 222.

Komunalnej Kasy Oszczędności, która ofiarowała 100000 zł, Banku Hipotecznego, który przyznał 25000 zł, Ministerstwa Spraw Wojskowych, które zobowiązało się wybudować schron przeciwgazowy, Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego we Lwowie, które dało 5000 zł, Banku Polskiego, który przyznał 10000 zł, Towarzystwa „Małopolska", które wypłaciło 10000 zł, Syndykatu Polskich Hut Żelaznych w Katowicach z prośbą o dostarczenie 70 ton żelaza[50]. W grudniu 1938 roku Dom Nauki był już pod dachem.

Wybuch drugiej wojny światowej spowodował zawieszenie oficjalnej działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego, które straciło we Lwowie wszystek majątek ruchomy i nieruchomy, jak również cenne archiwum oraz cały nakład trzeciego zeszytu „Kwartalnika Historycznego".

Zawierucha wojenna rozproszyła oraz zdziesiątkowała szeregi Towarzystwa. Niestety tylko bardzo nielicznym udało się znaleźć na emigracji, jak na przykład Oskarowi Haleckiemu, który w chwili wybuchu wojny przebywał w Szwajcarii, później wyjechał do Francji, Anglii, wreszcie do USA, czy Edmundowi Oppmanowi przebywającemu w Szkocji, powojennemu kierownikowi Archiwum Instytutu Polskiego w Londynie. W 1953 roku powstało Polskie Towarzystwo Historyczne na Obczyźnie, którego prezesurę objął właśnie Oskar Halecki.

W ekstremalnych warunkach okupacyjnej rzeczywistości prób utrzymania ciągłości prac Towarzystwa podjęło się środowisko warszawskich pasjonatów przeszłości. Z inicjatywy wiceprezesa PTH i prezesa TMH Stanisława Kętrzyńskiego od 1940 roku w jego prywatnym mieszkaniu, w kamienicy przy ulicy Tamka 45a, odbywały się sekretne zebrania naukowe. Początkowo czas spotkań wypełniały odczyty gospodarza, lecz wkrótce referaty zaczęli wygłaszać goście, czyli stali bywalcy tych tajnych kompletów, którzy nawet po aresztowaniu Stanisława Kętrzyńskiego kontynuowali swą konspiracyjną edukację w Bibliotece Zamoyskich, tym razem korzystając z gościny prezesa Ludwika Kolankowskiego.

Archiwalia dokumentujące lata wojny są z wiadomych względów bardzo nieliczne. Jest wśród nich np. odręczna lista z 1945 roku członków Towarzystwa zmarłych w czasie drugiej wojny światowej[51], przejmująca obozowa fotografia z 1941 roku p.o. prezesa Towarzystwa Miłośników Historii w roku 1931/1932, wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1925–1932 Józefa Siemieńskiego, wychudzonego,

[50] Materiały PTH do roku 1939, APAN, I-3, j. 15, k. niepaginowane; j. 49, k. 13–14, 15, 16.
[51] Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III-192, j. 35, k. 3.

przyodzianego w oświęcimski pasiak, wykonana na potrzeby administracji obozu[52], kenkarta Natalii Gąsiorowskiej[53] oraz wojenna korespondencja: Franciszka Bujaka z Wacławem Dziewulskim[54], Adama Stebelskiego z Zygmuntem Wdowiszewskim[55] czy Władysława Semkowicza z Włodzimierzem Antoniewiczem[56].

Jesienią 1945 roku odbyła się pierwsza narada Zarządu Głównego PTH. Podczas zebrania w dniu 3 listopada poruszano kwestię przyszłości Towarzystwa, którą widziano jako kontynuację prac przedwojennych, oraz sprawę nowego składu i siedziby Zarządu Głównego PTH. Większość zgromadzonych opowiedziała się za Krakowem (odosobniony był głos profesora Manteuffla, który zaproponował Warszawę), gdzie już w lutym wznowił działalność Oddział PTH kierowany przez profesora Stanisława Kutrzebę. Dla przywrócenia prac Towarzystwa najistotniejsza była legalizacja jego statutu, dlatego też jednomyślnie zaakceptowano regulamin przedwojenny, w którym zmieniono miejsce siedziby Zarządu Głównego, przenosząc ją do Krakowa. Także tam ulokowana została Redakcja „Kwartalnika Historycznego".

W czerwcu 1946 roku wybrano nowe władze Oddziału PTH w Krakowie, które podjęły starania o odbudowę centralnych struktur Towarzystwa. Jego prezesem został Władysław Konopczyński (w związku z brakiem poparcia programu Konopczyńskiego odbudowy, a nie przebudowy polskiej nauki historycznej ze strony wyborców oraz brakiem aprobaty ze strony ówczesnych władz prezes już w maju 1947 roku złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska). Za zgodą Prezydium ostatniego Zarządu Głównego PTH piętnastu członków krakowskiego gremium z wiceprezesem Władysławem Semkowiczem na czele dokonało legalizacji *Statutu...*, który został ostatecznie uprawomocniony 8 stycznia 1947 roku.

W czerwcu 1947 roku odbyło się w Krakowie nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Delegatów PTH[57], wybrano nowego prezesa – Jana Dąbrowskiego z Krakowa, siedzibę z grodu królewskiego przeniesiono do Warszawy, przeredagowano *Statut...*, który obowiązywał już od 28 października tegoż roku.

[52] APAN, Zbiór Fotografii, XIV-344.
[53] Materiały Natalii Gąsiorowskiej, 1942, APAN, III-152, j. 77, k. niepaginowana.
[54] Materiały Wacława Dziewulskiego, 1939, APAN, III-146, j. 87, k. 156.
[55] Materiały Zygmunta Wdowiszewskiego, 1940, APAN, III-232, j. 91, k. 64.
[56] Materiały Włodzimierza Antoniewicza, 1941, APAN, III-222, j. 314, k. 152.
[57] Lista obecności na posiedzeniu Walnego Zgromadzenia Delegatów PTH, 1947, Materiały PTH 1945–1956, APAN, I-3, j. 3, k. 15.

Pierwsze powojenne lata na wystawie reprezentowały sześćdziesiąt cztery eksponaty, a wśród nich barwna korespondencja, na przykład list w sprawie siedziby ZGPTH[58], księgi protokołów Prezydium i walnych zgromadzeń[59] czy fotografie Jana Dąbrowskiego z Kazimierzem Michałowskim[60] oraz współcześnie wykonane zdjęcie nagrobka Stanisława Kętrzyńskiego.

Lata 1949–1956 obfitują w papiery świadczące o współpracy z towarzystwami i placówkami naukowymi w kraju i za granicą[61], a także materiały dotyczące zjazdów[62], komitetów, stacji i oddziałów terenowych PTH. Jak zauważył profesor Henryk Samsonowicz, pełniący obowiązki prezesa w okresie 1978–1982, po latach drugiej wojny światowej, a zwłaszcza od 1956 roku, Towarzystwo stało się „zrzeszeniem wszystkich tych, którzy czynnie lub biernie interesowali się przeszłością, [...] niekwestionowaną reprezentacją korporacji zawodowej"[63].

Okres 1956–1989, najdłuższy chronologicznie, bo obejmujący trzydzieści cztery lata, był również najliczniej reprezentowany przez archiwalia. Dokumentując ważne momenty z życia Towarzystwa, autorki scenariusza chciały ukazać je na tle ówczesnych wydarzeń politycznych i przemian społecznych, stąd na wystawie znalazło się bez mała sto pięćdziesiąt eksponatów.

W 1956 roku PTH obchodziło swoje 70-lecie, zaś TMH 50-lecie. Z tej okazji w Pałacu Staszica w dniach 19–21 października zorganizowany został jubileuszowy zjazd, podczas którego delegaci większością głosów

[58] List Tadeusza Manteuffla w sprawie ustalenia siedziby PTH, 1947, Materiały PTH 1945–1956, APAN, I-3, j. 10, k. 19.

[59] Materiały PTH, 1947–1950, APAN, II-63, 919/35, s. 148–149; tamże, 1947–1974, 919/15, s. 1.

[60] APAN, Zbiór Fotografii, XIII-48.

[61] Pismo Departamentu Prasy i Informacji do PTH w sprawie propagowania działalności Joachima Lelewela we Francji i w Belgii, 1953, Materiały PTH 1945–1956, APAN, I-3, j. 16, k. 54.

[62] Informacja dla uczestników VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu, 1948, Materiały Tadeusza Manteuffla, APAN, III-192, j. 37, k. 1; zaproszenie na VII Powszechny Zjazd Historyków Polskich we Wrocławiu, 1948, Materiały PTH 1945–1956, APAN, I-3, j. 32, k. 9; korespondencja Komitetu Organizacyjnego VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu z Instytutem Historii Żydów przy Centralnej Komisji Żydowskiej w Polsce, 1948, Materiały PTH 1945–1956, APAN, I-3, j. 21, k. 8.

[63] Samsonowicz H., *Wokół idei i koncepcji...*, s. 18.

wybrali na prezesa Zarządu Głównego PTH[64] bezpartyjnego profesora Stanisława Herbsta oraz uchwalili nowy *Statut...*, ostatecznie przyjęty 17 marca 1957 roku.

Profesor Herbst pełnił obowiązki prezesa PTH dożywotnio do 1973 roku. W tym czasie sprecyzował zadania Towarzystwa, uważając, iż powinno ono głównie organizować, a nawet finansować pracę badawczą oraz zająć się upowszechnianiem jej wyników. Ponadto akcentował potrzebę rozwoju badań regionalnych, gdyż według niego to one „pobudzają pasje ludzkie, wypełniają pustkę wewnętrzną, nieobcą ludziom najbardziej zapracowanym zawodowo; spełniają zadania higieniczne dla umysłu, jak to formułują jedni, rozbudowują myśli i uczucia – jak wierzą inni"[65].

W kolejnych latach, aż do chwili obecnej, członkowie Polskiego Towarzystwa Historycznego działali i działają w myśl zasady głoszącej, że historia jest nieodzownym warunkiem kulturalnego tworzenia i umiejętnego kształtowania teraźniejszości.

Dopełnieniem dokumentów i fotografii na jubileuszowym pokazie były medale wybite ku czci najznamienitszych działaczy (np. medal z 1926 roku autorstwa Wojciecha Przedwojewskiego poświęcony Ludwikowi Finklowi czy Piotra Wójtowicza i Rudolfa Mękickiego z 1928 roku ku czci Oswalda Balzera) lub wyemitowane z okazji jubileuszy PTH (np. medal autorstwa Ewy Olszewskiej-Borys wybity w 1987 roku z okazji setnej rocznicy założenia Towarzystwa) oraz różnego rodzaju księgi, w tym kasowe, przychodów i rozchodów, honorariów, protokołów, sprawozdań i korespondencji, drukowane statuty Towarzystwa, pierwsze roczniki „Kwartalnika Historycznego" oraz ostatnie roczniki „Biuletynu Polskiego Towarzystwa Historycznego", a także przepiękne stare wydawnictwa, należące do najcenniejszych skarbów w naszych zbiorach. Na wystawie znalazły się więc najstarsze wydania dzieł Stanisława Kętrzyńskiego z umieszczonymi na różnych stronach listami i wycinkami prasowymi[66],

[64] Profesor Herbst już w 1948 roku został wybrany na zastępcę członka ZGPTH, zaś profesor Gieysztor na sekretarza generalnego ZGPTH. Zob.: Materiały Stanisława Herbsta, APAN, III-304, j. 176, k. 29, 30.

[65] Zahorski A., *Stanisław Herbst (1907–1973)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, pod red. A. Gieysztora, J. Taternickiego, H. Samsonowicza, Warszawa 1986, s. 468.

[66] Kętrzyński S., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Warszawa 1934; *Tablica Paschalna Lubińska* (z dedykacją dla Wojciecha Kętrzyńskiego, dyrektora Zakładu Ossolińskich); Zarewicz L., *Leliwita Spicimir*, Kraków 1880, Materiały Stanisława Kętrzyńskiego, APAN, III-33, j. 19.

Franciszka Bujaka[67] czy monografia *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1936* autorstwa Fryderyka Papée, Eugeniusza Barwińskiego, Teofila E. Modelskiego, Kazimierza Tyszkowskiego, wydana we Lwowie w 1937 roku[68]. Na księgi i medale autorzy scenariusza mogli – ze względu na trudności transportowe – wykorzystać jedynie cztery gabloty.

Polskie Towarzystwo Historyczne, jak zresztą każdą organizację społeczną, tworzyli i tworzą ludzie, i to dzięki ich charyzmie, zaangażowaniu i ciężkiej uczciwej pracy PTH ma takie, a nie inne dzieje, osiągnięcia oraz cieszy się uznaniem i sympatią wszystkich miłośników historii. Natomiast jak będzie ono zaprezentowane przy okazji kolejnego jubileuszu, zależy już od obecnych jego członków i prezesów, którzy mają przed sobą niełatwe zadanie sprostania wysokim wymaganiom postawionym przez profesorów: Ksawerego Liskego, Ludwika Finkla, Franciszka Bujaka, Marcelego Handelsmana, Tadeusza Manteuffla, Stanisława Herbsta czy Aleksandra Gieysztora.

[67] Bujak F., *Bilans wydawniczy historii polskiej za ostatnie lat 30 (1900–1930)*, Lwów 1930, Biblioteka APAN, II–5528; tenże, *Kilka uwag w sprawie dalszego rozwoju Polskiego Towarzystwa Historycznego*, Lwów 1933, Biblioteka APAN, II–5530.

[68] Biblioteka APAN, II–4843.

Dorota Pietrzkiewicz
Warszawa

POLSKO-RUMUŃSKIE ZWIĄZKI KULTURALNE I NAUKOWE NA PRZESTRZENI WIEKÓW I ICH ŚLADY W ZBIORACH ARCHIWUM PAN

Okazją do zorganizowania jubileuszowej wystawy była przypadająca 3 marca 2006 roku 85. rocznica podpisania przez Królestwo Rumunii i Rzeczpospolitą Polską konwencji o przymierzu odpornym. Ta nieduża ekspozycja pt. *Polsko-rumuńskie związki kulturalne i naukowe na przestrzeni wieków i ich ślady w zbiorach Archiwum PAN* towarzyszyła poświęconej stosunkom rumuńsko-polskim w latach 1921–1939 konferencji, która odbyła się 21 marca 2006 roku w Sali Lustrzanej Pałacu Staszica w Warszawie. Organizatorami spotkania były: Ambasada Rumunii w Rzeczypospolitej Polskiej, Archiwum Polskiej Akademii Nauk i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie.

Na wystawie pokazano dokumenty znajdujące się w przechowywanych w Archiwum PAN spuściznach: Władysława Deszczki – geografa, Władysława Dybowskiego – lekarza i bakteriologa, Jana Reychmana – językoznawcy, orientalisty i historyka, Olgierda Górki – historyka specjalizującego się w zagadnieniach południowo-wschodniej Europy, oraz Stefana Rygla – historyka literatury, bibliotekarza, bibliografa i bibliofila, a także książki związane z tą tematyką. Zaprezentowane materiały, wytworzone głównie w XX wieku, dotyczą spraw związanych nie tylko z polsko-rumuńską współpracą kulturalną i naukową, lecz także z aktywnością obydwu narodów w walce o niepodległość, a następnie w odbudowie ich państwowości.

Na podstawie zgromadzonych w Archiwum PAN papierów poznać można dzieje polsko-rumuńskich związków kulturalnych, sięgających XIV stulecia. Znajduje to odzwierciedlenie już w pierwszych akapitach wspomnień z podróży po naddunajskiej ziemi Stefana Rygla[1], który pisał:

[1] Fragment spuścizny Stefana Henryka Rygla (1887–1945) trafił do Archiwum PAN w 1962 roku; pozostała część materiałów przechowywana jest obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej, Archiwum Głównego Akt Dawnych oraz Archiwum Państwowego m.st. Warszawy. Wśród materiałów twórczości naukowej, w podgrupie czwartej, znaj-

„Gdy przed kilku laty zwiedzałem różne prowincje Wielkiej Rumunii, miałem dużą sposobność stwierdzić, że w szeregu ośrodków historycznych trwale żyje tradycja związanych z Polską wspomnień dziejowych naszych dawnych politycznych, gospodarczych i kulturalnych stosunków z Multanami i Wołoszczyzną (Mołdawia i Besarabia), arianów polskich w Cluy[2] (Kolozsvár), batorowych pamiątek Siedmiogrodu, polskich peregrynacji przedstawicieli licznych rodów bojarskich, żywych tradycji generała Bema, ciążenia Bukowiny do Lwowa, wreszcie wizyty Marszałka Piłsudskiego. Toteż słusznie zauważa ostatnio rumuński dziennik [...], «że sojusz polsko-rumuński, zawarty formalnie w 1921 roku, ma swój początek już w XV i XVI wieku»"[3].

Historia wzajemnych relacji między Rzecząpospolitą a księstwami Mołdawii i Wołoszczyzny wiąże się również z rozmaitymi wątkami rodzinnymi[4], składaniem hołdów[5], udzielaniem pomocy i wsparcia w kryzysowych sytuacjach[6], jak również z poznawaniem i krzewieniem zdobyczy nauki i osiągnięć kultury obydwu narodów[7].

Obecność Polaków w Mołdawii i Wołoszczyźnie zaznaczyła się nie tylko w sferze polityki i gospodarki, lecz także kultury. Polityka Kazimierza Wielkiego doprowadziła do znacznego wydłużenia się granic Rzeczypospolitej, która w rezultacie w XIV stuleciu sąsiadowała na południu nie

duje się niewielki, pięciokartkowy, powstały około 1938 roku rękopis pt. *Polsko-rumuńskie stosunki intelektualne ostatniej doby*. Autor poświęcił w nim wiele uwagi współpracy w latach trzydziestych XX wieku. Prócz tego, wśród materiałów warsztatowych, znajduje się notatka o gmachu Biblioteki Rumuńskiej Akademii Nauk.

[2] Cluy – obecnie miasto Kluż-Napoka (rum. Cluj-Napoca, węg. Kolozsvár) położone w północno-zachodniej Transylwanii, w pobliżu granicy z Ukrainą. Jego początki datuje się na XII wiek, natomiast już w XV stuleciu należało ono do największych miast węgierskiego Siedmiogrodu. Warto nadmienić, że do Siedmiogrodu masowo przybywali polscy arianie, prześladowani w Rzeczypospolitej od połowy XVII wieku. Jednym z najdłużej działających w Siedmiogrodzie ośrodków braci polskich był właśnie Kolozsvár. W 1663 roku odbył się tu ważny synod braci polskich, podczas którego podjęto decyzję w sprawie zapewnienia arianom prawa pobytu na terenie Prus Książęcych.

[3] Materiały Stefana Rygla, APAN, III-112, j. 21, k. 1.

[4] Na przykład matką hospodara Piotra Muşata była siostra Władysława Jagiełły.

[5] Na przykład polskim lennikiem był Aleksander Dobry czy Stefan Wielki.

[6] Po upadku powstania listopadowego (1830–1831) na ziemiach rumuńskich znalazły się blisko trzy tysiące Polaków.

[7] Na przykład od 1866 roku działała tu Biblioteka Polska, w latach 1892–1914 Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół", kierowane przez Klemensa Kołakowskiego (1856–1908), redaktora „Gazety Polskiej", a także od 1897 roku Stowarzyszenie Rękodzielników Polskich „Gwiazda".

tylko z królestwem Czech i Węgier, ale też z hospodarstwem Mołdawii. Przebywanie Polaków na ziemiach rumuńskich w XIV–XVII wieku było podyktowane warunkami geograficznymi i politycznymi. Mołdawia i Wołoszczyzna leżały bowiem na drodze wiodącej do Turcji, z którą Polska rywalizowała o wpływy na ich terenie. Ponadto przebiegał tędy szlak handlowy umożliwiający polskim kupcom dotarcie do czarnomorskich portów w Białogrodzie i Kilii. W XVIII wieku księstwa mołdawskie i wołoskie, jak i Bukowina stały się schronieniem dla uczestników polskich zrywów narodowowyzwoleńczych. Na przykład w okresie powstania kościuszkowskiego popularność zyskało hasło „Kto kocha Ojczyznę niech idzie na Wołoszczyznę". Po ostatecznym upadku polskiej państwowości ziemie te były gościnne dla emigrantów po wydarzeniach lat 1830/1831, 1846, 1848 czy 1863.

Z kolei I wojna światowa i jej skutki zbliżyły jeszcze te dwa narody, gdyż, jak zauważył podczas wizyty w letniej rezydencji pary królewskiej w Sinai Marszałek Polski Piłsudski, „ogniwem, łączącym Polskę z Rumunią jest to, że oba te kraje wyszły z okresu wielkiej udręki światowej, Rumunia zjednoczoną, a Polska – zmartwychwstałą, i że są one żywym wcieleniem zwycięstwa prawa, zwycięstwa sprawiedliwości [...]. Ani w przeszłości, ani w teraźniejszości nie ma i nie będzie – miejmy nadzieję – nic takiego, co by mogło rozłączyć oba sąsiednie narody – polski i rumuński. Chciałoby się niemal powiedzieć, że od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego jest jeden naród o dwóch sztandarach narodowych. Oba kraje nasze pragną pokoju, opartego na sprawiedliwości, pokoju, gdzie prawo gwarantuje wolność"[8].

* * *

Już bardzo wcześnie, bo w XII wieku, pojawili się na ziemi rumuńskiej polscy zakonnicy. Swoje posłannictwo realizowali tam głównie franciszkanie, a później jezuici. Pierwszą placówkę jezuicką na terenie północno-wschodniej Transylwanii ufundował w 1579 roku książę Siedmiogrodu Krzysztof Batory, brat Stefana[9]. Nowo utworzone kolegium znajdowało się na terenie opactwa Kolosmonostra, a pieczę nad nim od

[8] Fragment przemówienia Józefa Piłsudskiego z 15 września 1922, [w:] *Stosunki rumuńsko-polskie w latach 1921–1939*, [Warszawa 2006].

[9] Tytuł królewski Stefana Batorego brzmiał: *Stephanus Dei gratia rex Poloniae et magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhyniae, Podlachiae, Livoniaeque, necnon. princeps Transylvaniae.*

samego początku sprawował Jakub Wujek (1541–1597), który założył tu szkoły gramatyki i syntaksy. Od kwietnia 1581 roku rezydencja Towarzystwa Jezusowego mieściła się w dawnym klasztorze Franciszkanek w śródmieściu Kolozsváru. Jezuici odnowili ten kościół i poświęcili się głównie pracy szkolnej i misyjnej. W 1582 roku doradca króla Stefana Batorego ksiądz Antoni Possevino (1533–1611) założył tu Seminarium Papieskie, zaś ówczesny prowincjał Paweł Campana (1540–1592) dwa lata później sprowadził czternastu współbraci z Polski i Włoch, po czym otworzył Akademię. Szeregi Towarzystwa Jezusowego zostały zdziesiątkowane przez nawiedzającą miasto dwukrotnie (w roku 1585 i 1586) zarazę, która uśmierciła osiemnastu z nich. W dwa lata po śmierci Stefana Batorego jezuici zostali wypędzeni z Kolozsváru i z innych miejscowości Siedmiogrodu. Nowa grupa księży, pochodząca głównie z ziem węgierskich, przybyła tu w 1595 roku[10].

W połowie XVII stulecia w Jassach i Kutnarach utworzona została katolicka misja mołdawska powierzona jezuitom polskim. Warto przy tym odnotować, że – rywalizując z franciszkanami w dziele zbawiania dusz – jezuici nie mogli otworzyć w Jassach własnego kościoła. Prowadzili jedynie pracę misyjną wśród Polaków i Rusinów przy istniejącej już miejscowej świątyni. W 1655 roku pracowało tam dwóch jezuitów, a misja posiadała murowany dom z kaplicą, winnicę, sad owocowy oraz pasiekę. Placówka działała do 1772 roku z licznymi przerwami powodowanymi destabilizacją polityczną w tym regionie (np. w 1672 roku najazd turecki spowodował zamknięcie misji mołdawskiej)[11].

Materiały na temat organizacji Kościoła w dawnej Rumunii znajdują się w spuściźnie profesora Jana Reychmana[12]. Z jego notatek warsztatowych wyczytać można, że w misjach katolickich na tych ziemiach Polacy uczestniczyli już w XII wieku, a później aktywnie działali tu liczni polscy jezuici, a mianowicie: Stanisław Bobrowski, Jan Paweł Jasłowski, Jakub Łabęta, Stanisław Warszewicki, Jan Wolski, Justus Rabba, Jan Kunig Schönovianus, Franciszek Tomanowicz, Jakub Zaręba i Felicjan Żółtowski[13].

[10] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Warszawa 1996, s. 292.

[11] Tamże, s. 428, 436.

[12] Część spuścizny Jana Antoniego Wacława Reychmana (1910–1975) przekazana została Archiwum PAN w formie daru przez samego profesora w 1965 roku, zaś kolejne partie materiałów Archiwum zakupiło w latach: 1965, 1973–1975, 1978, 1989. Prace porządkowo-inwentaryzacyjne przeprowadziła dr Hanna Szymczyk.

[13] Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 119, k. 232–283; *Notatki II 1941/1942*, tamże, j. 137, k. 1; *Notatki Bukareszt maj–sierpień 1945*, tamże, k. 46–50; *Notatki Bukareszt 1954*, tamże, k. 17–22, 55–57.

Bardzo cenną pamiątką są dzieje misji mołdawskiej spisane i pozostawione w rękopisie przez superiora misji w Jassach w latach 1672–1673 Franciszka Tomanowicza SJ, który był później (1678–1680) misjonarzem dworskim biskupa Andrzeja Trzebnickiego[14].

Ukształtowana w drugiej połowie XIV wieku wspólna granica, mimo często napiętych natenczas wzajemnych stosunków politycznych oraz rozbieżności interesów, wpłynęła na zainteresowanie się Polaków naddunajską krainą. Polacy popularyzowali dzieje narodu rumuńskiego m.in. dzięki przekładom na język polski kronik mołdawskich i wołoskich. Za panowania Aleksandra Lăpuşneanu[15] polski poseł Mikołaj Brzeski, który w drodze do Turcji dłuższy czas spędził na dworze tego hospodara, przetłumaczył ze starocerkiewnego na łacinę tzw. kronikę mołdawsko-polską. Natomiast kilka lat później, w 1595 roku, przebywający na dworze Michała Walecznego na Wołoszczyźnie pamiętnikarz, kronikarz królewski, podczaszy halicki i poseł Andrzej Tarnowski zainteresował się kroniką wołoską, której oryginalny tekst nie zachował się zresztą do naszych czasów. Dokonał jej przekładu na język polski, zaś niejaki Baltazar Walter przetłumaczył jej tekst na łacinę i wydał w 1599 roku pod tytułem *Brevis ac vera descriptio rerum ad illustrissimo duce Jon Michaele gestarum*[16].

Również ówcześni Mołdawianie wykazywali zainteresowanie osiągnięciami kultury polskiej. Wielu z nich wykształcenie zdobywało w polskich kolegiach, głównie u jezuitów, którzy uczestniczyli w misjach mołdawskich od 1588 roku, przybywając w tę część Europy na zaproszenie Piotra Kulawego. Prócz tego młodzież wywodząca się z zacniejszych rodów bojarskich i hosporadrskich przybywała na studia do Krakowa, co udokumentował w swojej notatce biskup krakowski, kanclerz Akademii Krakowskiej Piotr Wysz z Radolina[17]. W 1401 roku odnotował on, że

[14] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 695.

[15] Polacy starali się katolicyzować ludność rumuńską, zaś hospodarowie rumuńscy stawali się protektorami prawosławia na ziemiach polskich. Na przykład Aleksander Lăpuşneanu bardzo hojnie wsparł budowę cerkwi we Lwowie, zaś książę Michał i metropolita kijowski Piotr Mowila byli wielkimi orędownikami prawosławia w Polsce. Zob.: Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 120, k. 118.

[16] Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1938, t. XXXII, s. 184; Willaume M., *Polacy w Rumunii*, Lublin 1981, s. 21.

[17] Piotr Wysz z Radolina (ok. 1354–1414) zaliczany jest do czołowych postaci polskiego życia umysłowego i sceny politycznej przełomu XIV/XV wieku. Jego główne dzieło *Speculum aureum de titulis beneficiorum ecclesiasticorum*, krytykujące politykę podatkową Kościoła za pontyfikatu papieża Bonifacego IX, odegrało istotną rolę w okresie Wielkiej Schizmy Zachodniej (1378–1415). Por.: Seńko W., *Piotr Wysz z Radolina (ok. 1354–1414) i jego dzieło „Speculum aureum"*, Warszawa 1996.

przy krakowskiej uczelni tworzy się specjalne bursy dla przybyszów: „ad fidei propagationem [...] gentium Ruthenicae et Valachicae [...] clariorem salutis illuminationem"[18]. Dlatego też liczni mieszkańcy hospodarstwa mołdawskiego i wołoskiego posiedli znajomość łaciny i polskiego oraz zapoznali się z humanizmem polskim.

Wiele lat spędził w Rzeczypospolitej wychowywany we Lwowie pierwszy kronikarz rumuński, wielki bojar mołdawski Grzegorz Ureche (1590–1647). Jego główne dzieło *Letopisețul Tării Moldovie de la Aaron-Vodă încoace*, w którym wykorzystał wiadomości zaczerpnięte także z polskich kronik, obejmowało lata 1359–1594. Ureche wykorzystał na przykład prace: *Kronika polska Marcina Bielskiego przez Joachima Bielskiego syna jego wydana* (1597)[19], Marcina Kromera *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* (I wyd. 1555) oraz *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica Regni Polonici libri duo* (I wyd. 1577)[20] czy Macieja z Miechowa *Chronica Polonorum* (I wyd. 1519)[21]. Rozpoczętą przez Grzegorza Ureche kronikę kontynuował znany polonofil, piszący także poezję w języku polskim, Miron Costin (1633–1691)[22], który podobnie jak Ureche wiele lat spędził w Polsce, ucząc się w jezuickich kolegiach w Barze i Kamieńcu Podolskim. Ciąg dalszy kroniki napisał w 1675 roku, zawierając w niej wydarzenia z lat 1596–1661. Za wzór posłużyły mu prace Jana Długosza, Pawła Piaseckiego *Chronica gestorum in Europa singularium...* (I wyd. 1645)[23], a także twórczość Samuela Twardowskiego[24], Marcina Paszkowskiego[25] i Macieja Stryjkowskiego[26].

W 1677 roku Miron Costin zadedykował Janowi III Sobieskiemu *Chronikę ziem Mołdawskich i Multańskich*. Kronika ta – spisana w języku polskim – miała być swego rodzaju przewodnikiem po ziemiach Wołoszczyzny i Mołdawii. Wiadomości historyczne zostały wzbogacone przez autora podaniami ludowymi na temat powstania Mołdawii. Zwycięzcy spod Wiednia poświęcił Costin także poemat pt. *Historyji polskimi rytmami o Wołoskiej Ziemi i Multańskiej* (1684). Wzmiankowany utwór, prócz tego, że zawierał elementy panegiryczne na cześć polskiego króla, nawoływał wyraźnie do przeciwstawienia się tureckim sułtanom. Na postawę i poglądy Costina wpływ miała zapewne przyjaźń z Markiem Matyczyńskim i Marcinem Katskiem, czyli osobami zaufanymi z otoczenia Jana III Sobieskiego[27].

Do grona piewców literatury polskiej można zaliczyć także metropolitę Suczawy Dozyteusza (1624–1693)[28], który – wzorując się na *Psałterzu Dawidów* Jana Kochanowskiego – napisał i wydał w polskiej drukarni w Uniejowie *Psałterz wierszem* (1673)[29]. Postać tego patriarchy kojarzona jest z jego twórczością literacką, z jego propolskim nastawieniem oraz ze sprowadzeniem przez niego do Rzeczypospolitej relikwii męczennika Jana Nowego. Z końcem XVII wieku, w czasie, gdy wojska polskie opuszczały Bukowinę, Dozyteusz wywiózł z suczawskiego monastyru pod wezwaniem św. Jana z Novi do dóbr rodziny Sobieskich relikwie tego męczennika wraz z całym archiwum metropolitalnym. Relikwie i archiwum znajdowały się w klasztorze Bazylianów w Żółkwi do 1783 roku. Warto nadmienić, iż po I rozbiorze Polski w 1772 roku, kiedy to jej południowe obszary zostały włączone do Austrii, cesarz Józef II zadecydował o ich zwrocie monastyrowi w Suczawie.

Okresem znacznego oddziaływania kultury polskiej na mołdawską i wołoską były bez wątpienia czasy panowania Jana III Sobieskiego. Znalazło

[18] Biedrzycki E., *Związki kulturalne polsko-rumuńskie*, Lwów 1938, s. 2.

[19] Joachim Bielski kontynuacji pracy ojca podjął się przed rokiem 1575, przy czym warto zaznaczyć, iż jego wkład pracy był znaczący i, jak w swoich badaniach zauważyli Władysław Nehring i Ludwik Finkel, nadał jej charakter szlachecki i to właśnie odróżniało ją od innych tego gatunku dzieł. Por.: Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1894, t. XIII, s. 81–83; Finkel L., *Marcin Kromer, historyk polski XVI wieku*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU", 1883, t. XVI, s. 139–149.

[20] Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1905, t. XX, s. 276–287.

[21] Te pierwsze, drukowane u Hieronima Wietora, dzieje Rzeczypospolitej obejmują czasy najdawniejsze do roku 1506 i stanowią niejako podsumowanie wieloletnich badań Miechowity. Por.: Kuczyński S., *O kronice Miechowity w związku z teorią gatunków historiografii średniowiecznej*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk", 1957, nr 1, s. 64–65; Kędelska E., *Początki slawistyki XVI wieku*, „Mithridates" Gesnera i jego polskie źródło, „Slavia Occidentalis", 1998, t. 55, s. 49–68; Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1908, t. XXII, s. 356–361.

[22] *Notatki Bukareszt maj–sierpień 1945*, Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 137, k. 17, 32. Zob. też: Costin M., *Latopis Ziemi Mołdawskiej i inne utwory historyczne*, tłumaczenie, wstęp i komentarze I. Czamańska, Poznań 1998.

[23] Praca Pawła Piaseckiego (opisująca europejskie wydarzenia z lat 1571–1645, zaś w ostatnim wydaniu sięgająca 1649 roku) była jednym z podstawowych źródeł wykorzystanych przez Costina w pierwszej części jego kroniki. Polskie źródło nie było cytowane dosłownie, a zawarte w nim wiadomości podlegały weryfikacji i licznym uzupełnieniom. Por.: Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1912, t. XXIV, s. 230–234; Costin M., *Latopis Ziemi Mołdawskiej...*, s. 61–64.

[24] Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1936, t. XXXI, s. 433–444.

[25] Tamże, Kraków 1912, t. XXIV, s. 124–127.

[26] Tamże, Kraków 1933, t. XXIX, s. 350–357.

[27] Costin M., *Latopis Ziemi Mołdawskiej...*, s. 35.

[28] Właściwe nazwisko to Dimitrie Barila.

[29] Willaume M., *Polacy w Rumunii...*, s. 22.

to swoje odzwierciedlenie zarówno w ustroju władz państwowych i wojskowych, jak i w gospodarce, nauce oraz kulturze. Według słów rumuńskiego historyka Piotra Panaitescu (1900–1967)[30], studiującego na Uniwersytecie Warszawskim, a później – przed II wojną światową – pracującego jako lektor języka rumuńskiego w Krakowie, epoka ta stanowiła „pierwszy powrót do praźródła łacińskiego, z którego naród nasz się wywodzi i od którego okoliczności go oddaliły"[31].

Początek XIX wieku, a zwłaszcza zmiany na arenie międzynarodowej podyktowane postanowieniami kongresu wiedeńskiego, postawił tak przed narodem polskim, jak i przed rumuńskim jeden główny cel – odbudowę państwowości. I to właśnie odrodzenie się ducha patriotyzmu oddziaływało na ożywienie wpływów kultury polskiej na rumuńską. W owym czasie ziemie rumuńskie stały się terenem, na którym schronienie znalazła emigracja polska, a także obszarem intensywnych zabiegów dyplomatycznych polsko-francusko-tureckich.

Efektem tego oddziaływania była między innymi twórczość literacka i publicystyczna, wykształconego we Lwowie w latach 1796–1804 w zakresie architektury i w dziedzinie filozofii, Grzegorza Asachi (1788–1869). W jego pracach wyraźne są wpływy języka i literatury polskiej, na przykład ballada *Moşii* (*Dziady*) wzorowana była na *Dziadach* Adama Mickiewicza, zaś satyra *Soţia de modă* (*Żona modna*) na satyrze Ignacego Krasickiego[32].

Również ze Lwowem niemalże całe życie związał Jan Budai Deleanu (1760–1820), autor epopei heroikomicznej *Ţiganiada*, który przybył tu w 1787 roku, mając niespełna 30 lat, i pozostał do końca życia[33]. We Lwowie, pracując w sądownictwie, napisał większość swoich prac filozoficznych, historycznych, etnograficznych i językoznawczych. *Ţiganiada* jest jedyną jak do tej pory w literaturze rumuńskiej epopeją składająca się z dwunastu pieśni i, pomimo wzorowania się jej autora na dziełach Ignacego Krasickiego (*Monachomachii* i *Myszeidzie*), jest utworem oryginalnym[34].

[30] Był autorem m.in. książki o podróżach po ziemiach polskich w XVI–XIX wieku i rumuńskich w XVI–XX stuleciu pt. *Călători poloni în ţările române* (Iaşi 1999) czy *Lupta comună a Moldovei şi Poloniei împotriva cavalerilor teutoni* (Bucureşti 1960).

[31] Biedrzycki E., *Związki kulturalne...*, s. 7.

[32] Mirska-Lasota H., *Mały słownik pisarzy rumuńskich*, Warszawa 1975, s. 18–21.

[33] Powodem emigracji Jana Deleanu, który w latach 1780–1786 studiował filozofię i teologię w kolegium Sancta Barbara w Wiedniu (lecz nie otrzymał święceń kapłańskich), był zatarg z głową Kościoła unickiego w Siedmiogrodzie biskupem Janem Bobem.

[34] Mirska-Lasota H., *Mały słownik pisarzy...*, s. 40–41.

Liczne naukowe podróże do Lwowa i Krakowa, w poszukiwaniu rękopisów związanych z historią narodu rumuńskiego, odbywał Bogdan Perticeicu Hasdeu (1838–1907)[35]. Był on ostatnim przedstawicielem tej mołdawskiej rodziny, której członkowie za walkę u boku Jana III Sobieskiego otrzymali indygenat i dzięki temu znaleźli się w gronie szlachty polskiej. W XVII i XVIII wieku polscy Hyzdeowie pełnili często służbę w wojsku polskim i wchodzili w związki małżeńskie z Polkami, biorąc w posiadanie wsie królewskie: Zarajskie, Koniuszek, Mościska, Olszanik i Łonswice w okolicach Lwowa i Przemyśla[36].

Wydarzenia powstania listopadowego odbiły się echem na ziemiach rumuńskich, mobilizując tamtejszą opozycję do podjęcia czynnego przeciwstawienia się rządom Rosji. Przywódca ówczesnej frondy Jan Câmpineanu[37] zawarł porozumienie z emisariuszem polskim księciem Adamem Jerzym Czartoryskim, który prowadził własną linię polityki w kwestii księstw naddunajskich.

Środowisko Hotelu Lambert także nie pozostawało bez wpływu na dalszy rozwój stosunków polsko-rumuńskich. Pod jego patronatem działały różne organizacje naukowe, literackie czy dobroczynne, a wśród nich Biblioteka Polska i Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu. Działające także w stolicy Francji od 1834 roku Towarzystwo Słowiańskie wydawało w latach 1848–1850 czasopismo „La Pologne", na którego łamach w licznych artykułach podkreślało łączność obu narodów, akcentując wspólne ich korzenie wywodzące się z kultury łacińskiej.

Na tę paryską atmosferę nie pozostawali obojętni przedstawiciele grupy Rumunów osiadłych we Francji. Dyplomata Jan Ghica (1816–1897)[38], późniejszy dwukrotny premier Rumunii (1866–1867 i 1870–1871), głosił, iż „interesy polskie i rumuńskie pokrywają się zupełnie, a Polska niepodległa stałaby się orędowniczką cywilizacji i sprawiedliwości"[39]. Z tego środowiska wywodzili się i inni polonofile utwierdzający polsko-rumuńskie kontakty kulturalno-naukowe, tacy jak np. bracia Golescu, Mikołaj

[35] Tamże, s. 82–84.

[36] Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 120, k. 116.

[37] Polityczna aktywność Jana Câmpineanu wyrosła na bazie idei dackoromańskiej, która u schyłku XVIII stulecia zyskała wielu zwolenników. Idea ta poprzez akcentowanie dacko-rzymskiego pochodzenia narodu Wołochów w następnym wieku stała się orężem w walce o zjednoczenie ziem rumuńskich. Por.: Willaume M., *Drogi do niepodległości: polskie i rumuńskie koncepcje polityczne i ich realizacja w latach 1837–1849*, Warszawa-Łódź 1984, s. 35–37.

[38] Tamże, s. 34–36.

[39] Biedrzycki E., *Związki kulturalne...*, s. 10.

ROMANIA
MINISTERUL DE INTERN
DIRECTIA GENERALA A
Prefectura Poliției Municipiului București
CONTROLUL STRAINILOR
Nr. 88.560/939

BILET DE LIBERĂ PETRE

eliberat în baza art. I, alin. II, din legea asupra controlului străinilor, controlul unora din stabilimentele publice și pentru înființarea unui birou al populațiunii și în baza art. II, alin. I, din regulamentul acestei legi.

D. Górka Olgierd
născut în anul 1887, luna decem., ziua 12
Locul nașterii: Radzyn (Polska)
Ocupațiunea: Profesor universitar
Statul căruia este supus:
Reședința: Str. Lascăr Catargiu 62
Numele și vârsta soției:
Numele și vârsta fiecăruia din copii:
Pașaport nr. 5441/939
Acest bilet este valabil până la 10 Ianuarie 1940
Acest bilet este valabil [illegible] 4295 din 15 Sept. 1939
Eliberat [illegible]
exerciții profesiunea sau o se ocupa ca salariat.
Data 12 Oct. 1939
Prefect
Șef Biroul Controlului

EXTRAS DIN LEGE

Art. 2.

[illegible]

Art. 3.

[illegible]

C. 7.000. - M. O. Imprimeria Centrală

Ryc. 1. Bilet de liberă petrecere Olgierda Górki, 1939

Ryc. 2. Notatki warsztatowe Jana Reychmana, 1945

Bălcescu, pisarz, publicysta i historyk[40], czy Aleksy Russo, autor rumuńskiej epopei narodowej, inspirowanej *Księgami narodu i pielgrzymstwa polskiego*[41]. Warto w tym miejscu nadmienić, iż z twórczości Adama Mickiewicza, a także z jego wykładów w College de France czerpało wielu rumuńskich poetów, że wymienię tu tylko Jana Voinnescu, Jana Heliade-Rădulescu i Grzegorza Asachi.

Wśród emigracji polskiej w Rumunii[42] szczególnym wzięciem cieszyli się poszukiwani tam lekarze i inżynierowie. Przedstawiciele tych zawodów zyskiwali szacunek społeczny i dzięki temu dość szybko asymilowali się z miejscową ludnością, co z kolei umożliwiało im prowadzenie działalności mającej na celu integrowanie Polonii mieszkającej na obczyźnie. Na przykład w Bukareszcie liczne grono Polaków skupiał wokół siebie lekarz Teofil Glück, którego Wacław Dunin wspominał jako człowieka prawego charakteru, oddanego duszą i ciałem swojemu zawodowi, obdarzonego powszechnym szacunkiem, wziętego i dobrze opłacanego lekarza[43]. Współpracował z nim doktor Stanisław Wojciecki, zaś od 1864 roku doktor Izydor Kopernicki (1825–1891) mający się podjąć zorganizowania muzeum anatomicznego szkoły lekarskiej działającej przy szpitalu Colza, którego został pierwszym dyrektorem. Doktor Izydor Kopernicki rozwinął działalność naukową i społeczną, żywo angażując się w kwestię budowy nowego gmachu dla oddziału anatomicznego, czego wyraz dał w artykule *Quelques mots sur le nouvel établissement anatomique de l'hôpital Colza a Bucarest*. Całokształt jego pracy został doceniony nie tylko przez mieszkańców Bukaresztu, lecz także przez ministerstwo oświaty, które przyznało mu w 1880 roku złoty medal Bene Merenti I klasy[44].

[40] Mikołaj Bălcescu był pod silnym wpływem aktywności literackiej oraz społeczno-politycznej Adama Mickiewicza, przez co sam „bardzo wyraziście stawiał pytania dotyczące życia narodu rumuńskiego i jego nadziei na społeczną i polityczną wolność, w czym zaznacza się szczególne podobieństwo pomiędzy [nim] młodym a dużo starszym Mickiewiczem – zbieżność odczuć i demokratycznych poglądów". Por.: *Współpraca Bălcescu z Mickiewiczem a problemy autorstwa poematu Cîntarea Romniei (Pieśń o Rumunii)*, [w:] Chiţimia I.C., *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, pod red. H. Misterskiego, Warszawa 1983, s. 321–334.

[41] *Księgi...* zostały przetłumaczone na język rumuński, początkowo we fragmentach w 1843 roku, zaś w roku następnym w całości. Rękopis przechowywany jest w Bibliotece Rumuńskiej Akademii Nauk.

[42] Na temat Polaków w Rumuni u schyłku XVIII wieku i w XIX stuleciu zob.: *Notatki, Bukareszt 1945*, Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 137, s. 4, 8, 10, 25–26, 40, 47–48, 65, 75–76, 82–84, 89, 90–91, 111–114, 117, 120, 126, 138, 159.

[43] Dunin W., *Rumunia (Bosfor, Bałkany i Dunaj) 1855–1878*, Lwów 1887, s. 12.

[44] Karłowicz J., *Izydor Kopernicki*, Kraków 1892.

Sukcesy Izydora Kopernickiego oraz Teofila Glücka zachęcały ich do dalszych przedsięwzięć. Dzięki ich staraniom w 1867 roku powstała w Bukareszcie, a potem w Zavoreşti, polska czytelnia[45].

Kolejnym Polakiem, który na trwałe wpisał się na karty dziejów polsko-rumuńskich związków kulturalnych i naukowych, był także lekarz – doktor nauk medycznych Julian Łukaszewski (1835–1906), który przybył na pogranicze Mołdawii i Bukowiny na przełomie 1865/1866 roku i początkowo osiadł we wsi Mihaileni, a potem w Paşcani, gdzie został prymariuszem miejscowego szpitala. Wspólnie z bratem wspomnianego już Izydora Kopernickiego Franciszkiem założył w 1866 roku[46] w Mihaileni czytelnię polską, do której obok książek[47] napływały bieżące czasopisma polskie, takie jak: „Czas", „Dziennik Literacki", „Dziennik Lwowski", „Dziennik Poznański", „Nowiny" czy „Tygodnik Ilustrowany". Z czasem kolejne tego typu placówki powstawały w innych miastach (Bacau, Iaşi, Neamţ, Bucureşti, Pascani, Zvoreşti, Tecuci, Botosani i Tirgu-Frumos), w których było duże zapotrzebowanie na organizacje o tym charakterze.

Prócz tego trwały wkład w rozwój kultury rumuńskiej, tym razem do sztuk plastycznych, wniósł na przykład Władysław Hegel (1838–1918) przebywający na ziemi dawnych hospodarów od 1885 roku. Ten artysta rzeźbiarz wykładał w szkole sztuk i rzemiosła w Bukareszcie od 1891 roku, a następnie w latach 1899–1909 powołany został na katedrę sztuk pięknych. W stolicy Rumunii rozwinął szeroką działalność szczególnie w zakresie rzeźby monumentalnej. Wykonał m.in. posągi: Konstantyna A. Rosettiego (1816–1885), powstały w 1903 roku, Dinicu Golescu (1777–1830), powstały w 1905 roku, oraz pomnik wspominanego już Mirona Costina, usytuowany w centrum Jass, powstały w 1888 roku, jak również pomnik Bohaterskich Strażników upamiętniający walki z Turkami w 1848 roku. Ponadto był pomysłodawcą i projektantem pomnika Niepodległości inspirowanego kolumną Trajana[48].

W okresie międzywojennym nastąpiła wyraźna intensyfikacja stosunków polsko-rumuńskich, głównie na płaszczyźnie polityczno-dyplo-

[45] Willaume M., *Polacy w Rumunii...*, s. 47–48.

[46] W literaturze spotykane są trzy daty inicjujące pracę czytelni: 1865, 1866 oraz 1867. Zob.: tamże, s. 50.

[47] Wydawnictwa były przysyłane przez księgarzy np. z Poznania: Kamienieckiego, Żupańskiego, Leitgebera; ze Lwowa: Gubrynowicza, Wildema; z Warszawy: Gebethnera i Wolffa. Por.: Jabłońska W., *Biblioteka Polska w Rumunii i jej wpływ na powołanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, „Roczniki Biblioteczne", 1960, z. 4, s. 477–520.

[48] Materiały Władysława Hegla znajdują się m.in. w Instytucie Sztuki PAN i Muzeum Narodowym w Warszawie.

matycznej, ale również w rozwoju badań nad historią obu odbudowanych państw. Miejscem spotkań świata naukowego był Lwów[49]. Ten grunt lwowski okazał się bardzo sprzyjający rozwojowi współpracy pomiędzy historykami Mikołajem Iorgą (1871–1940), Aleksandrem Czołowskim (1865–1944)[50] i Eugeniuszem Barwińskim (1874–1947)[51].

W tym okresie kraje rumuńskie stały się przedmiotem zainteresowania językoznawcy romanisty, pracownika naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego Stanisława Łukasika (1897–1962)[52]. Jego badania dotyczyły m.in. słownika etymologicznego wyrazów pochodzenia francuskiego w języku polskim oraz wyrazów polskich zapożyczonych przez kraje kręgu języków romańskich, a w szczególności przez Rumunię. Prócz tego profesor Łukasik był autorem prac historycznych poświęconych głównie działalności na terenie Mołdawii i Wołoszczyzny księcia Adama Czartoryskiego oraz aktywności politycznej Michała Czajkowskiego (Sadyka Paszy, 1804–1886). Czajkowski po upadku powstania listopadowego, w którym był dowódcą żołnierzy kozackich w regimencie kawalerii Karola Różyckiego, wyemigrował do Francji[53]. Natomiast wcześniejsza jego książka *Rumunia a Polska w XIX wieku*, obok kwestii politycznych i gospodarczych, akcentuje, jakże istotne dla obydwu narodów, związki kulturalne i naukowe[54].

[49] Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 120, k. 118.

[50] W Archiwum PAN przechowywana jest tylko zmikrofilmowana korespondencja Aleksandra Czołowskiego z 1890 roku oraz notatki warsztatowe z lat 1880–1944. Natomiast bardzo obszerna – bo licząca 14,6 m.b. – spuścizna tego historyka, archiwisty i kolekcjonera znajduje się w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, nr zespołu 388.

[51] W Archiwum PAN przechowywana jest korespondencja Eugeniusza Barwińskiego (m.in. sekretarza generalnego PTH w latach 1908–1916) ze Stanisławem Kętrzyńskim oraz Ludwikiem Rągorowiczem – historykami związanymi z Towarzystwem Miłośników Historii. Archiwalia Eugeniusza Barwińskiego przechowywane są w Archiwum Państwowym w Krakowie, w jego Oddziale na Wawelu pod sygnaturą 674.

[52] Materiały profesora Stanisława Łukasika zgromadzone zostały w Archiwum Nauki PAN i PAU, które w latach 1955–2001 było Oddziałem Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Spuścizna profesora Stanisława Łukasika przechowywana jest pod sygnaturą K. III–93 i liczy 1,2 m.b. akt.

[53] W Paryżu związał się najpierw z Konfederacją Narodu Polskiego, a dopiero od 1838 roku ze stronnictwem księcia Czartoryskiego. Od roku 1841 był oficjalnym przedstawicielem Hotelu Lambert w Konstantynopolu. W 1850 roku przeszedł na służbę turecką i przyjął islam. Jako Mehmed Sadyk Effendi nadal działał dla sprawy polskiej i bałkańskiej. Podczas wojny krymskiej zorganizował formację kozaków sułtańskich, którymi dowodził w czasie kampanii 1854 roku. Por.: Łukasik S., *Relațiunile lui Mihal Czajkowski-Sadyk Pașa cu Românii*, Bucureşti 1932.

[54] Zapoznałam się z wydaniem krakowskim z 1929 roku składanym przez Gebethnera i Wolffa, zaś tłoczonym w Drukarni Przemysłowej.

W materiałach profesora Jana Reychmana zachowane są wycinki prasowe z artykułami wówczas jeszcze dra Stanisława Łukasika poświęconymi rumuńskiej literaturze, m.in. epice ludowej i prozie, oraz twórczości literackiej Tadeusza Hyzdeu (Hasdeu), przodka wymienionego już historyka i filologa Bogdana Perticeicu Hasdeu[55].

Twórczość literacka Tadeusza Hyzdeu (1769–1835) wiąże się z polską literaturą epoki stanisławowskiej i reprezentuje wszystkie ówcześnie uprawiane jej rodzaje. W poemacie *Ksiądz Kapelan* wyraźnie widać odwołanie się do twórczości Ignacego Krasickiego:

„Nie wszystko złoto, co się z wierzchu świeci!
Napisał niegdyś to warmiński książę.
Nie wszyscy święci są eksjezuici,
Często ich także chęć miłości wiąże..."[56].

Nawiązania do Ignacego Krasickiego, Adama Naruszewicza, a także do Woltera czy La Fontaina są wyraźnie widoczne w pisanych przez niego bajkach, satyrach, listach poetyckich, powiastkach sentymentalnych czy wierszach okolicznościowych. Publiczności polskiej Tadeusz Hyzdeu znany jest jako tłumacz sztuk Augusta von Kotzebuego (*Wstyd fałszywy*, *Korsykanie*, *Bracia niezgodni*). Według Stanisława Łukasika Tadeusz Hyzdeu „ukazuje się [...] jako autor wrażliwy na piękno i uprawiający z wielkim zamiłowaniem różnorodne gatunki literackie. Jego umysł, nastawiony wykształceniem na współczesne prądy, wchłania w siebie pełen obraz ówczesnej polskiej kultury, stając się jej przejrzystym odzwierciedleniem"[57].

W tej samej jednostce archiwalnej znajduje się także wycinek prasowy o polskim uczonym, lwowskim profesorze, który odkrył najstarszą kronikę rumuńską – Olgierdzie Górce (1887–1955)[58]. W listopadzie 1930 roku polska prasa donosiła: „Bukareszt, 8 listopada. Dnia 7 bm. odbyło się tutaj publiczne posiedzenie Rumuńskiej Akademii Umiejętności, na

[55] Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 120, k. 66, 68–69, 116–117.

[56] Tamże, k. 117.

[57] Tamże.

[58] Spuściznę profesora Olgierda Górki Archiwum PAN zakupiło w 1958 roku, opracowania jej podjęła się Maria Wrzoskowa, która opublikowała jej inwentarz w „Biuletynie Archiwum PAN" w 1960 roku. W 1967 roku profesor Jadwiga Karwasińska przekazała do zbiorów APAN dyplom doktorski profesora Górki znaleziony w jego biurku w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Dokument ten został włączony do inwentarza, do jednostki nr 47 (Dokumenty osobiste). Zob.: Wrzoskowa M., *Materiały Olgierda Górki III–63*, „Biuletyn Archiwum PAN", 1960, nr 3, s. 50–61.

którem obecni byli wszyscy uczeni rumuńscy oraz członkowie poselstwa polskiego. Znany uczony z Polski prof. dr Olgierd Górka ze Lwowa wygłosił referat o najstarszej kronice rumuńskiej, którą odkrył podczas badań naukowych. Prezes Akademii Biant podkreślił znaczenie tego odkrycia dla nauki i stosunków polsko-rumuńskich. Profesor Jorga przemawiał również na ten temat. Cała dzisiejsza prasa rumuńska zapowiada umieszczenie artykułów o tem doniosłym okryciu"[59].

Warto tu nieco uwagi poświęcić biografii zawodowej profesora Olgierda Górki, który studia historyczne odbył we Lwowie i Wiedniu. W 1909 roku uzyskał doktorat (promotorem był profesor Stanisław Zakrzewski) na Uniwersytecie Lwowskim. Studiował ponadto w Ecolé de Chartes w Paryżu, na jednym z uniwersytów w Bejrucie oraz w rosyjskim Instytucie Archeologicznym w Konstantynopolu. W 1916 roku uzyskał habilitację na lwowskiej uczelni. W latach 1919–1923 przebywał w Bukareszcie, gdzie prowadził badania źródłowe oraz nawiązał współpracę z tamtejszym środowiskiem naukowym. Podtrzymywał ją do końca swojego życia. Po powrocie do kraju ukończył Wyższą Szkołę Wojenną w Warszawie (1923–1924), a potem powrócił do pracy naukowej na rodzimej uczelni. W 1931 roku, podczas kolejnego pobytu w Rumunii, powołano go na członka Akademii Umiejętności w Bukareszcie, z którą trwale współpracował. W 1939 roku został zmobilizowany w randze majora, po klęsce wrześniowej przedostał się do Rumunii (schronienie znalazł w prawosławnym klasztorze w Putnie na Bukowinie), a stąd do Paryża i Londynu, gdzie brał udział w pracach rządu emigracyjnego, m.in. zorganizował Departament Spraw Narodowościowych, którym kierował do 1944 roku. Prócz tego był prezesem Komitetu Zagranicznego Stronnictwa Demokratycznego oraz Rady Polaków w Londynie. Po wojnie zaangażował się w działalność polityczną w Stronnictwie Demokratycznym oraz w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, został konsulem generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Jerozolimie (1947–1952), po powrocie do kraju był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego[60].

Rumuńska tematyka znalazła odzwierciedlenie w pracach profesora Olgierda Górki, jego notatkach i korespondencji. Na przykład w 1916 roku wydał, jako oddzielne wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności, rezultat swych przedwojennych badań i poszukiwań *Descriptio Europea Orientalis a. 1308 exarata*. To wydanie nieznanego dla całej historii Europy Wschodniej cennego źródła, ze wstępem łacińskim, zostało przetłumaczone przez profesora Depcewa na język bułgarski w 1921 roku (ogłoszono nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu w Sofii), później wyszło parokrotnie w wyjątkach rumuńskich wydawnictw źródłowych. W 1925 roku w *Sprawozdaniach IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu* profesor Górka ogłosił – w formie ocen i wskazań – rozprawę *Stan badań i zadania historiografii stosunków polsko-rumuńskich*. Po kilku latach ukazał się w „Kwartalniku Historycznym" szkic jego autorstwa pt. *Najstarsza historiografia rumuńska*. W 1931 roku w III tomie „Archiwum Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności" opublikowano *Kronikę czasów Stefana Wielkiego Mołdawskiego*. W następnym roku całość w tłumaczeniu Emila Biedrzyckiego wydrukowana została w języku rumuńskim. Niezależnie od tej edycji to najstarsze źródło rumuńskiej historii miało kilkanaście przedruków w rumuńskich wydawnictwach. Także w 1932 roku w XXV tomie „Sprawozdań Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" wyszło opracowanie o wyprawie bukowińskiej króla Jana Olbrachta *Białogród i Kilja a wyprawa r. 1497*. Prócz wyżej wymienionych prac w materiałach zgromadzonych w Archiwum PAN tematyka rumuńska przebija się w recenzji i materiałach warsztatowych do pracy pt. *Dymitr Kantemir o wojsku i sztuce wojennej u Mołdawian*[61] oraz w *Przyczynach i wnioskach. Problemy Polski z emigracyjnej perspektywy*[62].

Kraje rumuńskie były również przedmiotem zainteresowania profesora Marcelego Handelsmana (1882–1945)[63]. W swoich badaniach zajmował się zagadnieniami prawnymi i historycznymi, poczynając od średniowiecza po XIX stulecie, a także interesował się metodologią badań historycznych. W pracach z zakresu historii politycznej XIX wieku poruszał głównie kwestie związane z emigracją po powstaniu listopadowym. Profesor Handelsman był także wybitnym pedagogiem, twórcą szkoły historycznej, z której wyszło wielu znakomitych badaczy.

Materiały profesora Handelsmana w okresie II wojny światowej były rozproszone; część dokumentów razem z księgozbiorem profesor umieścił w Bibliotece Narodowej, część przekazał znajomym na przechowanie. Znaczna grupa papierów nie przetrwała pożogi wojennej, np. Gestapo zarekwirowało wspomnienia o Ludwiku Widerszalu (1909–1944), history-

[59] Materiały Jana Reychmana, APAN, III-168, j. 120, k. 111.

[60] Materiały Olgierda Górki, APAN, III-63, j. 47, 48.

[61] Tamże, j. 23.

[62] Tamże, j. 17.

[63] Archiwum PAN nabyło spuściznę profesora Handelsmana od Jadwigi Handelsmanowej w 1955 roku. Przez kolejne dwa lata były dopływy tych materiałów. Spuścizna została uporządkowana i zinwentaryzowana przez Hannę Dymnicką pod kierunkiem profesora Ludwika Kolankowskiego, ówczesnego dyrektora Archiwum PAN.

ku i archiwiście, badaczu dziejów Bałkanów i Kukazu, zaginęły rękopisy *Historia pozytywizmu* i *Odwieczna polityka Anglii* oraz prawie całkowicie zniszczony został *Testament starego liberała*. Ocalał natomiast rękopis monografii o Czartoryskim, zakopany w ogrodzie willi w Milanówku, gdzie mieszkał profesor do 1944 roku.

Zajmując się zagadnieniami polityki wschodniej Hotelu Lambert, profesor Handelsman analizował między innymi rumuński kierunek działań politycznych księcia Adama Czartoryskiego. W historiografii przez długie lata jego referat *Le Prince Czartoryski et la Roumainie 1834–1850* – ukazujący w sposób chronologiczny i systematyczny główne etapy rozwoju związków polsko-rumuńskich – był głównym, opartym na analizie źródeł przedstawieniem tego zagadnienia[64]. Także w późniejszej pracy pt. *Adam Czartoryski*[65] polsko-rumuńskie kontakty zostały ukazane jako jeden z głównych elementów polityki księcia Czartoryskiego.

Pierwszym rumuńskim historykiem zajmującym się kwestią polsko-rumuńską był profesor Mikołaj Iorga (1871–1940), premier Rumunii w latach 1931–1932 i przyjaciel Polski. Inspiracją do napisania przez niego wydanej po francusku pracy *Polonais et Roumains. Relations politiques, économiques et cultureles* było zawarcie 3 marca 1921 roku w Bukareszcie konwencji polsko-rumuńskiej o przymierzu odpornym. Profesor Iorga w zakończeniu tej publikacji wyraził nadzieję na rozwój współpracy między narodami polskim i rumuńskim, których – jak pisał – misja historyczna jest ta sama i które poprzez drogo opłacone błędy przeszłości muszą szukać najbardziej sprzyjających możliwości wspólnego działania w tej części Europy, w której – pomimo różnic narodowościowych – reprezentują ten sam łaciński duch.

Mikołaj Iorga był zorientowany w naszych wzajemnych relacjach historycznych i kulturalnych, dobrze znał dzieje Polski[66], przygotowywał edycje źródłowe dokumentów polskich do dziejów rumuńskich, przeprowadzając uprzednio wnikliwe kwerendy w archiwach lwowskich i krakowskich. W 1924 roku wygłosił szereg wykładów na polskich uniwersytetach we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie. Wydał je później

[64] Por.: Materiały Marcelego Handelsmana, APAN, III–10, j. 1–3; j. 108–121.

[65] Tomy II i III, Warszawa 1949.

[66] We *Wspomnieniach z lat dziecinnych* odnotował: „W starym mołdawskim mieście Botoszany, gdzie spędziłem lata mego dzieciństwa, Polaków spotkać można było wszędzie po trochu... A więc przede wszystkim tych, którzy schronili się do nas po powstaniu 1863 roku i którzy jak ich poprzednicy z końca XVIII wieku znaleźli się na tej ziemi gościnnej, dobrej ziemi przyjaźni. Emigranci ci polscy dali mi coś ze swych uczuć, koleżeństwa, a nawet wiedzy...", Materiały Jana Reychmana, APAN, III–168, j. 47, k. 1.

w Bukareszcie i w Paryżu w pracy pod tytułem *Choses d'Orient et de Roumanie*. Także jako polityk odwiedzał Polskę. Z jego inspiracji Piotr Panaitescu rozpoczął tu studia, był słuchaczem profesora Juliana Krzyżanowskiego.

Sympatia Mikołaja Iorgi do Krakowa znalazła również wyraz w przekazaniu Bibliotece Instytutu Filologii Romańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego cennego księgozbioru, zawierającego wydania literatury rumuńskiej z początków XX wieku. Profesor Iorga był jednym z pierwszych, który wzbogacił dosyć pokaźnie księgozbiór krakowskiej rumunistyki.

Mikołajowi Iordze sporo uwagi poświęcił Jan Reychman[67], między innymi pisząc o nim: „ten to uniwersalny polihistor łączy [...] niezwykłą wszechstronność i olbrzymi zakres zainteresowań z fenomenalną jak na jednego człowieka pracowitością i płodnością duchową. Wystarczy tylko tu wspomnieć, że liczba jego własnych pozycji bibliograficznych wyniosła w latach 1890–1934 zawrotną cyfrę 13682 numerów, w czym samych tylko większych wydawnictw wynosi 800 pozycji"[68].

Profesor Reychman interesował się również literaturą rumuńską i etnografią Karpat. Zainteresowania te znajdują odzwierciedlenie w zgromadzonych przez niego wycinkach prasowych, fotografiach oraz we wspominanych już wypisach z lektur. Wśród tych dokumentów są artykuły m.in. doktora Józefa Rolle (1830–1894), lekarza, społecznika oraz historyka amatora (*Rumunia. Opisy jeograficzne, podróże, zwyczaje i podania ludowe*)[69], profesora Janusza Riegera (ur. 1934), językoznawcy slawisty, który dowodził, iż nazewnictwo północnych i południowych stoków Karpat nosi znamiona silnych wpływów wołoskich i świadczy o górskich wędrówkach Rumunów (*Z toponomastyki bojkowskiej i łemkowskiej*)[70], czy profesora Kazimierza Dobrowolskiego (1894–1987), etnologa i socjologa (*Przyczynki do wpływów rumuńsko-bałkańskich w kulturze ludowej Karpat Zachodnich*)[71]. Prócz tego wyodrębnione także zostały teksty autorstwa Jana Reychmana dotyczące wspomnień z turystycznych podróży, jak na przykład z malowniczego terytorium między Morzem Czarnym (na wschodzie), Dunajem (na zachodzie i północy) i Górami Bałkańskimi (na południu) – Dobruży[72], wędrówek po Górach

[67] Tamże, k. 1–11.

[68] Tamże, k. 5.

[69] Tamże, j. 120, k. 52–58.

[70] Tamże, k. 82–84.

[71] Tamże, k. 122–124.

[72] Tamże, j. 47, k. 15–18.

Bucegi[73], jednego z największych i najstarszych skansenów w Europie, tzw. Muzeul Satului[74].

Opisy ziemi i kultury rumuńskiej znajdują się w *Dzienniku podróży po Rumunii* spisanym przez uczestników wyprawy naukowej z 1928 roku, studentów geografii Wszechnicy Piastowskiej, której Władysław Deszczka (1892–1941)[75] był kierownikiem naukowym w okresie jego asystentury w Poznaniu. Asumptem do zorganizowania tej wyprawy był referat sprawozdawczy o Rumunii, wygłoszony przez profesora Mieczysława Limanoskiego (1876–1948) na zebraniu Towarzystwa Geograficznego w Poznaniu. Pełen wdzięku i urzekający jest opis pobytu uczestników wyprawy w monasterze w Nicolitel, sporządzony przez niejakiego Kazika Włodarczyka. „Znać mnisi rumuńscy nie lubią zbytnio ascezy, gdyż tapczany ich były wcale wygodne. Higiena też niewiele pozostawiała do życzenia. Tradycyjnym zwyczajem panie spały oddzielnie. Zapewne nie miały takich wygód jak panowie, bo następnego dnia głuche chodziły wieści o potłuczonych głowach i odciśniętych bokach. Możliwe, że to było jedną z przyczyn, dla których tego pamiętnego dnia słońce późno oglądało nasze oblicza. O dziewiątej zaczęło się śniadanie. Podstawą jego był chleb okropnie czarny i woda. Do tego podano misę miodu oraz lilipucią filiżankę pysznej czarnej kawy po turecku. To wszystko! Niewyszukane, ale zdrowe i co najważniejsze oryginalne. Cóż, kiedy zły los nie pozwolił niektórym wybitnym skądinąd osobistościom znaleźć się dość wcześnie przy stole i kawy zabrakło. I znów mówiono, że przyczyną tu były jakieś pogubione podwiązki czy coś podobnego. Trudno dać temu wiarę. Podczas gdy maruderzy kończyli śniadanie, ciekawi rozglądali się po gmachach i zabudowaniach monasteru. Na środku dziedzińca stała cerkiew biała o jednej dość wysokiej wieży podobnej do wieży świątyń romańskich. Styl budowli dość nieokreślony. Wnętrze niczem się nie odróżniało. Nie było z nami historyka sztuki. Nic też ciekawego nie słyszeliśmy o obrazach i rzeźbach. Dziedziniec otoczony z jednej strony płotem czy sadem, z drugiej budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi. Całe zbocze, na którym stoi monaster, pokryte starym lasem liściastym. Mnichów kilku zaledwie widzieliśmy. Ubrani są w brunatne habity i chodzą boso – twarze wychudzone, czarne, jak twierdzą złośliwi, niemiłosiernie brudne. Zachowanie się ich zdradzało wybitną nieufność"[76].

Przez szereg wieków na ziemie rumuńskie oddziaływała – za pośrednictwem Polaków – kultura łacińska, ukształtowana temperamentem i umysłowością polską. Równocześnie Polacy stykali się dzięki żywym kontaktom z narodem rumuńskim, z kulturą bizantyjską. Wynikła z tego mozaika sprawiła, że nasze dwa narody, dotkliwie doświadczone w historii, stale zacieśniają współpracę kulturalną i naukową, czego dowodem jest na przykład działalność Towarzystwa Polsko-Rumuńskiego w Krakowie czy nowo utworzonego w czerwcu 2006 roku Rumuńskiego Instytutu Kultury w Warszawie.

[73] Tamże, k. 19–20; 57–72.

[74] Tamże, k. 55–56.

[75] Spuściznę Władysława Deszczki Archiwum PAN zakupiło w 1956 roku od jego żony Emilii Deszczki, zaś w roku następnym w charakterze daru trafiła do Archiwum korespondencja geografa.

[76] Materiały Władysława Deszczki, APAN, III–27, j. 28, k. 11.

Joanna Arvaniti
Warszawa

MOJE NEPLE

Do Nepli przyjechałam po raz pierwszy wiosną 2001 roku i od razu urzekł mnie ten uroczy zakątek: czyste powietrze, ukwiecone, barwne nadrzeczne łąki, spokój, na każdym kroku ślady polskiej tradycji i historii, no i oczywiście ludzie, skromni, ale świadomi ważności miejsca, w którym przyszło im żyć i pracować. Mieszkańcy Nepli z dumą mawiają: „Neple a Krakowo to jednakowo"[1]. Odbywała się tam wówczas ciekawa konferencja, zorganizowana przez Radę Krajową Regionalnych Towarzystw Kultury z okazji 160. rocznicy śmierci Juliana Ursyn Niemcewicza, podsumowująca jednocześnie obchody dwóchsetlecia powstania Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, którego Julian Ursyn Niemcewicz był trzecim i ostatnim prezesem. Specjalnym gościem na konferencji w Neplach był – pochodzący z bocznej linii potomek wielkiego Juliana – Witold Ursyn Niemcewicz z Golubia-Dobrzynia, którego praprapradziadkiem był rodzony młodszy brat autora *Śpiewów historycznych* Jan, sędzia, marszałek szlachty powiatu brzeskiego, chorąży odznaczony Orderem Virtuti Militari. Uroczy doktor Witold Ursyn Niemcewicz od wielu już lat spisuje dzieje rodu Niemcewiczów, a swoje wspomnienia, wzbogacone reprodukcjami unikatowych listów, zdjęć, notatek i dokumentów urzędowych, zatytułowane *Miscellanea oraz wspomnienia własne dotyczące Niemcewiczów*, przekazuje sukcesywnie w darze Archiwum Polskiej Akademii Nauk; otrzymaliśmy ostatnio już dziesiąty tom tej nieocenionej pracy. W czasie jubileuszowej sesji po raz pierwszy też oczarował mnie swoimi opowieściami i legendami o pięknej Szwajcarii Podlaskiej wspaniały człowiek, znakomity gawędziarz, niestrudzony badacz i miłośnik tej ziemi, autor wielu ciekawych prac na jej temat, ksiądz prałat Zdzisław Oziembło, który zgromadził w swoim domowym archiwum niezliczoną ilość niezwykłych pamiątek i bezcennych materiałów dotyczących rodu Niemcewiczów, ofiarowanych księdzu prałatowi przez rozsianych po całym świecie członków tego sławnego i niezwykle zasłużonego dla Polski rodu. Chciałabym w tym miejscu wspomnieć, że we wrześniu 2002 roku miała miejsce w Brześciu na Białorusi Międzynarodowa Konferencja Naukowa, zorganizowana przez Polską Macierz Szkolną „Polesie" i Konsulat Polski w Brześciu, poświęcona życiu i twórczości Juliana Ursyn Niemcewicza, w której wzięło udział dziesięciu członków rodu Niemcewiczów. W Niemcewiczowskim rodzinnym spotkaniu uczestniczyli potomkowie czcigodnego Juliana zamieszkali we Francji, Kanadzie i w Polsce. To właśnie na ich życzenie nie odmieniam pierwszego członu nazwiska.

[1] Oziembło Z., *Neple i okolice*, Biała Podlaska 2001, s. 45.

Neple to rodowa posiadłość Niemcewiczów. Jest to obecnie wieś letniskowa, od 1964 roku zelektryzowana, leżąca nad rzeką Krzną, pełną sumów, sandaczy, szczupaków, boleni, okoni i jazi, w pobliżu jej ujścia do Bugu. Wioska znajduje się na terenie parku krajobrazowego zwanego Podlaskim Przełomem Bugu, przy trasie wiodącej z Janowa do Terespola. O zakupionym i rozbudowanym przez podskarbiego wielkiego litewskiego Jana Jerzego Flemminga mieście Terespol i jego malowniczych okolicach poczciwy stary Ursyn, który wielokrotnie w różnych okresach odwiedzał swój kraj lat dziecinnych, zwykł mawiać, zachwalając panujący tu dostatek i podkreślając zamożność mieszkańców: „Widać w nim gęste sklepy i składy, przychodzące i wychodzące bryki, słowem ten ruch, który tylko niespętany przemysł i handel dać mogą. [...] Po drodze urodzaje piękne. Wszędzie w dni targowe lud po miasteczkach pijany tak, że dla okucia konia nigdzie trzeźwego kowala dostać nie można było"[2]. Osada Neple jest uroczo położona na urozmaiconym geomorfologicznie obszarze, poprzecinanym zakolami meandrującej rzeki Krzny i starorzeczami Bugu, tzw. bużyskami. Ten piękny teren, którego centrum są właśnie Neple, nazywany bywa Szwajcarią Nepelską. Neple mają udokumentowane bogate osadnictwo pradziejowe. Założona przed 1430 rokiem wioska książęca, niegdyś posiadłość rodu Bohowitynów, później Skarszewskich, prawdopodobnie w pierwszej połowie XVII wieku stała się własnością rodu Niemcewiczów, potem Orzeszków, Mierzejewskich, wreszcie Kierbedziów. Miejscowość była początkowo w posiadaniu stolnika wiłkomierskiego, komisarza Jego Królewskiej Mości Samuela Kazimierza Ursyn Niemcewicza, potem odziedziczył ją syn Samuela Andrzej, uczestnik odsieczy wiedeńskiej, stolnik witebski, starosta hniewczycki, pradziad wielkiego Juliana, wreszcie przeszła w ręce dziadka autora *Śpiewów historycznych* Aleksandra Ursyn Niemcewicza, który był właścicielem dziesięciu wiosek i pamiętał jeszcze czasy Jana III Sobieskiego. Poeta pisał o nim w *Pamiętnikach czasów moich*: „Dziadek – krzepki i dziarski – aż do późnej starości nie wypuszczał z rąk steru rządów w swoich

[2] http://stefaniuk.sejm.pl/region/terespol.htm (15 lutego 2007 roku).

włościach ani też nie ustępował swym synom nic ze swej własności niemal do końca życia"[3]. Sędziwy dziad Aleksander ofiarował w 1765 roku Neple synowi Franciszkowi (1718–1795), cześnikowi i sędziemu brzeskiemu, posłowi na sejm, ożenionemu z Anną z Korotyńskich. Ojciec wielkiego Juliana Marceli (1727–1802), dworzanin Jego Królewskiej Mości, podczaszy mielnicki, sędzia kapturowy, „wysoki, tęgi, z wygoloną czupryną, zawiesistym wąsem, zawsze po polsku ubrany"[4], związany węzłem małżeńskim z urodziwą Jadwigą z Suchodolskich, „jedną z najlepszych, najcnotliwszych i najładniejszych w województwie [...] kobiet"[5], otrzymał piękny i pokaźny majątek Kłeniki. Aleksander zastrzegł sobie dożywocie w Neplach i Klenikach oraz pewną, dość pokaźną zresztą, kwotę do własnej dyspozycji. Dziadek lubił opowiadać wnukom o swoich utarczkach z Sasami, często przy tym wspominał Neple. „Raz – mówił – zagnaliśmy Niemców aż pod Neple (również dziedziczne dobra moje); zapędziłem się zbytnio, otoczony i pojmany byłem. A że dwór nepelski, gdzie nieprzytomny ojciec mój, Andrzej, mieszkał, był niedaleko, tam mnie zaprowadzono"[6]. Franciszek i Anna, szczęśliwi rodzice czwórki Niemcewiczat – Stanisława, Ignacego, Marceliny i Eleonory – ufundowali w 1769 roku w Neplach murowany kościół unicki pod wezwaniem Podwyższenia Świętego Krzyża, w którego podziemiach po latach oboje zostali pochowani. Inskrypcja na ich grobowcu głosi: „Grób jest kolebką nieśmiertelności dla poczciwego". W świątyni tej przez długi czas przechowywano galerię portretów rodu Niemcewiczów. Gdy Julian Ursyn Niemcewicz w 1818 roku odwiedził swoje ukochane Neple, westchnął z żalem przy epitafium przodków: „Popioły tylko i portrety po nich zostały w otoczonym ciemnymi drzewami kościele"[7]. Franciszek Ursyn Niemcewicz wybudował też w 1786 roku przy wejściu do nepelskiego parku stylowy piękny budynek przeznaczony na trofea wojenne, który miejscowi nazwali „Skarbczykiem". Ta historyczna, zabytkowa budowla, odnowiona ostatnio przez Dymszów w 1913 roku, wiele lat pełniła funkcję magazynu wiejskiego sklepu ogólnospożywczego, obecnie zaś jest w kompletnej ruinie i – jeśli nie zostanie szybko odrestaurowana – wkrótce rozpadnie się i zostanie z niej tylko góra kamieni.

[3] Przemski L., *Opowieść o starym Ursynie*, Warszawa 1966, s. 9.
[4] Zbyszewski K., *Niemcewicz od przodu i tyłu*, Warszawa 1939, s. 11.
[5] Niemcewicz J.U., *Pamiętniki czasów moich*, Warszawa 1957, t. 1, s. 37.
[6] Tamże, s. 36.
[7] Oziembło Z., *Neple...*, s. 44.

Po śmierci Franciszka Neple odziedziczył jego syn Ignacy (1759–1816), absolwent Szkoły Rycerskiej, szambelan Jego Królewskiej Mości, radca województwa podlaskiego, który zmarł bezżennie i – jak głoszą słowa wyryte na jego grobowcu – jako „dobry obywatel, krewny, przyjaciel, sąsiad" również spoczywa w podziemiach nepelskiej świątyni[8]. Los sprawił, że dobra nepelskie znalazły się w rękach siostry Ignacego Eleonory, której pierwszym mężem był szambelan Jego Królewskiej Mości Benedykt Orzeszko, a drugim starosta słonimski Tadeusz Sadowski. Eleonora miała z pierwszego małżeństwa córkę Julię, kobietę niezwykłej urody i wdzięku, która także była dwukrotnie mężatką: jej pierwszym mężem był Stanisław Niepokojczycki herbu Pociej, miecznik brzesko-litewski, drugim zaś Kalikst Mierzejewski herbu Szeliga, syn strażnika polnego koronnego Józefa Wojciecha, marszałek szlachty powiatu brzesko-litewskiego, deputowany na sejm w 1820 i 1830 roku. W pięknej Julii Mierzejewskiej zakochał się sam cesarz Aleksander I, który wielokrotnie odwiedzał ją w Neplach w latach 1817–1825. Specjalnie dla dostojnego gościa nepelski dziedzic kazał wybudować parterowy budynek dworski z piętrową fasadą nazwany „Biwakiem". Choć bardzo zniszczony i wymagający natychmiastowej restauracji, stoi on do dziś, nie ma już jednak istniejących do pierwszej wojny światowej dwóch murowanych tablic z napisami w języku francuskim o treści: „«Biwak» Jego Cesarskiej Mości Aleksandra I", „Szczęśliwy «Biwaku», pod twoim sklepionym dachem spoczywał cesarz Aleksander I, któremu Europa zawdzięcza pokój, a Polska swoje istnienie"[9]. W „Dzienniku Warszawskim" z 1853 roku czytamy: „Przebywszy piękne aleje i most na Krznie wiodący do parku, uderza nas widok kształtnego malutkiego pałacu, wznoszącego się na zielonym wzgórzu, z którego widać siną wstęgę Krzny, przerzynającą piękne błonia na milę rozległe, a za nimi miasto Terespol i starożytne Brześcia Litewskiego obronne mury. Pałacyk ten nazywany «Biwakiem», zbudowany na przyjęcie błogosławionej pamięci Najjaśniejszego Cesarza Aleksandra I, który raczył najłaskawiej zaszczycić kilka razy swoją bytnością dom państwa Mierzejewskich. «Biwak»

[8] Stanisław Ursyn Niemcewicz (1753–1817), brat Ignacego, starosta rewiatycki, major wojska polskiego, marszałek szlachty guberni grodzieńskiej, gubernator grodzieński, właściciel części majątku w Neplach, został podobno przed śmiercią spłacony (135 tysięcy złotych polskich) przez Julię z Orzeszków Mierzejewską lub może przez Kaliksta Mierzejewskiego, który dzięki temu mógł stać się współwłaścicielem majątku. Zob.: Oziembło Z., *Neple...*, s. 38, 59.
[9] Tamże, s. 33.

obrócony frontem ku północy, dookoła ocieniają go akacje, grupy rododendronów, gęste drzewa laurowe i niebotyczne cyprysy, jako godła sławy, swobody i zupełnej spokojności. Strome, nierówne spadzistości wzgórza od strony rzeki są ubarwione winną latoroślą. Dalej nieco spostrzegamy bogatą rezydencję właścicieli [...]"[10]. Ksiądz prałat Zdzisław Oziembło, wieloletni proboszcz parafii w Neplach[11], wspomina: „Jan Ostapczuk mówił mi, że na dole w pokoju, po lewej stronie, wisiał duży portret cesarza, a ogrodnik Jan Tomaszewski opowiadał, że przed «Biwakiem» żołnierze rosyjscy salutowali, oddając honory cesarzowi"[12]. Julia Mierzejewska miała dwóch synów, których ojcem był prawdopodobnie – jak wieść gminna niesie – cesarz Aleksander I (oficjalnie ojciec chrzestny starszego chłopca, zwanego przez mieszkańców Nepli „Carątkiem"). „Jak podaje Zdzisław Oziembło (za Bolesławem Górnym, autorem *Monografii powiatu bielskiego*, 1939), w czasie remontu pałacu w Neplach (przed 1910 rokiem) służący pod podłogą dużego salonu znalazł całe paczki listów miłosnych pisanych przez cesarza Aleksandra do Julii Mierzejewskiej"[13]. Na rodzinie Mierzejewskich ciążyła zdaniem miejscowych klątwa za grzechy uroczej, acz występnej Julii, bowiem młodszy syn Mierzejewskich Cezar Aleksander zmarł nagle w wieku trzech lat i został pochowany na cmentarzu w Neplach (dokumenty – świadectwo urodzenia i akt zgonu Cezara Aleksandra – znajdują się w archiwum kościelnym w Malowej Górze), a starszy – Juliusz August – doznał urazu kręgosłupa na skutek tragicznego upadku z konia i po trzydziestu pięciu dniach ciężkiej choroby zmarł w szpitalu w Terespolu, przeżywszy zaledwie jedenaście lat. W miejscu nieszczęśliwego wypadku „Carątka", na podwórku gospodarza Jana Sobolewskiego, przy drodze wiodącej do Malowej Góry, do dziś stoi na olbrzymim głazie, sprowadzonym przez Mierzejewskiego aż z Wołynia, żelazny krzyż z napisem: „Kalikst i Julia Mierzejewscy synowi zrodzonemu 6 listopada 1817 roku, zmarłemu 12 listopada 1828 roku. Żył lat 11, dni 5, godzin 9". W 1829 roku zrozpaczeni rodzice kazali wybudować w nepelskim parku przepiękną neogotycką kaplicę pod wezwaniem Świętego Juliusza, w której podziemiach

[10] Niemcewicz W.U., *Romans w Neplach*, [w:] *Miscellanea oraz wspomnienia własne dotyczące Niemcewiczów*, Golub-Dobrzyń 2004, t. 7, s. 2.

[11] W 1464 roku powstała w Malowej Górze najstarsza w okolicy parafia katolicka (cztery kilometry od Nepli). Do niej Neple należały aż do 1686 roku, kiedy to stały się małą parafią unicką. Zob.: Oziembło Z., *Neple...*, s. 68.

[12] Tamże, s. 33.

[13] Niemcewicz W.U., *Romans w Neplach...*, s. 3.

pochowano nieszczęsne, tragicznie zmarłe dziecko oraz – zgodnie z życzeniem – w 1854 roku nieutulonego w żalu ojca. Z tyłu kaplicy wbudowana jest kamienna tablica, na której wyryto m.in. słowa: „Rodzice Kalikst i Julia z Orzeszków Mierzejewscy Kochanemu Dziecięciu Swojemu, Cnotliwemu Chłopczynie, Przykładnemu i Dobremu, na wieczną pamiątkę żalu swego po Nim kamień ten stawiają. Kto był ojcem i matką, a stracił ostatniego syna, pojmie ich smutek". Kaplica, chociaż kilkakrotnie zabezpieczana przed zawaleniem i przeciekaniem z funduszy proboszcza parafii w Neplach Zdzisława Oziembły oraz zasobów finansowych gminy Terespol, wymaga gruntownego remontu i czeka na sponsora, podobnie jak wszystkie pozostałe zabytki tej czarownej miejscowości. Mimo strasznych rodzinnych tragedii przebogaty Kalikst Mierzejewski, właściciel ogromnych majątków ziemskich sięgających od Brześcia po Prużany, doprowadził Neple do rozkwitu i rozsławił ich imię w kraju i za granicą. Wybudował tu bowiem wspaniały klasycystyczny pałac, otoczony ogrodem i parkiem z bardzo rzadkimi okazami drzew i krzewów, oraz oranżerię i cieplarnię, w której rosło około czterech tysięcy roślin, m.in. kamelie i ananasy. Zbiory swoje ogrodnicze sprowadzał Mierzejewski końmi między innymi aż z Drezna. Zorganizował też w majątku hodowlę bażantów, zwierzyniec z żubrami i danielami, a na okolicznych morenowych wzgórzach założył winnice. W 1854 roku pałac zniszczył ogromny pożar. Odbudował go w nieco zmienionej postaci, dużo skromniejszy i bez amfiteatru, Franciszek Jaszczołd z Kobylan jeszcze za życia fundatora. Jaszczołd był architektem również kaplicy pod wezwaniem Świętego Juliusza i „Biwaku". Po śmierci Kaliksta Mierzejewskiego Neple straciły swój dawny wyjątkowy charakter i niepowtarzalny urok, gdyż oranżeria podupadła, a najwspanialsze okazy drzew w parku nie wiadomo dlaczego wycięto. Dodam w tym miejscu, że w 1830 roku spędził w Neplach pierwszą noc po wygnaniu z Warszawy wielki książę Konstanty Pawłowicz, odprowadzony do linii Bugu przez 11. Pułk Ułanów. „Właściciele byli zawczasu dwór opuścili, niemniej wielki książę Konstanty zastał wszystko na jego przyjęcie we dworze przygotowane przez służbę, w tym stół nakryty do wieczerzy. Pierwszym ruchem satrapy było porwanie za róg obrusa i zwalenie całej zastawy na podłogę"[14].

Od Julii Mierzejewskiej, która po śmierci męża nie mogła poradzić sobie ze spłatą długów, w 1863 roku nabył Neple generał wojska rosyj-

[14] Niemcewicz S.U., *Moim wnukom*, [w:] Niemcewicz W.U., *Miscellanea oraz wspomnienia własne dotyczące Niemcewiczów*, Golub-Dobrzyń 2002, t. 4, s. 38.

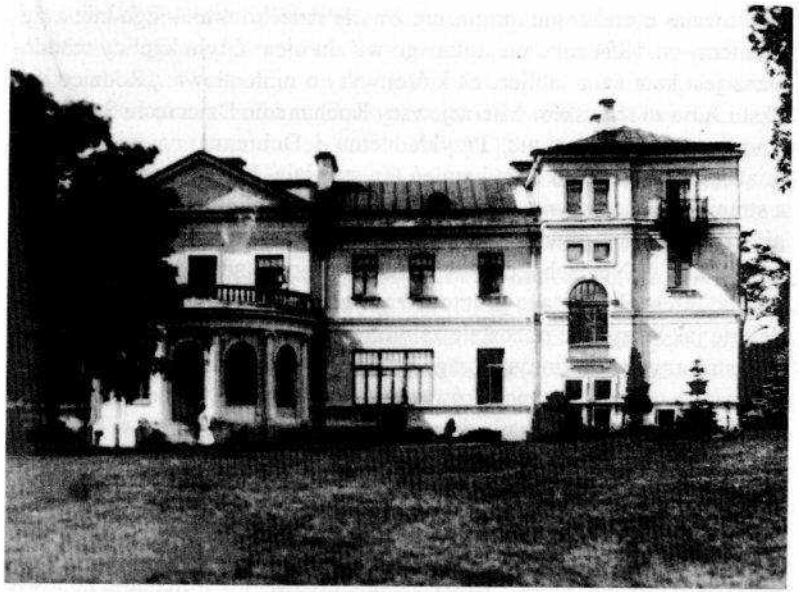

Ryc. 1. Pałac rozbudowany przez Lubomira Dymszę, Neple 1910

Ryc. 2. „Biwak", Neple 2002

Ryc. 3. „Skarbczyk", Neple 2002

Ryc. 4. Kościół Podwyższenia Świętego Krzyża, Neple 2002

Ryc. 5. Szkoła Podstawowa imienia Juliana Ursyn Niemcewicza w Neplach, 2001

Ryc. 6. Sztandar Szkoły Podstawowej imienia Juliana Ursyn Niemcewicza w Neplach, 2001

skiego Piotr Korniłowicz, a następnie stały się one na krótko posiadłością Ferdynanda i Klementyny Rudnickich. W 1880 roku majątek ten zakupił Stanisław Kierbedź, dobry Polak, wielki patriota, inżynier, sławny budowniczy dróg kolejowych, kanałów i mostów, który czasowo sprawował w Rosji funkcję ministra komunikacji. Po śmierci Stanisława Kierbedzia w 1899 roku Neple, na mocy testamentu właściciela, przeszły na własność jego młodszej córki Zofii, przyszłej żony Lubomira Dymszy, prawnika, profesora Uniwersytetu w Petersburgu, posła do III i IV Dumy Państwowej Rosji. Ówczesny właściciel majątku w latach 1904–1906 odrestaurował dwór, wnosząc wiele zmian i unowocześnień. Gmach nie przetrwał jednak długo. W sierpniu 1915 roku rezydowali w nim żołnierze rosyjscy, którzy, wycofując się z Podlasia w tymże roku, spalili pałac (mimo interwencji ówczesnego właściciela) i kilka okolicznych wsi, aby żołnierze niemieccy nie mieli miejsca na kwaterunek. W 1937 roku zdecydowano się ostatecznie na rozbiórkę zmurszałych ruin i fundamentów dworu, którą ukończono dopiero po wojnie w 1957 roku. W 1940 roku Zofia Dymszowa, uciekając przed Niemcami, wyjechała do swojej posiadłości w Senigalli we Włoszech (zmarła w wieku 93 lat w roku 1963), a jej córka Zofia Jelska, żona rotmistrza Jerzego Jelskiego, zmarłego w 1974 roku, w 1939 roku wyemigrowała śladem męża za Bug, na Litwę i Łotwę, potem zaś do Francji, Anglii, Szkocji i wreszcie do Włoch. „Majątkiem Neple administrował Niemiec Schintz przezwany «Kolbą», bo bił ludzi kijem. Po nim nastał dużo lepszy administrator zwany «Biber»"[15]. W 1944 roku dwór w Neplach uległ całkowitemu zniszczeniu, a dobra ziemskie parcelacji. Nowym właścicielem byłego majątku Niemcewiczów został Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni w Lublinie oraz Nadleśnictwo Biała Podlaska. Pamiątką po dawnych dziedzicach są jedynie rzadkie gatunki drzew w parku oraz przepiękna aleja grabowa, ciągnąca się wzdłuż murów Szkoły Podstawowej w Neplach. Wspomnę jeszcze o wzniesionym przy szosie kopcu, na którym umieszczono krzyż upamiętniający pobyt Józefa Piłsudskiego w Neplach w 1915 roku.

Z tą piękną starą wioską, jak to zwykle bywa, łączy się wiele ciekawych legend. Do najbardziej znanych należy opowieść związana ze starym kamiennym krzyżem, wyciosanym niewprawną ręką przez anonimowego artystę w XVIII, a może nawet przed XV wiekiem. Miejscowi nazywają ten tajemniczy obiekt „Kamienną Babą". Ksiądz prałat Zdzisław Oziembło, posługując się przepięknym językiem polskim, opowia-

[15] Oziembło Z., *Neple...*, s. 39.

dał, że bardzo dawno temu pewna matka błagała ze łzami w oczach swoją ukochaną córkę, aby ta nie wychodziła za mąż za nieodpowiedniego, zdaniem rodziców, chłopca. Gdy panna, nieczuła na łzy i prośby matki, niewzruszenie trwała przy zamiarze zamążpójścia, ta – zrozpaczona – zawołała: „Bodajbyś skamieniała, nim dojdziesz do kościoła!" I tak się też stało. Dziewczyna, zamieniona w kamień, do dzisiejszego dnia stoi w Neplach i z każdym rokiem coraz bardziej się pochyla, a kiedy w końcu upadnie na ziemię, skończy się pokuta nieszczęsnej panny. Ksiądz prałat zapewnia, że do niedawna na kamieniu widać było ślady dziewczęcej twarzy i korali na szyi.

Kiedy byłam w Neplach wiosną 2001 roku, Szkoła Podstawowa nie miała jeszcze oficjalnie swojego duchowego opiekuna i dopiero zastanawiano się nad uzasadnieniem wyboru patrona. Myślę jednak, że Julian Ursyn Niemcewicz tam w górze zawsze czuwał nad nepelskimi dziećmi i przekazywał im piękne zasady, które kiedyś wpojono mu w domu rodzinnym i w Szkole Rycerskiej. Może to dzięki niemu młodzi mieszkańcy Nepli odznaczają się dużą kulturą osobistą, są grzeczni, skromni i żądni wiedzy. Współpraca z nimi jest ogromną przyjemnością. Czym kierowali się nauczyciele, uczniowie i ich rodzice, gdy jednogłośnie postanowili wybrać sobie na patrona „Człowieka-Polskę" (tak nazywał czcigodnego Juliana poeta Stefan Witwicki)?

Przypomnę, że Julian Ursyn Niemcewicz urodził się w Skokach nad rzeczką Lśną, w województwie brzesko-litewskim, pod samym Brześciem, a więc bardzo niedaleko Nepli; obecnie Skoki leżą na terenie Białorusi. Dodam, że pałac w Skokach, podobnie jak zabytkowe budowle w Neplach, też bezskutecznie czeka od lat na sponsora, na razie zaś straszy okratowanymi, szczelnie zamkniętymi oknami, zaryglowanymi drzwiami, odpadającym tynkiem i urwanym gankiem.

Źródła wskazują, że w niedalekich Neplach, po drugiej stronie Bugu, bywał Julian Ursyn Niemcewicz często w dzieciństwie na niezapomnianych obiadach familijnych. Nocował tam również mały Julianek, gdy wraz z ojcem jechał w roku 1770 do Szkoły Rycerskiej do Warszawy. Wspominał: „Wyjechaliśmy po obiedzie i nocowali o milę tylko, w dobrach stryja mego w Neplach, dziś mahoniowym [wyraz nieczytelny] tak sławnych, lecz już po 21 latach do obcego imienia przeszłych"[16]. Neple odwiedzał później Julian jeszcze wielokrotnie, m.in. w latach 1802, 1803, 1809, 1811, 1818. Leon Przemski przypomina, że na przykład pod koniec

[16] Niemcewicz J.U., *Pamiętniki...*, t. 1, s. 53.

sierpnia 1809 roku Niemcewicz postanowił odbyć podróż w „Brześciańskie", jak nazywał swoje rodzinne strony. „Już był dwa lata w kraju i rodziny nie widział. Cieszył się jak dziecko, że może za pieniądze z pensji kupić nowy koczyk i szory. Co za radość, przyznaje, móc nie liczyć się z każdym groszem. Konie na drogę posłał mu brat"[17]. Odwiedzał Julian „po drodze dawnych znajomych, m.in. Rembielińskiego w Opolu, a potem przez Białą dojechał do Nepli nad Bugiem, do swojego stryjecznego brata Stanisława, i dalej do rodzinnych Skoków. Kilkudniowy pobyt u rodziny pozwolił mu nie tylko na spotkania z najbliższymi krewnymi, lecz także na zapoznanie się z nastrojami panującymi na ziemiach polskich znajdujących się pod panowaniem rosyjskim"[18]. Natomiast w *Podróżach historycznych* autor tak napisał o tym malowniczym zakątku po wizycie w majątku stryja Ignacego w 1811 roku: „Neple, mieszkanie Ignacego Niemcewicza, w najpiękniejszym są położeniu. Dom na wzgórku. W przepaści pod nim u dołu płynie rzeka wężykiem, za nią odkrywa oko w niezmiernej przestrzeni rozwinięte pasmami pola, smugi, włości i gaje. Wieże miasta Brześcia, stołecznego województwa mego, uwieńczają horyzont"[19]. Z natchnienia tego przepięknego miejsca powstało wiele wspaniałych utworów, m.in. tu właśnie, pod ukochaną lipą, stworzył Julian obszerne fragmenty *Pamiętników czasów moich*. Niemcewicz wspomina z żalem: „Znajdowały się zapisywania moje w osobnym po temu dzienniku: zaginął ten dziennik u stryjecznego brata mego, Ignacego Niemcewicza, gdy piękna majętność jego Neple w roku 1812 przez Moskali zrabowaną była"[20]. Jest to oczywiście jedna z przyczyn obrania sobie przez mieszkańców Nepli Niemcewicza za patrona szkoły.

Poza tym, osoba tego wielkiego Polaka jest wyjątkowo droga młodym ludziom, gdyż stary Ursyn, jak go często nazywano, bardzo kochał dzieci; swoich niestety nie miał. Jego domniemany syn Maurycy, który był owocem płomiennego romansu Juliana z żoną posła pruskiego Lucchesiniego Charlottą, poległ w kampanii napoleońskiej w 1808 roku w wieku osiemnastu lat jako porucznik w 7. Pułku Dragonów Francuskich. Ursyn miał w 1792 roku podobno jeszcze jedno pozamałżeńskie dziecko – dziewczynkę z piękną, czarnooką wiedenką z żywym temperamentem, baronową B., której nazwisko osnute jest mgłą tajemnicy. Ojciec nigdy nie interesował się córeczką, ale podobno ją odpowiednio wy-

[17] Przemski L., *Opowieść...*, s. 181.
[18] Rusinowa I., *Pana Juliana przypadki życia*, Warszawa 1999, s. 101.
[19] Oziembło Z., *Neple...*, s. 44.
[20] Niemcewicz J.U., *Pamiętniki...*, t. 1, s. 165.

posażył, chociaż nie jest to wcale pewne. Niemcewicz miał świetny kontakt z dziećmi i młodzieżą. Złośliwi mówią, że kochał dzieci, ale cudze. Wiemy np. o jego serdecznych i bliskich stosunkach z pasierbem Piotrem, synem z pierwszego małżeństwa żony Zuzanny Kean, którego uczył geografii, łaciny i francuskiego. O Piotrze powiedział kiedyś, że „było to chłopię niepiękne na twarzy, lecz pojętne i wybornego serca"[21]. Sympatię dla Polaka, męża pani Niemcewicz, odziedziczyły dzieci Piotra: w liście Zuzanny do męża z 1831 roku możemy znaleźć serdeczne pozdrowienia przekazywane przez jej wnuka Jana, który bardzo chciał odwiedzić Juliana w Ursynowie, i wnuczkę Julię, która pragnęła przesłać mu kilka swoich rysunków[22]. Dorosła już Julia Ursyn Niemcewicz Kean prowadziła przez całe lata korespondencję z przyszywanym dziadkiem, którego osobiście nigdy nie poznała.

U schyłku życia, kiedy po upadku powstania listopadowego Niemcewicz przebywał za granicą, w Londynie i w Paryżu, bardzo sobie cenił spotkania z polskimi dziećmi; zbierał ich prace poświęcone Ojczyźnie, bywał na koncertach, wystawach, balach dziecięcych, rozczulał się polskimi strojami narodowymi. Stary Ursyn brał też udział w pracach Towarzystwa Pomocy Naukowej, które sponsorowało dwie szkoły dla polskich dzieci, wspierało materialnie ubogą młodzież pragnącą zdobyć wykształcenie, dbało o zachowanie języka ojczystego poprzez drukowanie polskich książeczek dla dzieci i ogłaszanie konkursów (np. na elementarną książkę narodową), organizowało kursy naukowe i dokształcające.

Z placówek i domów polskich na obczyźnie najbardziej upodobał sobie Julian siedzibę Mickiewiczów. Był ojcem chrzestnym córki Adama Mickiewicza Marysi, którą bardzo kochał, rozpieszczał i obsypywał prezentami. Z okazji chrztu ofiarował małej brylantową szpilę. Oczarowany jej wdziękiem i urodą napisał wiersz zaczynający się słowami: „Cud piękności, niebios arcydzieło, skąd się wzięło?"[23] Marysia wspomina: „Tytułował mnie swoją kochanką, wiersze do mnie pisał, psuł aż do zbytku i wszystkim moim dziecinnym zachceniom dogadzał"[24].

19 października 2001 roku miałam okazję uczestniczyć w pięknej uroczystości nadania Szkole Podstawowej w Neplach imienia Juliana Ursyn Niemcewicza. Sztandar szkolny ufundowała gmina Terespol. Widnieje na nim wizerunek otwartej księgi z inicjałami Niemcewicza i napis informujący o nazwie szkoły. Tego dnia odsłonięto także tablicę pamiątkową sponsorowaną przez Joannę i Stanisława Kraciuków z Kuzawki. W czasie akademii w imieniu dr Hanny Krajewskiej, dyrektora Archiwum Polskiej Akademii Nauk, oraz wszystkich pracowników APAN zadeklarowałam Szkole Podstawowej w Neplach wszelką możliwą pomoc, szczególnie merytoryczną. Minęło od tej pory już pięć lat, kilka razy gościłam w Neplach przy różnych okazjach, uczestniczyłam w uroczystościach rocznicowych, obchodach Dnia Edukacji Narodowej, dziecięcych zabawach karnawałowych, przeżywałam wraz z nauczycielami i uczniami drobne szkolne radości i troski. Warto nadmienić, że tej małej placówce, konkurującej z Zespołem Szkół imienia Orła Białego w Kobylanach i z Zespołem Szkół imienia Kornela Makuszyńskiego w Małaszewiczach, groziło nawet rozwiązanie. Zapraszaliśmy też uczniów ze Szkoły imienia Juliana Ursyn Niemcewicza do Warszawy, m.in. w czerwcu 2002 roku, kiedy to najlepsi uczniowie nepelskiej szkoły mogli w nagrodę zwiedzić stolicę. W listopadzie 2002 roku miało miejsce w Pałacu Staszica otwarcie wystawy poświęconej 180. rocznicy zakupienia Ursynowa przez Juliana Ursyn Niemcewicza pt. *Ursynów moja miłość*. Niecodzienni goście – uczniowie Szkoły Podstawowej imienia Juliana Ursyn Niemcewicza w Neplach – uświetnili ceremonię przepięknym, poruszającym serca i wyobraźnię programem artystycznym, przepojonym treściami patriotycznymi i etycznymi.

Bardzo się cieszę, że jesienią 2006 roku mogłam znowu, tym razem wraz z opiekującą się Biblioteką Archiwum Polskiej Akademii Nauk Dorotą Pietrzkiewicz, ponownie odwiedzić Szkołę Podstawową w moich ukochanych Neplach. Przyjeżdżam tam zawsze z ogromną radością nie tylko ze względu na mój związek duchowy z szanownym patronem, lecz także dlatego, że mam wtedy możliwość choć przez chwile znaleźć się wśród niezwykle życzliwych, serdecznych, gościnnych, dobrych ludzi w pięknym, malowniczym zakątku Polski, tak bardzo związanym z jej burzliwymi dziejami.

Chciałabym w tym miejscu przypomnieć, że pierwszą szkołę w Neplach, czteroklasową, utworzyły władze carskie po upadku powstania styczniowego. Nauka w niej miała służyć rusyfikacji społeczności nepelskiej i była nieobowiązkowa. Uczono religii prawosławnej, języka rosyjskiego i rachunków. Pierwszym nauczycielem w tej szkole był Władimir Gonczarow. Uczniami jej były głównie dzieci z rodzin, które przeszły na prawosławie. „Większość unitów swoich dzieci nie posyłała [do szkoły], woleli mieć pociechy niepiśmienne, ale swojego ducha"[25]. W 1907 roku

[21] Tamże, t. 2, s. 240.

[22] List żony do Niemcewicza ze stycznia 1831 roku, BNPAU i PAN, rkp. 3152.

[23] Rusinowa I., *Pana Juliana przypadki życia...*, s. 334.

[24] Przemski L., *Opowieść...*, s. 235.

[25] Oziembło Z., *Neple...*, s. 68.

placówka spłonęła, lekcje przez pewien czas odbywały się w domu prywatnym, w latach 1907–1908 zbudowano nową, nieco mniejszą szkołę. Po odzyskaniu niepodległości powstała w Neplach czteroklasowa polska placówka, którą kierował Marcin Wasyluk, a później, aż do wybuchu drugiej wojny światowej, Antoni Mikuła. Po wyzwoleniu, od końca 1946 roku, uczyli w niej repatrianci Florentyna i Józef Wasylukowie. Wraz z powiększającą się liczbą dzieci i powojenną reformą szkolnictwa wzrosła też liczba wykształconych nauczycieli. W roku szkolnym 1953/1954 otwarto w Neplach V klasę, w 1954/1955 – VI klasę, a w roku 1955/1956 – VII klasę, w 1965/1966 – VIII klasę. W chwili obecnej szkoła kształci uczniów klas 0–VI. Od 10 października 1971 roku placówka w Neplach zaczęła funkcjonować w nowo wzniesionym budynku, w którym nauka odbywa się do dziś. W bieżącym roku do Szkoły Podstawowej w Neplach uczęszcza 121 uczniów dowożonych na lekcje szkolnym autobusem z dwunastu miejscowości oddalonych od szkoły nawet o kilkanaście kilometrów: Berezówka, Bohukały, Krzyczew, Kukuryki, Kuzawka, Łęgi, Mokrany Nowe, Mokrany Stare, Neple, Pratulin, Samowicze i Starzynka. Lekcje odbywają się w przestronnych salach dydaktycznych – szczególnie piękne, wesołe i kolorowe są klasy dla najmłodszych uczniów – i dwóch pracowniach komputerowych, wyposażonych w dwadzieścia komputerów mających dostęp do Internetu. Uczniowie samodzielnie redagują barwną i ciekawą szkolną gazetkę. W szkole jest także biblioteka oraz stołówka, w której dzieci mogą zjeść tani i naprawdę wyborny posiłek. Sama wielokrotnie mogłam się przekonać o niezwykłych walorach smakowych nepelskich obiadów. Nad procesem dydaktyczno-wychowawczym czuwa czternastu wykwalifikowanych nauczycieli. Placówką z ogromnym powodzeniem od 1999 roku kieruje kochana przez dzieci i ceniona przez współpracowników, mądra, energiczna, przedsiębiorcza i pełna ciągle nowych pomysłów oraz niezwykłego wdzięku dyrektor Mariola Borodziuk. Za duchowe kształcenie nepelskich dzieci odpowiedzialny jest doświadczony, wrażliwy na ludzkie nieszczęście, serdeczny i miły dla swoich podopiecznych ksiądz proboszcz Krzysztof Czarnota, który godnie zastępuje będącego już na emeryturze sędziwego, nierozerwalnie związanego z Neplami księdza prałata Zdzisława Oziembłę. Dodam, że dzięki przedsiębiorczości i zaradności Rady Pedagogicznej i Rady Rodziców oraz wsparciu finansowemu gminy Terespol i zaangażowaniu wójta gminy Krzysztofa Iwaniuka budynek szkolny przeszedł w ciągu kilku ostatnich lat gruntowny remont. Gmach został ocieplony, zmieniono elewacje zewnętrzne, poprawiono pokrycie dachu, utworzono ekologiczną olejową kotłownię

z nową instalacją c.o., położono piękne parkiety, wymieniono wszystkie okna na plastikowe. Szkoła lśni czystością, jest wesoła i przyjazna dla uczniów. A co najważniejsze, dzieci uczą się w niej naprawdę, jak uczciwie i mądrze żyć oraz postępować w myśl zasad i ideałów swojego duchowego opiekuna, który mówił: „Wrodzone jest w sercu człowieka kochać ziemię ojczystą: nie dziw, że ją kochają mieszkańcy łagodnego nieba, obfitej ziemi, że kochają ojczyznę świetną i poważną. Lecz kochać ją pod cierpkim niebem, ubogą, wycieńczoną, obdartą, bez rozkoszy, same tylko w udziale mającą cierpienia, Polak tylko jeden może"[26].

Gdy młody Julian po siedmiu latach nauki opuszczał mury Szkoły Rycerskiej w Warszawie, pożegnano go sakramentalnymi słowami: „Pamiętaj, żeś miał honor być kadetem". Julian Ursyn Niemcewicz pamiętał o tym przez całe swoje długie życie. Jestem przekonana, że nepelskie dzieci, dumnie niosące w świat ideały wpojone im w dzieciństwie, nigdy nie zapomną, że miały honor być uczniami Szkoły Podstawowej imienia Juliana Ursyn Niemcewicza w Neplach.

[26] Przemski L., *Opowieść...*, s. 185.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ARCHIWUM PAN W 2005 ROKU

PODSTAWOWE DANE O ARCHIWUM

Archiwum ma swoje oddziały w Poznaniu oraz w Katowicach z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim. Archiwum posiada zasób historyczny powierzony. Obecnie Archiwum dysponuje 20 etatami.

Zatrudniano 30 osób, w tym w Warszawie 22 (12 w niepełnym wymiarze godzin), w Poznaniu 6 (4 w niepełnym wymiarze), w Wodzisławiu Śląskim 2 (1 w niepełnym wymiarze).

Większość stanowią pracownicy zajmujący się merytoryczną działalnością archiwalną. Zatrudniano 2 pracowników naukowych, 3 starszych kustoszy, 1 kustosza, 6 adiunktów archiwalnych, 1 starszego dokumentalistę, 1 starszego archiwistę, 2 archiwistów, 1 starszego asystenta archiwalnego, 2 konserwatorów, 4 młodszych archiwistów, 1 bibliotekarza, 1 samodzielnego referenta, główną księgową, starszego księgowego-kasjera oraz sprzątaczkę; 27 osób ma wykształcenie wyższe w tym 5 osób stopień doktora. Roman Dąbrowski (Poznań) uzyskał stopień doktora 3 stycznia 2005 roku.

Z pracy w Archiwum w Warszawie zrezygnowały: Dorota Zamojska (31.03.2005), Joanna Lewandowska (28.04.2005) i Janina Zwolińska (31.12.2005). Zatrudnieni zostali: Małgorzata Kraszewska (1.01–30.06.2005; 1.09.2005), Marian Kmita (1.01–30.06.2005; 1.10.2005), Beata Wyszomirska-Mrozicka (1.04.2005) i Adam Rozmysłowicz (1.10.2005). Na czas określony od 1 stycznia do 30 czerwca 2005 r. zatrudnieni byli: Jolanta Achmatowicz, Waldemar Leszczyński, Marta Momot, Beata Podladowska, Małgorzata Placha oraz w okresie 1.01–31.03. 2005 r. Agata Almert.

Rada Naukowa pod przewodnictwem prof. dr. hab. Ryszarda W. Wołoszyńskiego zebrała się na posiedzeniu w dniu 16.03.2005 r. Omówiono sprawozdanie z prac wykonanych w roku 2004 i zaprezentowano plany na rok bieżący. Przedstawiono stan prac i wstępny harmonogram przejęcia przez Archiwum PAN „rezerwy wieczystej" publikacji placówek Akademii, znajdującej się wcześniej w zbiorach Biblioteki PAN. Członkowie Rady Naukowej zapoznani zostali z aktualnym stanem magazynów pozostających w posiadaniu Archiwum PAN. Zamknięto ostatecznie sprawę przejęcia i zagospodarowania przeznaczonych na magazyny i pomieszczenia biurowe budynków w Dziekanowie Leśnym, która była

przedmiotem poprzedniego posiedzenia Rady Naukowej (14.12.2004). Funkcję sekretarza Rady Naukowej sprawuje obecnie dr Joanna Arvaniti.

Posiedzenie Kolegium Dyrekcji odbyło się w dniu 16.03.2005 r. Omawiano sprawy bieżące oraz problemy działalności organizacyjnej i merytorycznej Archiwum. W posiedzeniu udział wzięli kierownicy oddziałów oraz przedstawiciele Archiwum PAN.

Oddział Archiwum PAN w Poznaniu, na skutek pewnych przesunięć lokalowych w gmachu administrowanym przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, uzyskał możliwość pozyskania nowego pomieszczenia magazynowego na III piętrze. Umożliwiło to całkowite opuszczenie zawilgoconego magazynu w piwnicach gmachu, gdzie w latach 1996–2005 przechowywano zespoły pochodzenia kancelaryjnego. Wilgotność w piwnicach dochodziła w okresie letnim do 70 lub 80% i dalsze przechowywanie tam akt groziło ich zniszczeniem. W okresie od marca do końca kwietnia przeprowadzono odpowiednie prace adaptacyjne oraz dokonano przeprowadzki zbiorów siłami własnymi pracowników Oddziału.

Stan zasobu

Do Archiwum PAN wpłynęło łącznie 56,8 m.b. akt, wybrakowano 8,8 m.b. dokumentacji niearchiwalnej. W Warszawie wpłynęło 18,13 m.b. materiałów pochodzenia prywatnego i 30,83 m.b. materiałów pochodzenia instytucjonalnego. Stan zasobu Oddziału w Poznaniu powiększył się o 7,5 m.b. Zasób Oddziału w Wodzisławiu Śląskim nie zmienił się. Ogólny stan zasobu wynosi obecnie 2208,89 m.b., z tego w Warszawie znajduje się 1781,84 m.b., w Poznaniu 365 m.b., w Wodzisławiu Śląskim 65,05 m.b.

Wykaz nabytków zawiera załącznik nr 1.

Komisja Metodyczna pod przewodnictwem dr Hanny Szymczyk odbyła trzy posiedzenia, w tym jedno wyjazdowe w Poznaniu. Członkowie Komisji omówili cztery inwentarze, zatwierdzili jeden; opracowano uwagi do pięciu inwentarzy pochodzących z Warszawy i oddziałów.

Komisja Oceny Zakupów nie obradowała.

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 25 wniosków na wybrakowanie ok. 205 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN.

Komisja Opiniowania Normatywów konsultowała i opiniowała instrukcje kancelaryjne, rzeczowe wykazy akt i instrukcje organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego 19 placówek PAN.

Zbiór fotografii wzbogacił się o 617 zdjęć i negatywów oraz 8 płyt CD i liczy obecnie 29120 sztuk oraz 13 płyt CD.

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi obecnie 129047 klatek mikrofilmów negatywowych i 3225303 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór medali powiększył się o 20 i liczy 1052 sztuki.

Księgozbiór w Warszawie powiększył się o 160 woluminów książek i 39 czasopism, w Poznaniu o 126 woluminów książek i 79 czasopism i w Wodzisławiu Śląskim o 5 woluminów. Łącznie w Warszawie i oddziałach znajdują się 13522 woluminy druków zwartych i 12017 woluminów wydawnictw ciągłych.

ARCHIWUM PAN W WARSZAWIE

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

Ukończono porządkowanie materiałów Józefa Sieradzkiego. Kontynuowano prace nad archiwami osobistymi Piotra Bańkowskiego, Wacława Dąbrowskiego i Aleksandra Gieysztora. Rozpoczęto porządkowanie spuścizn: Jana Janowa, Wandy Moszczeńskiej i Kazimierza Twardowskiego.

Dołączono nowe materiały i przeprowadzono prace melioracyjne w archiwach osobistych Wacława Sierpińskiego i Ludwika Wertensteina. Kontynuowano sporządzanie spisu tymczasowego materiałów Janiny Doroszewskiej, Witolda Doroszewskiego i Marii Grzegorzewskiej. Na bieżąco sporządzane były spisy tymczasowe materiałów, które wpływały do Archiwum, m.in.: Juliana Auleytnera, Włodzimierza Kisielowa, Eugeniusza Olszewskiego i Zofii Jadwigi Szmydt.

Kontynuowano prace przy skontrum archiwalnym, którym objętych zostało 50 zespołów archiwalnych. Uzupełniano istniejące bazy danych, kartotekę korespondencji i spisy nekrologów.

2. Ewidencja zasobu archiwalnego

Administracja bazy SEZAM kontynuowana była w wersji rozbudowanej 6.0. Baza jest stale aktualizowana, a opisy rekordów pogłębiane. Kompletność bazy szacowana jest na około 90%.

Kontynuowano wprowadzanie do bazy danych dokumentacji osobowo-płacowej zlikwidowanych placówek PAN: Zakładu Aparatury Mikrofalowej „Wilmer", Studium Języków Obcych, Centrum Upowszechniania Nauki i Ośrodka Informacji Naukowej. Dodatkową pomocą ewidencyjną jest baza dostępna w Internecie, administrowana przez Archiwum Państwowe Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku, uzupełniona o opisy placówek i serie dokumentacji z nich pochodzących, których materiały wpłynęły do Archiwum PAN w 2005 r.

3. Kształtowanie narastającego zasobu archiwalnego

Opiniowanie i konsultowanie normatywów

Komisja Opiniowania Normatywów zaopiniowała 14 kompletów kancelaryjno-archiwalnych aktów prawnych (instrukcja kancelaryjna, rzeczowy wykaz akt, instrukcja organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego).

Udzielono licznych konsultacji na temat sporządzania instrukcji kancelaryjnych, wykazów akt, instrukcji działania archiwów zakładowych oraz obowiązujących aktów normatywnych pracownikom placówek PAN.

Wizytacja placówek PAN

Mgr Izabela Kwiatkowska i mgr Dariusz Kwiatkowski skontrolowali działalność archiwów zakładowych i postępowanie z dokumentacją w 16 placówkach PAN w Warszawie, Dziekanowie Leśnym i Gdańsku. Kontrole w placówkach połączone były z udzielaniem informacji o praktycznym stosowaniu systemu bezdziennikowego, metodyce retrospektywnego porządkowania dokumentacji aktowej oraz o funkcjonowaniu archiwum zakładowego.

Brakowanie dokumentacji niearchiwalnej

Komisja Archiwalnej Oceny Dokumentacji zaopiniowała pozytywnie 25 wniosków na wybrakowanie ok. 205 m.b. dokumentacji niearchiwalnej w placówkach PAN. Udzielono licznych konsultacji dotyczących niszczenia dokumentacji przeterminowanej.

4. Konserwacja akt

Zakończono prace konserwatorskie polegające na zaprasowaniu kart, wykonaniu teczek ochronnych i passe-partout materiałów ze spuścizn: W.A. Maciejowskiego (III–35), L. Chmaja (III–76), S. Szobera (III–69), M. Walickiego (III–178), W.L. Jaworskiego (III–84), i S. Majewskiego (III–15); łącznie dokonano konserwacji 129 jednostek archiwalnych. Dokończono także prace konserwatorskie przy obiektach z zespołu TNW (I–2). Doklejono brakujące paski montażowe, zaprasowano karty, przygotowano kar-

ty tytułowe i karty z sygnaturami, zamontowano dokumenty w oprawy; łącznie dokonano konserwcji 8 jednostek archiwalnych.

5. Dział fotografii i mikrofilmów

Stan zbiorów mikrofilmowych nie powiększył się i wynosi obecnie 129047 klatek mikrofilmów negatywowych i 3225303 klatek mikrofilmów pozytywowych. Zbiór fotografii powiększył się o 617 zdjęć i negatywów oraz 8 płyt CD i wynosi obecnie 29120 fotografii, negatywów, pocztówek, odbitek kserograficznych oraz 13 płyt CD. Wypożyczono 192 fotografie i 3 płyty CD, głównie na potrzeby organizowanych wystaw oraz do wydawnictw i dla instytucji. Zasady przechowywania i zabezpieczania fotografii oraz możliwości digitalizacji zbioru i wyboru oprogramowania konsultowane były w Centralnym Laboratorium Konserwacji Archiwaliów i Archiwum Dokumentacji Mechanicznej.

6. Zbiory specjalne

Zbiór medali powiększył się o 20 pozycji i liczy obecnie 1052 jednostki. Zbiór jest na bieżąco ewidencjonowany i konserwowany.

7. Biblioteka

Księgozbiór powiększył się o 160 woluminów druków zwartych (107 zakupiono, 30 pozyskano z darów, 10 z wymiany, 13 ze starego zasobu) i o 39 woluminów wydawnictw ciągłych (33 zakupiono, 6 otrzymano drogą wymiany). W wersji elektronicznej prenumerowana jest baza MECENAS – „Dziennik Ustaw" i „Monitor Polski". Księgozbiór liczy 11195 woluminów druków zwartych i 9769 woluminów wydawnictw ciągłych.

Zrealizowano 118 wypożyczeń, w tym 71 prezencyjnych i 47 poza czytelnią. Zrealizowano także 156 wypożyczeń międzybibliotecznych (m.in. w BN, BUW-ie, Bibliotece IBL, Bibliotece IFiSPAN).

8. Wydawnictwa

Jako wydawnictwo pokonferencyjne ukazał się zbiór referatów *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*. Z okazji Roku Stanisława Staszica zostały opublikowane i rozprowadzone dwie książki: *Jubileusz 250. rocznicy urodzin. Stanisław Staszic 1755–1826* oraz *Kronika Roku Stanisława Staszica*. Opublikowano i rozesłano także 131 egzemplarzy 45. numeru „Biuletynu Archiwum PAN".

9. Udostępnianie

W pracowni naukowej odnotowano 497 odwiedzin 128 użytkowników, którym udostępniono 1537 j.a. z magazynu „A" i magazynu terenowego w Górze. Wykonano 3374 reprografie, z czego: 2964 kserokopie, 407 fotografii i 3 skany materiałów archiwalnych. Kontynuowano prowadzenie ewidencji udostępniania w bazie danych SUMA. Kartoteka użytkowników zawiera 730 rekordów, jest prowadzona na bieżąco i uzupełniana retrospektywnie. Zrealizowano 29 kwerend zagranicznych i krajowych oraz 120 kwerend w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych).

10. Popularyzacja

Uchwałą Prezydium Polskiej Akademii Nauk rok 2005 został ogłoszony Rokiem Stanisława Staszica. Patronat honorowy nad obchodami objął prezes PAN prof. dr hab. Andrzej B. Legocki oraz prezes TNW prof. dr hab. Andrzej Paszewski. Prace przygotowawcze podjęte zostały przez Instytut Historii Nauki PAN i Archiwum PAN wspólnie z Towarzystwem Naukowym Warszawskim. W toku prac wyłoniony został Komitet Honorowy, do którego weszły osobistości związane z życiem naukowym i kulturalnym kraju, oraz Komitet Organizacyjny. W skład Komitetu Organizacyjnego weszli: prof. dr hab. Kalina Bartnicka, dyrektor Instytutu Historii Nauki PAN (przewodnicząca), dr Hanna Krajewska, dyrektor Archiwum PAN, oraz prof. dr hab. Włodzimierz Zych, przedstawiciel TNW.

Obchody Roku Stanisława Staszica zainaugurowała otwarta w Muzeum Literatury w Warszawie wystawa biograficzna poświęcona Stanisławowi Staszicowi pt. *Żył nie dla siebie*, zorganizowana przez Archiwum PAN, Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Muzeum Stanisława Staszica w Pile (luty–kwiecień 2005). W programie inauguracji obchodów jubileuszu, którą prowadziła dr Hanna Krajewska, przemawiali: mgr Janusz Odrowąż-Pieniążek, prof. dr hab. Kalina Bartnicka, prof. dr hab. Andrzej B. Legocki, prof. dr hab. Andrzej Paszewski, prof. dr hab. Włodzimierz Zych i mgr Józef Olejniczak; odczytana została także ostatnia wola Stanisława Staszica.

Na zakończenie uroczystości dr Hanna Krajewska odczytała list skierowany do zgromadzonych gości przez marszałka województwa mazowieckiego Adama Struzika. Uroczystego przecięcia wstęgi dokonał prof. dr hab. Andrzej B. Legocki, prof. dr hab. Andrzej Paszewski oraz mgr Janusz Odrowąż-Pieniążek.

17 marca Archiwum PAN we współpracy z placówkami naukowymi Polskiej Akademii Nauk zaprezentowało w Sali Kolumnowej Sejmu RP wystawę pt. *Nauka dla Polski*. Ekspozycja przygotowana została przez różne instytuty Polskiej Akademii Nauk, wyższe uczelnie (np. Akademię Medyczną w Warszawie, Politechnikę Świętokrzyską, Politechnikę Warszawską, Politechnikę Wrocławską, Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego, Uniwersytet Warszawski, Wojskową Akademię Techniczną) oraz inne instytucje naukowe w Polsce. Na kilkudziesięciu kolorowych, wzbogaconych fotografiami, wykresami i schematami planszach przedstawiono informacje o strukturze i działalności tych placówek oraz o ich największych i najnowszych osiągnięciach z dziedziny: archeologii, architektury, biologii, chemii, ekologii, fizyki, medycyny itd. Wystawa ta była następnie przedstawiana w Pałacu Staszica (4–16 maja) oraz w Instytucie Biologii Molekularnej i Komórkowej PAN podczas trwania Zgromadzenia Ogólnego PAN (18 maja).

W dniach 9–10 października 2005 roku odbyło się w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu sympozjum pt. *Stanisław Staszic 1755–1826. Europäer – Pole – Gelehrter an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (Stanisław Staszic 1755–1826. Europejczyk – Polak – Uczony na przełomie XVIII i XIX wieku)*, na którym dr Hanna Krajewska wygłosiła referat pt. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk*. W czasie sympozjum otwarto wystawę planszową opracowaną przez pracowników Archiwum Polskiej Akademii Nauk pt. *Genius loci. Die Traditionen der Polnischen Akademie der Wissenschaften – die europäischen Wurzeln der polnischen Wissenschaft. Tradycje Polskiej Akademii Nauk – europejskie korzenie polskiej nauki*. Wystawa tytułem swym nawiązywała do Pałacu Staszica w Warszawie – siedziby wielu instytucji naukowych, ważnych dla historii nauki – i prezentowała postacie najwybitniejszych członków Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk, jego historię, rolę i znaczenie oraz wpływ na dalszy rozwój polskiej i europejskiej nauki. Wernisaż wystawy miał miejsce 14 listopada 2003 roku w Instytucie Polskim w Berlinie, następnie ekspozycja prezentowana była w wielu placówkach naukowych i ośrodkach życia kulturalnego Niemiec, m.in. w Ratuszu w Neuss (2–30 lipca 2005).

W dniach 29 listopada–1 grudnia 2005 roku zorganizowana została sesja pt. *Wizja społeczeństwa szczęśliwego*. Konferencja odbyła się w Pałacu Staszica w Warszawie staraniem Instytutu Historii Nauki PAN przy współpracy z Archiwum PAN. Towarzyszyła jej wystawa według scenariusza dr Joanny Arvaniti i mgr Doroty Pietrzkiewicz-Sobczak pt. *Staszicana w zbiorach Archiwum PAN*. Na wystawie zaprezentowano dokumenty z autografami Stanisława Staszica, fragmenty niepublikowanych prac polskich uczonych na temat życia, działalności i języka Staszica, wycinki prasowe z okolicznościowymi artykułami drukowanymi w setną rocznicę jego zgonu (1926), medale nawiązujące do jego postaci, ikonografię, w tym kopie portretów, pocztówki z różnymi wizerunkami Pałacu Staszica oraz najstarsze wydania dzieł jubilata, a także – w wyborze – opracowania mu poświęcone.

Uroczystym zakończeniem Roku Stanisława Staszica była konferencja z udziałem przedstawicieli świata nauki polskiej i europejskiej, zorganizowana 19–20 stycznia 2006 roku – dokładnie w sto osiemdziesiątą rocznicę śmierci wielkiego Polaka.

11. Praktyki archiwalne

Prowadzone były ćwiczenia z archiwistyki dla studentów historii specjalizacji archiwalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz Policealnego Studium Archiwalnego (czterokrotnie). Ich stałym elementem była prezentacja dziejów Archiwum PAN i jego wydawnictw oraz pokaz materiałów archiwalnych, a także informacja na temat nadzoru nad narastającym zasobem.

Praktyki zawodowe odbyło kilku uczniów Policealnego Studium Informacji, Archiwistyki i Księgarstwa. Dwie uczennice tej szkoły przygotowują prace dyplomowe na podstawie zbiorów Archiwum PAN.

Miesięczne praktyki archiwalne odbyła studentka Wydziału Historii UW.

12. Zebrania i posiedzenia

Pracownicy spotykali się regularnie na zebraniach, omawiając sprawozdania roczne, plany pracy i sprawy bieżące, oraz na zorganizowanych szkoleniach. Odbyły się spotkania, na których przedyskutowane zostały problemy opracowywania dokumentacji kartograficznej (23 listopada), prawa autorskiego w praktyce (16 grudnia) i ochrony danych osobowych (19 grudnia). Szkolenia te, zorganizowane specjalnie dla praco-

wników APAN, prowadzone były przez przedstawicieli Archiwum Głównego Akt Dawnych, Instytutu Doradztwa Regionalnego i Europejskiego oraz przez Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych.

13. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Dyrektor i pracownicy Archiwum PAN uczestniczyli w licznych seminariach i spotkaniach zorganizowanych w ramach Roku Stanisława Staszica, a także w posiedzeniach Sekcji Archiwów Instytucji Naukowych, Kulturalnych i Oświatowych SAP oraz w innych konferencjach, m.in. przygotowanych przez NDAP i AGAD, jak międzynarodowe seminarium *Udostępnianie danych osobowych w celach historycznych i archiwalnych w kontekście ochrony prywatności* czy XI Międzynarodowa Konferencja *Colloquia Jerzy Skowronek dedicata*. Na konferencji pt. *Współczesne wyzwania dla archiwów instytucji naukowych* mgr Halina Fronczak przedstawiła referat pt. *Pozyskiwanie środków, sponsoring w archiwach*. Mgr Anna Grzebieluch i mgr Dorota Pietrzkiewicz-Sobczak brały udział w szkoleniu dla administratorów bazy MAK.

Współpraca naukowa z zagranicą

Dyrektor Archiwum PAN Hanna Krajewska przedstawiła na Konferencji SUV w Deutsches Museum w Monachium referat pt. *The most important problems with private papers in Polish science archives*. Z racji uczestnictwa w Prezydium Komitetu Organizacyjnego Roku Stanisława Staszica brała udział w licznych spotkaniach i imprezach towarzyszących obchodom jubileuszowego roku zarówno w kraju, jak i za granicą. Na staszicowskiej sesji w Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu (21–22 października) Dorota Pietrzkiewicz-Sobczak odczytała referat Hanny Krajewskiej pt. *Francuscy członkowie Towarzystwa Przyjaciół Nauk*.

Mgr Izabela Kwiatkowska i mgr Dariusz Kwiatkowski odbyli podróż służbową do Sankt Petersburga.

ODDZIAŁY ARCHIWUM PAN

1. Naukowo-archiwalne opracowanie zasobu

W **Oddziale Archiwum PAN w Poznaniu** zakończono całkowicie prace inwentaryzacyjne nad spuścizną Augusta Zierhoffera, wprowadzono poprawki do drugiej redakcji materiałów Adama Wodziczki i Jana Jachowskiego, kontynuowano opracowywanie zespołów Stefana Tytusa Dąbrowskiego, Kazimierza Kaczmarczyka, Feliksa Krawca, Henryka Łowmiańskiego, Józefa Paczoskiego, Wincentego Swobody i Heleny Szafran. Rozpoczęto porządkowanie archiwów Stefana Błachowskiego i Zygmunta Czubińskiego.

Sporządzono spisy i uporządkowano wstępnie materiały Marii Ciemniewskiej, Heleny Harasimowicz, Stanisława Pawłowskiego i Karola Mariana Pospieszalskiego (IV cz.).

W **Oddziale Archiwum PAN w Wodzisławiu Śląskim** zakończono porządkowanie spuścizny Włodzimierza Burzyńskiego i kontynuowano prace nad materiałami Józefa Chlebowczyka.

2. Kształtowanie narastającego zasobu aktowego

W ramach opieki nad narastającym zasobem archiwalnym pracownicy **Oddziału w Poznaniu** przeprowadzili 6 wizytacji (wspólnie z pracownikami Archiwum Państwowego) w placówkach PAN. Ponadto udzielono 6 konsultacji i wykonano 2 ekspertyzy akt przeznaczonych do brakowania (Instytut Dendrologii PAN oraz Instytut Archeologii i Etnologii PAN).

Pracownicy **Oddziału w Wodzisławiu Śląskim** zaopiniowali 6 kompletów kancelaryjno-archiwalnych akt prawnych (instrukcja kancelaryjna, rzeczowy wykaz akt, instrukcja organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego), w tym ponownie komplety akt dwóch instytutów po wprowadzeniu poprawek. Udzielono licznych konsultacji dotyczących zasad działania archiwum zakładowego, porządkowania dokumentacji archiwalnej i brakowania dokumentacji niearchiwalnej.

3. Zbiór mikrofilmów i fotografii

Zbiory mikrofilmowe **Oddziału w Poznaniu** nie uległy zmianie i liczą 770 szpul. Zbiór fotograficzny powiększył się o kilkadziesiąt zdjęć dokumentujących prace poznańskiego Oddziału APAN i niektóre wydarzenia: sesje, zebrania, praktyki studenckie i staże w roku 2005. Wykonano także kilkanaście fotografii nagrobków uczonych na cmentarzach.

4. Księgozbiory

W **Oddziale w Poznaniu** księgozbiór powiększył się o 126 woluminów druków zwartych i 79 woluminów wydawnictw ciągłych i liczy 1876 woluminów druków zwartych i 2309 woluminów wydawnictw ciągłych.

W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** stan księgozbioru powiększył się o 5 pozycji i liczy 615 woluminów.

5. Udostępnianie zasobu

W **Oddziale w Poznaniu** zanotowano 220 odwiedzin 116 użytkowników, udostępniono 750 j.a., 302 woluminy z biblioteki podręcznej, 100 fotografii, 3 mikrofilmy oraz 30 tek ewidencyjnych i 15 tek Archiwum Prasowego. Wypożyczono 6 j.a., 22 fotografie, 48 woluminów z biblioteki, 1 mikrofilm i 2 płyty CD. Wykonano 170 kwerend dla użytkowników i instytucji, 2029 kserokopii, 436 fotografii cyfrowych ze zbiorów Oddziału, 51 skanokopii, 22 fotokopie i 5 foliogramów. Łącznie wykonano 2543 reprografie ze zbiorów poznańskiego Oddziału APAN. Poza tym nagrano 4 płyty CD. Zanotowano ok. 1500 odwiedzin na stronie internetowej www.man.poznan.pl/~archpan

W **Oddziale w Wodzisławiu Śląskim** zarejestrowano 105 odwiedzin 67 użytkowników, udostępniono 278 j.a., zrealizowano liczne kwerendy dla osób i instytucji, w tym kwerendy w zespołach akt osobowych i kart wynagrodzeń (dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych).

6. Popularyzacja zasobu

Materiały ze zbiorów **Oddziału Archiwum PAN w Poznaniu** prezentowane były na licznych wystawach i pokazach, w tym: w Zakładzie Botaniki Ogólnej UAM, Muzeum-Pracowni J.I. Kraszewskiego (przy Bibliotece Raczyńskich), w Instytucie Badań Literackich PAN, w Zespole Szkół nr 1 im. prof. Józefa Kostrzewskiego w Poznaniu i w Muzeum Niepodległości. Zorganizowano 4 pokazy cymeliów oraz wydawnictw ze zbiorów poznańskiego Oddziału APAN dla studentów Wydziału Filologii Polskiej UAM, dla praktykantów i stażystów oraz dla gości Oddziału.

Strona internetowa Oddziału, uruchomiona 10 października 2003 r., nadal wymagała ciągłych aktualizacji oraz pewnych zmian w grafice. Dr Anna Marciniak i mgr Jarosław Matysiak przygotowali pliki tekstowe zawierające poprawki i aktualizację strony według stanu z połowy 2005 roku. Mgr Józef Malinowski dokonał poprawek i uzupełnień na stronach

internetowych dotyczących zasobu archiwalnego oraz przygotował 100 rekordów do bazy SEZAM.

7. Praktyki

W **Oddziale APAN w Poznaniu** odbyły praktyki archiwalne 2 studentki filologii polskiej UAM, specjalność dokumentacja i informacja naukowa, oraz 2 studentów V roku Wydziału Historii i Archiwistyki UAM.

W **Oddziale APAN w Wodzisławiu Śląskim** odbyło miesięczną praktykę 2 studentów specjalizacji archiwalnej Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

8. Zebrania i posiedzenia

Pracownicy **Oddziału w Poznaniu** spotykali się regularnie, omawiając sprawozdania roczne, plany pracy i sprawy bieżące.

9. Współpraca naukowa

Współpraca naukowa krajowa

Oddział w Poznaniu kontynuował współpracę z Biblioteką i Zarządem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Biblioteką Raczyńskich, Biblioteką Kórnicką, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza, Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich oraz innymi instytucjami naukowymi i archiwalnymi. Dr Anna Marciniak uczestniczyła w sesjach Zgromadzenia Oddziału PAN. Na VIII Festiwalu Nauki i Sztuki w Poznaniu wygłosiła referat pt. *Uczeni najlepszymi patronami dla szkół.*

Mgr Agata Wójcik z **Oddziału w Wodzisławiu Śląskim** wystąpiła na konferencji pt. *Badania nad problemami narodowościowymi na obszarach pogranicznych Europy Środkowo-Wschodniej* z referatem pt. *Spuścizna profesora Józefa Chlebowczyka w zbiorach Archiwum PAN w Wodzisławiu Śląskim.*

Załącznik nr 1

NABYTKI ARCHIWUM PAN

Warszawa

Dział II – Akta placówek PAN

1. Biblioteka 19,40 m.b.
2. Centrum Badań Przedsiębiorczości i Zarządzania 5,67 m.b.
3. Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych 2,00 m.b.
4. Pracownia Etyki Instytutu Filozofii i Socjologii 0,02 m.b.
5. Studium Języków Obcych 2,20 m.b.
6. Wszechnica 0,70 m.b.
7. Zakład Problemów Organizacji i Zarządzania 0,84 m.b.

Poz. 1–7 dary

Dział III – Spuścizny uczonych polskich

1. Jerzy Hryniewiecki 0,02 m.b.
2. Włodzimierz Kisielow 10,50 m.b.
3. Stanisław Rakusa-Suszczewski 1,20 m.b.
4. Kazimierz Strzyżowski 0,02 m.b.
5. Zofia Jadwiga Szmydt 0,60 m.b.

Poz. 1–5 dary

Materiały dodatkowe:

1. Julian Auleytner 2,00 m.b.
2. Zbigniew Czeczot-Gawrak 0,20 m.b.
3. Antoni Szymon Kuczyński 0,02 m.b.
4. Eugeniusz Olszewski 2,70 m.b.
5. Jan Reychman 0,75 m.b.
6. Wacław Sierpiński 0,01 m.b.
7. Zofia Szmydtowa 0,30 m.b.
8. Mieczysław Wrzosek 0,15 m.b.

Poz. 1–8 dary

Poznań

Dział II – Akta placówek PAN

1. Redakcja *Słownika starożytności słowiańskich* 5,20 m.b.
2. Związek Nauczycielstwa Polskiego przy Oddziale i placówkach PAN w Poznaniu, Pracownicza Kasa Zapomogowo-Pożyczkowa (dopływ) 0,70 m.b.

Poz. 1–2 dary

Dział III – Spuścizny uczonych polskich

1. Helena Harasimowicz i rodzina 0,03 m.b.
2. Stanisław Pawłowski 0,30 m.b.

Poz. 1–2 dary

Materiały dodatkowe:

1. Maria Ciemniewska 0,15 m.b.
2. Wojciech Kočka 0,02 m.b.
3. Anna Marciniak 0,90 m.b.
4. Roman Pollak 0,05 m.b.
5. Karol Marian Pospieszalski 0,05 m.b.
6. Michał Witkowski 0,10 m.b.

Poz. 1–6 dary

Załącznik nr 2

WYKAZ PUBLIKACJI PRACOWNIKÓW ARCHIWUM PAN

Arvaniti Joanna, *Nauczyciele i uczniowie Eksperymentalnego Państwowego Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie w zasobie Archiwum Polskiej Akademii Nauk=Vilniaus eksperimentinio valstybinio Jono ir Andriaus Sniadeckiu licejaus mokytojai ir mokiniai (Lenkijos MA archyvo duomenimis)*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 182–218.

Arvaniti Joanna, Pietrzkiewicz Dorota, *Rok Stanisława Staszica* „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 99–117.

Arvaniti Joanna, Pietrzkiewicz-Sobczak Dorota, *Staszicianа w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, [w:] *Kronika Roku Stanisława Staszica*, Warszawa 2005–2006, s. 51–67.

Arvaniti Joanna, Arkadiusz Roszkowski, *Dni Nauki Rosyjskiej w Polsce*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 69–88.

Chodkowska Anita, *Apteki warszawskie w okresie wojny, okupacji i Powstania*, „Farmacja Polska", 2005, nr 16, s. 765–777.

Chodkowska Anita, *„Pejzaż Wilna". Archiwum osobiste Mariana Morelowskiego i innych historyków sztuki w zbiorach Archiwum PAN w Warszawie=„Vilniaus peizažas". Asmeninis Marijano Morelovskio ir kitu meno istoriku archyvas Lenkijos mokslu akademijos archyvo rinkiniuose*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 46–65.

Dąbrowski Roman, *Henryk Łowmiański – obywatel Wilna i Poznania=Henrikas Lovmianskik (Lowmianski) – Vilniaus ir Poznanes pilietis*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 75–83.

Dudziński Jarosław, *Materiały Szczepana Szczeniowskiego 1898–1979 (III–256)*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 8–19.

Flis Mieczysław, Szymczyk Hanna, *Materiały Mieczysława Wolfkego 1883–1947 (III–71)*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 54–68.

Krajewska Hanna, *Archiwa wyższych uczelni=Lenkijos mokslo instituciju archyvu vaidmuo ir reikšme*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 5–10.

Krajewska Hanna, *Chronić dziedzictwo=Preserving the heritage*, „Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk", 2005, nr 1, s. 46–47.

Krajewska Hanna, *List otwarty w sprawie Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, „Archiwista Polski", 2005, nr 2, s. 100–104.

Krajewska Hanna, *Polnische Archivarinnen und Archivare besuchen Archive in Deutschland, Belgien und den Niederlanden*, „Der Archivar", 2005, H. 4, s. 304–305.

Krajewska Hanna, *Światowy Rok Fizyki*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 3–4.

Krajewska Hanna, Woźniak Krzysztof, *Niemcy w Łodzi do 1945 roku*, „Rocznik Łódzki", 2003, t. 50, s. 239–242.

Kronika Roku Stanisława Staszica, redakcja naukowa **Joanna Arvaniti, Dorota Pietrzkiewicz-Sobczak**, Warszawa 2005–2006, ss. 68.

Kwiatkowski Dariusz, *Nauka bez granic, czyli rosyjscy i polscy lingwiści na wystawie w Petersburgu*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 89–98.

Malinowski Józef, *Badacz św. Stanisława biskupa. Ksiądz dr Stanisław Bełch i jego spuścizna archiwalna*, „Krakowski Rocznik Archiwalny", 2005, nr 11, s. 189–192.

Malinowski Józef, *Spuścizna księdza dr. Stanisława Bełcha w zbiorach Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny", 2003/2004 [druk 2005], r. X/XI, s. 273–279.

Marciniak Anna, *Profesor Józef Witkowski (1892–1976), astronom odeski, krakowski i poznański*, „Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności", 2005, t. VII, s. 257–283.

Marciniak Anna, *Stanisława Przybyszewska (1901–1935)*, „IKS – Poznański Informator Kulturalny, Sportowy i Turystyczny", 2005, nr

8, s. 11; „IKS na lato", 2005, nr 1 (14), wydanie polsko-angielskie, s. 11–13.

Marciniak Anna, *Stanisława Przybyszewska (1901–1935). Une enthousiaste de la Révolution française*, [w:] *Bienvenue a Poznań. Guide a travers la ville et ses environs*, Poznań 2005, s. 42–45.

Marciniak Anna, *Śremianin Heliodor Święcicki (1854–1923), lekarz i społecznik, historyk medycyny, współtwórca i pierwszy rektor Uniwersytetu Poznańskiego* (część II), „Gazeta Śremska", 2005, nr 1/2, s. 22–25.

Marciniak Anna, *Z korespondencji Wielkopolan. Listy Andrzeja Wojtkowskiego (1891–1975) do Kazimierza Kaczmarczyka (1878–1966)*, „Przegląd Wielkopolski", 2005, nr 3-4 (69–70), s. 91–100.

Marciniak Anna, *Z korespondencji Wielkopolan. Listy nauczycielki Jana Pawła II do historyka poznańskiego. Fragmenty korespondencji Jadwigi Lewaj i profesora Kazimierza Kaczmarczyka (z lat 1946–1960)*, „Przegląd Wielkopolski", 2005, nr 2 (68), s. 72–80.

Matysiak Jarosław, *Ochrona ptaków w Wielkopolsce w latach 1939–1945*, „Kronika Wielkopolski", 2005, nr 2 (114), s. 18–22.

Pietrzkiewicz Dorota, *Materiały Ludwika Wertensteina 1887–1945 (III–25)*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 20–53.

Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje, redakcja naukowa **Joanna Arvaniti**, **Arkadiusz Roszkowski**, Warszawa 2004 [druk 2005], ss. 286.

Rozmysłowicz Adam, *Baza SEZAM w praktyce w Archiwum PAN*, „Biuletyn Archiwum PAN", 2005, nr 46, s. 118–121.

Stasiak Jolanta, *Spuścizna rękopiśmienna Henryka Elzenberga w zbiorach Archiwum PAN w Warszawie i Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu=Henriko Elzenbergo (Elzenberg) rankraštinis palikimas Lenkijos mokslu akademijos archyvo (Varšuvoje) ir torunes Universiteto bibliotetekos fonduose*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 153–167.

Zamojska Dorota, *Zespoły rozproszone – zarys problematyki na przykładzie zbiorów Archiwum PAN w Warszawie=Issklaidyto „vilnieciu" palikimo problemos Lenkijos mokslu akademijos archyve*, [w:] *Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkiniu šviesoje*, Warszawa 2004 [druk 2005], s. 21–29.

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH

ogłoszone w numerach 1–47 „Biuletynu Archiwum PAN“
(układ chronologiczny)

	strony
Nr 1(1959)	
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953) (H. Dymnicka)	21–77
Nr 3 (1960)	
Materiały Aleksego Bachulskiego (M. Flis)	33–39
Materiały Stanisława Borowskiego (Z. Kolankowski)	44–48
Materiały Olgierda Górki (M. Wrzoskowa)	50–61
Materiały Stanisława Kętrzyńskiego (S. Chankowski)	64–69
Materiały Adama Kłodzińskiego (H. Dymnicka)	69–71
Materiały Jerzego Manteuffla (S. Chankowski)	73–77
Materiały Władysława Namysłowskiego (M. Wrzoskowa)	77–86
Materiały Eugeniusza Przybyszewskiego (M. Flis)	86–89
Materiały Heleny Salskiej (S. Chankowski)	89–93
Materiały Adama Skałkowskiego (M. Wrzoskowa)	93–109
Nr 4 (1961)	
Materiały Wisławy Knapowskiej (H. Zubalowa)	31–71
Materiały Artura Śliwińskiego (S. Chankowski)	72–126

Nr 5 (1962)	
Akta I Kongresu Nauki Polskiej (1949–1951) (M. Wrzoskowa)	23–70
Nr 6 (1963)	
Akta Polskiego Towarzystwa Historycznego (1886–1939, 1947–1968) (H. Dymnicka i M. Wrzoskowa)	39–79
Materiały Antoniego Wróblewskiego (J. Szajbel)	80–127
Nr 7 (1964)	
Materiały Janusza Iwaszkiewicza (S. Chankowski)	33–53
Materiały Aleksandra Lednickiego (M. Wrzoskowa)	54–70
Materiały Zygmunta Moczarskiego (Z. Wardęska)	71–93
Materiały Ludwika Skubiszewskiego (J. Szajbel)	94–105
Nr 8 (1965)	
Materiały Tadeusza Mańkowskiego (A. Kamiński)	13–54
Materiały Wiktora Ormickiego (O. Staroń)	55–78
Materiały Edwarda Schechtla (A. Marciniak)	79–96
Nr 9 (1966)	
Materiały Kazimierza Bassalika (S. Chankowski)	35–54
Materiały Ludwika Ręgorowicza (M. Wrzoskowa)	55–81
Materiały Adama Szymańskiego (H. Obuchowska-Pysiowa)	82–87

Nr 10 (1967)

Materiały Wiktora Schramma
(A. Marciniak) 20–106

Nr 11 (1968)

Akta Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN (1953–1956)
(H. Dymnicka) 30–64
Materiały Antoniego Artymiaka
(S. Chankowski) 65–85
Materiały Ludwika Chmaja
(R.W. Wołoszyński) 86–111
Materiały Eugeniusza Dziewulskiego
(A. Brachfogel) 112–120
Materiały Władysława Dziewulskiego
(M. Wrzoskowa) 121–148

Nr 12 (1969)

Materiały Witolda Chodźki
(M. Wrzoskowa) 40–81
Materiały Franciszka Czubalskiego
(M. Wrzoskowa) 82–97

Nr 13 (1970)

Materiały Józefa Grodeckiego i Katarzyny Grodeckiej
(M. Wrzoskowa) 26–84
Materiały Stefana Rygla
(S. Chankowski) 85–117
Materiały Bożeny Stelmachowskiej
(J. Szajbel) 118–161

Nr 14 (1971)

Materiały Joachima Metallmanna
(R. Majkowska) 18–26
Materiały Antoniego Peretiatkowicza
(A. Marciniak) 27–66
Materiały Tadeusza Strumiłły
(R. Wojciechowska) 67–105

Materiały Zygmunta Zawirskiego
(A. Woltanowski) 106–125

Nr 15 (1972)

Materiały Bronisława Dembińskiego
(K. Dopierała) 11–71
Materiały Włodzimierza Dzwonkowskiego
(H. Dymnicka) 72–100
Materiały Wiktora Hahna
(M. Wrzoskowa) 101–182

Nr 16 (1973)

Materiały Ludwika Eckerta
(M. Wrzoskowa) 26–52
Materiały Tadeusza Kowalskiego
(J. Poradzisz) 53–99
Materiały Feliksa Kazimierza Terlikowskiego
(M. Adamczewska) 100–125

Nr 17 (1974)

Materiały Bronisława Pawłowskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 39–48
Materiały Edmunda Jana Reymana
(J. Mizikowski) 49–81
Materiały Stanisława Tynca
(M. Wrzoskowa) 82–125

Nr 18 (1975)

Materiały Stanisława Karwowskiego
(J. Szajbel) 19–41
Materiały Jerzego Landego
(J. Mizikowski) 42–54
Materiały Mariana Magdańskiego
(E. Sztraj) 55–62
Materiały Michała Rawity-Witanowskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 63–124

Nr 19 (1976)

Materiały Kazimierza Abgarowicza
(M. Adamczewska) 24–35
Materiały Aleksandra Kozikowskiego
(A. Marciniak) 36–54
Materiały Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego
(Z. Wardęska) 55–63

Nr 20 (1977)

Materiały Jana Dembowskiego
(M. Wrzoskowa) 10–32
Materiały Mariana Gieysztora
(A. Brachfogel) 33–54
Materiały Teodora Marchlewskiego
(A. Brachfogel) 55–81

Nr 21 (1978)

Materiały Władysława Abrahama
(E. Sztraj) 41–54
Materiały Stefana Baleya
(M. Wrzoskowa) 55–93
Materiały Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej
(J. Mizikowski) 94–116
Materiały Wincentego Stysia
(M. Wrzoskowa) 117–153

Nr 22 (1979)

Materiały Włodzimierza Demetrykiewicza
(R. Majkowska) 35–59
Materiały Kazimierza Drewnowskiego
(E. Sztraj) 60–78
Materiały Stanisława Kossutha
(P. Porwoł) 79–106
Materiały Bronisława Niklewskiego
(M. Adamczewska-Jackowiak) 107–144

Nr 23 (1980)

Materiały Andrzeja Grodka
(M. Wrzoskowa) 31–101

Materiały Janusza Wolińskiego
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 102–150

Nr 24 (1981)

Materiały Adolfa Joszta
(M. Wrzoskowa) 15–42
Materiały Kazimierza Rodowicza
(O. Staroń) 43–52
Materiały Czesława Zakaszewskiego
(J. Mizikowski) 53–74

Nr 25 (1982)

Materiały Władysława Dybowskiego
(M. Wrzoskowa i Ł. Litwa) 21–44
Materiały Ludwika Hirszfelda i Hanny Hirszfeldowej
(M. Wrzoskowa i Ł. Litwa) 45–148

Nr 26 (1983)

Materiały Stanisława Kozierowskiego
(J. Latzke) 8–87
Suplement do inwentarza materiałów
Kazimierza Drewnowskiego
(E. Sztraj) 88–98

Nr 27 (1984)

Materiały Stanisława Antoniewskiego
(J. Mizikowski) 22–35
Materiały Zygmunta Golonki
(J. Mizikowski) 36–61
Materiały Lucjana Kaznowskiego
(J. Mizikowski) 62–75
Materiały Tymoteusza Łuniewskiego
(M. Wrzoskowa) 76–100
Materiały Jana Miklaszewskiego
(S. Chankowski) 101–105

Nr 28 (1985)

Materiały Stefana Ehrenkreutza
(A. Brachfogel) 29–40

Materiały Witolda Kamienieckiego
(M. Wrzoskowa) 41–50
Materiały Emila Kipy
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 51–66
Materiały Tadeusza Makowieckiego
(E. Sztraj) 67–80
Materiały Marzeny M. Pollakówny
(T. Dymaczewski) 81–103

Nr 29 (1986)

Materiały Stefana Drzewieckiego
(B. Krzyżtoporska) 21–28
Materiały Władysława Folkierskiego
(M. Tejchman) 29–38
Materiały Alfreda Liebfelda
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 39–60
Materiały Tadeusza Miłobędzkiego 61-62
(Redakcja)

Nr 30 (1987)

Materiały Kazimierza Moszyńskiego
(A. Brachfogel) 23–43
Materiały Henryka Ułaszyna
(E. Sztraj) 44–112

Nr 31 (1988)

Materiały Stanisława Kontkiewicza
(J. Bugajski) 14–71
Materiały Juliana Tokarskiego
(J. Mizikowski) 72–115

Nr 32 (1989)

Materiały Jana Grzegorzewskiego
(Z. Bonarowska) 17–29
Materiały Mariana Lewickiego i Ireny Lewickiej
(I. Biel i Z. Bonarowska) 30–90
Materiały Czesława Thulliego
(W. Różańska) 91–114

Nr 33 (1990)

Materiały Władysława Kowalenki
(J. Latzke, E. Lijewska) 21–60
Materiały Tadeusza Manteuffla
(H. Dymnicka-Wołoszyńska) 61–132

Nr 34 (1993)

Materiały Zofii Podkowińskiej
(A. Chodkowska) 11–33
Materiały Adama Wolffa
(H. Szymczyk) 34–60

Nr 35 (1994)

Materiały Władysława Tomkiewicza
(A. Kulecka) 25–72
Materiały Michała Walickiego
(E. Sztraj, H. Szymczyk) 73–94
Materiały Anny Dembińskiej
(K. Dopierała) 95–106

Nr 36 (1995)

Materiały Włodzimierza Antoniewicza
(J. Mizikowski) 15–97
Materiały Zofii Wartołowskiej
(J. Mizikowski) 98–103

Nr 37 (1996)

Materiały Stanisława Srokowskiego
(M. Wrzoskowa) 20–60
Materiały Edwarda Stenza
(J. Mizikowski, E. Sztraj) 61–93

Nr 38 (1997)

Materiały Jana Reychmana
(H. Szymczyk) 14–113

Nr 39 (1998)

Materiały Janusza Groszkowskiego
(A. Kulecka) 29–89

Materiały Witolda Nowackiego
(J. Lewandowska) 90–112

Nr 40 (1999)

Materiały Ludwika Kolankowskiego
(M. Wrzoskowa) 42–64
Materiały Rocha Morcinka
(E. Sztraj) 65–73
Materiały Michała Sczanieckiego
(E. Sztraj) 74–94
Materiały Józefa Siemieńskiego
(T. Epsztein) 95–105

Nr 41 (2000)

Materiały rodziny Baudouin de Courtenay
(D. Zamojska) 23–60
Materiały Stanisława Szobera
(B.B. Hulewicz-Szczepanowska) 61–76
Materiały Stanisławy Przybyszewskiej
(E. Ruta-Solarska) 77–94

Nr 42 (2001)

Materiały Aleksandra Gajkowicza
(A. Chodkowska) 6–33
Materiały Jana Dąbrowskiego
(T. Dymaczewski, W. Kaczmarek) 34–47
Materiały Juliana Adama Majewskiego
(J. Mizikowski) 48–69
Materiały Dobrosława Stróżeckiego
(S. Biały, G. Ciemierska,
M. Gaszkowska, K. Markowski) 70–82

Nr 43 (2002)

Materiały Wacława Sierpińskiego
(A. Kulecka) 6–65
Materiały Kazimierza Kuratowskiego
(A. Kalbarczyk, I. Szulc, H. Szymczyk) 66–95
Materiały Hugona Steinhausa
(M. Wawrowska, A. Chodkowska) 96–138

Nr 45 (2004)

Materiały Henryka Elzenberga
(J. Mizikowski, H. Dymnicka-Wołoszyńska,
J. Stasiak, A. Chodkowska) 15–57
Materiały Władysława Witwickiego
(G. Milewski) 58–74

Nr 46 (2005)

Materiały Szczepana Szczeniowskiego
(J. Dudziński) 8–19
Materiały Ludwika Wertensteina
(D. Pietrzkiewicz) 20–53
Materiały Mieczysława Wolfkego
(M. Flis, H. Szymczyk) 54–68

Nr 47 (2006)

Materiały Stanisława Herbsta 12–139
(H. Szymczyk)

INWENTARZE ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH

ogłoszone w numerach 1–47 „Biuletynu Archiwum PAN"
(układ alfabetyczny)

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Abgarowicz Kazimierz	19	24–35
Abraham Władysław	21	41–54
Antoniewicz Włodzimierz	36	15–97
Antoniewski Stanisław	27	22–35
Artymiak Antoni	11	65–85
Bachulski Aleksy	3	33–39
Baley Stefan	21	55–93
Bassalik Kazimierz	9	35–54
Baudouin de Courtenay	41	23–60
Borowski Stanisław	3	44–48
Chmaj Ludwik	11	86–111
Chodźko Witold	12	40–81
Czubalski Franciszek	12	82–97
Dąbrowski Jan	42	34–47
Dembińska Anna	35	95–106
Dembiński Bronisław	15	11–71
Dembowski Jan	20	10–32
Demetrykiewicz Włodzimierz	22	35–59
Drewnowski Kazimierz	22, 26	60–78, 88–98
Drzewiecki Stefan	29	21–28
Dybowski Władysław	25	21–44
Dziewulski Eugeniusz	11	112–120
Dziewulski Władysław	11	121–148
Dzwonkowski Włodzimierz	15	72–100
Eckert Ludwik	16	26–52
Ehrenkreutz Stefan	28	29–40

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Elzenberg Henryk	45	15–57
Folkierski Władysław	29	29–38
Gąsiorowska-Grabowska Natalia	21	94–116
Gieysztor Marian	20	33–54
Golonka Zygmunt	27	36–61
Górka Olgierd	3	50–61
Grodeccy Józef i Katarzyna	13	26–84
Grodek Andrzej	23	31–101
Groszkowski Janusz	39	29–89
Grzegorzewski Jan	32	17–29
Hahn Wiktor	15	101–182
Herbst Stanisław	47	16–140
Hirszfeldowie Ludwik i Hanna	25	45–148
Iwaszkiewicz Janusz	7	33–53
Joszt Adolf	24	15–42
Kamieniecki Witold	28	41–50
Karwowski Stanisław	18	19–41
Kaznowski Lucjan	27	62–75
Kętrzyński Stanisław	3	64–69
Kipa Emil	28	51–66
Kłodziński Adam	3	69–71
Knapowska Wisława	4	31–71
Kolankowski Ludwik	40	42–64
Komisja Naukowa Obchodu Roku Mickiewicza PAN (1953–1956)	11	30–64
Kontkiewicz Stanisław	31	14–71
Kossuth Stanisław	22	79–106
Kowalenko Władysław	33	21–60
Kowalski Tadeusz	16	53–99
Kozierowski Stanisław	26	8–87

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Kozikowski Aleksander	19	36–54
Kuratowski Kazimierz	43	66–95
Lande Jerzy	18	42–54
Lednicki Aleksander	7	54–70
Lewiccy Marian i Irena	32	30–90
Liebfeld Alfred	29	39–60
Lubicz-Niezabitowski Edward	19	55–63
Łuniewski Tymoteusz	27	76–100
Magdański Marian	18	55–62
Majewski Julian Adam	42	48–69
Makowiecki Tadeusz	28	67–80
Manteuffel Jerzy	3	73–77
Manteuffel Tadeusz	33	61–132
Mańkowski Tadeusz	8	13–54
Marchlewski Teodor	20	55–81
Metallmann Joachim	14	18–26
Miklaszewski Jan	27	101–105
Miłobędzki Tadeusz	29	61–72
Moczarski Zygmunt	7	71–93
Morcinek Roch	40	65–73
Moszyński Kazimierz	30	23–43
Namysłowski Władysław	3	77–86
Niklewski Bronisław	22	107–144
Nowacki Witold	39	90–112
Ormicki Wiktor	8	55–78
Pawłowski Bronisław	17	39–48
Peretiatkowicz Antoni	14	27–66
Pierwszy Kongres Nauki Polskiej (1949–1951)	5	23–70

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Podkowińska Zofia	34	11–33
Pollakówna Marzena M.	28	81–103
Polskie Towarzystwo Historyczne (1886–1939, 1947–1968)	6	39–79
Przybyszewska Stanisława	41	77–94
Przybyszewski Eugeniusz	3	86–89
Rawita-Witanowski Michał	18	63–124
Reychman Jan	38	14–113
Reyman Edmund Jan	17	49–81
Ręgorowicz Ludwik	9	55–81
Rodowicz Kazimierz	24	43–52
Rygiel Stefan	13	85–117
Salska Helena	3	89–93
Schechtel Edward	8	79–96
Schramm Wiktor	10	20–106
Sczaniecki Michał	40	74–94
Siemieński Józef	40	95–105
Sierpiński Wacław	43	6–65
Skałkowski Adam	3	93–109
Skubiszewski Ludwik	7	94–105
Srokowski Stanisław	37	20–60
Steinhaus Hugon	43	96–138
Stelmachowska Bożena	13	118–161
Stenz Edward	37	61–93
Strumiłło Tadeusz	14	67–105
Styś Wincenty	21	117–153
Szczeniowski Szczepan	46	8–19
Szober Stanisław	41	61–76
Szymański Adam	9	82–87
Śliwiński Artur	4	72–126

Nazwisko lub nazwa	Nr „Biuletynu Archiwum PAN"	Strony
Terlikowski Feliks Kazimierz	16	100–125
Thullie Czesław	32	91–114
Tokarski Julian	31	72–115
Tomkiewicz Władysław	35	25–72
Towarzystwo Naukowe Warszawskie (1907–1953)	1	21–77
Tync Stanisław	17	82–125
Ułaszyn Henryk	30	44–112
Walicki Michał	35	73–94
Wartołowska Zofia	36	98–103
Wertenstein Ludwik	46	20–53
Witwicki Władysław	45	58–74
Wolff Adam	34	34–60
Wolfke Mieczysław	46	54–68
Woliński Janusz	23	102–150
Wróblewski Antoni	6	80–127
Zakaszewski Czesław	24	53–74
Zawirski Zygmunt	14	106–125

SUMMARY

ARCHIVAL INVENTORIES

To mark to the approaching the 100th birthday of professor Stanislaw Herbst and the 120th anniversary of the Polish Historical Society, in which the professor was actively involved (and was its director since 1956), the Archive of the Polish Academy of Sciences has published the inventory of the professor's heritage in the No 47 „PAN Archives Bulletin".

Stanislaw Hebst (1907–1973) was a distinguished historian focused mainly on problems of military history, history of cities and cultural history. Between 1962 and 1969 he was a professor at Warsaw University where he led the chair of Polish History until 18th century and Auxiliary Sciences of History, and from 1969 the Department of Contemporary General and Polish History. From 1955 to 1969 he was dean of the Department of History at Warsaw University and later a delegate from the Department of History to the Warsaw University Senate. During the seminars in military history, history of cities and cultural history conducted by the professor, over 400 master theses and over 50 doctoral theses were written.

S. Herbst also lectured on cultural history in the Department of Architecture at the Warsaw University of Technology (1945–1957) and at the Military Political Academy (1957–1968) where he was a chairman of the Department of Military History. He was a director and organiser of the Department of Historical Cartography in the Institute of History of the Polish Academy of Sciences. He also acted as a chairman of the Scientific Council of the Jewish Historical Institute.

Stanislaw Herbst worked in many Polish and foreign academic societies – in the Polish Historical Society (from 1948 he was Deputy Secretary General and from 1956 – the chairman), the Warsaw Historical Society, Scientific Societies in Gdańsk, Płock and Toruń. He was a member of the American-Polish Historical Society and the International Commission of Comparative Military History. He actively participated in sessions of International Congresses of the Historical Sciences in Vienna (in 1963) and Lublin (in 1969). He was also a member of the Association of Art Historian and in the Polish Tourist Association as a chairman of the Society for the Protection of Historical Monuments.

The most important works from his academic publications (which number over 640) are: *Ulica Marszałkowska* (1949) [Marszałkowska

Street], *Miasta i mieszczaństwo renesansu polskiego* (1954) [Cities and people of the Polish renaissance], *Początki historycznego widzenia rzeczywistości w nauce i sztuce polskiego Odrodzenia* (1959) [Insight into the origins of historical reality in Polish science and art of the Renaissance], *Kultura Polski dawnej* (1961) [Early Polish culture], *Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego* (1970) [From military acts of the Kosciuszko Insurrection], and co-written with A. Gieysztor – *Zarys nauk pomocniczych historii* (1998) [The outline of Auxiliary Sciences of History].

The materials left by Stanislaw Herbst include 326 archival units, with 27 annexes elaborated by Dr Hanna Szymczyk.

THE ARCHIVE OF THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES

Director Hanna Krajewska Ph.D.
Chairman of the Scientific Council Professor Ryszard W. Wołoszyński Ph.D.

The Archive has their branches in Poznań, Katowice with headquarters in Wodzisław Śląski. The Archive has been entrusted with historical sets of records.

As a result of the resolution passed by the Presiding Board of the Polish Academy of Sciences, the year 2005 was proclaimed the Year of Stanisław Staszic. Honorary Patronage was assumed by the chairman of the Polish Academy of Sciences, Prof Sr. Dr Andrzej B. Legocki and the chairman of the Warsaw Scientific Society, Prof Sr. Dr Andrzej Paszewski. The Honorary Committee, composed of famous personalities involved in the scientific and cultural life of Poland, and the Initialising Committee, were appointed during arrangements for the celebration, undertaken by the Institute of the History of Science and Technology at the Polish Academy of Sciences, the Archive of the Polish Academy of Sciences and the Warsaw Scientific Society. The Board of the Initialising Committee was composed of: Prof Sr. Dr Kalina Bartnicka, the director of the Institute of the History of Science and Technology at the Polish Academy of Sciences (chairman), Dr Hanna Krajewska, the director of the Archive of the Polish Academy of Sciences and Prof Sr. Dr Włodzimierz Zych, representative of the Warsaw Scientific Society.

The celebrations of the Year were inaugurated with the opening of the biographic exhibition in the Warsaw Museum of Literature dedicated to Stanisław Staszic, entitled *...he lived not for himself* and organised by the Archive of the Polish Academy of Sciences, the Warsaw Scientific Society and the Stanisław Staszic Museum in Piła (28 February–April). In the opening programme initiated by Hanna Krajewska, the following persons gave speeches: Janusz Odrowąż-Pieniążek, Kalina Bartnicka, Andrzej B. Legocki, Andrzej Paszewski, Włodzimierz Zych and Józef Olejniczak. At the conclusion of the ceremony, Hanna Krajewska read the letter addressed to the guests invited by the Marshall of the Mazowieckie voivodship, Adam Struzik. A solemn ribbon-cutting ceremony was performed by: Andrzej B. Legocki, Andrzej Paszewski and Janusz Odrowąż-Pieniążek.

On 17 March, the Archive of the Polish Academy of Sciences in collaboration with scientific institutions of the Polish Academy of Sciences presented, in the Column Hall of the Polish Parliament, the exhibition entitled Science for Poland. The exhibition was prepared by various institutes of the Polish Academy of Sciences, universities (e.g. the Medical University of Warsaw, the Kielce University of Technology, the Wrocław University of Technology, Warsaw Agricultural University, Warsaw University, the Military University of Technology) and other academic institutions in Poland. Over 100 colourful boards enriched with photographs and diagrams presented the information about the structure and activities of those institutions and their latest major achievements in the fields of archaeology, architecture, biology, chemistry, ecology, physics, medicine, etc. The exhibition was later held in the Staszic Palace (4–16 May) and in the International Institute of Molecular and Cell Biology of the Polish Academy of Sciences during the general assembly of the Polish Academy of Sciences (18 May).

On 9 and 10 October 2005 there took place in the Scientific Centre of the Polish Academy Sciences in Vienna, a symposium entitled *Stanisław Staszic 1755–1826. Europäer – Pole – Gelehrter an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (Stanisław Staszic 1755–1826. European – Polish – Scholar at the turn of the 18th and 19th centuries.)*, during which Dr Hanna Krajewska delivered a lecture called *The Society of Friends of Science*. The symposium was inaugurated by a board exhibition presented by employees of the Archive of the Polish Academy of Sciences entitled *Genius Loci. Die Traditionen der Polnischen Akademie der Wissenschaften – die europäischen Wurzeln der polnischen Wissenchaft. (Traditions of the Polish Academy of Sciences – European roots of Polish science)*. The

title of the exhibition referred to the Staszic Palace in Warsaw – headquarters of numerous scientific institutions and very important place for Polish science history. The exhibition presented the most ambitious members of the Warsaw Society of Friends of Science, its history, importance and influence on further Polish and European development of science. The exhibition was opened on 14 November 2003 in the Polish Institute in Berlin and was later presented in various scientific institutions and centres of cultural and scientific life in Germany e.g. in the town hall of Neuss (2–30 July).

The scientific session entitled :*Vision of happy society* was held from 29 November to 1 December 2005. The conference took place in the Staszic Palace thanks to the work of the Institute of History of Science and Technology at the Polish Academy of Sciences and the collaboration of the Archive of Polish Academy of Sciences. The session was combined with an exhibition prepared by Joanna Arvaniti and Dorota Pietrzkiewicz-Sobczak entitled *Staszic in the collections of the Archive of the Polish Academy of Sciences*. The items on display included documents signed by Stanisław Staszic, unpublished fragments of works by Polish scientists about the life, activities and language of Staszic, press-cuttings with circumstantial articles printed in 100 years after his death (1926), medals referring to his figure, iconography including copies of his portraits, postcards with the Staszic Palace, the oldest edition of his works and also a selection of studies dedicated to him.

The ceremonial conclusion of the Stanisław Staszic Year was held on 19–20 January 2006 – exactly 180 years after the death of this great Polish citizen, during the conference in the presence of Polish and European representatives of world scholarship.

In the headquarters of the Archive of the Polish Academy of Sciences in Warsaw, there also took place a workshop related to the problems of elaborating cartographical documentation, copyrights in real life practice and personal data security. These workshops were organised specially for employees of the Archive of the Polish Academy of Sciences and carried out by representatives of the Central Archive of Historical Records, the Institute of Regional and European Consultancy and the Inspector General for Personal Data Protection. The employees of the Archive of the Polish Academy of Sciences in Warsaw and Poznań also participated, numerous other conferences where they delivered approximately 20 lectures.

There were 4 students on a monthly placement in the archives. A professional training was led for students from the Postgraduate Studies of

IT, Archive Science and Bookselling. Classes in Archive Science were also held for students specialising in archival history. The core element of the training for these students involved the history of the Archive of the Polish Academy of Sciences and its publishing houses, monitoring the records and a demonstration of archival materials.

Work were reviewed on archives of institutional and private origin. The archival heritage of: Włodzimierz Burzyński and Józef Sieradzki was finally arranged. The work already started was continued, some of it improved by supplementing or incorporating materials from external people, and further arrangement of heritage was initiated. The archives obtained were regularly updated and were provided with temporary registration.

The administration of the Sezam database was continued in the expanded version 6.0. The database is continuously updated and the records described in more details. The database is estimated to be approximately 90% complete. The incoming data about the personnel and remuneration of the liquidated institutions of the Polish Academy of Sciences was continued. The database provided by the National Archive for Personal Data and Wages in Milanówek is very helpful in proving evidence. It is complemented with descriptions of institutions and documentation based on them which was delivered to the Archive of the Polish Academy of Sciences in 2005.

Conservation of the collection of biographic documents from the Polish history section was also continued.

In 2005 the set of acts increased by 56.46 linear meters, and 5.20 running meters of non-archival documentation was discharged. The total set currently amounts to 2212.15 running meters. The collection of photographs was increased by 617 photos and negatives and 8 CDs and now amounts to 29120 items and 13 CDs and the collection of medals amounts to 1052 items (increased by 20).

In terms of the formation of sets of acts, the Archive of the Polish Academy of Sciences (Warsaw and its branches) gave opinions about 31 complete sets of chancellery-archival legal acts (chancellery instruction, acts of material evidence, instruction about organisation and scope of activities in the factory archive). The Archive gave positive opinions for 27 applications from other institutions of the Polish Academy of Sciences and this resulted in the discharge of 200 MB of non-archival documentation.

2565 archival units were made accessible to users in scientific studies, 822 visits were made, 300 detailed substantial searches were performed including searches for personal data acts of employees from liquida-

ted institutions of the Polish Academy of Sciences and 5754 photocopies, photographs and scans were made.

The employees of the Archive published over 20 articles, edited and prepared for printing the following conferences:

Polsko-litewskie kontakty naukowe w świetle zbiorów archiwalnych i bibliotecznych=Moksiliniai lenku-lietuviu kontaktai archyviniu ir bibliotekiniu rinkuniu šviesoje [*Polish-Lithuanian scientific contacts in view to the archival and libraries records*], Warszawa 2005, p. 286.

Kronika Roku Stanisława Staszica [*Chronicle of the Stanislaw Staszic Year*],Warszawa 2005, p. 68.

„Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" [„The bulletin of the Archive of the Polish Academy of Sciences"], 2005, No 46, p. 159.

00-330 Waszawa, ul. Nowy Świat 72
tel., fax +48 22 826 81 30
e-mail: archiwum@apan.waw.pl